
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ВИПУСК 107

(ЧАСТИНА II)

КИЇВ – 2012

Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.
Випуск 107. Частина II (у двох частинах).

К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут міжнародних відносин, 2012. – 226 с.

У збірнику представлені наукові публікації за результатами міжвідомчої наукової конференції «Американістика у вітчизняній політичній науці: концептуальні та прикладні аспекти», яка була проведена 10 лютого 2012 року в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка спільно з Інститутом світової економіки і міжнародних відносин НАН України за сприяння Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України Дипломатичної академії України при МЗС України.

Редакційна колегія:

Копійка В.В.,	д-р політ. наук, проф. (головний редактор);
Бірюков О. М.,	д-р юрид. наук, доц. (заст. головного редактора);
Вергун В. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Дайнеко В. В.,	канд. філол. наук, проф.;
Денисов В. Н.,	д-р юрид. наук, проф.;
Довгерт А. С.,	д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПрН України;
Кисіль В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Коппель О. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Крижанівський В. П.,	д-р істор. наук, проф.;
Крушинський В. Ю.,	д-р політ. наук, проф.;
Макаренко Є. А.,	д-р політ. наук, проф.;
Манжола В. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Матвієнко В. М.,	д-р істор. наук, проф.;
Муравйов В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Пахомов Ю. М.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Перепелиця Г. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Пирожков С. І.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Пузанов І. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Рижков М. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Рогач О. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Скороход Ю. С.,	д-р політ. наук, проф.;
Філіпенко А. С.,	д-р екон. наук, проф.;
Фурса С. Я.,	д-р юрид. наук, проф.;
Шемшученко Ю. С.,	д-р юрид. наук, проф., академік НАН України;
Циганов С. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Шнирков О. І.,	д-р екон. наук, проф.

Відповідальний редактор: **Римська Т.Ю.**

Адреса редакційної колегії: 04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1,
Інститут міжнародних відносин; тел. 481-44-14.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

Головченко В.І.*

КИТАЙСЬКИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА В. КЛІНТОНА І ДЖ. БУША-МОЛОДШОГО

У статті здійснено компаративний аналіз концептуальних засад китайської політики адміністрацій В.Клінтона і Дж.Буша-молодшого, особливої уваги надано з'ясуванню причин політичних конфліктів між США і КНР.

Ключові слова: американсько-китайські відносини, держава, політика, стратегічне суперництво.

В статье осуществлен компаративный анализ концептуальных основ китайской политики администраций В.Клинтона и Дж.Буша-младшего, особое внимание уделено выяснению причин политических конфликтов между США и КНР.

Ключевые слова: американо-китайские отношения, государство, политика, стратегическое соперничество.

The article spotlights comparative analysis of the concept principles of Bill Clinton and George W. Bush administrations` Chinese policy, special attention is paid to examination of the political conflicts` between USA and PRC reasons.

Key words: the American-Chinese relations, state, policy, strategic rivalry.

Сприйняття Сполученими Штатами міжнародної ролі КНР і, відповідно, визначення характеру американсько-китайських відносин постійно еволюціонують у залежності від розуміння істеблїшментом США посталих перед країною проблем і завдань з їхнього вирішення щодо двосторонніх взаємин з «азійським драконом», а також з'ясування його місця в світі. Різні погляди на перспективи зносин із Китаєм і формулювання китайської політики Сполучених Штатів існують у вашингтонській адміністрації і в Конгресі, в ділових колах і в середовищі численного експертного товариства, що прямо чи опосередковано стежить за КНР.

У початковий період холодної війни інтереси США на китайському напрямі формувались у контексті конфронтаційних американсько-радянських відносин. Однак у спробах поширити свій домінуючий вплив на Східну Азію американське керівництво наштовнулось на серозний опір з боку СРСР та КНР і не змогло добитися поставлених перед собою геостратегічних завдань, заявлених генералом Д.Макартуром невдовзі по перемозі Китайської народної революції: в зоні впливу Кремля в Східній Азії в 1950-ті рр. опинилися материковий Китай, північні Корея і В'єтнам.

Намагаючись потіснити СРСР в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) і вивести згадані держави з-під радянського впливу, на поч. 1970-х рр. власті США демонстративно пішли на зближення з КНР, що на той час мала вже досить напружені взаємини з радянським керівництвом, вважаючи здійснюваний нею внутрішньополітичний курс ревізю-

* доктор політичних наук, професор, старший науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ністським. Інтереси силового й економічного стримування СРСР диктували розігрування Сполученими Штатами «китайської карти», що вповні відповідало прагматичним зовнішньополітичним настановам Білого Дому в Східній Азії, а проблеми у взаєминах між Москвою й Пекіном, а також Москвою й Вашингтоном залишалися цементуючим чинником в американсько-китайських відносинах.

Із завершенням холодної війни та розпадом СРСР і крахом комуністичних режимів у європейських країнах т.зв. «соціалістичної співдружності» увага Сполучених Штатів до АТР, а відповідно й до зносин із КНР та її ролі в регіоні, ослабла, поряд із підвищеною увагою до політичної ситуації в Європі, особливо протягом першого президентського терміну В.Клінтона. А оскільки одночасно із зазначеними геополітичними змінами серйозні економічні труднощі виникли й у Японії, що надовго зняло для США здавалося б неминучу «японську загрозу» перетворення «імперії вранішнього сонця» на найбільшу економічну державу світу, принаймні на якийсь час Сполучені Штати залишилися в АТР без військових, політичних і економічних суперників та конкурентів.

Але «розслабитися» Сполученим Штатам після перемоги в холодній війні й відчути себе одноосібним глобальним лідером у системі міжнародних відносин повною мірою так і не вдалося. У Східній Азії на шляху реалізації американських планів з побудови нового світового порядку став Китай, що за своєю економічною й військовою міццю може розглядатися в якості головного антагоніста США, принаймні на регіональному рівні, й тому став головним об'єктом уваги американських політиків та військових.

Швидке збільшення питомої ваги КНР не лише в регіональній, а й у світовій економіці (країна вийшла на перше місце на планеті за вартістю золотовалютного резерву й експорту, виробництвом сталі, вугілля, кольорових металів, цементу, телевізорів, персональних комп'ютерів, мобільних телефонів, годинників і велосипедів, врожайми зернових, виробництвом бавовни, шовку-сирцю, м'яса, молока і яєць, Китай перетворився на найбільший автомобільний ринок світу), сталі темпи господарського зростання (не нижче 8-9 % щорічного збільшення ВВП), стрімка замученість КНР у глобальні торговельні, інвестиційні й фінансові потоки та відповідно нарощування військово-політичних можливостей привели багатьох американських аналітиків-міжнародників до висновку, що американсько-китайські відносини стали ключовими в АТР.

Вперше після краху Радянського Союзу, певний «центр сили» кинув Сполученим Штатам свого роду виклик у сфері «soft power»: комбінації економічної активності, інтелектуального горіння, культурного самоствердження, привабливої торгівлі, наполегливої та ввічливої дипломатії на тлі прогресуючого військового потенціалу. Причому офіційний Пекін «перебігає дорогу» США там, де він раніше нічого не значив: від КНР залежними стають держави, що донедавна жорстко були в орбіті американського впливу, - Венесуела, Південна Африка, Таїланд.

Щоправда, є й протилежний погляд, також поширений в американському експертному товаристві. Згідно нього, незважаючи на визнання зростаючої ролі Китаю й перетворення його на потенційного стратегічного суперника США, все ж не КНР буде в центрі американської політики в АТР, а надійні союзники офіційного Вашингтона в регіоні – передусім Австралія, Японія, Південна Корея, Сінгапур, Філіппіни.

Незважаючи на реальні й декларовані відмінності в підходах Сполучених Штатів до КНР за адміністрацій В.Клінтона й Дж. Буша-молодшого, у них є й очевидна наступність. Протягом останніх двох десятиліть американсько-китайські відносини в цілому послідовно розвивались і поліпшувалися, незважаючи на кілька епізодів короткочасного загострення (в березні 1996 р., коли Пентагон підтягнув авіаносці до Тайваню для його

«захисту від можливого китайського нападу; в травні 1999 р. внаслідок «випадкового» (швидше всього так і було) бомбардування американськими літаками посольства КНР у Белграді; відразу ж після приходу в Білий Дім адміністрації Дж. Буша-молодшого, коли 1 квітня 2001 р. сталося зіткнення китайського винищувача й розвідувального літака США).

І за В.Клінтона, й за Дж. Буша-молодшого здійснювалися кроки до політичного й економічного зближення США з КНР. Серед перших насамперед варто вказати на відомі три «ні» В.Клінтона, сформульовані ним під час офіційного візиту до КНР у 1998 р., - зобов'язання США не визнавати незалежності Тайваню; не підтримувати формулу «двох Китаїв» і не сприяти прийняттю Тайваню до будь-якої організації, що вимагає державності як умови для членства в ній [1]. Економічні кроки адміністрації Демократичної партії зводилися до «залучення» КНР в інституційні структури світової економіки шляхом форсування його прийому до СОТ для перетворення на «нормального» учасника глобальної економічної інтеграції.

Хоча на початку президентства Дж. Буша-молодшого в її політиці був яскраво виражений синдром АБС (anything but Clinton), відносини з КНР швидко вийшли на довгостроковий курс «втягування» його в світову економіку та політику в якості відповідального гравця. Вже на початку червня 2001 р. офіційними Вашингтоном і Пекіном було окреслене остаточне коло найважливіших питань для взаємного обговорення в процесі вступу КНР до СОТ. Наступного місяця адміністрацією Дж. Буша-молодшого були здійснені відповідні кроки в Конгресі, що увінчалися практично одночасним із прийняттям Китаю до СОТ наданням йому з 1 січня 2002 р. на постійній основі нормального торговельного статусу - «режиму найбільшого сприяння» в торгівлі зі США зі скасуванням процесу щорічного підтвердження цього статусу згідно з горезвісною поправкою Джексона – Веніка [2].

Таким чином, незважаючи на більш жорсткий курс Білого Дому щодо КНР у військово-політичних питаннях у перші місяці адміністрації Дж. Буша-молодшого, врегулювання проблем в економічній сфері просувалося вперед. Незважаючи на певний первісний песимізм обох сторін, вдалося узгодити позиції зі вступу Китаю до СОТ, що відкрило цілковито нову сторінку у взаєминах країни не лише зі Сполученими Штатами (у 2011 р. 17,7 % 1898-мільярдного в доларовому еквіваленті експорту материкової КНР припадало на США, останні забезпечували й 7 % 1743-мільярдного імпорту до Китаю [3]), але й усім розвиненим світом.

Звичайно, велику роль у коригуванні курсу Сполучених Штатів стосовно Китаю відіграли трагічні події 11 вересня 2001 р., які додатково стимулювали вашингтонську адміністрацію до проведення політики активного «залучення» Китаю в світові справи як надійного партнера, без участі якого не можуть бути вирішені численні міжнародні проблеми. Але перегляд курсу адміністрації Дж.Буша-молодшого щодо КНР у бік «пом'якшення» тривав протягом усього літа 2001 р., про що свідчить, зокрема, той факт, що 14-15 вересня поновилися американсько-китайські офіційні військові контакти, перервані внаслідок «квітневого інциденту», тобто вони мали бути підготовлені задовго до теракту 11 вересня.

Щоправда, «квітневий інцидент» надовго затримав подальший розвиток зв'язків між Вашингтоном і Пекіном на вищому військовому рівні – фактично до осені 2005 р. А в жовтні 2001 р. на зустрічі Дж.Буша-молодшого й тодішнього голови КНР Цзянь Цземіня під час саміту АТЕС президент США підтвердив бажання розвивати конструктивні відносини співробітництва з Китаєм.

Водночас прихід до влади Дж. Буша-молодшого в спілці з «теоконами» й «неоконами» вніс істотні корективи в оцінку американською стороною перспектив розвитку взаємин із КНР. Виступаючи перед студентами Пекінського університету під час свого офіційного візиту до КНР у 2002 р., Дж. Буш-молодший заявив у дусі провіденціалізму: «США – це країна, що управляється вірою в Бога. 95 % американців заявляють, що вірять у Творця, і я – один із них». Постулат про месіанську роль богообраної держави є для його прибічників ідеологічним фундаментом стратегії, кінцева мета якої – світове лідерство. Причому корені цієї стратегії – в прагненні добитися нічим не обмеженого доступу до ринків збуту, джерел сировини й сфер інвестування капіталу.

В поєднанні стратегічного співробітництва й суперництва (як економічного, так і військово-політичного), що, швидше всього визначатимуть характер взаємин Сполучених Штатів з КНР у довгостроковому плані, акцент був зміщений у бік стратегічного суперництва. Такий двоїстий підхід до Китаю досить чітко відображений у двох Стратегіях національної безпеки США (СНБ), підписаних Дж. Бушем-молодшим. У СНБ-2002 в розділі «Вироблення порядку денного для спільних дій з іншими основними центрами сили в світі» в частині тексту, присвяченій Китаю (що йшов услід за Росією), відзначалося, що для Сполучених Штатів «відносини з Китаєм є важливою частиною стратегії створення стабільного, мирного й процвітаючого Азійсько-Тихоокеанського регіону».

США в цьому документі вітали «виникнення сильного, мирного і процвітаючого Китаю», особливо наголошуючи на тому, що «демократичний розвиток країни має вирішальне значення для її майбутнього». Водночас у СНБ-2002 висловлювалася стурбованість тим, що «після чверті століття з дня звільнення від гірших рис комуністичного спаду китайські лідери все ще не приступили до ухвалення рішень із фундаментальних питань, що мають визначити характер китайської держави». Тут же окремо підкреслювалося, що «маючи на меті володіння сучасними військовими можливостями, які загрожують його сусідам з АТР, Китай іде застарілим шляхом, що, в кінцевому підсумку, затримає здійснення його власної цілі – досягнення національної величі».

Поряд із визнанням існування сфер, де Сполучені Штати й Китай мають глибокі розбіжності, в СНБ-2002 стверджувалося, що США мають на меті встановлення «конструктивних відносин із Китаєм, що змінюється», працюватимуть над «звуженням розбіжностей там, де вони є», не дозволяючи цим розбіжностям перешкоджати співробітництву в тих областях, де «в нас є згода» [4, р. 27-28].

У новій версії Стратегії національної безпеки США, підписаній у березні 2006 р., Китаю надано значної уваги в розділі «Східна Азія», який починається з характеристики цього регіону як такого, що має «величезні можливості й тертя, що затягнулися». Але тут же підкреслено, що Сполучені Штати – тихоокеанська держава з великими інтересами в Східній і Південно-Східній Азії, що було відповіддю на критику того, ніби США занадто захопились іншими регіональними й глобальними проблемами.

В частині розділу, що стосується Китаю, знову говорилося про те, що трансформація КНР іще далека від завершення (тобто вектор її політичного розвитку все ще незрозумілий). Водночас тут же повторювалася теза, вперше сформульована спеціальним торговельним представником США у Пекіні Р.Зелліком у його основоположній промові (більшість її положень увійшли до оцінки Китаю в СНБ-2006) про американсько-китайські відносини, що він виголосив в якості першого заступника державного секретаря перед Національним комітетом із взаємин із КНР у вересні 2005 р.

Ця теза полягає в тому, що оскільки Китай стає глобальним гравцем, він повинен діяти як відповідальний учасник світової системи, виконуючи свої зобов'язання й співп-

рацюючи разом із Сполученими Штатами й іншими учасниками світової системи, аби забезпечити її успішний розвиток. Причому Р.Зеллік наголосив, що для США і всього світу істотним є питання: яким чином Китай буде використовувати свій вплив у майбутньому? «Для того, щоб відповісти на це питання, - пояснював дипломат, - настав час піти далі нашої політики відкритих дверей для участі Китаю в міжнародній системі. Нам необхідно закликати Китай стати відповідальним учасником у цій системі» [5].

Оцінюючи економічні успіхи КНР та її потенціал, називаючи сфери співробітництва (боротьба з міжнародним тероризмом, поширенням зброї масового враження, енергетична безпека), СНБ-2006 знову закликала Китай розвиватися шляхом демократії й більшої відкритості країни для світу, а також акцентувала на тому, що «лідери Китаю мають усвідомити»: вони не можуть іти мирним шляхом розвитку, водночас зберігаючи підходи старого мислення, а саме – продовжувати збільшення військового потенціалу нетранспарентним шляхом; розширювати торгівлю, але діючи таким чином, щоб замикає лише на собі джерела енергії на всій планеті, намагаючись знайти прямі підходи до ринків замість того, щоб відкривати їх; підтримувати багаті на ресурси країни, не звертаючи уваги на внутрішню політику їхніх режимів («неправильне управління», тобто відсутність демократії) чи їхню неправильну поведінку на світовій арені.

Наприкінці вказаного розділу СНБ-2006 зазначалося, що стратегія Сполучених Штатів спрямована на «заохочення Китаю зробити правильний стратегічний вибір для його населення» і водночас на те, щоб «бути застрахованими від інших можливостей» [6]. Заходи страховки не уточнювалися, але, як завжди в американців, вони, природно, поєднували в собі різноманітні кроки політичного, економічного й військового характеру.

Таким чином, політичні інтереси США щодо КНР після холодної війни стали самодостатнім чинником їхньої стратегії в АТР. Тому головне завдання американської влади на китайському напрямку, що окреслилося за двох термінів президентства Дж.Буша-молодшого, звелось до реалізації ідеї «стримування КНР через інтеграцію». З одного боку, офіційний Вашингтон надає особливого значення залученню Китаю до тісних торговельно-економічних і фінансових відносин зі США, щоб поступово привчити Пекін грати «за американськими правилами». А з іншого боку, США проводять стосовно КНР політику превентивного силового стримування, оскільки на думку американських політиків, саме від Китаю як від регіональної наддержави може виходити потенційна загроза інтересам США як глобальної наддержави.

Власті США були (й залишилися) зацікавлені в тому, щоб китайське керівництво здійснювало зважений і відповідальний міжнародний курс на регіональному й глобальному рівнях, не перешкоджаючи США зміцнювати свої позиції в світі, відмовилося б від загрози застосування сили (особливо щодо Тайваню) й від сприяння поширенню ракетних технологій та зброї масового враження (особливо в країні «вісі зла»), забезпечило б транспарентність національних військових програм і допустило б на внутрішній китайський ринок американські інвестиції й продукцію (у 2011 р. позитивне сальдо зовнішньої торгівлі КНР склало \$ 155 млрд., переважно за рахунок США).

Але поряд з об'єктивною зацікавленістю США у співробітництві з КНР для вирішення власних регіональних (передусім щодо використання «китайського чинника» для заморожування ракетно-ядерних програм КНДР і мирного об'єднання Корейського півострова) та глобальних задач Вашингтон підтримував інтерес до проведення політики стратегічного стримування Китаю. Така позиція в основі своїй враховувала досить поширену в істеблішменті США думку про те, що будь-яке китайське керівництво в минулому, сучасному й майбутньому «здатне сприймати лише мову сили».

Справа в тому, що, незважаючи на міцніючу співпрацю між США і КНР за президентства Дж. Буша-молодшого, у взаєминах двох гігантів збереглося чимало сфер, де їхні позиції серйозно розходились. Тобто в американсько-китайських відносинах є чимало гострих суперечностей, що заважають реалізації стратегічного курсу США на підпорядкування Китаю своїм геополітичним інтересам в АТР. Американські власті були стурбовані тим, що не зможуть вибудувати з Китаєм стабільні, впорядковані, а головне – підконтрольні взаємини. Тому Білий Дім передусім звертає увагу на суперечності у взаєминах із Пекіном і не робить вигляд, що все в порядку й що ці відносини наповнені лише взаємною повагою та бажанням співпрацювати. І на поч. ХХІ ст. зберігало свій здоровий глузд твердження: «Те, що розділяє США й КНР, набагато більше від того, що їх об'єднує».

Принципові розбіжності між США і Китаєм за президентства Дж. Буша-молодшого стали настільки великими, що країни не могли отримувати вигоди від підтримання стабільних і стратегічно важливих відносин одна з одною, ігноруючи ці розходження. Причому, офіційний Пекін не сприймав (і не сприймає) американську політику нав'язування світовому співтовариству монополярного устрою, він не погоджувався із силовими акціями США в Афганістані, Іраку та Сербії. Несхвально Китай поставився й до курсу Білого Дому на повалення режиму Кім Чен Іра в КНДР і заміни його проамериканським ставлеником.

Американських політиків тривожило й те, що під приводом гарантування безпеки поставок нафти до КНР із країн Близького Сходу й Тропічної та Південної Африки (дефіцит споживання нафти й нафтопродуктів у Китаї в 2007 р. складав 40 % від потреб у них другої в світі за потужністю китайської економіки), офіційний Пекін дедалі частіше почав заявляти про необхідність зміцнювати національні ВМС з тим, щоб забезпечити надійну охорону морських комунікацій в Індійському океані й Малаккській протоці, через які здійснюється доставка в Китай енергоносіїв. Але в тих же районах дислоковані й американські ВМС (причому на постійній основі), що брали участь в операціях в Афганістані й Іраку.

Боляче реагували США й на заяви китайських військових про відмову від політики «незастосування першими ядерної зброї» (хоча відповідні положення Концепції національної безпеки Російської Федерації від 10 січня 2000 р. не викликали заперечень ані з боку адміністрації В.Клінтона, ані Дж. Буша-молодшого). А в доповіді Пентагона за 2006 р. «Про стан збройних сил США», зокрема, відзначалось, що Китай «має в розпорядженні найбільші потенційні можливості для військового суперництва зі Сполученими Штатами». Тому Пентагон намірявся здійснювати вплив на стратегічний вибір Китаю й відмовляти його керівництво від нарощування руйнівних військових сил, тим більше в зоні стратегічних інтересів Сполучених Штатів.

Так звані «неокони», представлені в адміністрації Дж.Буша-молодшого (частина з них, щоправда, втратила вплив, а дехто й посади під час його другого президентського терміну), в якості об'єктивних геополітичних цілей Китаю вважали його бажання бути потужною державою в АТР, а це, як вони робили висновок, вело до відносного скорочення ролі США в регіоні. Звідти випливало і їхнє очікування підвищення градусу суперництва Вашингтона й Пекіна за регіональне лідерство.

Таким чином, не лише в американському експертному співтоваристві, але й на державному рівні – в Конгресі США й президентській адміністрації – протягом обох термінів Дж. Буша-молодшого тривала боротьба курсів на «стримування» Китаю чи на його «конструктивне залучення» до світових справ, або ж на поєднання одного й другого – на

конкуренцію з Китаєм за лідерство в АТР у комбінації з партнерством там, де для Сполучених Штатів це являло безперечний інтерес.

Література

1. The Asia Times online. – 2004, January, the 1st.
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/bmdyzs/gjlb/3432/default.htm>.
3. The World Factbook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>.
4. The National Security Strategy of the United States of America. September 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002>.
5. «Whither China: From Membership to Responsibility?» Robert B. Zoellick, Deputy Secretary of State Remarks to National Committee on U.S.-China Relations. – New York City. – 2005, September, the 21st.
6. The National Security Strategy of the United States of America. September 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006>.

Васильєва М.О.*

ЗАРУБІЖНА ДОПОМОГА УРЯДУ США УКРАЇНІ: МОТИВАЦІЯ І РЕЗУЛЬТАТИ

Стаття присвячена аналізу іноземної допомоги Україні, як інструменту зовнішньої політики Сполучених Штатів, який застосовувався з метою досягнення американських національних інтересів. Наукова проблема полягає в оцінці стосунків причини і наслідку між американськими національними інтересами і трансформаційними підходами до місця і ролі іноземної допомоги в системі пріоритетів американської зовнішньої політики, так само як і ролі інструменту іноземної допомоги в протистоянні глобальним проблемам, як важливого доповнення до традиційних інструментів зовнішньої політики.

Ключові слова: іноземна допомога, зовнішня політика, глобальні проблеми, «м'яка сила», національні інтереси, пріоритети розвитку, Сполучені Штати Америки, Україна, USAID.

Статья посвящена анализу иностранной помощи Украине, как инструменту внешней политики Соединенных Штатов, который применялся с целью достижения американских национальных интересов. Научная проблема состоит в оценке отношений причины и следствия между американскими национальными интересами и трансформационными подходами к месту и роли иностранной помощи в системе приоритетов американской внешней политики, так же как и роли инструмента иностранной помощи в противостоянии глобальным проблемам, как важного дополнения к традиционным инструментам внешней политики.

Ключевые слова: иностранная помощь, внешняя политика, глобальные проблемы, «мягкая сила», национальные интересы, приоритеты развития, Соединенные Штаты Америки, Украина, USAID.

The article is devoted to the analysis of the foreign aid to Ukraine as an instrument of the foreign policy of the United States as applied with the aim of achieving the U.S. national interests. The scientific problem consists in the evaluation of the cause-and-effect relations between the U.S. national interests and transformational approaches to the place and role of the foreign assistance in the system of priorities of the U.S. foreign policy, as well as the use of the instrument of foreign aid in countering global challenges as equally important addition to the traditional foreign policy instruments.

Key words: foreign aid, foreign policy, global challenges, «soft power», national interests, priorities of development, United States of America, Ukraine, USAID.

* кандидат політичних наук, координатор програм Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні

Геополітичні інтереси США в Україні. Чинник геополітичних інтересів США в Україні розкривається в низці вітчизняних наукових праць, найбільший інтерес з яких становлять монографія Б.Канцелярука «Східноєвропейська дилема Америки» [1], а також Є.Камінського та А.Дашкевича «Політика США щодо України» [2].

Згідно цих досліджень геополітичні інтереси США в Україні включають: (1) євроатлантичну інтеграцію України, включно з просуванням вступу України до ЄС та НАТО (2); захист незалежності та територіальної цілісності України; (3) послаблення залежності України від російських енергоресурсів; (4) просування демократії та розвиток громадянського суспільства в Україні; (5) забезпечення участі України у режимі нерозповсюдження ядерної зброї; (6) забезпечення стабільності в Україні, що є транзитним маршрутом для імпорту природного газу до ЄС; (7) розвиток потенціалу України у забезпеченні продовольчої безпеки регіону.

Згідно офіційних документів, партнерство США та України визначається як стратегічне. На думку Л.Чекаленко, стратегічне партнерство є «вищою сходинкою співробітництва порівняно із звичайними відносинами. (...) Це відносини партнерів, які мають схожі цінності і спільне коріння, національні інтереси, які визнають очевидність і необхідність тенденції динамічного зростання двостороннього товарообороту, поглиблення співпраці» [3, с. 198].

Під стратегічним партнерством розуміється такий рівень співробітництва між державами, який передбачає спільне забезпечення ними своїх основних національних інтересів. Таке партнерство повинне бути довготривалим, максимально ефективним та взаємовигідним. Воно виключає будь-які дискримінаційні дії однієї держави по відношенню до іншої. Ухвалені спільно рішення підлягають послідовному виконанню незалежно від зміни керівництва країн-партнерів. Стратегічне партнерство розвивається на поступальній паритетній основі у двох і більше сферах співробітництва, передбачає попередню практику та застосування механізмів координації та закріплюється в окремих міждержавних документах [4, с. 68].

Головним документом, який окреслює стратегію співробітництва США та України є «Хартія Україна–США про стратегічне партнерство» в редакції від 19 грудня 2008 року. У Хартії зазначено, що співробітництво між Україною та США ґрунтується на спільних цінностях та інтересах, що включають «поширення демократії та економічної свободи, захист безпеки та територіальної цілісності, забезпечення верховенства права, підтримку інновацій і технічного прогресу». Хартія підкреслює важливість двосторонніх відносин України і США та передбачає розширену співпрацю з широкого спектру спільних пріоритетів, що включають економіку, торгівлю, енергетику, оборону, безпеку, зміцнення демократії та культурні обміни.

У відповідності до Хартії про стратегічне партнерство, співробітництво США та України включає наступні компоненти [5]:

1. Співробітництво у сфері оборони та безпеки з метою подолання загроз глобальному миру;
2. Економічне, торговельне та енергетичне співробітництво з метою сприяння створенню робочих місць, економічному зростанню, підтримки реформ та лібералізації економіки, розвитку сприятливого для торгівлі та інвестицій бізнес-клімату і удосконалення доступу на ринки товарів та послуг;
3. Співробітництво заради зміцнення демократії, що включає такі компоненти:
 - Зміцнення судової системи, підвищення професіоналізму, відкритості та незалежності суддів разом з покращенням правової освіти та доступу до правосуддя;

- Протидія транснаціональним кримінальним загрозам, таким як тероризм, організована злочинність, торгівля людьми та контрабанда наркотичних засобів, відмивання грошей та кіберзлочинність;

- Боротьба із корупцією шляхом посилення контролю з боку громадськості та засобів масової інформації, антикорупційних заходів, утворення підрозділів із внутрішніх розслідувань та удосконалення урядового регулятивного процесу;

- Реформування законотворчого процесу в Україні шляхом підвищення транспарентності, посилення підзвітності завдяки доступу громадськості та ЗМІ, а також поширенню інформації серед населення про діяльність Парламенту України;

- Гармонізація системи кримінального судочинства України з європейськими та іншими міжнародними стандартами та передусім прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу, який відповідатиме стандартам Ради Європи;

- Збільшення допомоги на здійснення демократичних перетворень та ефективного державного управління з метою продовження Україною політичного прогресу та відданості демократичному розвитку.

4. Співробітництво у сфері освіти, наукових досліджень та культурних обмінів.

Незважаючи на те, що «Хартія про стратегічне партнерство» в останній редакції була укладена у 2008 році ще за попередніх президентських адміністрацій в США та Україні (відповідно В.Ющенко та Дж.Буша-молодшого), теперішнє керівництво обох країн підтвердило свою прихильність розвитку співробітництва між двома країнами в дусі стратегічного партнерства. Одним з важливих джерел, на основі якого можна оцінити офіційну позицію Вашингтону щодо інтересів США в Україні, є виступ посла США в Україні Дж.Теффта в червні 2010 року напередодні візиту в Україну Державного секретаря США Х.Клінтон. У своєму виступі посол США в Україні назвав п'ять стратегічних пріоритетів співпраці уряду США з Україною [6]:

1. **Підтримка здійснення Україною подальших економічних реформ.** США віддають перевагу співпраці України з МВФ, «який може допомогти Україні знайти вихід з нинішньої кризи і відкрити двері для кредитування з боку інших міжнародних фінансових установ та Європейського Союзу»;

2. **Зміцнення демократії і свободи преси.** Оскільки «ефективне верховенство права має вирішальне значення для сильної демократії», США сприяють розробці законодавства щодо реформи системи кримінального судочинства. З огляду на те, що демократична система не залежить тільки від самої правової системи, свобода засобів масової інформації також вважається важливою складовою демократії, яку необхідно захищати і розширювати.

3. **Сприяння розвитку торгівлі та енергетики.** США вважають пріоритетним розвиток газової галузі на основі прозорості, конкуренції, реалістичних цін і більш енергозберігаючих доставки і споживання. Сполучені Штати допомагають з трирічною програмою покращення енергозбереження та енергоефективності в муніципальному опалювальному секторі України. Ці реформи вважаються необхідними не тільки для заохочення до економії енергії, але й для стимулювання інвестицій в енергетичний сектор. США підтримує пропозиції ЄБРР, Світового банку та ЄС щодо допомоги Україні в модернізації газотранспортної системи, що дозволить ліквідувати одне з головних джерел бюджетних витрат і стимулювати інвестиції в енергетичний сектор.

Відносно торгівлі, Сполучені Штати залишаються восьмим найбільшим іноземним інвестором в Україні з 1,4 млрд. доларів прямих іноземних інвестицій. США прагнуть зробити Україну більш привабливою для інвесторів, у тому числі підтримують реформу-

вання системи оподаткування, збільшення прозорості, боротьбу з корупцією, своєчасного відшкодування податку на додану вартість та захист прав інтелектуальної власності. Однією з галузей, де приватний сектор США міг би бути більш активним, вважається атомна енергетика України.

4. Зміцнення оборони та безпеки. Метою Сполучених Штатів в цій сфері є зменшення загрози розповсюдження ядерних матеріалів і технологій та їх потенційного потрапляння до рук небезпечних режимів і терористичних груп, відмова України від використання високозбагаченого урану та забезпечення при цьому можливості мирного використання ядерної енергії.

США вважають співробітництво в галузі оборони важливим компонентом стратегічного партнерства з Україною, підтримують внесок України у міжнародні зусилля з підтримання миру, розвивають практичне військове співробітництво шляхом проведення спільних військових навчань на території України. США заохочують Україну до вступу до НАТО, однак підтримують такі відносини з цього питання, які «віддзеркалюють волю українського народу».

5. Боротьба з корупцією. США вважають боротьбу з корупцією абсолютно необхідною для покращення економіки. США надають консультативну та технічну експертну допомогу з метою раціоналізації та більшої прозорості урядових процедур, що допоможе усунути можливості для корупції, зокрема, підтримують внесення змін до закону про державні закупівлі, щоб привести його у відповідність до рекомендацій Світового банку, ЄС та Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

США надають сприяння у впровадженні стандартизованого тестування для вищої освіти та здійсненні реформи судової системи з метою зменшення рівня корупції. Уряд США також надає 1,5 млн. дол. для впровадження електронної митниці – електронної системи контролю імпорту, яка відповідає стандартам ЄС, що також буде зменшувати можливості для корупції на кордоні.

Порівняльний аналіз складових геополітичного положення України із напрямками співробітництва США та України свідчить про те, що воно обумовлюється чинником зовнішньополітичних та безпекових інтересів США. В основі розуміння ролі, яку Сполучені Штати відіграють в євразійському регіоні, лежить усвідомлення того, що Америка є глобальною державою, яка має абсолютну самостійність у проведенні своєї зовнішньої політики, яка не лише забезпечує її національні інтереси, але й здійснює суттєвий вплив на світову і регіональну політику та політику окремих країн.

Загальною метою США в євразійському регіоні є послаблення російського впливу та просування демократії. З метою забезпечення регіональної безпеки та стабільності, США співпрацюють з Україною у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю. Водночас США занепокоєні тим, що українські підприємства, які мають повноваження на право здійснення експорту товарів військового призначення, недостатньо контролюються урядом України або навіть діють на основі його неофіційної згоди, коли експортують матеріали спеціального призначення до таких країн, як Іран, Судан, Пакистан, Китай та М'янма. США непокоїть те, що Іран, Китай та Пакистан зацікавлені в отриманні українських ракетних технологій та високоякісної сталі для своїх програм виробництва балістичних ракет, а Судан та М'янма здійснювали закупівлі військової техніки українського виробництва. Окрім проблеми офіційних експортних поставок, відсутність достатнього рівня державного контролю не виключає можливість несанкціонованих витоків та потрапляння матеріалів спеціального призначення та зброї до рук екстремістських угруповань, що можуть становити загрозу безпеці США. Цими чинниками обумовлюється

прагнення США до роззброєння України, передусім до позбавлення її ядерних технологій, високозбагаченого урану, об'єктів, які входять до режиму нерозповсюдження ракетної зброї та ракетних технологій, а також тиск на уряд України з вимогою посилити державний контроль за експортом товарів військового призначення.

Доцільність та ефективність зарубіжної допомоги уряду США Україні. Оцінка доцільності та ефективності є ключовим аспектом аналізу зарубіжної допомоги. Вітчизняні дослідники звертають увагу на те, що зарубіжна допомога може не лише не сприяти позитивним змінам в Україні, а призводити до цілком негативних наслідків. Як зазначає Є. Камінський, «...експеримент, спрямований на швидке здійснення ринкових реформ і демократизації за євро-американськими принципами, зазнав цілу низку провалів у нашій державі. Замість ринкових відносин у більшості випадків спостерігалось домінування фінансово-економічних та енергетичних кланів і тіньової економіки, замість демократії – засилля тих же кланів, відсутність верховенства закону у поєднанні з крахом ідеї громадянського суспільства» [7, с. 4].

Згідно методології оцінки проектної діяльності, щоб оцінити доцільність та ефективність зарубіжної допомоги США в Україні в цілому, необхідно оцінити кожний конкретний проект допомоги на основі аналізу потреб в кожному секторі втручання до початку реалізації проекту, результатів, досягнутих з його завершенням, впливу безпосередньо по закінченню активної стадії імплементації проекту, а також впливу через певний проміжок часу з метою оцінки сталості досягнутих результатів проекту. Таке оцінювання повинно бути складовою кожного проектного циклу та здійснюватися як самою організацією-виконавцем проекту, так і незалежним зовнішнім оцінювачем.

Хоча таке оцінювання не є можливим в рамках нашого дослідження зарубіжної допомоги США в Україні, в його межах можна окреслити певні тенденції та наголосити на певних позитивних та негативних аспектах, які характеризують проекти зарубіжної допомоги США в Україні та повинні братися до уваги українськими державними установами з метою підвищення позитивного впливу зарубіжної допомоги США на трансформаційні процеси в нашій державі.

В подальшому аналізі не будуть розглядатися аспекти, пов'язані з використанням зарубіжної допомоги для розвитку громадянського суспільства в Україні, зокрема, створення та розвитку громадських організацій, та проблем, які при цьому виникають, зокрема, проблеми залежності громадських організацій від зовнішнього фінансування. Ця тема вже розглядалася у першому розділі у зв'язку з оцінкою впливу зарубіжної допомоги на процеси демократизації в країнах-реципієнтах. Предметом подальшого аналізу стануть такі проблеми, як можливі негативні наслідки втручання зарубіжної допомоги у соціальну та економічну систему України, недостатній розвиток українського законодавства в сфері залучення зарубіжної допомоги, пасивність українських державних установ у процесі розробки та реалізації проектів зарубіжної допомоги, наслідки неповної відповідності заходів, що реалізуються в рамках проектів, інтересам та цілям розвитку України в певних галузях, фрагментований підхід зарубіжної допомоги до вирішення складних соціальних завдань, а також проблема наслідків тих проектів, в яких зарубіжна допомога бере на себе функції, які повинна виконувати сама держава.

Передусім видається доцільним зауважити, що американська зарубіжна допомога Україні сприяє досягненню зовнішньополітичних та безпекових цілей США на різних рівнях: глобальному, регіональному, національному та індивідуальному. Зокрема, на глобальному рівні зарубіжна допомога використовується для вирішення таких міжнародних безпекових проблем, як роззброєння та забезпечення нерозповсюдження ядерної

зброї, на регіональному – для боротьби з епідемією ВІЛ/СНІД та транснаціональною організованою злочинністю, національному – реформування та зміцнення потенціалу правоохоронних органів, індивідуальному – забезпечення можливостей для реабілітації осіб, що постраждали від торгівлі людьми.

Багатовимірність зарубіжної допомоги США Україні, з одного боку, забезпечує комплексний підхід до втручання, а з іншого, створює проблему недостатньої контрольованості цього втручання зі сторони українських державних структур. Зауважимо, що в контексті зарубіжної допомоги поняття «втручання» зазвичай не має такого негативного забарвлення, як поняття «втручання у внутрішні справи», оскільки воно здійснюється зі згоди (чи формальної згоди) країни-реципієнта та керується позитивною мотивацією сприяння у вирішенні певних проблем її розвитку. Однак, незважаючи на позитивну мотивацію, будь-яке втручання у вигляді зарубіжної допомоги вносить зміни у розвиток суспільства і держави, що можуть бути як позитивними, так і негативними та відбуватися як на макро-, так і на мікрорівні.

Наприклад, невідворотні зміни на макрорівні можна прогнозувати внаслідок цілеспрямованої дії США у сфері нерозповсюдження ядерної зброї та матеріалів спеціального призначення, через яку Україна вже майже повністю втратила потенційну можливість відновити за потреби свій стратегічний ядерний потенціал, в результаті чого її безпека в ситуації сусідства з добре озброєною ядерною державою Росією ґрунтується лише на обіцяних гарантіях безпеки цієї держави та самих Сполучених Штатів.

Можливі зміни на мікрорівні можна дослідити на основі прикладу програм американської зарубіжної допомоги в сфері боротьби з туберкульозом та наркозалежністю. Як вже зазначалося, USAID допомагає впроваджувати модель лікування туберкульозу під назвою DOTS – короткотермінових курсів лікування під безпосереднім наглядом лікаря. Згідно думки спеціалістів-фтизіатрів, стратегія DOTS не обмежується лише самим лікуванням, а включає також стадії попередження та діагностики хвороби. Зокрема, вона засновується на виявленні хворих не шляхом рентгенографії, а мікроскопії, тобто направлена на виявлення хворих з відкритою формою туберкульозу, які вже мають бактеріовиділення та становлять загрозу поширення хвороби. Хоча стратегія DOTS рекомендується Всесвітньою організацією охорони здоров'я, при більш детальному аналізі виявляється, що такий підхід суперечить традиційним підходам школи фтизіатрів України, що засновується на якомога ранньому виявленні туберкульозу, коли хвороба ще не набула відкритої форми [8]. Звичайно, про доцільність застосування стратегії DOTS повинні вирішувати спеціалісти, однак, з позиції неспеціаліста можна зауважити, що в ситуації, коли державне фінансування боротьби з туберкульозом є вкрай недостатнім, а зарубіжна допомога активно застосовується саме на напрямку впровадження стратегії DOTS, це може призвести до змін в підходах до лікування туберкульозу в Україні саме на користь застосування DOTS-стратегії.

Подібні міркування можна навести і з приводу пілотного проекту USAID із впровадження центрів лікування наркозалежності, в яких застосовується медикаментозна терапія з використанням метадону. Наразі це лише пілотний проект, однак він має на меті вироблення моделі, яка буде впроваджена на всій території України. Метадон – це синтетичний наркотик, який застосовується як замісник таких важких наркотиків як героїн. Метадонова терапія широко використовується в Сполучених Штатах, однак в Україні все ще залишається предметом активних суперечок, оскільки метадонова терапія не виліковує наркозалежність, а лише заміщує залежність від героїну на залежність від метадону, при цьому, за оцінками спеціалістів-наркологів, синтетичний наркотик метадон набагато важче

вивести з організму людини ніж натуральні наркотики, через що програми позбавлення від метадонової залежності є набагато складнішими [9, с. 154-183]. Подібно до того, як завдяки зарубіжній допомозі можуть відбутися зміни у підходах до лікування туберкульозу в Україні, можуть відбутися зміни й у сфері лікування наркозалежності на користь застосування метадонової терапії, що не завжди може мати довгострокові позитивні наслідки.

Другий аспект, на якому видається доцільним наголосити, полягає у пасивності державних структур України у розробці та впровадженні проектів зарубіжної допомоги. Наприклад, в Україні щороку ухвалюється велика кількість державних галузевих програм розвитку, був також розроблений й проект комплексного документу «Стратегія розвитку України на період до 2020 року». Як зазначається у вступі до стратегії, вона є «стрижневим документом у системі державних програмних документів, що дозволяє скоординувати дії влади задля утвердження більш сильної і гнучкої моделі розвитку економіки». Відповідно до свого визначення, здається, що ця стратегія повинна окреслювати також таке важливе питання як зарубіжна допомога Україні. Однак у проекті цієї стратегії у редакції від 26 жовтня 2010 року є лише одне згадування про співробітництво із Сполученими Штатами – необхідність «розроблення комплексу заходів з поглиблення торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва на основі Хартії про стратегічне партнерство» [10]. Це свідчить про те, що місце та роль зарубіжної допомоги у трансформації української економіки та суспільства не оцінюється як варта уваги державного стратегічного планування.

В Україні досі відсутній окремий спеціальний закон про зарубіжну допомогу. Проект такого закону [11] було розглянуто Верховною Радою України, однак остаточно питання про його ухвалення та набуття ним чинності дотепер не вирішено. Тому ці питання наразі регулюються підзаконним нормативним актом – постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 153 «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги» (із змінами внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів № 902 від 11.07.2007 та № 30 від 19.01.2011) [12], якою затверджено чинний «Порядок залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги». Як вже зауважувалось у першому розділі, навіть саме визначення «міжнародна технічна допомога», що застосовується в українському законодавстві, не відповідає міжнародній практиці, не кажучи вже про розкриття у ньому всіх аспектів державної діяльності, пов'язаної із залученням зарубіжної допомоги.

Згідно вимогам чинної Постанови Кабінету Міністрів, усі проекти міжнародної технічної допомоги повинні реєструватися в Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України. Більше того, міністерство само повинно формувати програми міжнародної технічної допомоги згідно «Державної програми економічного та соціального розвитку» на поточний рік, а міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади щороку повинні подавати до міністерства пропозиції щодо визначення регіональних і галузевих пріоритетів для залучення міжнародної технічної допомоги.

Таким чином, теоретично в Україні існує механізм, за допомогою якого усі проекти зарубіжної допомоги в Україні повинні чітко відповідати загальнонаціональній стратегії та галузевим програмам розвитку. Однак на практиці цей механізм не працює, а точніше працює механізм протилежної дії: спочатку розробляються проекти зарубіжної допомоги та подаються на затвердження в державні установи країни-донора (у випадку проектів зарубіжної допомоги США – на розгляд та затвердження Державного департаменту США), а потім, коли проекти вже є затвердженими в країні-донорі, вони пропонуються для ре-

лізації державним (чи недержавним) установам і організаціям в Україні та вже постфактум обґрунтовуються посиленнями на внутрішньодержавні програми. Як наслідок, Міністерство економіки та соціальної політики України на практиці не виконує роль спеціально уповноваженого органу, який би відповідав за розробку та реалізацію державної політики України щодо залучення та використання міжнародної технічної допомоги.

Формально передбачена можливість для державних установ України вносити свої зауваження та доповнення до заходів, які пропонуються до реалізації в рамках проектів. Однак на практиці можливість суттєвого видозмінення проектних заходів є досить обмеженою, оскільки в країні-донорі проект затверджується для реалізації разом із бюджетом, в якому чітко підрахована вартість усіх заходів, що пропонуються до реалізації в рамках проекту.

Ще одна проблема полягає в тому, що між тим моментом коли розробляється проектна пропозиція і тим моментом, коли розпочинається практична імплементація проекту, проходить не менше ніж один рік, а іноді два-три роки. Навіть якщо проект початково і розроблявся на основі оцінки потреб країни-реципієнта в тій чи іншій сфері, обставини та потреби в країні-реципієнті за цей час можуть докорінно змінитися. Відповідно постійно має місце тенденція «наздоганяння» в рамках реалізації проекту, тобто пристосування проекту до умов в країні-реципієнті, які вже змінилися, що відповідно негативно впливає на його ефективність.

З огляду на зазначене, у Міністерства економічного розвитку України по суті залишається лише одна функція – реєстрація проектів з метою їх обліку. Однак навіть ця функція зазвичай не реалізується в повній мірі, оскільки з огляду на те, що процес реєстрації проектів в Міністерстві є довготривалим, а сама реєстрація не є необхідною вимогою для початку реалізації проектів, організації-виконавці зазвичай починають імплементацію проектів, паралельно збирають пакет документів, необхідний для їх реєстрації, та подають його до Міністерства. Іноді реєстрація проекту завершується вже по закінченню самого проекту, особливо якщо термін реалізації проекту обмежується одним роком. Більше того, організації, що виконують проекти зарубіжної допомоги в Україні, через складність процедури реєстрації часом взагалі намагаються її уникнути. Оскільки реєстрація проекту в Україні не є вимогою країни, що надає кошти в рамках проекту, організація-виконавець не має зобов'язання звітності в цій сфері та відповідно формально може її уникнути.

Таким чином вся відповідальність за оцінку доцільності реалізації тих чи інших заходів в рамках проектів зарубіжної допомоги покладається на державну установу, яка є головним реципієнтом цільової допомоги. Однак, оскільки весь процес імплементації та звітності проектів побудований таким чином, що організація-виконавець звітується перед донором за використанні кошти, а не перед реципієнтом, через що реципієнти формально майже не мають механізмів впливу на хід та якість реалізації проектів. Єдине, що вони можуть зробити, – це перешкоджати практичній реалізації проектів, які вважають недоцільними, що в результаті зводить нанівець зусилля та витрачені кошти в рамках таких проектів.

Третій аспект, який характеризує реалізацію проектів зарубіжної допомоги, це їхня спрямованість на фрагментарне вирішення проблем в тій чи іншій галузі тоді, як більшість проблем, до вирішення яких застосовується зарубіжна допомога, є настільки складними, що потребують комплексного втручання. Розглянемо для прикладу проблему торгівлі людьми, на вирішення якої спрямовуються значні кошти американської зарубіж-

ної допомоги як в правоохоронній сфері (покращення потенціалу правоохоронних органів у переслідуванні злочинців), так і в соціальній сфері (попередження злочину шляхом підвищення рівня поінформованості суспільства та надання допомоги з метою реабілітації та реінтеграції постраждалих осіб).

З одного боку, увага міжнародних донорів до проблеми торгівлі людьми в Україні змусила український уряд також зацікавитися цією проблемою та почати впроваджувати державні заходи задля її подолання. Тобто в цьому випадку зусилля зарубіжної допомоги мали позитивний ефект просування ініціативи в сфері, яка не вважалася пріоритетною для держави. Те саме можна зауважити і про проблему ВІЛ/СНІДу та туберкульозу в Україні, які довгий час просто замовчувались на державному рівні. Лише увага міжнародної спільноти до цих проблем в Україні, змусила уряд визнати небезпеку епідемії та вживати заходи задля її подолання.

З іншого боку, пріоритезація боротьби з певною проблемою, такою як торгівля людьми, в порівнянні з іншими напрямками соціальної діяльності держави може призвести до певного дисбалансу в цій сфері. При цьому виникає запитання про те, чому постраждали від торгівлі людьми отримують допомогу у реабілітації, тоді як постраждали від інших тяжких злочинів її не отримують, хоча вони так само її потребують. Відповідь на це запитання може обумовлюватися тяжкістю наслідків торгівлі людьми для фізичного та психологічного здоров'я постраждалих осіб, однак не завжди таке пояснення є слушним, оскільки низка інших тяжких злочинів також може мати подібні наслідки. При цьому необхідно зауважити, що надання допомоги громадянам, що постраждали від злочинів, є першочерговим обов'язком самої держави, а не міжнародних донорів.

Окрім того, зарубіжна допомога з огляду на те, що вона є обмеженою та цільовою, часто має достатній потенціал лише для боротьби з симптомами тої чи іншої проблеми, а не для вирішення її корінних причин. Так, більшість проблем в сучасній Україні, таких як епідемія ВІЛ/СНІДу, туберкульозу, поширення наркоманії, торгівлі людьми тощо є соціальними проблемами, тобто обумовленими бідністю, обмеженістю життєвих можливостей та перспектив. Задля вирішення цих проблем необхідні комплексні заходи із покращення загального рівня життя та добробуту населення України. Такий ефект в межах цілої держави може мати лише відповідальна соціально спрямована державна політика.

З рештою останній аспект, на якому хотілося би зупинитися, це здатність зарубіжної допомоги замінювати функції держави. Наприклад, такий ефект можна побачити в сфері проектів американської зарубіжної допомоги, спрямованих на трансформацію Державної прикордонної служби України. Звичайно, усі заходи, що реалізуються за рахунок зарубіжної допомоги в цій сфері, є дуже важливими, однак вони повинні реалізовуватися за рахунок бюджетних коштів. В ситуації, коли державне фінансування правоохоронних органів є вкрай недостатнім, увага закордонного донора саме до Державної прикордонної служби призводить до того, що підрозділи цієї служби потрапляють в набагато більш сприятливе становище, ніж підрозділи інших правоохоронних органів, зокрема Міністерства внутрішніх справ України, що не є цілком позитивним, оскільки прогресивний розвиток усєї правоохоронної системи повинен бути рівномірним та збалансованим.

Перераховані проблеми і недоліки в сфері залучення та використання Україною зарубіжної допомоги США призводять до цілої низки негативних наслідків. Проекти зарубіжної допомоги, що здійснюються в Україні, є ізольованими один від одного, недостатньо скоординованими і в своїй більшості не сприяють проведенню глибоких системних перетворень. Відсутність чітко прописаних процедур підготовки та узгодження проектних пропозицій на урядовому рівні призводить до того, що потенційні бенефіціари не мають

доступу як до ресурсів для здійснення необхідних їм перетворень, так і до готових продуктів, потенційно призначених саме для них. Відсутність активної позиції українських державних структур щодо напрямів використання зарубіжної допомоги призводить до того, що американські донори починають працювати в режимі «одностороннього руху». В результаті можуть з'являтися рекомендації, які потім сприймаються українською стороною як нав'язування певної політичної позиції. Недостатнє залучення української сторони до заходів щодо оцінювання результатів проектів зарубіжної допомоги позбавляє можливості зробити об'єктивні висновки щодо ефективності окремих проектів та використання Україною американської зарубіжної допомоги в цілому.

Загалом, незважаючи на зазначені негативні аспекти, вплив зарубіжної допомоги США на соціальну та економічну ситуацію в Україні можна оцінити як позитивний. Допомога відіграє досить важливу роль у просуванні нових ініціатив, вносить в українську практику новітні підходи та прогресивні ідеї, що через певний час знаходять своє втілення в державній політиці. Хоча зарубіжна допомога через пасивну позицію українських державних структур та відсутність чіткої концепції національних інтересів та стратегії розвитку керується скоріше інтересами США, а не України, заходи, що реалізуються в рамках програм допомоги, також відповідають інтересам України, яка прагне ефективно впровадити ліберальну модель розвитку.

Список використаних джерел

1. Канцелярук Б.І. Детермінанти нового світопорядку / Б.І. Канцелярук // Розбудова держави. – 2000. – № 7-12 (97-102). – С. 3-7.
2. Камінський Є.Є. Політика США щодо України: Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція: монографія / Є.Є. Камінський, А.В. Дашкевич. – К.: Політична думка, 1998 – 547 с.
3. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України / Л.Д. Чекаленко. – К.: Либідь, 2006. – 712 с.
4. Орієнтири виборця 2002: довідник / [В. Замніус, Д. Ковриженко, Д. Котляр та ін.] – К.: Міленіум, 2002. – 308 с.
5. Хартія Україна-США про стратегічне партнерство у редакції від 19.12.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=840_140.
6. Дискусія з послом США в Україні Дж. Теффтом на тему «Огляд відносин між Україною та США» [Електронний ресурс] / Інститут світової політики, 25.06.2010. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/1171.html>.
7. Камінський Є.Є. Українська перспектива в нових внутрішніх і міжнародних умовах розвитку / Є.Є. Камінський // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 94, ч. 1. – К.: ІМВ КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – С. 3-10.
8. Петренко В.М. Дискусійні питання DOTS-стратегії [Електронний ресурс] / В.М. Петренко / Національний інститут фтизіатрії і пульмонології ім. Ф.Г.Яновського. – Режим доступу: http://www.ifp.kiev.ua/doc/staff/discussion_DOTs.htm.
9. Назаралієв Ж. Фатальні маршрути / Ж. Назаралієв. – К.: «Дуліби», 2006. – 479 с.
10. Стратегія розвитку України у період до 2020 року [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України, 2010. – 268 с. – Режим доступу: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=90%3A-2020-&catid=36%3A2010-09-13-13-04-19&Itemid=70&lang=uk.

11. Проект Закону України про міжнародну технічну допомогу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=27828.
12. Постанова Кабінету України від 15 лютого 2002 р. № 153 «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=153-2002-%EF>.

Погорелова І.С.*

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ Б. ОБАМИ ЩОДО КОРЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Метою статті є аналіз політичного курсу США щодо КНДР і Республіки Кореї, їх впливу на ці держави та ролі у вирішенні проблем півострова.

Ключові слова: адміністрація Б.Обами, Корейський півострів, північно-корейська ядерна програма, американо-південнокорейський союз.

Целью статьи является анализ политического курса США относительно КНДР и Республики Кореи, их влияния, на эти государства и роли в решении проблем полуострова

Ключевые слова: администрация Б.Обамы, Корейский полуостров, северо-корейская ядерная программа, американо-южнокорейский союз.

A purpose of the article is an analysis of political course the USA in relation to the DPRK and Republic of Korea, its influence on these states and roles in working out problems of peninsula.

Key words: B. Obami's administration, Korean peninsula, North Korean nuclear program, American-South Korean union.

Сьогодні жодна серйозна політична проблема не вирішується без США, зокрема і корейська, що включає низку аспектів: ядерне й ракетне озброєння Корейської Народної Демократичної Республіки (КНДР), проблему об'єднання корейських держав, військову присутність США на півдні півострова.

Останні події на Корейському півострові (припинення шестисторонніх переговорів з ядерного розброєння Пхеньяну, загострення відносин між Республікою Кореєю (РК) і КНДР, смерть лідера Кім Чен Іра і зміна керівництва у КНДР) знову привернуло увагу світового співтовариства і адміністрації Б.Обами до цього потенційного осередку збройного конфлікту. Актуальність статті обумовлено її новизною (аналізуються сучасні події) та недостатньою розробкою. В українській історіографії американо-корейські відносини майже не розглядаються, але вищезазначена проблема є об'єктом дослідження закордонних науковців [1; 7; 8; 17; 18].

Корейському півострову відводиться важлива роль у забезпеченні стабільності у Північно-Східній Азії (ПСА). Стратегія Б. Обами, як і Дж. Буша спрямована на укріплення американських позицій в даному регіоні, запобігання конфлікту і збереження стабільності на півострові, зміцнення союзу із РК та вирішення ядерної проблеми. Водночас, методи її реалізації відрізняються. До того ж з'явилися нові чинники, що суттєво впливають на ситуацію на півострові (зокрема, зміна керівництва в РК і КНДР).

Одразу після призначення Х. Клінтон держсекретарем США, її перші візити були здійснені в азіатські країни, зокрема РК, що підтверджувало важливість регіону для нової адміністрації.

* кандидат історичних наук, доцент кафедри політичної історії Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Політика Б. Обама щодо КНДР будується навколо питання про її ядерне роззброєння. Спроби Північної Кореї остаточно увійти у ряд ядерних держав залишається проблемою для демократичної адміністрації. Підкреслимо, що роль США у вирішенні цієї проблеми є ключовою. Ще під час президентської кампанії Б. Обама заявляв про необхідність прямого діалогу між США і КНДР, з метою реальних зрушень у вирішенні ядерної проблеми. Вже президентом Б. Обама заявив, що прагнутиме до прямого діалогу з Пхеньяном, докладе максимум зусиль для зниження ядерної загрози, працюючи з друзями і колишніми супротивниками [2]. У кінці 2008 р. частина американських експертів схилила Б.Обаму до форсування подій на півострові за допомогою організації саміту США-КНДР, радили здійснити прорив у цих відносинах та запропонувати Кореї пакетну угоду, де будуть закладені основи мирного співіснування за формулою: денуклеаризація в обмін на нормалізацію відносин і економічну допомогу. Інші експерти радили більш послідовно і жорстко, ніж адміністрація Дж. Буша, домагатися від КНДР реальних кроків з роззброєння.

Вже 28 січня 2009 р. адміністрація Обама заявила, що виступає за вирішення ядерної проблеми в рамках шестисторонніх переговорів. У лютому Х. Клінтон вказала, якщо КНДР ліквідує ядерну зброю, то США прагнутимуть до нормалізації двосторонніх відносин, заміни угоди від 1953 р. про перемир'я мирним договором і допоможе північно-корейському народу задовольнити його економічні потреби [3]. Однак така позиція США не влаштовувала КНДР, і вона обрала шлях загострення ситуації. Як правило, на початку нового президентського періоду в США, Пхеньян спочатку загострює ситуацію, а потім знову і за більшу ціну продає свою ядерну програму. Дійсно, КНДР посилила військову риторику, зробила провокаційні кроки (запуск ракети, розірвала відносини з Сеулом). Більшість дослідників вважають, що КНДР не зацікавлена у демонтажі ядерної зброї, вона для неї є фактором військово-політичного стримування у відносинах зі США, з Китаєм; зміцнює внутрішньополітичні позиції режиму і гарантує його виживання (за рахунок політичної недоторканності, економічної допомоги); посилює політичний статус у відносинах з РК. Пхеньян намагається використовувати ядерну гру як важель тиску на США для отримання їх дипломатичного визнання.

Отже, навесні 2009 р. на півострові виникла нова ракетно-ядерна криза. 5 квітня 2009 р. КНДР здійснила запуск ракети-носія чим порушила резолюцію Ради Безпеки (РБ) ООН № 1718. Остання засудила дії КНДР і попередила про намір посилити санкції. У відповідь Пхеньян заявив, що не буде приймати участь у переговорах та укріплюватиме ядерні сили для самозахисту через військову загрозу ворожих сил. Пізніше на вимогу КНДР її територію покинули експерти США і співробітники МАГАТЕ. Викликом для адміністрації Б. Обама стало і те, що 25 травня 2009 р. Корея оголосила про успішне здійснення підземного ядерного вибуху. РБ ООН ухвалила жорстку резолюцію № 1874 від 12 червня 2009 р., яка передбачала широкий набір фінансово-економічних санкцій, фактичну заборону торгівлі з КНДР у сфері озброєнь і військової техніки, встановлення моніторингу за експортними операціями Пхеньяну.

КНДР проігнорувала резолюцію і у липні 2009 р. відмовилася не тільки брати участь у переговорах, а й дотримуватися раніше досягнутих домовленостей. Разом з тим, Пхеньян не заперечував можливості поновлення прямого діалогу з Вашингтоном, прагнучи отримати від США військових гарантій своєї безпеки і підтверджував, що може відмовитися від ядерної зброї. Однак продовжить шестисторонні переговори після того, як успішно пройдуть двосторонні переговори зі США. Пхеньян і пізніше заявляв, що американо-корейські угоди можуть створити умови для відмови від ядерно-ракетної зброї.

США оголосили, що не приймають ідеї переходу від формату шістки до двійки і по-слідовно підкреслювали, що двосторонні переговори можливі тільки в рамках шестистороннього процесу. Так, представник департаменту США Ян Келлі наголошував, що американці готові провести двосторонні переговори з КНДР, за умови, що остання повернеться до шестисторонніх переговорів, метою яких буде повне і незворотне припинення ядерної програми [4].

Північна Корея своїми діями сприяла ескалації конфлікту, це призводило до того, що у США відбувалася трансформація поглядів щодо вирішення ядерної проблеми. Так, частина представників адміністрації Обама вважали переговори з КНДР марною справою і пропонували залишити дипломатичні зусилля та переорієнтуватися на односторонні заходи. Політика США щодо КНДР стає більш жорсткою. Навіть окремі кроки, зроблені Північною Кореєю у серпні 2009 р., зокрема, звільнення за посередництва Б.Клінтона двох американських журналісток, засуджених за незаконне перетинання кордону та шпигунство, не змінили позиції США. Так, за словами Б.Обама, гуманітарна місія Б.Клінтона не призведе до відмови США і їх союзників від вимог, щодо Пхеньяну. КНДР повинна повністю відмовитися від ядерної зброї, і тоді будуть зняті санкції і поновляться багатосторонні переговори [5]. У кінці серпня 2009 р. США ввели нові санкції щодо Північної Кореї, заморозивши активи її підприємств і фізичних осіб, підозрюваних у підтримці ядерної програми країни. Були введені обмеження на купівлю та продаж зброї, предметів розкоші. Такими засобами адміністрація Обама намагались змусити КНДР повернутися до переговорів. Північнокорейці у відповідь у вересні 2009 р. оголосили про успішне завершення експериментів зі збагачення урану і завершення циклу з напрацювання збройного плутонія.

Позиція американської дипломатії з ядерної програми залишалася незмінною. У рамках концепції «стратегічного терпіння» щодо КНДР було окреслено чотири завдання: 1). отримання гарантій перевірки всіх етапів ядерного роззброєння КНДР; 2). збереження механізму шестисторонніх переговорів при паралельному розвитку двосторонніх консультацій між Вашингтоном і Пхеньяном; 3). повна відмова Кореї від ядерної зброї не виключає можливість надання США масштабної економічної допомоги та інших видів підтримки, тобто гнучке поєднання методів «кнута і пряника»; 4). американо-північнокорейські переговори повинні передувати переговорам та покращенню відносин між РК і КНДР [6]. Пхеньян, озвучив свої умови повернення до переговорів з шісткою: укладання мирного договору КНДР зі США, двосторонньої угоди з США про гарантії безпеки, скасування міжнародних санкцій. На ці умови США звісно не погодилися.

Отже, прориву у вирішенні ядерного питання не відбулося, а заявлені адміністрацією Обама наміри підняти на новий рівень відносини з Пхеньяном залишилися нереалізованими. Вашингтон продовжував займати вичікувальну позицію у рамках концепції «стратегічного терпіння» (відмова від діалогу і санкції). США змирилися з тим, що у корейській проблемі немає швидкого рішення, і готові почекати природного розвитку подій, що може привнести нові можливості для вирішення проблем безпеки на півострові [7, с. 43].

Окрім ядерно-ракетної кризи, у січні 2009 р. відбулося чергове загострення міжкорейських відносин, що не могло не вплинути на американську політику щодо КНДР. Пхеньян звинуватив Сеул у підготовці військового вторгнення на Північ півострова і 30 січня оголосив про розрив політичних угод з РК. Зазначимо, що міжкорейські відносини погіршились після приходу до влади президента РК Лі Мен Бака у лютому 2008 р., який відмовився від політики «сонячного тепла» і заявив, що співробітництво з КНДР залежатиме від прогресу у справі її ядерного роззброєння. КНДР, що гостро потребувала економічної

підтримки, негативно відреагувала на таку політику. Політичний діалог був перерваний, Сеул відмовився і від реалізації господарських проєктів. В останнє десятиліття РК, незважаючи на провокації КНДР, підтримувала гуманітарні, політичні та економічні контакти з нею. З 2008 р. ситуація змінилася цьому сприяла жорстка політика КНДР, прагматична політика Лі Мен Бака і глобальна економічна криза (РК увійшла до числа найбільш постраждалих від кризи країн Східної Азії).

Вирішення ядерної проблеми КНДР є не єдиним завданням у корейській політиці США. Їх пріоритетними завданнями залишається збереження РК як військово-політичного союзника, укріплення з нею співпраці та збереження американської військової присутності в цій державі, що розглядається США як необхідний елемент для стабільності і порядку в регіоні. Так, генеральний консул США Т.Амбрустер, зазначав: альянс з РК зберіг мир і стабільність у ПСА та забезпечив стримування ядерного озброєння в державах Азії [8, с. 6]. Зазначимо, що США є третім за величиною торговим партнером РК, остання - сьомим партнером США. У 2010 р. товарообіг між ними склав 86 млрд. дол. [9].

У вирішенні ядерної програми КНДР, США намагалися мінімізувати відмінності з Сеулом. Так, Б. Обама заявляв: «Ми повинні значно поліпшити координацію спільної діяльності з партнерами в Японії і РК, у Китаї та Росії, особливо для гарантій досягнення результатів, контролю в ядерній» [10, с. 14]. Уряд Лі Мен Бака розглядає відносини зі США як основний напрям зовнішньої політики РК; вважаючи, що орієнтація на Вашингтон є життєво необхідною для забезпечення національної безпеки держави, підтримки балансу сил у ПСА і вироблення твердої лінії щодо Північної Кореї. Так, Лі Мен Бак у зверненні до нації заявив, що відносини зі США є надзвичайно важливими для подолання економічної кризи і посилення гарантій безпеки країни [11].

Напередодні першого азіатського турне Б.Обами (12 - 19 листопада 2009 р.) генеральний директор Ради національної безпеки США у справах Азії Д.Бадер зазначив, що США і РК будують відносини у напрямі стратегічного партнерства і союзницьких відносин. Позиції щодо низки питань у країнах збігаються, зокрема, з ядерної проблеми, ми прислухаємося до думки РК [12]. Адміністрація США неодноразово наголошувала, що готова до шестисторонніх переговорів з КНДР, але спочатку їй необхідно покращити відносини з РК.

Проте, міжкорейські відносини не покращувалися. Більш того, у березні 2010 р. відбулося нове загострення напруженості на півострові, викликане загибеллю південнокорейського фрегата «Чхонан» у Жовтому морі під час американо-південнокорейських військових маневрів, внаслідок чого загинули 46 військових моряків. Після розслідування міжнародна експертна комісія прийшла до висновку, що корабель був знищений торпедою, випущеною з північнокорейської підводного човна.

Позиція США щодо КНДР була озвучена у травні 2010 р. у Стратегії національної безпеки: «Якщо Північна Корея ліквідує свою ядерну програму, вона отримає можливість політичної та економічної інтеграції у міжнародне співтовариство. В іншому випадку, будемо домагатися посилення її ізоляції та дотримання режиму нерозповсюдження». На відміну від «доктрини Буша» про односторонні дії на світовій арені, Стратегія 2010 р. стверджує, що Білий дім буде використовувати військову силу виключно як крайній засіб [13].

У новій Ядерній доктрині США від 6 квітня 2010 р. вказано, що США беруть на себе зобов'язання не застосовувати ядерну зброю проти держав, які не володіють ядерною зброєю. Втім, зроблено важливе застереження - мова йде тільки про держави, що дотримуються ДНЯЗ, тобто цей принцип не стосується Ірану і КНДР [14]. Отже, США не ви-

ключають можливості застосування військової сили проти КНДР. Зазначимо, ще 16 травня 2009 р. Б. Обама і Лі Мен Бак підписали угоду про ядерний захист РК від КНДР.

Білий дім підтримав звинувачення експертної комісії на адресу КНДР, РК і Пентагон провели у серпні 2010 р. у Жовтому морі великомасштабні спільні військово-морські навчання, включаючи протичовнові операції. Кульмінацією загострення ситуації на півострові став артобстріл 23 листопада 2010 р. КНДР прикордонного південнокорейського о. Енпхендо (тут проходить спірна лінія розділу між двома Кореями), що призвів до людських жертв. Південнокорейці відкрили у відповідь вогонь, наголосили про готовність до нещадної відповіді, прагнули щоб США посилили тиск на Пхеньян. З 28 листопада почалися майже щоденні американо-південнокорейські військові навчання, у яких взяв участь авіаносець США G. Washington. Після обстрілу острова, Обама заявив, що ми будемо стояти «пліч-о-пліч» з РК, підтвердивши намір захистити РК [15]. США, РК, Японія активізували і тристоронню співпрацю.

В цілому, на думку багатьох представників адміністрації Обами, РК у 2010 р. була визнана США найближчим союзником у Східній Азії. Як заявив Обама «американо-південнокорейський альянс ніколи не був сильніший». Фахівець міжнародних досліджень В. Ча вважає, що сьогодні найкращий період у цих відносинах, які стали найтіснішими двосторонніми зв'язками США в регіоні, цьому сприяло: Японія зайнята внутрішніми справами; повторне ядерне випробування КНДР, інцидент з «Чхонан» і перестрілка в акваторії о. Енпхендо змусили Сеул і Вашингтон тісніше згуртуватися у питанні безпеки. Крім того, Лі Мен Бак надав США підтримку у питаннях Ірану, Лівії та Афганістану [16].

Загострення відносин з Пхеньяном змусило РК приділяти більшу увагу обороноздатності країни. Сеул почав масштабні реформи у сфері оборони. США взяли зобов'язання не скорочувати рівень своєї військової присутності на півдні півострова (28 500 чол.). Разом з озброєними силами РК чисельністю в 650 тис. чол. вони входять до складу командування об'єднаних сил. На квітень 2012 р. намічена передача Вашингтоном Сеулу права оперативного управління своїми збройними силами в разі збройного конфлікту на півострові.

Частина фахівців вважають, що обстріл острова був черговою спробою КНДР нагадати про себе міжнародній спільноті і добитися від Вашингтона відновлення діалогу та економічної допомоги. Внутрішнє становище КНДР є складним, їй необхідна серйозна допомога, як засіб Пхеньян використовує шантаж. Окрім того, країна стояла на порозі зміни еліт. Прагнення Пхеньяна до збереження напруги на півострові пояснювалося бажанням режиму Кім Чен Іра отримати гарантії своєї безпеки та зберегти свій вплив у країні. Так, колишній помічник держсекретаря США К.Хілл вказував, що КНДР переживає період серйозних внутрішніх перестановок, а атака на острів - це спроба керівництва КНДР зміцнити внутрішню єдність і закріпити у свідомості народу уявлення про Кім Чен Іна як про єдиного і законного наступника [17, с. 10].

На початку 2011 р. ситуація на півострові дещо стабілізувалася. Не зважаючи, на те, що шестисторонні переговори не відновлялися, США і РК підтримували деякі контакти з Пхеньяном. Екс-президент Дж. Картер здійснив у квітні 2011 р. візит до Північної Кореї для консультацій з нею. У жовтні 2011 р. спецпредставник США з Північної Кореї С. Босуорт і перший заступник міністра закордонних справ КНДР Кім Ге Гван зустрілися в Женеві, щоб обговорити шестисторонні переговори. Це була друга зустріч представників США та КНДР з тих пір, як в 2009 році остання покинула переговори. Раніше ці країни піднімали питання роззброєння в Нью-Йорку у липні 2011 року.

Пхеньян висловлював готовність повернутися до діалогу, але поки що так цього і не зробив. Позиція США не змінювалась. 21 вересня 2011 р. Б. Обама заявив на сесії ГА

ООН, що Іран і Корея зіткнуться з жорсткішими санкціями якщо не відмовляться від ядерної зброї і закликав Пхеньян припинити агресивні дії щодо РК. Адміністрація США підкреслювала, що продовжує працювати з РК у спільному плані, що не передбачає поступки КНДР.

У грудні 2011 р. помер Кім Чен Ір. Цей фактор може радикально вплинути на Корейський півострів. Збройні сили РК були переведені у режим підвищеної готовності. США заявили, що будуть пильно стежити за розвитком ситуації в КНДР і мають намір підтримувати стабільність на півострові, консультуватися з Сеулом і Токіо. Пізніше Х. Клінтон закликала Північну Корею співпрацювати з міжнародним співтовариством і обрати шлях миру.

Кім Чен Ін, оголошений «спадкоємцем» Кім Чен Іра у вересні 2010 р., поки не має необхідного досвіду, достатньої підтримки у керівництві і військових. Частина експертів передрікають Північній Кореї політичну нестабільність і навіть колапс. Проте інша частина стверджує протилежне. На думку професора сеульського університету Ян Му Чжина, військовий переворот в КНДР малоімовірний, скоріш за все, партійне керівництво, уряд і армія Північної Кореї будуть якийсь час діяти спільно [18]. Збройне протистояння, силове об'єднання півострова навряд чи можливо. США і РК зацікавлені у поступовій трансформації режиму КНДР, що дає час і можливість для налагодження відносин між Кореями. В американському істеблішменті домінує точка зору, що швидкий обвал північнокорейського режиму приніс би величезні проблеми економічного і політичного характеру для Південної Кореї.

США і РК можуть пов'язувати денукліаризацію півострова з політичними змінами в КНДР. Проте, у новорічному посланні новий лідер КНДР нічого не сказав про ядерну програму країни. Нещодавно Лі Мен Бак запропонував Кім Чен Іну в обмін на економічну допомогу заморозити ядерну програму.

Отже, з приходом до влади адміністрації Б.Обами можна виокремити новий етап в американо-корейських відносинах. Адміністрація Б.Обами прагне до залучення та лідерства США в азійських регіональних процесах, зокрема і у вирішенні корейської проблеми. Для цих цілей США посилюють двосторонні союзи. Так, американо-південнокорейські відносини за часів Обами активізувалися і покращилися. Підхід Вашингтона щодо північнокорейської ядерної проблеми визначається концепцією «стратегічного вичикування». До травня 2009 р. коли КНДР провела повторне випробування ядерного заряду, Вашингтон прагнув її переконати відмовитися від ядерної програми шляхом спонукальних дій, які включають не лише переговори або тиск, а й економічно-фінансові заохочення. Після ядерного випробування і погіршення міжкорейських відносин позиція США стала більш жорсткою: вони відмовилася від діалогу, заохочувальних заходів щодо КНДР і посилили санкції; координують свої дії з РК. На жаль, поки США не вдалося розробити чіткої стратегії щодо КНДР, що призвела б до денуклеаризації півострова.

Список використаних джерел

1. Галака С.П. Проблема нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах.— К.: Київський університет, 2002.—278 с.; Шевчук О.В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини. — Миколаїв: ТОВ «Фірма Іліон», 2008. - 448 с.; Шергін С.О. АТР: Історія і сучасність. — К.: Вища школа, 1993. — 91 с.
2. Международное радио Кореи. 21 янв. 2009 // http://rki.kbs.co.kr/src/new/news.asp_20090121.

3. Х. Клинтон предложила Северной Корее мирный договор // <http://www.rbc.ua/rus/newsline/>.
4. США согласились на переговоры с Ким Чен Иром <http://lenta.ru/news/2009/10/06/uswithkim/>.
5. Ядерная программа Северной Кореи // <http://www.istmira.com/knigi-noveisheevremya/11/11/page/5/11/page/6/Yadernaya-programma-Severnoy-Korei.html#bookmark149>.
6. U.S.-South Korea Relations November 28, 2011 // <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41481.pdf>.
7. Севастьянов С. Оценка американских подходов к обострению обстановки на Корейском полуострове // Информационно-аналитический бюллетень «У карты Тихого океана». - № 16 (214). – Владивосток: ИИАЭ ДВО РАН, 2009. – С. 38-43.
8. Политика США в Восточной Азии в начале XXI в. // Материалы круглого стола Владивосток, ИИАЭ ДВО РАН, 16 апреля 2009 г. – 44 с.
9. Hearing before the Subcomm. On Asia a. Pacific of the Comm. On Foreign Relations, US Senate, 12 th Cong., 1 nd sess. October 26, 2011. – Washington: GPO, 2011.
10. Ориентиры восточно-азиатской политики президента США Б. Обамы // Информационно-аналитический бюллетень «У карты Тихого океана». – № 8 (206). – Владивосток: ИИАЭ ДВО РАН, 2009. – 16 с.
11. Президент РК отправился с визитом в США Агентство Синьхуа http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2009-06/15/content_893582.htm.
12. Б.Обама продемонстрирует новую политику в отношении АТР // <http://russian.cri.cn/841/2009/11/11/1s313671.htm>.
13. National Security Strategy. // http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf.
14. Nuclear Posture Review Report. // <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20Nuclear%20Posture%20Review%20Report.pdf>.
15. Campbell C. Bureau of East Asian and Pacific Affairs Before the Senate Foreign Relations Com. March 1, 2011 // http://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/Campbell_Testimony.pdf.
16. Визит президента РК в США // http://russian.china.org.cn/news/txt/2011-10/16/content_23636548.htm.
17. Мишин В. Взгляд изнутри: позиция КНДР // Информационно-аналитический бюллетень «У карты Тихого океана». – № 16 (214). – Владивосток: ИИАЭ ДВО РАН, 2009. – 83 с. – С. 5-11
18. Чем грозит смерть Ким Чен Ира <http://hate.trust.ua/geopolitic/2011/12/19/34/Smert-Kim-Chen-Ira-Mir-gotovitsya-k-voine/>.

Саакадзе Л.В.,* Билоконь А.С.**

ТРАНСПОРТНО-ИНФРАСТРУКТУРНЫЕ ПРОЕКТЫ КИТАЯ: ВЫЗОВЫ ДЛЯ США

В статье представлен анализ транспортно-инфраструктурных проектов Китая в условиях глобального господства США. Рассмотрены транспортно-коммуникационные нововведения в Китае и их эффективность в контексте международной нестабильности.

Ключевые слова: посткризисная глобализация, международные транспортно-инфраструктурные проекты, внешние рынки, экономический рост.

У статті представлений аналіз транспортно-інфраструктурних проєктів Китаю в умовах глобального панування США. Розглянуто транспортно-комунікаційні нововведення у Китаї та їхня ефективність у контексті міжнародної нестабільності.

Ключові слова: посткризова глобалізація, міжнародні транспортно-інфраструктурні проєкти, зовнішні ринки, економічне зростання

The paper presents analysis of transport-infrastructure projects in China in the global hegemony of USA. It consider the transport-communication innovations in China and their effectiveness in the context of international instability.

Keywords: Post-Crisis Globalization, International Transport-Infrastructure Projects, World Markets, Economic Growth.

Еще в начале 90-х годов XX столетия в Китае разработан инфраструктурный проект, предусматривающий возрождение Великого шелкового пути. В рамках данного проекта предусмотрено строительство Транскитайской железнодорожной магистрали от порта Ляньюнган до границы с Казахстаном.

Второй этап предусматривает осуществления программы развития западных районов Китая интенсивное транспортное и экономическое развитие Синьцзян-Уйгурского автономного района. Третий этап предполагает проведение крупных китайских инвестиционных вливаний в строительство транспортных коммуникаций в Центральной Азии.

Следует заметить что проект «Шелковый путь» не является лишь транспортно-инфраструктурным проектом. Более того, подобная магистральная «артерия», создает Китаю прямой путь, обеспечивающий экономическое, политическое и в определенной мере стратегическое влияние в регионе Центральной и Южной Азии.

В настоящее время полномасштабно начал действовать Первый Евразийский трансконтинентальный путь (Ляньюгань-Алашанькоу-Роттердам). На пример если ранее основная часть грузов из восточной в центральную Азию перевозилась через российский Транссиб, то сегодня их весомая доля приходится на транскитайскую магистраль.

* кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

** провідний спеціаліст відділу міжнародних зв'язків Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Транскитайська магістраль, хоч і являється найбільш серйозним конкурентом Транссиба. Однак, слід згадати, що в умовах суттєвої нехватки транспортних залізничних мереж Китаю для даного маршруту характерно визначена перевантаження на всередині Китайської території.

Іменно тому керівництво Китаю намагається вирішити проблему, пов'язану з оптимізацією вантажних перевезень. І в частині мова йде про будівництво нових залізничних коридорів (2-го Євразійського трансконтинентального моста Азія – Європа) з південних регіонів Китаю і далі через територію М'янми, Бангладеш, Індії, Пакистану, Ірану і Туреччини в напрямку Європи.

Будівництво національної високоскоростної пасажирської залізничної мережі, після того як буде завершена, стане найбільшою, швидкою і технологічно досконалою в світі [3].

На момент закінчення будівництва в 2020 році планується прокласти в загальній складності понад 25 млн. км оновлених шляхів. За розрахунками китайських економістів, тільки на встановлення опор для закладки рейсів Китаю знадобиться близько 120 млн. тонн цементу. Максимальна швидкість поїздів складе майже 350 км в годину. Згадаємо, що за один тільки 2011 рік китайці здійснили в загальній складності 1,4 трлн. поїздок по залізничній дорозі. Китайські залізничні владні органи впевнені, що цей показник може збільшитися більш ніж удвічі вже в найближчому десятилітті.

Будівельні роботи в межах грандіозного проекту почалися ще в 2005 році. Уже в 2012 році уряд Китаю намірено інвестувати в нову високоскоростну залізничну пасажирську систему близько 50 млрд. доларів США (це в два рази більше, ніж в 2011 році). Загальна ж сума складе 300 млрд. доларів США. Як відзначають офіційні особи Китаю, цей проект повинен стати одним з основних джерел «економічного зростання і модернізації». А іноді, як в разі з новою залізничною мережею, вибивається далеко вперед.

Всього недавно, Пекін оголосив про початок дворічного плану по стимулюванню економіки вартістю 4 трлн. юаней (близько 600 млрд. долл. США) [1, с. 397-405].

Це приблизно відповідає 13% ВВП Китаю за кризовий 2008 рік. Основну частину з цієї суми повинна бути витрачена на реалізацію саме транспортно-інфраструктурних проектів. І в частині, на інвестиції в мости, порти і залізничні дороги.

Таким чином, у китайського уряду є всі підстави утверджувати, що «суттєве збільшення фінансування транспортно-інфраструктурних проектів є єдиним інструментом боротьби з негативними наслідками глобальної рецесії» [2, с. 56-87].

В цій зв'язі, слід згадати, що в теперішній час рівень безробіття в Китаї становить майже 20%. За думкою пекинського економіста Девіда Лі, саме «збільшення темпів залізничного будівництва грає ключову роль в вирішенні проблем безробіття в китайській економіці» [4, 9; 5, 10].

В теперішній час, темпи зростання виробництва стали становити приблизно 10-12%. При цьому значуща частка витрат припадає на внутрішнь-китайський ринок.

Як відомо, рейси для високоскоростних поїздів закріплюються сталевими арматурами вагою близько 800 тонн. За останніми прогнозами, китайське керівництво планує будівництво більш ніж 200 тис. подібних споруд.

Відомо, що навіть американські експерти-аналітики неодноразово підкреслюють, що «економіка Китаю відновлюється поразливими темпами. Звіти з неперо-

ятними цифрами китайського ВВП приходять в той самий момент, когда в Вашингтоні с пеною у рта спорять о том, нужен ли США (и могут ли они себе его позволить) новий план по стимулюванню економіки. Потому что перший пакет стимулюючих мер, зарекомендовавших в начале этого года, пока не очень помог справиться со спадом. Примерно треть из выделенных на эти цели 787 млрд. долларов США придется на снижение налогов, а из оставшихся 500 млрд. долларов США уже потрачено лишь около 100 млрд. долларов» [6].

Напомним, что роль Китая также значительна на рынке энергоресурсов. Так, еще в 2010 году Китай сместил США с первого места по потреблению энергии в мире. Более того, в настоящее время, на Китай приходится почти 20% от общемирового потребления энергии. Начиная с 1993 года, потребление нефти в Китае превышает её добычу. Например, если в 2009 году Китай добывал 200 млн. тонн нефти и потреблял 400 млн. тонн. То уже к концу 2010 года на Китай приходилось более 5% мирового производства нефти и 10-11% его мирового потребления [7].

Если присмотреться к китайскому проекту строительства высокоскоростной железной дороги более внимательно, то в нем можно обнаружить определенные риски финансово-экономического характера.

Китайскую экономику могут подорвать непомерно большие плохие долги региональных властей. Еще в 2008 году китайское правительство объявило о пакете стабилизационных мероприятий на 600 млрд. долл. США, что помогло стране относительно легко пережить глобальный финансово-экономический кризис. Однако следствием стали огромные займы местных властей на инфраструктурные проекты, расплатиться в срок, за которые они часто не в состоянии.

Уже на конец 2010 года уровень внутри-китайской задолженности достигла 10,7 трлн. юаней (почти 2 трлн. долларов США). По оценкам официальной статистической службы Китая, объем плохих кредитов составляет около 3 трлн. юаней (более 450 млрд. долларов США). Вместе с тем, по оценкам ведущих международных рейтинговых агентств этот показатель может составить 8-9 трлн. юаней (около 1,5 трлн. долларов США).

С другой стороны, по мнению аналитиков информационного агентства Reuters, в ближайшее время может увеличиться «потенциальный риск дефолта».

Например, средняя просроченная задолженность по платежам властей северно-восточной провинции Ляонин, где сосредоточены значительные промышленные мощности, за период 2010-2011 год составила 85%.

В этой связи, следует отметить, что большинство муниципальных органов управления в последние годы последовательно выполняют директивы Пекина удерживать темпы роста ВВП на уровне не ниже 8-9%. Заметим, что в случае же неспособности расплатиться по счетам местные власти рассчитывают на «своевременную» помощь со стороны центрального правительства.

Большинство зарубежных экспертов считает, что многие из этих кредитов, выданных местным правительствам и государственным компаниям, могут быть не возвращены. Поэтому, именно центральному правительству придется «выручать или местные власти, или банки, а скорее и тех и других». Следует отметить, что еще в 1990 году центральные власти привлекли управляющие компании для рекапитализации банков, у которых скопилось «слишком много токсичных долгов». Кроме того, не исключено, что для спасения ситуации местные правительства получают возможность «искать деньги на рынках муниципальных ценных бумаг» [7].

Одним из приоритетов на ближайшие пять лет Пекин объявил сдерживание роста цен на недвижимость. Однако, как правило, муниципальные власти заинтересованы в макси-

мально высоких ценах на рынке, так как продажи земельных участков обеспечивают их долговые обязательства и в целом дают 40-50% общей прибыли. Теперь же их вынуждают отказаться от земли в качестве залога по кредитам. Одним из побочных эффектов может стать рост так называемого теневого банкинга, когда нелегальные заемщики или трастовые компании предоставляют кредит, который в бухгалтерском балансе отображен, как «инвестирование».

Подчеркнем, что в 2011 году такие «подпольщики» предоставили девелоперским компаниям кредиты на сумму около 30 млрд. долларов США. При этом, официальный объем их кредитования составил почти 35 млрд. долларов США.

Известно, что политика реструктуризации внутренней задолженности осуществляется, в основном, государственными банками. Так, по мнению китайских экспертов, если местные правительства столкнутся с резким увеличением задолженности, то это не так сильно повлияет на замедление темпов роста реального сектора китайской экономики. Однако если банки будут терпеть сильные убытки, то Китай получит неэффективный банковский сектор на ближайшие несколько лет, что повлечет за собой снижение объемов ВВП.

Инвестиционная модель роста после кризиса укрепилась благодаря финансовой поддержке государства. Например, снижение профицита счета текущих операций компенсировалось ускорением роста инвестиций, доля которых в ВВП приблизилась к 50%. Более того, попытки снизить уровень перегрева экономики через повышение требований к резервам привели к возникновению теневой банковской системы, которая начала выдавать кредиты под высокие ставки (до 180% годовых). А их размеры к концу 2011 года достигли почти 15 трлн. юаней, что составило около 50% китайского ВВП.

Таким образом, ухудшение в китайской экономике может существенно повлиять на конъюнктуру внешних рынков, и, в особенности, на экспортерах сырьевых товаров. Как известно, Китай является одним из крупнейших в мире потребителей электроэнергии и металлов (стали, алюминия, меди, свинца, никеля, олова, цинка).

И, наконец. Высокие темпы роста экономики Китая даже в условиях глобальной финансовой рецессии, во-первых, растущая заинтересованность Китая в участии в международном финансово-экономическом управлении, во-вторых, и стремление китайского правительства на мировое геополитическое лидерство, в-третьих, требуют от нынешнего американской администрации выработки адекватной «стратегии внешнего управления».

Список литературы

1. Матвеев В.А Вызовы шанхайской организации сотрудничества в связи с формированием единого экономического пространства на постсоветском пространстве / Сборник докладов международной научной конференции «Россия в многополярной конфигурации» (Москва, 28-29 октября 2010 г.) / Отв. ред. д.э.н., проф. С.П. Глинкина. – М.: ИЭ РАН, 2011. – 752 с. – С. 397-405.
2. Новое пространство мировой политики: взгляд из США / ИМИ МГИМО (У) МИД России, Центр глобальных проблем; под общ. ред. В.М. Сергеева, Е.С. Алексеенковой. – М.: МГИМО-Университет, 2011. – 130 с. – (Аналитические доклады ИМИ; Вып. 6 (30), ноябрь 2011). – С. 56-87.
3. Евразия в поисках идентичности / Под ред. С.П. Глинкиной, Л.З. Зевина. – СПб.: Нестор-История, 2011. – 256 с.
4. Inside story of Reporters Without Borders // China Daily. – 03.07.2008.

5. Cold War mentality dies hard // China daily. – 20.06.2008.
6. Innovation in China. Operation, Performance and Prospects for China's Industrial Innovation System: Impact of reform and Globalization // The Levin Institute, SUNY, 2010.
7. Лапердина В.В. Экономический рост КНР. Изменение модели развития (1993-2009 гг.) / Под общей ред. М.Е. Тригубенко. – М.: Институт экономики РАН, 2011. – 222 с.

Фесенко М.В.*

США ТА КИТАЙ: БОРОТЬБА ЗА НАНОТЕХНОЛОГІЧНЕ ЛІДЕРСТВО

У статті аналізується суперництво США та Китаю в нанотехнологічній сфері, яка є найважливішим фактором глобального лідерства в сучасній міжнародній системі. Особлива увага приділяється глобальній технологічній ініціативі висунутої президентом США Б. Обамою у 2010 році.

Ключові слова: нанотехнології, США, Китай, інвестиції, лідерство, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, національна нанотехнологічна ініціатива.

В статье анализируется соперничество США и Китая в нанотехнологической сфере, которая является важнейшим фактором глобального лидерства в современной международной системе. Особое внимание уделяется глобальной технологической инициативе выдвинутой президентом США Б. Обамой в 2010 году.

Ключевые слова: нанотехнологии, США, Китай, инвестиции, лидерство, научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы, национальная нанотехнологическая инициатива.

The article analyzes the U.S. and China competition in the field of nanotechnology, which is one of the major factors of global leadership in the modern international system. Particular attention is paid to the global technology initiative launched by U.S. President Barack Obama in 2010.

Keywords: nanotechnology, the U.S., China, investments, leadership, research and development work, the National Nanotechnology Initiative.

Нанотехнології - це технології, що дають можливість працювати з мізерно малими об'єктами, розміри яких вимірюються в нанометрах, складати з них, як з кубиків, пристрої та механізми невидимі звичайним оком. Нанотехнології ввібрали в себе найновіші досягнення фізики, хімії та біології. Нанотехнології - це чергова технологічна революція - перехід від роботи з речовиною до маніпуляції окремими атомами.

В умовах глобалізації світової економіки розділ нових ринків відбувається в результаті конкуренції між країнами, між ТНК, що базуються в них. Фактично вже почалося суперництво між низкою країн за лідерство в розробці нанотехнологій [1, с. 18]. Серед них особливе місце має суперництво в цій сфері між США і Китаєм в рамках боротьби за глобальне лідерство в сучасній міжнародній системі. Провідні позиції на нових ринках здатна зайняти та країна, яка випередить конкурентів в організації масових поставок на ці ринки. Випробуванням варіантом вирішення завдання такого випередження є агресивне кредитування нових виробництв.

* кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

У США за період з 2001 по 2008 рр. витрати на розвиток нанотехнологій з боку держави склали близько 9 млрд дол., причому приватні інвестиції в нанотехнології приблизно у 10 разів перевищили урядові, а число вчених, що беруть участь в нанотехнологічних дослідженнях, перевищила 100 000 осіб. Таким чином, за минулі десять років державне фінансування нанотехнологічного проекту в США зросло у 10 разів. У 2008 році державне фінансування нанотехнологічних досліджень в США складе 1,4 млрд дол., що відповідає приблизно 35 млрд. рублів, з яких близько 1/3 піде на наукові дослідження, стільки ж на оборону і трохи менше на енергетичні проекти [2].

Відзначимо, що Китай почав робити серйозні кроки в галузі розвитку нанотехнологій на початку XXI ст. Так, в Китаї п'ятирічний план 2001 - 2005 включав виділення 300 млн. доларів, що дозволило цій країні вийти на світовий рівень розробок нанотехнологій. Наприкінці першого десятиліття XXI ст. можна говорити про те, що Китай в недалекому майбутньому складе серйозну конкуренцію США в цій галузі, що дозволить цій країні-цивілізації зміцнити свої позиції в міжнародній системі в століття інформаційних технологій.

Відповідно до концепцій В.М. Полтеровича криза 2008 р. викликана так званою «інноваційною паузою» - вичерпанням можливостей старих і запізнюванням нових технологій широкого застосування (ТШЗ). Крім цього на масштаби кризи вплинули надмірно оптимістичні очікування, які були породжені тривалим попереднім періодом швидкого розширення виробництва [3, с. 8]. Поняття «технологія широкого застосування» (general purpose technology) схоже на поняття базисної або радикальної інновації. Для прив'язки кризи 2008 р. до запізнювання розробок нових ТШЗ є вагомі підстави.

Вичерпання потенціалу домінуючих ТШЗ спостерігається в умовах, коли готовність до широкої комерціалізації таких нових ТШЗ, як нанотехнології, очікується ближче до 2020 р. Експертна оцінка очікуваних термінів появи принципових науково-технічних рішень в області індустрії наносистем і матеріалів показує, що основне число розробок (приблизно 83%) буде доведено до комерційного використання в період 2016-2020 рр. Тільки в одному відсотку випадків очікуваний час виходу на ринок не перевищує 2015 р. [4, с. 36].

Разом з тим можна констатувати, що прорив в знаннях про можливість маніпулювання речовиною на рівні атомів стався ще в 1986 р., коли Бінінгом було розроблено скануючий атомно-силовий мікроскоп. Проте світове фінансування досліджень і розробок в області нанотехнологій (за оцінкою компанії Lux Research, 13,5 млрд дол 2007 р., з яких 6,2 млрд дол - кошти держави) все ще складає вельми скромну частку в загальних витратах на дослідження та розробки (в 2006 р. перевищували 1 трлн. дол. в 2009 р. оцінені у 1143 млрд дол.) Звичайно, тут позначається високий ризик інвестицій у розробку нових ТШЗ, обмежені можливості стиснення циклу їх створення за рахунок щедрого фінансування. Проте, як показує практика, країни при великому бажанні мати деякі технології готові вкладати в їх розробку колосальні кошти навіть без впевненості в кінцевому успіху. Прикладом цього є атомний проект США. Можна припустити, що на інтенсивності досліджень у сфері нанотехнологій, на темпах їх підготовки до практичного використання позначилася серед інших факторів відносно низька потреба в нових ТШЗ в передкризовий період [5, с. 35-37].

Сьогодні США мають найпотужнішу та найефективнішу економіку світу, яка є основним джерелом світового технічного прогресу та центром виробництва новітніх технологій. Загальні американські витрати на науково-дослідну та дослідно-конструкторську роботу (НДДКР) і на впровадження її результатів дорівнюють витратам країн «великої ві-

сімки». Отже, половина нових технологій світу створюється в Америці, яка витрачає вдвічі більше коштів на інформаційно-технологічні потреби у порівнянні з країнами Західної Європи.

Помічник директора Управління науково-технічної політики Білого дому Кей Коїдзумі вважає, що конкуренти випереджають США за масштабами вкладень у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Якщо в Америці такі витрати зростають в останні 10 років у середньому на 5-6% на рік, то в ряді країн Азії темпи зростання удвічі, втричі, а деколи і в чотири рази вище. У результаті у відсотках від ВВП США зараз відстають за розмірами вкладень у НДДКР не тільки від Японії, але і від Південної Кореї, що вирвалася у світові лідери [6].

Важливим є і те, що в публікації звітів про нові науково-технічні дослідження, США залишаються світовим лідером у цій сфері, але їм наступають на п'яти інші країни, насамперед Китай. Зараз на частку КНР припадає 8 % таких публікацій проти всього 2 % у 1995 р.

Курс на зміцнення технологічного лідерства США придбав широку популярність і став прикладом для багатьох країн. «Національна нанотехнологічна ініціатива» США, висунута ще в 2000 р. президентом Б. Клінтоном, покликана забезпечити США світове лідерство у військовій та економічній сферах на багато десятиліть. Національна нанотехнологічна ініціатива (ННІ) являє собою стратегічний план, в якому відображається консенсус приймаючих участь агентств щодо цілей і пріоритетів дій у нанотехнологічній сфері [7, с. 101].

Виділені вісім програмних напрямків, покликаних забезпечити досягнення цілей ННІ. Програмні напрямки розгортаються у завдання відповідних груп агентств. Інвестиції, що плануються у рамках ННІ, розподіляються по окремих агентствах, а в рамках кожного агентства - по програмних напрямках. У даний час ННІ охоплює діяльність 25 федеральних агентств, у 13 - є свої бюджети нанотехнологічних досліджень і розробок. Власного бюджету у Національної нанотехнологічної ініціативи немає, однак, плануючи бюджети агентств, вона впливає на формування федерального бюджету США [8; 9].

У рамках ННІ, як зазначив Барак Обама у своїй інавгураційній промові, «успіх нашої економіки завжди залежав не тільки від обсягу ВВП, а й від того, куди наше багатство прямувало». Необхідно відзначити, що виділяються як найважливіші прикладні можливості нанотехнологій, так і дослідницькі завдання, вирішення яких має критичне значення для реалізації цих можливостей. Таким чином, відомчі амбіції й інтереси підпорядковуються національним цілям [7, с 126].

У США щорічний міжвідомчий аналіз рівнів досягнення цілей і підтримки пріоритетів ННІ додається до бюджетного послання президента. Законом («Закон про дослідження і розвитку нанотехнології у XXI ст.») встановлена періодична експертиза ННІ зовнішніми консультативними органами. Йдеться про використання двох незалежних експертних органів.

По-перше, при президенті діє Національна нанотехнологічна координаційна рада (NNAP), який консультує президента, та Національна рада з науки і технологій у питаннях, що стосуються ННІ. Цей експертний орган кожні два роки дає оцінку федеральній програмі нанотехнологічних досліджень.

По-друге, відповідно до закону раз на три роки експертизу ННІ повинна проводити Національна дослідницька рада при Національних академіях (NRC/NA). Важливо, що функції координації дій у сфері нанотехнологій й функції організаційно-технічного забезпечення (самої координації та її експертизи) у США виконують різні органи. Таким

чином, знижується вплив органів, в яких проводять експертизу, на органи, які проводять таку експертизу. У даний час США є визнаним лідером в області наносистем і матеріалів [7, с. 127].

Прагнення США до розвитку компетенції у різних сферах нанонауки і нанотехнології супроводжується виділенням пріоритетних напрямів, нарощуванням конкурентних переваг у цих напрямках. Відома американська організація Foresight Institute наприкінці 2007 р. опублікувала «Дорожню карту розвитку нанотехнологій» [10], в якій виділила для США два таких напрямки. Перший - розробка технологій атомарної точності для створення чистих джерел енергії та рентабельної енергетичної інфраструктури. Другий - розробка технологій атомарної точності для створення наноструктурних медикаментів і багатофункціональних терапевтичних пристроїв для охорони здоров'я.

Звертає на себе увагу той факт, що до 2009 р. найбільшу частку у бюджеті ННІ займало Міністерство оборони, а у 2010 р. лідерство перейшло до Національного наукового фонду (NSF). Заплановані витрати різних урядових агентств тільки на фундаментальні нанодослідження складають 475,8 млн дол. США [11].

Розглянувши науково-технічний потенціал США у боротьбі за технологічне лідерство, проаналізуємо становище Китаю у цій сфері. Китай є новим претендентом на лідерство у технологічній сфері. Політика широкого залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) забезпечила Китаю перетворення у світовий промисловий центр. Разом з тим реальною стала перспектива опинитися у «пастці технологічних запозичень», що загрожує консервацією відставання країни від світових лідерів і постійною виплатою їм технологічної ренти [12, с. 22].

Осмилення того, що Китай за рахунок ПІІ отримує лише малоцінні ролі у глобальних ланцюжках створення вартості, привело до вироблення курсу на зниження залежності від іноземних технологій, на досягнення такого рівня «ендогенного» інноваційного розвитку високих стратегічних технологій, який гарантує національну безпеку Китаю, сильні позиції у глобальній науковій та економічній конкуренції. У рамках цього курсу нанотехнології розглядаються як ключ до майбутніх економічних успіхів країни. Ще у 1986 р. Китай прийняв «Національну програму наукових досліджень у галузі високих технологій», відому як «Програма 863». З 1997 р. у Китаї реалізується «Національна програма найважливіших фундаментальних досліджень» («Програма 973»), покликана забезпечити наукову основу для майбутнього розвитку країни, виходу її на передові технологічні рубежі. У задумах з перетворення Китаю до 2050 р. у наукову супердержаву вирішальний крок намічений на найближчі 15 років.

З кінця 1990-х рр. Міністерство науки і техніки Китаю (MOST) і Національний фонд науки Китаю (NSFC) нарощують підтримку розвитку нанонауки і нанотехнології. З тих пір відповідні фундаментальні та прикладні дослідження стали пріоритетними в інститутах китайської Академії наук (CAS) і багатьох університетах. Діють два головних центра досліджень у сфері наноматеріалів і нанотехнологій - північний у Пекіні і південний в Шанхаї [13, с. 11].

У XXI ст. сполучення між країнами та людьми отримують колосальні можливості. Як відомо, Інтернет існував із шістдесятих років XX ст., але тільки у середині 90-х рр. виявився його величезний громадсько-політичний потенціал. Між 1994 та 2000 рр. численність користувачів Інтернету збільшилась з 13 млн до більш ніж 300 млн.

На даний час кількість користувачів Інтернету збільшилась з 300 млн у 2000 р. до більш ніж 2 млрд чоловік на кінець 2011 р. За даними телекомунікаційної організації International Telecommunications Union (ITU), був подоланий новий психологічний бар'єр.

Отже зараз кожен третій житель планети виходить в Інтернет. Найбільшу надбавку Інтернет користувачів, 100 млн за останній 2011 рік, дав Китай. Усього у Китаї тепер більше 800 млн. В арабських країнах кількість збільшилася у два рази за 5 років і досягла 88 млн користувачів. Можна пригадати, що ще у 2000 р. кількість користувачів не перевищувало 250 млн. У кінці 2009 р. користувалися Інтернетом 1,86 млрд чол. На лютий 2011 р. число користувачів стало 2,1 млрд. В абсолютних числах найбільша інтернет-аудиторія проживає у Китаї - тут налічується 457 млн. інтернет-користувачів [14].

Отже, країнами, що розвиваються найшвидше у сфері надання Інтернет послуг, є країни Азії. Але найбільше Інтернет користувачів залишається в Європі. Не дивлячись на це проєкція на майбутнє виглядає революційно - протягом найближчого десятиріччя більш половини користувачів Інтернету змістяться у країни, що розвиваються, та головною мовою, що використовується, замість англійської стане китайська. Бідний світ отримає практично необмежений доступ до бібліотек, книг – до знань Заходу. Це дасть їм шанс конкурувати там, де вчора на те не було ніяких шансів.

У Національному плані довгострокового розвитку на 2006-2020 рр. нанонауки і нанотехнології присвячена одна з чотирьох національних програм фундаментальних досліджень. У сфері розробки китайських учених знаходиться велика частина аспектів нанонауки і нанотехнологій. Разом з тим пріоритетне значення надається рішенням за допомогою нанотехнологій енергетичних і екологічних проблем Китаю, які в наступні десятиліття стануть ще гострішими для самої населеної країни світу. Симптоматична ініціатива китайської Академії наук до 2050 р. провести розробки, спрямовані на перетворення сонячної енергії в головне для країни джерело енергії.

Розвитку китайських нанотехнологій сприяє не тільки фінансова підтримка центрального уряду і провінційних адміністрацій, а й високий рівень міжнародного співробітництва, особливо з китайцями, що живуть в Європі, Північній Америці і Японії. Крім того, Академія наук Китаю планує протягом найближчих п'яти років запросити до себе із зарубіжних країн 1500 учених, включаючи 600 видатних фахівців [15].

З 2001 р. Міністерство науки і техніки КНР і Держстандарт КНР реалізують проєкт розробки стандартів нанотехнологій і наноматеріалів. Високий рівень досягнень у цій сфері розглядається як один із засобів забезпечення провідних позицій у нанотехнологічному суперництві. Хоча Китай ще поступається лідерам у заявках на патентування технологій новітньої довгої хвилі, вже зараз США і Китай сприймаються як основні учасники нанотехнологічної гонки, у чомусь нагадуючи змагання за першість у висадці людини на Місяць між СРСР і США, що колись мало місце [16].

Курс на «прорив у низці ключових загальнозастосовуваних універсальних технологій, що стимулюють нові можливості», поєднується у Китаї з прагненням «дієво оберігати і розвивати такі провідні галузі, як чорна та кольорова металургія, автомобілебудування, суднобудування, нафтохімічна, текстильна, легка промисловість, виробництво устаткування тощо» [17].

Слід відзначити й установку на реструктуризацію підприємств шляхом злиття провідних і лідируючих підприємств у певних галузях із відсталими і тими, що перебувають у скрутному становищі підприємствами, формування вертикально інтегрованих великих підприємств і холдингів. За підтримки центральних відомств підприємства Китаю вже стали експериментальними центрами інновацій, підтягуючи за собою інші підприємства, посилюючи їх потенціал новаторства і підвищуючи конкурентоспроможність. Протягом найближчих 3-5 років число експериментальних підприємств збільшиться до 5002. Китаю належить рішення виключно складного завдання - зміна моделей економічного розвитку.

При зриві еволюційного режиму такої зміни мета перетворення Китаю в технологічного лідера може залишитися не досягнутою [7, с. 103].

Список використаних джерел

1. Дементьев В.Е. Борьба за нанотехнологическое лидерство: США, ЕС, Китай, Россия/ В.Е. Дементьев // Журнал Новой экономической ассоциации. - 2009. - №3-4. - 123-144.
2. Богданов К.Ю. Что могут нанотехнологии? / К.Ю. Богданов – [Электронный ресурс]/ Сайт Ю. Богданова. – 11.09.2010. – Режим доступа: <http://kbogdanov5.narod.ru/index.htm>.
3. Полтерович В. Гипотеза об инновационной паузе и стратегия модернизации/ В. Полтерович // Вопросы экономики. – 2009. – №6. – С. 4-22.
4. Соколов А.В., Шашнов С.А., Карасев О.И. и др. Долгосрочный прогноз развития российской наноиндустрии с использованием метода Дельфи/ А.В. Соколов, С.А. Шашнов, О.И. Карасев // Российские нанотехнологии. – 2009. – № 5-6. – С. 33-40.
5. Дементьев В.Е. Инвестиционные проблемы инновационной паузы в экономике/ В.Е. Дементьев. – [Электронный ресурс]/Макроэкономические проблемы. – 20.07.2009. – Режим доступа: www.ecfor.ru/pdf.php?id=2011/4/02.
6. Science and Engineering Indicators: 2010 – [Электронный ресурс]/ Сайт о нанотехнологиях. – 19 января 2011. – Режим доступа: <http://www.nsf.gov/statistics/seind10/>.
7. Дементьев В.Е. Нанотехнологическая инициатива США – опыт политики технологического лидерства. Теория и практика институциональных преобразований в России. / В.Е. Дементьев / М.: ЦЭМИ РАН, 2008. – Вып. 12.
8. The National Nanotechnology Initiative: The National Nanotechnology Initiative Strategic Plan. – [Электронный ресурс]/ 2007. – Режим доступа: <http://www.nano.gov/node/256>.
9. The National Nanotechnology Initiative: The National Nanotechnology Initiative. Second Assessment and Recommendations of the National Nanotechnology Advisory Panel. – [Электронный ресурс]/ 2008. – Режим доступа: <http://www.nano.gov>.
10. Productive Nanosystems: Productive Nanosystems: A Technology Roadmap. – [Электронный ресурс]/ 2007 – Режим доступа: http://foresight.org/roadmaps/Nanotech_Roadmap_2007_main.pdf.
11. Supplement to the President's: Supplement to the President's 2010 Budget. Research and Development Leading to a Revolution in Technology and Industry: The Future of EU Competitiveness 2009: The Future of EU Competitiveness. From Economic Recovery to Sustainable Growth. – [Электронный ресурс]/ 2009-2010. – Режим доступа: <http://www.bis.gov.uk>.
12. Дементьев В.Е. Ловушка технологических заимствований и условия ее преодоления в двухсекторной модели экономики/В.Е.Дементьев// Экономика и математ. методы, 2006. - № 4. – С. 17–32.
13. Gu H., Schulte J. Scientific Development and Industrial Application of Nanotechnology in China. In: «Nanotechnology: Global Strategies, Industry Trends and Applications». J. Schulte (ed.), 2005. – N.Y.: John Wiley&Sons, Ltd. P. 7–24.
14. Более двух миллиардов человек пользуются интернетом ссилка по Международный союз телекоммуникаций. – [Электронный ресурс]/ 21.02.2011. – Режим доступа: <http://www.kohtekct.com/bolee-dvux-milliardov-chelovek-polzuyutsya-internetom>.

15. Агентство Синьхуа: Академия наук Китая планирует в течение будущих 5 лет пригласить к себе 1500 выдающихся ученых из зарубежных стран. - [Электронный ресурс]/ 12 января 2009 – Режим доступа: http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2009-1/12/content_796992.htm.
16. Nanotechnology to Help China Become the Next Science Superpower? [Электронный ресурс]/ 2007. - Режим доступа: <http://www.nanowerk.com/news/newsid=1277.php>.
17. Материалы второй сессии ВСНП и ВК НПКСК 11-го созыва. [Электронный ресурс]/ 2009. - Режим доступа: <http://russian.china.org.cn/russian/102042.htm>.

Шевченко О.В.,* Доброштан А.В.**

ЗАСТОСУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ США

В статті розглядається практика застосування сучасних зовнішньополітичних комунікативних технологій, зокрема проаналізовано основні інструменти інформаційної підтримки державного бренду США, показано, що до них належать сучасні канали впливу на масову свідомість, зокрема, кіноіндустрія, аудіовізуальні продукти художнього, мистецького та музичного змісту, комп'ютерні технології, релігійні комунікації. З'ясовано, що актуальним завданням політичної влади США стало проведення інформаційних кампаній із використанням зовнішньополітичних комунікативних технологій, спрямованих на міжнародну масову аудиторію з метою переосмислення ролі Америки в світі.

Ключові слова: зовнішньополітичні комунікативні технології, державний брендинг, міжнародна громадськість, США.

В статье рассматривается практика использования современных внешнеполитических коммуникативных технологий, в частности, проанализировано основные инструменты информационной поддержки государственного бренда США, показано, что к ним относятся современные каналы влияния на массовое сознание, такие как киноиндустрия, аудиовизуальные продукты художественного, творческого и музыкального характера, компьютерные технологии, религиозные коммуникации. Доказано, что актуальным заданием политической власти США является проведение информационных кампаний с использованием внешнеполитических коммуникативных технологий, направленных на международную массовую аудиторию с целью переосмысления роли США в мире.

Ключевые слова: внешнеполитические коммуникативные технологии, государственный брендинг, международная общественность, США.

There is described in the article the practice of modern foreign communicative technologies usage, particularly there is analyzed main instruments of USA's state brand informational support, shown that they include modern channels of influence on mass audience such as cinema, audio- video products, computer technologies, religious communications. Proved that actual task of USA's political management is realization of informational campaigns with usage of foreign communicative technologies directed to the international mass audience with the purpose re-understanding the role of USA in the world.

* кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** член асоціації молодих політологів і політиків України

Key words: foreign communicative technologies, state branding, international audience, USA.

Політична практика застосування зовнішньополітичних комунікативних технологій та, зокрема, державного брендінгу в політичній практиці США дає підстави стверджувати, що ідеологія державного брендінгу в умовах глобальних трансформаційних зрушень набуває як форм підтримки політичного діалогу, так і форм пропаганди переваг тієї чи іншої політичної, економічної та соціальної системи, а також відображає просування певного світогляду, політико-культурних цінностей та способу життєдіяльності у сучасному світі. Досвід державного брендінгу США виявляє такі характерні особливості політичної діяльності держави, як вплив на світову громадську думку шляхом формування уявлень, ідей, світогляду про цінності національної політичної культури (зміна політичної свідомості); через здійснення політичних акцій держави у сучасному інформаційному середовищі (зміна політичної поведінки); за допомогою «м'якого» ідеологічного впливу на політичну свідомість та поведінку суспільства, що опосередковано впливає на позиціонування держави. Функціональні характеристики державного брендінгу стосуються міжнародного авторитету країни, який формується на основі впровадження національних програм державного брендінгу, що мають суттєві відмінності з огляду на визначальні характеристики політичної культури вищезазначених держав.

Так, сутнісний напрям державного брендінгу та іміджування країни представлений в роботах зарубіжних науковців М.Брауна, Х.Різенбека, Я.Яненка, Е.Галумова, А.Цуладзе, В.Шепеля, В.Фелютіної, М.Рибакової, Є.Фролова, Л.Бондарьової, О.Паршиної, І.Феоктистової, О.Дергачової, В.Ляпорова і ін. Провідною ідеєю наукових праць є твердження, що ефективний бренд держави виступає вагомим ресурсом країни та сприяє зміцненню її внутрішньої політичної стабільності і підвищенню статусу серед інших політичних акторів, просуванню національних інтересів країни на всіх рівнях політичного співробітництва. Можна погодитися з думкою дослідників, що успішний бренд держави є аналогом підвищення капіталізації країни на глобальному політичному ринку, що в свою чергу призводить до розширення можливостей впливу країни.

Концептуальні підходи вітчизняних політологів, зокрема, Г.Почепцова, В.Королька, Ф.Кирилюка, Є.Тихомирової, М.Ожевана, Є.Макаренко та ін., щодо сутності державного брендінгу виявляються у параметральних характеристиках різних аспектів політичної комунікації та її ціннісного виміру в контексті політичного процесу, а також стосуються формування міжнародного іміджу держави, чинників, що на нього впливають, та використання сучасних комунікативних технологій в політичному середовищі. Підкреслимо, що просування інтересів політичних акторів в процесі взаємодії здійснюються різними методами, зокрема, шляхом консалтингу для взаємодії владних інститутів і бізнесу, формуванням через ЗМІ сприятливої громадської думки, проведення спеціальних іміджевих, медійних, брендінгових кампаній. Крім того, для транзитивних держав досвід використання сучасних комунікативних технологій у сфері зовнішньої і внутрішньої політики є актуальним як для конкретних проектів, так і для формування відповідного політичного середовища.

Упродовж останніх десятиліть у США сформувалася система забезпечення зовнішньополітичного образу держави, яка охоплює державні інститути, приватні корпорації, неурядові організації та засоби масової інформації. Оскільки у сучасних політичних умовах Сполучені Штати Америки обіймають роль глобального лідера, характерними методами політичного управління останніх президентських адміністрацій було прагнення

вирішувати міжнародні проблеми за допомогою жорсткого силового тиску, втручання у внутрішню політику інших держав, вилучення американських ресурсів з міжнародних програм допомоги, щоб реалізувати політичну, економічну та військову переваги країни і таким чином підтримати імідж США як домінуючої держави світу.

З огляду на задекларовані новою адміністрацією США пріоритети зовнішньої політики щодо просування політичної ідеології Америки через поширення американських цінностей у світі, зміцнення міждержавної взаємодії із розвинутими країнами, об'єднання міжнародної спільноти у боротьбі проти тероризму і політичних режимів, що прагнуть одержати зброю масового ураження, влада США актуальним завданням визначила реалізацію програми державного брендінгу [1]. Підкреслимо, що у вересні 2002-го року в США було опубліковано доповідь незалежної організації «Task Force on Public Diplomacy» за підтримки «Ради з міжнародних відносин» («Council on Foreign Relations»), в якій найбільш дієвими інструментами покращення міжнародного іміджу США було визначено саме державний брендінг та публічну дипломатію [2]. На нашу думку, політичний дискурс державного брендінгу США уможливорює висновки про маніпулятивне використання сучасних комунікативних технологій з метою поширення американських політичних цінностей, зокрема, свідомого перекручування й навіть надмірного спрощення фактів, нав'язування міжнародній спільноті односторонньої інтерпретації соціально-політичних процесів, економічних реалій, нав'язування власної оцінки подій, прямо протилежної ставленню до них суспільства.

Російські дослідження політичного іміджу Америки визначають три сфери зовнішньополітичної моделі США і доводять, що базовими засадами формування міжнародного іміджу та державного бренду країни виступають розробки стратегій зовнішньої політики США так званих think tank («мозкових центрів»), тобто недержавних, приватних, найбільш впливових інституцій. Йдеться, передусім, про такі інституції, як RAND-corporation, Інститут Брукінса, Раду зовнішніх відносин, Фундацію Карнегі, Фундацію «Спадщина», Центр стратегічних і міжнародних досліджень, Американський інститут підприємництва та ін. Розробки «мозкових центрів» у подальшому використанні на рівні урядових інститутів (Держдепартаменту, Пентагону, Міністерства внутрішньої безпеки, Управління глобальних комунікацій) набувають інституційного оформлення у вигляді директивних документів, які умовно називаються «адміністративним ресурсом» [3]. На основі аналізу програмних документів урядових інституцій та зовнішньополітичного відомства США щодо ефективності державного брендінгу з'ясовано, що політика державного брендінгу США реалізується через стратегію американської політичної гегемонії та «м'якого» впливу, які сповідують різні підходи, проте спрямовані на однаковий політичний результат – домінування американських цінностей та політичної культури США у системі міждержавних відносин, зокрема, для забезпечення підтримки американської зовнішньої та внутрішньої політики світовою та національною спільнотою.

Такої ж компетенції набувають PR-агенції як інструменти «м'якої сили», які займаються розробкою й проведенням кампаній, спрямованих на інформаційне забезпечення конкретних політичних рішень, а також недержавні організації, діяльність яких стосується підтримки урядової політики на рівні певних «горизонтальних» прошарків, зокрема, міжнародних професійних співтовариств, культурних і неформальних організацій тощо. До вищезазначеного ресурсу відносять і мас-медіа, які в сучасних політичних умовах виступають самостійним елементом впливу і формування масової свідомості.

Аналіз практики державного брендінгу США, як зазначається у дослідженнях російських фахівців, свідчить, що до основних інструментів інформаційної підтримки бренду

Америку належать сучасні канали впливу на масову свідомість, зокрема, кінотелеіндустрія, аудіовізуальні продукти художнього, мистецького та музичного змісту, комп'ютерні технології, релігійні комунікації. Зазначимо, що характерною ознакою політико-інформаційного впливу США можна вважати й так звану «американізацію ЗМІ» цілої низки країн, у тому числі й України, що виявляється у запозиченні програмних систем обробки інформації, форматів більшості комунікативних проєктів, використанні маніпулятивних технік і технологій PR [4].

Таким чином, можна погодитися з думкою представника американських ділових кіл, мецената та філософа Д.Сороса, що актуальним завданням політичної влади США стало проведення інформаційних кампаній, спрямованих на масову свідомість з метою переосмислення ролі Америки в світі [5], оскільки іміджування країни, а відтак і державний брендінг, потребували централізованого управління. Зауважимо, що наприкінці 2004 р. світовий вплив американських брендів на міжнародну спільноту значно послабився, і перші місця у міжнародному рейтингу національних брендів, за дослідженням світового агентства «DDB Worldwide» у сімнадцяти країнах світу, посіли світові бренди неамериканського походження [6].

Приводом для початку нової глобальної політико-інформаційної кампанії США, спрямованої на формування нового міжнародного образу країни стало рішення мера Нью-Йорка Р.Джуліані щодо відродження бренду міста як «столиці світу» після терористичного акту 11 вересня 2001 р. Цю програму було реалізовано міжнародним агентством BBDO, яке, зокрема, підготувало серію рекламних роликів «The New York Miracle» за участю відомих американських акторів (В.Аллена, Р.де Ніро, В.Вільямса та ін.), внаслідок чого Нью-Йорк, за дослідженням міжнародного агентства Leo Burnett, у 2005 р. увійшов до першої трійки (Нью-Йорк, Сідней, Лондон) найбільш популярних міст-брендів.

Наступним етапом міжнародної ребрендінгової кампанії США можна вважати політичне рішення щодо нейтралізації антиамериканських виступів у зв'язку з військовою операцією в Іраку. Для розробки відповідної PR-стратегії та її реалізації було залучено Ш.Бірс, яка займала найвищі посади у міжнародних рекламних агенціях «J.W.Thompson» і «Ogilvy». Держсекретар США К.Пауел, коментуючи таке призначення, зазначав, що на той момент потрібно було знайти людину, яка «здатна відновити імідж марки американської зовнішньої політики та американської дипломатії». На думку К.Пауела, «необхідно було сформулювати та продавати новий американський політико-ідеологічний продукт, який складався б з демократії, вільного підприємництва та американської системи цінностей» [7].

Під керівництвом Ш.Бірс була сформульована провідна ідея нового державного бренду США, а саме, «Атака на Всесвітній торговельний центр і Пентагон – це не атака на Америку, а атака на весь світ» [8]. В рамках розробленої стратегії Ш.Бірс було проведено три інформаційні кампанії, а саме: створено проамериканську радіостанцію на Близькому Сході з бюджетом у 135 млн.долл.США (модель «Голосу Америки» й «Вільної Європи»); випущено фільм «Загальні цінності» (Shared Values) вартістю 15 млн.долл.США, в якому зображено американських мусульман у їх звичайному американському житті як аргумент, що війна в Афганістані і Іраку це не війна проти ісламу, а війна проти міжнародного тероризму; розпочато формування міжнародної мережі американських культурних центрів з безкоштовним доступом до інформаційних ресурсів американської культурної спадщини. Крім того, передбачався розвиток програм «Партнерство в навчанні» (Partnership for Learning P4L) і «Молодіжний і студентський обмін» (Youth Exchange and Study YES) в ісламських країнах, загальний бюджет яких становив 61

млн.долл.США. Розроблена стратегія частково повторювала стратегію Американської інформаційної агенції (The United States Information Agency, далі - USIA) з обміну інформацією між університетами США й інших країн, а також програму студентських обмінів. Проте, фахівці з державного брендінгу США вважають, що іміджева інформаційна кампанія під керівництвом Ш.Бірс виявилася неефективною через використання застарілої моделі прямого рекламування зовнішньої політики держави, що підтвердило необхідність концептуального наповнення державного брендінгу США, зокрема, через використання корпоративних брендів і відновлення довіри до одвічних американських цінностей [9; 10].

Однією з основних інституцій з державного брендінгу США вважається USIA, інформаційна агенція, яка діє в складі Державного департаменту США з 1998 року і яка в рамках іміджування держави здійснює пропаганду зовнішньої політики США за кордоном. USIA надає консультації Президенту США, Держсекретарю, уряду та іншим урядовим посадовцям щодо ставлення міжнародної спільноти до США та політики держави майже кожної країни світу. Про масштабність міжнародної інформаційно-ідеологічної роботи USIA свідчить те, що з 1999 року середній річний бюджет агенції становить близько 1 млрд доларів США; інформаційна агенція має у своєму складі близько 6,5 тисяч співробітників, серед яких 900 працюють за кордоном та 2,5 тисячі наймаються серед іноземних громадян у країнах перебування дипломатичних місій. Серед напрямків державного брендінгу USIA стало впровадження урядових програм освітнього та культурного обміну, найбільш відомою з яких є програма наукового обміну ім. Фулбрайта, що діє більш ніж в 125 країнах світу. Серед інформаційних програм, що створює USIA, можна виділити «Голос Америки», Радіо та Телебачення «Marth», Інтернет телебачення «WORLDNET», та також радіостанції – Радіо «Вільна Європа» (Радіо «Свобода») та нове Радіо «Вільна Азія». Так, «Голос Америки» передає 660 годин програм щотижня 53 мовами, в тому числі англійською. Радіо «Marth», що було засновано в 1985 році, веде цілодобове мовлення іспанською мовою для Куби. «TV Marth» веде мовлення 4,5 години щоденно, його ефір складають новини, інформаційні випуски, та розважальні передачі. «WORLDNET» є телевізійною супутниковою мережею USIA, яка передає цілодобово новини, освітні та культурні програми та розрахована на представників американських дипломатичних місій, зарубіжне телебачення та кабельні канали. «Радіо Свобода», включаючи його Чеські та Польські філіали, веде мовлення протягом 500 годин на тиждень 23 мовами для Центральної Європи, Росії, Ірану, Іраку та країн СНД. Крім цього, агентство утримує 190 видавництв у 142 країнах світу, а в деяких країнах, що розвиваються, підтримує публічні бібліотеки. Відтак, зазначимо, що USIA є інструментом іміджевої дипломатії держави і забезпечує ефективне просування брендів американських цінностей та корпорацій у світовому інформаційному середовищі.

Ключовим чинником у реабілітації державного бренду США стали також іміджеві програми для керівників американських транснаціональних корпорацій, зокрема, кризово-репутаційна програма «World Citizen Guide», основним змістом якої є практика попередження і вирішення політичних та суспільних конфліктів, що впливають на корпоративне іміджування та корпоративні бренди на міжнародному рівні і в країнах геополітичних інтересів США. Зазначимо, що великий вплив на реалізацію подібних програм мала теза про «конфлікт цивілізацій», сформульована в американській політичній думці політологом С.Хантінгтоном. Виокремлюючи оригінальні риси цивілізацій (європейської, латиноамериканської, ісламської, буддистської, індійської, конфуціанської), дослідник визначав властиві їм світоглядні, поведінкові й комунікативні характеристики, на

підставі яких можна було запропонувати певні рекомендації для просування іміджу та бренду США за кордоном [11].

Спираючись на думку С.Анхольта про те, що «всі нації конкурують за позитивне ставлення міжнародної спільноти, і тому одним з головних завдань будь-якого уряду є забезпечення сталого розвитку країни» [12], експерти лондонської школи економіки відзначають, що уряди, як і приватні корпорації-власники міжнародних брендів, в сучасних політичних умовах змушені проводити зважену зовнішню політику, щоб утримувати на належному позитивному рівні імідж своїх країн та захистити статус державних брендів [13, с. 100]. Наприклад, нинішня адміністрація США щорічно виділяє з державного бюджету близько 2 млрд.долл.США для реалізації програми державного PR щодо створення й підтримки сприятливого іміджу американських корпорацій та урядових інституцій на зовнішньому і внутрішньому рівнях функціонування держави. Окремим іміджевим проектом можна вважати роботу Інтернет-сайту Державного Департаменту США, який спрямований на поширення американських цінностей політичної культури. На цьому сайті можна ознайомитись з питаннями, що стосуються міжнародної та внутрішньої політики США, з інформацією про «американське життя» (освіта, спорт, мистецтво), про культурні програми Америки, тощо. Також сайт містить останні новини, що стосуються подій в США і світі. Інформація на сайті представлена сімома мовами (англійською, російською, іспанською, французькою, арабською, китайською, фарсі), що значно збільшує можливості іміджування та державного брендінгу урядових інституцій [14].

Дослідження, проведене на початку 2008 року провідним брендінговим online-виданням «brandchannel.com» серед відвідувачів сайту з 107 країн світу щодо визначення рейтингу державних брендів, показало, що одним з найменш рейтингових є державний бренд США, який потребує, за думку респондентів, термінового оновлення іміджу та ребрендінгу. У ньому, зокрема, йдеться про те, що «...цінності США є нез'ясованими і не відповідають позитивному минулому країни, оскільки не враховують інтереси інших держав і спільнот. Якщо раніше американські цінності вважалися найвагомими в світі і захочували до їх впровадження у країнах розвинутої демократії і країнах, що розвиваються, то у сучасному світі репутація США зазнала втрат в політичному, економічному та суспільному сенсі» [15]. Крім того, згідно з дослідженням С.Анхольта Nation Brand Index, проведеного у 2008 році, державний бренд США знаходиться на 7-му місці в міжнародному рейтингу державних брендів [13].

Таким чином, політична практика державного брендінгу США, з нашого погляду, свідчить про необхідність радикальної модернізації державного бренду США, співвідношення бажаного міжнародного образу держави і реальної політичної культури суспільства. Аналіз функціональних характеристик державного брендінгу США уможливорює висновки про те, що американська зовнішня політика істотно негативно вплинула на репутацію США в багатьох регіонах світу, наслідком чого стало зменшення впливу американської політичної культури на світову спільноту і спричинило кризу довіри до американських корпоративних брендів і продуктів.

Список використаних джерел

1. Rieff D. Sustaining the Unsustainable / D.Rieff. // World Policy Journal. – 1999. – №4. – P. 97.
2. Peterson P.-G. Public Diplomacy and the war on terrorism / P.-G.Peterson // Foreign Affairs. – 2002. - №9. – P. 18-20.

3. Титова А. Формирование внешнеполитической модели США [Электронный ресурс] / А.Титова – Режим доступа: <http://www.pereplet.ru/text/titova.html>.
4. Смолян Г.Л., Лепский В.Е. Новые технологии информационного воздействия на индивидуальное, групповое и массовое сознание / Г.Л.Смолян, В.Е.Лепский // Проблемы психологии и эргономики. – 2001. – №3. – С. 18.
5. Сорос Дж. Мыльный пузырь американского превосходства. На что следует направить американскую мощь: The Bubble of American Supremacy. Correcting the Misuse of American Power [пер. с англ. Е. Сажин] / Дж.Сорос. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 192 с.
6. Райс Л., Траут Дж. Маркетинговые войны: Marketing Warfare [пер. с англ. С. Жильцов] / Л.Райс, Дж. Траут. – СПб.: Питер, 2006. – 256 с.
7. Паршина Е. Роль и место публичной дипломатии в формировании имиджа государства: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. полит. наук: спец. 23.00.03 «Политическая культура и идеология» / Е.Паршина. – М., 2007. – 20 с.
8. Лейн Д. Холодный душ для Америки [Электронный ресурс] / Д.Лейн. – Режим доступа: http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/life/newsid_2618000/2618751.stm.
9. Пастухов В.Б. Культура и государственность в России: эволюция евро-азиатской цивилизации / В.Б.Пастухов // Куда идет Россия? Альтернативы общественного развития (Общ. ред. Т.И. Заславской) - М.: Аспект Пресс, 1995. – С. 338-402.
10. Россия: стратегия достоинства. Имидж и реальность страны, информационные технологии и кризисные ситуации / [сост. А.П. Ситникова]. – М.: КГ «ИМИДЖ-Контакт», 2001. – 558 с.
11. Huntington S. The West Unique Not Universal / S.Huntington // Foreign Affairs – 1996. – №11. – P. 54-64.
12. Anholt S. The importance of national reputation / S.Anholt. // Engagement: public diplomacy in a globalised world. – 2008. – № 7. – P. 30-43.
13. Арутюнова Н. Образ реальности на телеэкране и избирательный процесс: Опыт политического анализа / Н. Арутюнова. – М.: Социум, 2003. – 144 с.
14. Я хочу тебя, русский [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://adworker.ru/news/social/31/01/2008/36568.shtml>.
15. Жуйков Д. USA нужен ребрендинг [Электронный ресурс] / Д. Жуйков – Режим доступа: <http://www.rbcdaily.ru/2008/04/02/world/333344>.

Ялі М.Х.*

РОСІЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ НАПЕРЕДОДНІ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ В РФ: ПІДСУМКИ «ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ»

У статті аналізуються досягнення політики «перезавантаження» у стосунках Росія - США останніх трьох років, що минули з моменту проголошення її необхідності на Мюнхенській конференції з безпеки в лютому 2009 р.

Ключові слова: «перезавантаження», російсько-американські відносини, СНО-3, американська ПРО, саміт Росія-США, президентські вибори.

В статье анализируются достижения политики «перезагрузки» в отношениях Россия - США последних трех лет, что прошли с момента провозглашения ее необходимости на Мюнхенской конференции по безопасности в феврале 2009 г.

Ключевые слова: «перезагрузка», российско-американские отношения, СНВ-3, американская ПРО, саммит Россия - США, президентские выборы.

In the article the achievements of the «reset» policy in Russia-USA relationships during last three years that have passed since its necessity was announced in Munich security conference in February 2009 have been analyzed.

Key words: «reset», Russian-American relationships, СНВ-3, ПРО, Russia – USA summit, presidential elections.

Якщо розглянути еволюцію зовнішньої політики сучасної Росії після розпаду Радянського Союзу, то можливо легко простежити певну закономірність у її взаємовідносинах зі Сполученими Штатами. Адже не зважаючи на різницю в поведінці та особистих рисах перших двох президентів РФ – Б. Єльцина та В. Путіна, абсолютно різні внутрішньо- і зовнішньополітичні контексти їх функціонування, основні тренди у розвитку російсько-американських відносин є достатньо схожими.

На першому етапі першого строку свого президентства і Єльцин, і Путін робили серйозні спроби для максимального зближення сторін, формування певного «привілейованого партнерства», або навіть союзництва двох держав. Це був період «великих авансів», які Росія в обох випадках надавала США в надії на урахування її власних преференцій на пострадянському просторі і на «рівноправне партнерство» з Вашингтоном, а також в розрахунок на приєднання до країн, що розробляють правила гри в сучасній світовій політиці.

Однак фаза «стрімкого зближення» швидко сходила нанівець. Сполучені Штати неохоче йшли на зміни, точніше кажучи зовсім не йшли, адже Росія розглядалася Вашингтоном як переможена країна, яка по суті не мала права голосу у справі вироблення нових принципів і механізмів функціонування постбіполярної міжнародної системи.

* кандидат політичних наук, старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Як наслідок, після декількох років односторонніх поступок Москви, які легко приймалися американцями і швидко забувалися, російські президенти змінювали тон і політичні інтонації в діалозі з Білим домом. На декларативному рівні Росія починала імітувати політику глобального опонента США, хоча в реальності продовжувала діяти в якості американського партнера.

Поступово багатовекторність політичних орієнтацій (різноманітні трикутники і політичні конфігурації на зразок Москва-Делі-Пекін), жорстка риторика та гра в політичну самостійність еволюціонували з одного з елементів політичного дискурсу в реальну трансформацію політичного курсу. А закінчувалося все і зовсім достатньо жорсткими заявами і сценами, (як то Б. Єльцин в оточенні генералів у карти Косова в період Косовської кризи 1999 р., або «Мюнхенська промова» Путіна в 2007 р. [1]), а також незадоволенням російської політичної еліти «наглою» та «безпринципною» поведінкою американського істеблішменту.

По суті повтор подібного політичного циклу очікувався і для президентства Д. Медведєва. Політичні сигнали, що слідували з Кремля, давали для цього достатньо підстав. В Москві розраховували на «потепління» у відносинах з Вашингтоном за рахунок ліберального іміджу і більшої гнучкості нового російського президента.

Однак черговий політичний цикл був перерваний в серпні 2008 р. у зв'язку із військовим конфліктом Росії та Грузії навколо Південної Осетії. З цього моменту стало зрозумілим, що розвиток російсько-американських відносин піде вже по іншій траєкторії, а самі вони досягли апогею свого загострення після останнього піку «холодної війни» датованого початком 1980-х рр. – кризи навколо розгортання ракет середньої та малої дальності в Європі.

Наслідками п'ятиденної війни на Кавказі стали визнання Москвою незалежності Південної Осетії й Абхазії, припинення роботи Ради Росія–НАТО, заморожування міжнародного співробітництва Росії і США.

На думку російських експертів у галузі міжнародних відносин, відповідь на військові дії Грузії проти Південної Осетії засвідчила остаточний відхід Москви від практики 1990-х рр., яка фактично передбачала слідування правилам гри, несумісним з корінними національними інтересами Росії. Більше того, визнавши незалежність кавказьких республік Південної Осетії та Абхазії Москва, як і обіцяла раніше, дала належну відповідь на визнання США та її європейськими союзниками всупереч її позиції незалежності Косово.

Натомість з точки зору більшості американських аналітиків і представників політичного класу військовий конфлікт навколо Південної Осетії продемонстрував явний антизахідний вектор російської політики. Прихильники жорсткої лінії як в республіканському (Дж. Маккейн, Р. Рейган, Р. Краутхаммер), так і в демократичному таборах (Зб. Бжезинський, Р. Холбрук) виступили тоді за проведення курсу на «стримання» Москви. На їх думку, Росію слід розглядати як потенційного супротивника, що не заслуговує на довіру. І якщо США не задумуються над тим, як «адекватно» відповісти Москві, активно підтримавши своїх східноєвропейських союзників, то вони можуть зіштовхнутися із значно більш серйозними викликами.

Втім початок світової фінансової кризи у вересні 2008 р. виступив свого роду «універсальним примирителем» і втихомирив амбіції російської та американської політичних еліт, продемонструвавши значний ступінь взаємозалежності. Особливо наявним це стало російській еліті внаслідок стрімкого падіння вітчизняного фондового ринку та цін на енергоносії, що були запорукою економічного зростання Росії протягом 2000-х рр.

Так лише за два дні – 15 та 16 вересня, індекс ММВБ знизився на 23%, а індекс РТС – на 21,1%. Російський фондовий ринок втратив близько 16% власної капіталізації. Ре-

кордний обвал фондового ринку відбувся 6 жовтня 2008 р. За один день індекс РТС втратив 19,1%, а 24 жовтня він досягнув річного мінімуму, впавши до 549, 4 пунктів, що дорівнювало рівню 1997 року. Протягом жовтня-листопада російський індекс РТС впав на 53,2% - с 1211,8 до 658,1 пунктів [2, с. 11].

Усе це супроводжувалося різким падіння ціни на нафту, як менш ніж за чотири місяці з початку кризи впала з максимальної відмітки у 139,8 дол. за барель марки Urals влітку 2008 р. до 60 дол.

В свою чергу економічні негаразди всередині Сполучених Штатів, масове звільнення робітників і банкрутство тисяч американських домогосподарств, спричинених початком іпотечної, а потім і фінансової кризи багато в чому допомогли одержати перемогу на президентських виборах в листопаді 2008 р. кандидату від демократів Б. Обамі, який виступав з різкою критикою курсу Дж. Буша-мол. не тільки на внутрішній, але й на зовнішній арені.

Вперше про необхідність перезавантаження американсько-російських взаємин заявив у своїй промові на 45-й конференції з безпеки в Мюнхені 7 лютого 2009 р. віце-президент США Джо Байден. Він зазначив, що «прийшов час натиснути кнопку перезавантаження і заново переглянути багато галузей, в яких ми можемо і повинні співробітничати з Росією» [3].

Наступного місяця держсекретар США Г. Клінтон подарувала російському міністру закордонних справ С. Лаврову красну кнопку, на якій, на її думку, було написано «перезавантаження», але насправді цим словом було «перевантаження». Російська газета «Коммерсант» опублікувала на першій шпальті фото цієї кнопки із заголовком «Сергій Лавров і Гілари Клінтон натиснули не на ту кнопку» [4].

А вже під час першої зустрічі на найвищому рівні, що відбулася 1 квітня 2009 р. у Лондоні, президент США Б. Обама і президент РФ Д. Медведев домовилися про негайний початок двосторонніх переговорів для досягнення нової угоди про скорочення стратегічних наступальних озброєнь.

Друга зустріч двох президентів відбулася в Москві на початку липня 2009 р. і принесла перші практичні результати. За підсумками переговорів на вищому рівні було підписано угоду про військовий транзит територією Росії до Афганістану. Документ передбачає як наземний, так і повітряний транзит. Крім того, президенти РФ і США підписали рамковий документ про стратегічні наступальні озброєння. Також були погоджені основні параметри майбутнього договору про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО).

Піковою точкою і одночасно найбільшим досягненням у «перезавантаженні» двосторонніх відносин вважається підписання в Празі 8 квітня 2010 р. нової угоди між Сполученими Штатами та Російською Федерацією про стратегічні наступальні озброєння (СНО-3) та скорочення ракетно-ядерних арсеналів. На думку багатьох експертів, воно означало черговий етап перебудови світової архітектури безпеки.

Б. Обама та Д. Медведев домовилися за сім років скоротити кількість розгорнутих стратегічних носіїв – міжконтинентальних балістичних ракет (МБР), балістичних ракет з підводних човнів, а також важких стратегічних бомбардувальників до 700 одиниць. Сумарна кількість розгорнутих і нерозгорнутих носіїв боєзарядів у кожній зі сторін не повинна перевищувати 800 одиниць, а максимальна загальна кількість боєзарядів визначена в кількості 1550 одиниць. При цьому слід підкреслити, що з огляду на стан російської економіки в умовах кризи 2008-2009 рр. та військово-промислового комплексу, об'єктивна реальність змушувала Російську Федерацію невідворотно скоротити свої арсенали принаймні на третину – з новим договором, чи без нього.

Договір СНО-3 не тільки передбачав скорочення ядерного арсеналу у кожній зі сторін, але й фіксував нові правила стратегічного діалогу:

- збереження права Росії і США на наявність «возвратного потенціалу»;
- урахування проблеми ПРО в структурі стратегічного балансу;
- виключення з переговорного процесу неядерної високоточної зброї;
- відмова від пріоритетності перемовин по скороченню МБР;
- послаблення системи взаємних інспекцій.

Подальший розвиток подій, а головне - ускладнення діалогу з ПРО розширили «Пражський компроміс». 24 грудня 2010 р. Конгрес США попри перепони республіканців ратифікував СНО-3 за умовою відсутності обмежень на розгортання систем ПРО, модернізації американського ядерного потенціалу і початку переговорів з Росією зі скорочення ТЯЗ. 26 січня 2011 р. Федеральне Зібрання Росії ратифікувало СНО-3 з трьома зауваженнями: розвиток ядерного комплексу РФ, урахування фактору ПРО і початок переговорів про виведення американської ТЯЗ з Європи. Російська сторона також залишила за собою право вийти із договору у випадку різкого нарощування стратегічної ПРО. 5 лютого 2011 р. РФ і США обмінялися ратифікаційними грамотами із Договору СНО-3.

Втім вже всередині 2010 р. в політиці «перезавантаження» намітилися проблеми, а головним «камнем спотикання» стали елементи американської ПРО в Європі.

Напередодні Вашингтонської зустрічі президентів Б. Обама і Д. Медведєва 24 червня 2010 р. МЗС Росії запропонував проект додаткового протоколу до СНО-3, що визначить кількість перехоплювачів і райони їхнього базування. Але підписати угоду по ПРО на Вашингтонському саміті не вдалося. Сторони лише обмежилися «Спільною заявою про стратегічну стабільність» [5]. 25 червня 2010 р. заступник держсекретаря США Р. Гетемюлер зазначила, що Білий дім готовий підписати з Росією лише декларацію про співробітництво в сфері ПРО. А вже в липні 2010 р. США розмістили в Польщі комплекси ПРО «Петріот» і почали переговори про їх розміщення з Румунією.

На Лісабонському саміті НАТО 20 листопада 2010 р. президент РФ Д. Медведєв запропонував створити спільну «секторальну ПРО» [6]. В рамках цього проекту Росія і країни НАТО повинні прикривати один одного в рамках відповідальності свого сектору. Але переговори на саміті «G-8» в Довілі (26-27 травня 2011 р.) і засіданні Ради Росія-НАТО в Сочі (4 липня 2011 р.) не завершилися успіхом. Пошук компромісу був відкладений до саміту НАТО в Чикаго у травні 2012 р.

Виходячи з того, що цього року в обох країнах пройдуть президентські вибори, а в Росії на посаду президента знов балотується В. Путін, а не Д. Медведєв, як наївно сподівалися деякі політологи та експерти, очікувати подальші поступки і компроміси з обох сторін навряд чи варто. І це припущення вже знайшло підтвердження наприкінці 2011 р. Але поки що підіб'ємо підсумки того, чого вдалося досягти за останні три роки.

Серед головних досягнень «перезавантаження» російсько-американських відносин слід назвати наступні зміни в політиці обох держав:

Сполучені Штати істотно трансформували підхід на пострадянському просторі, в результаті чого суперництво Москви і Вашингтону в регіоні пом'якшилось, перейшовши частково у «скриту» фазу. Питання про розширення НАТО на країни СНД був знятий з поточної повістки дня, і Вашингтон – вперше за останні двадцять років офіційно заговорив про згоду з позаблоковим статусом України. США спокійно і нейтрально відреагували на посилення російських позицій в Україні і в Киргизії. Крім того, Вашингтон понизив значимість протиріч, що залишаються в регіоні (Грузія) і не допускав того, щоб вони заблокували співробітництво по іншим питанням.

Крім того активізувався економічний діалог Росія-США, в тому числі з питань високих технологій, інновацій і модернізації. Були підписані угоди про науково-технічне співробітництво, хоча слід визнати, що розмови про використання Сполучених Штатів як зовнішнього джерела російської модернізації й досі мають переважно формальний і показовий характер.

В осені 2010 р. сторони завершили двосторонні перемовини про СОТ, знявши таким чином один з головних бар'єрів вступу Росії до цієї організації, що був значним подразником у двосторонніх стосунках. Адміністрація Б. Обами також відмінила односторонні санкції проти ряду російських компаній, що були введені раніше через їх співпрацю з Іраном.

Росія, в свою чергу, в рамках перемовин по СНО-3 зняла вимогу про обмеження політики США в сфері ПРО. Завдяки цьому документ вдалося підписати до початку організованого Вашингтоном саміту із ядерної безпеки в квітні 2010 р. і до початку Оглядової конференції ДНЯЗ у травні 2010 р. Це сприяло просуванню нової ядерної стратегії Сполучених Штатів.

На додаток Росія підтримала введення санкцій ООН проти Ірану і добровільно відмовилася від постачань йому ракетних комплексів С-300. РФ також інтенсифікувала співробітництво по Афганістану (наземний і повітряний транзитні коридори, підготовка поліцейських та антинаркотичних кадрів для Афганістану, поставки озброєнь).

Ще одним символічним показником покращення відносин двох країн стало повернення до «заморожених» проектів в атомній сфері. Вступила в силу Угода про співробітництво в галузі мирного використання атомної енергії (Угода 123). Країни повторно підписали угоду про утилізацію 34 т збройного плутонію і повернулися до ідеї створення механізму обміну даними про пуски балістичних і космічних ракет.

Але тут важливо зауважити, що зазначені успіхи є, по суті, або розчисткою завалів 1990-х-2000-х рр. або реалізацією (з певними додатками) того, що не було втілено в життя тоді. Неможливо не помітити, що спільні заяви саміту Росія-США 24 червня 2010 р. у Вашингтоні багато в чому відтворюють Декларацію про стратегічні рамки російсько-американських відносин, прийняту В. Путіним і Дж. Бушем-мол. на саміті в Сочі в квітні 2008 р., коли відносини вже були зіпсованими.

Також не повністю подолані старі геополітичні протиріччя. Багато з них відкладено «на потім» або прийняли скритий характер. Так, зокрема, принципово негативне ставлення Сполучених Штатів до посилення Росії на пострадянському просторі і побудові інтеграційних проектів з нею на чолі не змінилося. Знизився лише тактичний вплив цього на практичну повістку дня. Накопичення Росією «критичної маси» успіхів в регіоні або нова дестабілізація на Закавказзі або в Центральній Азії може знову поставити суперництво в регіоні на вістря відносин.

З боку Росії логіка геополітичного протистояння із США проявляється в її політиці по відношенню до ряду антиамериканських держав, таких як Іран, Венесуела, Сирія, що проводиться багато в чому як відповідь на підтримку Вашингтоном антиросійських режимів і сил на пострадянському просторі.

Крім того Росія до останнього не підтримувала ініціативи Сполучених Штатів та її союзників по НАТО в РБ ООН щодо Лівії. І лише тоді, коли стало цілком зрозумілим, що режим Каддафі був приреченим, а Китай не збирався блокувати резолюцію стосовно цієї країни, Москва була змушена приєднатися до інших держав, щоб не брати на себе відповідальність за смерті мирних жителів.

Як і в попередні роки в російсько-американських відносинах залишається достатня кількість складних проблем, без вирішення яких продовження політики «перезавантаження» виглядає вкрай складним.

Під тиском республіканської більшості в нижній палаті обов'язково буде актуалізована проблематика тактичної ядерної зброї (ТЯЗ). Конгрес США вимагає від адміністрації Б. Обама розпочати переговори з Росією по скороченню цього виду зброї. Однак ТЯЗ є тим воєнним ресурсом, що дозволяє Росії компенсувати перевагу НАТО в галузі звичайних озброєнь. Крім того, як вже було зазначено раніше, обговорення перспектив спільної ПРО взагалі зайшло в тупик. Але це й не дивно, адже за умов збереження жорстких експортних обмежень на постачання до Росії високотехнологічної продукції і продукції подвійного призначення важко спільно працювати в такій делікатній і за визначенням пов'язаній з високими технологіями галузі, як ПРО.

До того ж позиції Росії та США істотно відрізняються із проблематики нерозповсюдження ядерної зброї. Адміністрація Обама наполягає на згортанні іранської програми збагачення урану і ліквідації ядерних об'єктів Північної Кореї під контролем МАГАТЕ. Але на думку росіян це протирічить духу і букві ДНЯЗ (який дозволяє всім неядерним державам мати технології ядерного паливного циклу), а тому вони не дають згоду на його фактичну ревізію, що викликає дратування у Вашингтоні.

Неподоланими залишаються протиріччя стосовно долі так званих «заморожених конфліктів».

Невипадково що традиційному січневому зверненні 2011 р. [7], а також в опублікованій 8 лютого минулого року новій військовій Стратегії США [8] Росія займає абсолютно незначне місце і їй відводиться достатньо обмежена роль – країни, що допомагає США протистояти терористичній загрозі.

Напруженість поміж Вашингтоном і Москвою з приводу парламентських виборів в Росії в грудні 2011 р. також стала передвісником завершення періоду «перезавантаження» двосторонніх відносинах.

Заява Г. Клінтон про те, що ці вибори не були ані чесними, ані вільними, викликала гнівні звинувачення з боку прем'єра РФ В. Путіна в тому, що вона провокує проведення демонстрацій протесту. Російський прем'єр звинуватив Клінтон в тому, що вона підтримує «найманих» ворогів Кремля. «Вона задала тон деяким нашим діячам всередині країни і дала сигнал. Вони цей сигнал почули і за підтримкою держдепартаменту США почали активну роботу» - заявив прем'єр-міністр РФ [9].

В. Путін вже давно відомий своїми антиамериканськими заявами, однак він дуже рідко звертався до високопоставленого американського посадовця з такою відвертою і нелицеприятною критикою.

Ці заяви на думку західних аналітиків стали відправною точкою у черговому етапі погіршення російсько-американських відносин: «Після періоду примирення ми знаходимося в точці перелому, і віднині справи можуть піти погано» - заявив експерт з Росії Фонду Карнегі за міжнародний мир М. Романські [9].

І хоча американські експерти побоювалися, що «перезавантаження» в російсько-американських відносинах завершиться лише з поверненням до Кремля В. Путіна, чинний президент Д. Медведєв виявився готовий самостійно покінчити з «перезавантаженням» з класичного приводу [10]. У своєму зверненні він у гострій формі звинуватив американську сторону у небажанні йти на компроміси стосовно ПРО, пообіцявши надати адекватну відповідь у вигляді розміщення ракет «Іскандер» в Калінінградській області, а також у виході із договору СНО-3, який адміністрація Б. Обама у світлі майбутніх виборів представляє як чи не найбільший здобуток власної зовнішньої політики останніх років.

Втім головна новина полягала у жорсткій тональності, до якої вдався Д. Медведєв, щоб донести до Заходу свою позицію, адже РФ раніше вже обіцяла розмістити ракети на західних кордонах у випадку провалу переговорів щодо ПРО. Раніше так із Заходом розмовляв виключно В. Путін.

А вже в останніх числах 2011 р. голова президії Ради із зовнішньої і оборонної політики РФ С. Караганов у своїй статті лише підтвердив те, про що всі і так вже здогадувалися, окресливши перспективи розвитку двосторонніх відносин найближчим часом: «Видохлася «перезавантаження» із США. Їй не було надано імпульсу нової повістки дня. Залишилася на старій. І невпинно поповзли назад. А розкол політичної еліти США зв'язує руки нинішній достатньо конструктивній адміністрації і змушує готуватися до приходу до влади набагато більш консервативного, якщо не прямо реакційного керівництва. Воно може спробувати взяти геополітичний реванш по типу рейганівського, який в новому світі призведе до ще більшого провалу Америки. Але буде штовхати Москву на звичну стежу протистояння із США, яке нічого гарного принести не може... В будь-якому випадку американський напрямок політики стає мало перспективним. Залишається сподіватися на розумне обмеження збитків і на спокійне просування по вузьким напрямкам» [11].

Список використаних джерел

1. Выступление президента России на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, 10 февраля 2007 г. // Российская газета. – 2007. – 12 февраля (№ 4292) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2007/02/12/putin-vistuple-nie.html>.
2. Замараев Б., Киюцевская А., Назарова А., Суханов Е. Экономические итоги 2008 года: конец тучных лет /Б. Замараев, А. Киюцевская, А. Назарова, Е. Суханов // Вопросы экономики. – 2009 – №3 – С. 4-26.
3. 3) Clifford D. May Reset on US-Russian relations has failed // The San Francisco Examiner – 27/10/2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sfexaminer.com/opinion/op-eds/2011/10/reset-us-russian-relations-has-failed>.
4. Сергей Лавров и Хилари Клинтон нажали не на ту кнопку // Комерсант ... - [Електронний ресурс]
5. Совместное заявление президентов Российской Федерации и Соединённых Штатов Америки о стратегической стабильности. Вашингтон. 24 июня 2010 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru>.
6. Совместное заявление Совета Россия-НАТО. 20 ноября 2010 года. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru>.
7. State of the Union – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/state-of-the-union-2011>.
8. The National Military Strategy of the United States of America. 2011. – [Електронний ресурс].
9. Analysis: U.S., Russia resetting «reset» button in relations. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/2011/12/09/us-russia-usa-idUSTRE7B826920111209>.
10. Медведев объявил, что Россия может нацелить на Европу ракеты Искандер и пригрозил выйти из договора СНВ – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nr2.ru/rus/361280.html>.

11. Караганов С. Европа больше не растёт / С. Караганов // Россия в глобальной политике – 30.12.2011. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/public/Evropa-bolshe-ne-rastet-15437>.

Авраменко В.В.*

ТРАНСАТЛАНТИЧНЕ ПАРТНЕРСТВО ФРАНЦІЇ ТА США ПІСЛЯ РЕІНТЕГРАЦІЇ ЕКЗАГОНУ ДО ВІЙСЬКОВИХ СТРУКТУР НАТО

В статті розглянуто зовнішньополітичний курс Французької Республіки в контексті зміни відносин із США та проаналізовано динаміку зміни зовнішньополітичної позиції країни в контексті участі в структурах НАТО.

Ключові слова: Франція, США, НАТО, зовнішня політика.

В статье рассмотрены внешнеполитический курс Французской Республики в контексте изменения отношений с США и проанализирована динамика изменения внешнеполитической позиции страны в контексте участия в структурах НАТО.

Ключевые слова: Франция, США, НАТО, внешняя политика.

Following article consider France Foreign policy in the context of transformation of relations with USA and analyzes dynamics of country's foreign policy position changes in the context of participation in NATO structures.

Key words: France, USA, NATO, Foreign policy.

У сучасному світі перевагу здобувають держави, які швидко реагують на зміни у зовнішньому середовищі, адаптуються до нових умов, приймають виважені рішення відносно реалізації національних інтересів на міжнародній арені, співвимірюючи при цьому свої ресурсні можливості та цілі. Формування стратегії зовнішньої політики держави вимагає врахування багатьох структурних елементів сучасної системи міжнародних відносин.

Серед дослідників зовнішньополітичного курсу загалом та північноатлантичної політики Франції зокрема варто виділити Жан-П'єра Молні, Олександра Тумаркіна, Бернарда Мотфєрранда, Володимира Горбуліна, Фредеріка Бозо, Жан Батіста Дюрозеля, Домініка Муазі, П'єра Гербе, Катріну Дурандін, Андре Каспі, Константина Сівкова.

У 1949 році Франція виступила в якості однієї з країн-засновниць НАТО, однак подальша історія взаємин Франції та організації НАТО є винятком, оскільки більшу частину часу країна співпрацювала з альянсом на особливих умовах, поза військового блоку. Франція була солідарна з іншими країнами-членами НАТО лише на політичному рівні. Будучи країною, яка дуже сильно постраждала в ході II світової війни, Франція опинилася в сильній залежності від США, і на думку багатьох експертів, багато в чому, завдяки плану Маршала. Проте в середині 50-х і навіть ще раніше у Франції були дуже сильні націоналістичні сили. В цей же період між США та Францією починають проявлятися розбіжності з різних військово-політичних питань. В результаті, у 1966 Франція приймає рішення

* здобувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Макаренко Є.А.

про вихід зі складу військових командних структур НАТО. До цього моменту вона вже поповнила список світових ядерних держав. З країни виводяться численні військові бази США, а французькі війська більше не беруть участь у військових операціях НАТО.

Незважаючи на вихід з військової структури, Франція підписує з НАТО дві технічних угоди, що визначають спільні дії в разі агресії з боку СРСР.

Країна провадить курс на часткове зближення з країнами східної Європи: Париж вже в той час бачить світ багатополярним, а військову монополію США ставить під сумнів. Ш. де Голль висунув концепцію «національної оборони по всіх азимутах». У зовнішній політиці Франції того часу засуджуються військові ініціативи США. Разом з тим, не можна не визнати, що дух північноатлантичних угод був і залишається, надзвичайно близьким французам, які відчувають себе частиною західної цивілізації, причому не менш істотною, ніж США чи Великобританія.

Але для Франції позиція де Голля щодо НАТО виявилася надмірно радикальною, і наступні французькі президенти поступово її пом'якшували (починаючи з взаємних візитів військових кораблів до зближення військових доктрин).

Спроби розширити участь у військовій структурі почалися в кінці правління Франсуа Міттерана, коли офіційні особи почали брати участь у роботі Військового комітету в рамках операції в Боснії і Герцеговині. Після падіння берлінської стіни Франція регулярно направляла свої війська для участі в операціях НАТО, ставши однією з країн-лідерів за кількістю задіяних сил в операціях. Вона також зайняла четверте місце за обсягами фінансування організації [1].

Франція традиційно позиціонує себе в якості члена «західної демократичної сім'ї», прихильна ідеалам демократії та захисту прав людини. Поряд з цим, в Парижі вважають, що в умовах постбіполярного світу роль окремих держав зросла, а колишні багатосторонні механізми, які забезпечували узгодження позицій різних країн, стають все менш ефективними. У своєму виступі перед послами 27 серпня 2007 Н. Саркозі особливо підкреслив, що за останні 20 років, що минули після падіння Берлінської стіни, керівники різних держав не змогли створити новий «планетарний порядок» і пристосувати колишній порядок до нових умов. Все це змушує Францію шукати свої власні шляхи розв'язання міжнародних проблем, які відповідають її національним інтересам. Він також зазначив, що «в центрі міжнародної системи залишаються держави», і Франція має намір грати роль «фактора рівноваги».

Яскравою демонстрацією франко-американського зближення став офіційний візит в США Ніколя Саркозі та його виступ перед членами Конгресу 7 листопада 2007. Свою 45-хвилинну промову, яка тричі переривалася оплесками, французький президент присвятив дружбі між Францією і США. Він, зокрема, говорив про спільну історію, прославляв «американську мрію», підкреслив «велич Америки». Французький президент подякував США за допомогу «у звільненні від тиранії» в 1944 р., за план Маршала, висловив захоплення американськими успіхами в галузі створення ефективної ліберальної економіки, науки і культури. На думку експертів, візит пройшов успішно і цілі, які ставив Н. Саркозі, - надати нового імпульсу франко-американському співробітництву - в цілому були досягнуті [2].

Повне повернення у військову організацію НАТО відбулося саме за президентства Ніколя Саркозі. У березні 2009 р. Національні Збори проголосували за пропозицію президента. Повернувшись в інтегровану військову організацію, Франція, таким чином, посилює свою роль в органах НАТО та збільшує вплив на процес прийняття рішень в Альянсі.

Згідно з опитуваннями, проведеними Французьким Інститутом громадської думки, на користь «повернення» країни в НАТО висловилося 58% респондентів, 37% виступив проти цієї ініціативи уряду і тільки 5% не визначилися з відповіддю [1].

З самого початку свого президентського терміну Н.Саркозі намагався втручатися в різні міжнародні конфлікти. Франція активно бере участь у війні в Афганістані і в перший же рік свого президентства Саркозі збільшив французький контингент. Також він кілька разів особисто літав до Афганістану [3].

У січні 2012 року Н. Саркозі повідомив про рішення вивести французькі бойові підрозділи з Афганістану до кінця 2013 року. Експерти вважають, що це призведе до ще більшої нестабільності в регіоні. Без міжнародної підтримки Афганістан не зможе називати себе стабільною і мирною державою. Париж, на думку аналітиків, йде на такі кроки багато в чому через майбутні президентські вибори. Згідно з опитуваннями, більшість французів виступають за якнайшвидше припинення військової кампанії. НАТО також поступово передає контроль за безпекою в країні афганській армії [4].

Під час війни в Південній Осетії в 2008 році Ніколя Саркозі виступав посередником між США і Росією, намагаючись продемонструвати свою незамінність на міжнародній арені. Сполучені Штати вимагали від Росії вивести свої війська з території американського союзника Грузії та припинити авіа бомбардування. Франція висловила свою прихильність до територіальної цілісності Грузії в її міжнародно-визнаних кордонах. Країни Євросоюзу, США і вся світова спільнота одноголосно закликали до негайного припинення військових дій. Президент Французької республіки Н. Саркозі, а також міністр закордонних справ Б. Кушнер, вели активний діалог з метою переконати всі сторони негайно припинити протистояння та без зволікання повернутися за стіл переговорів, тому що лише переговори можуть дозволити знайти шлях до вирішення кризи [5].

У 2011 році Франція активніше всіх інших членів ЄС брала участь у бомбардуваннях Лівії [3].

Конфлікт розпочався з заворушень у лютому 2011 року, які почалися після повалення правлячих режимів у сусідніх Тунісі та Єгипті і швидко перетворилися на громадянську війну. Противники голови держави зайнявши ряд міст переважно на сході країни, вели запеклі бої з армією Лівії. 5 березня повстанці оголосили про створення Перехідної національної ради Лівії і проголосили його єдиним легітимним урядом країни.

Збройний конфлікт відбувся між силами, підконтрольними лідеру країни полковнику Муаммару Каддафі і збройними загонами Національної перехідної ради Лівії, підтримуваними Лігою Арабських Держав, Європейським союзом, іншими державами та міждержавними організаціями, а також при військовій підтримці авіації НАТО.

Міжнародне співтовариство, за винятком кількох країн, засудило дії Каддафі і вірних йому військ. Міжнародний кримінальний суд заявив, що дії Каддафі можуть бути розцінені злочином проти людяності. 26 лютого Рада Безпеки ООН одноголосно прийняла Резолюцію 1970, що вводила санкції проти Каддафі і його наближених. Пізніше, в ніч на 18 березня 2011 року, Рада Безпеки прийняла резолюцію 1973, що встановила над Лівією безпольотну зону і дозволила застосування будь-яких засобів для захисту мирного населення, за винятком «можливості перебування іноземних окупаційних сил в будь-якій формі на будь-якій частині лівійської території».

У військовій операції в Лівії взяли участь військові Франції, США, Великобританії, Італії, Нідерландів, Данії та ряду інших країн. Бомбардування позицій Каддафі почалися пізно ввечері 19 березня 2011 року. Причиною для початку активних дій став той факт, що режим Каддафі порушив вимоги прийнятої резолюції Ради Безу ООН, відповідно до якої необхідно було припинити вогонь і яка встановлювала над Лівією безпольотної зону [6].

Франція була однією із найактивніших країн в контексті участі НАТО в операції з повалення режиму М.Каддафі. З 19 березня 2011 року літаки французьких військово-повітряних сил брали участь в 20% всіх бойових вильоти авіації НАТО і більш ніж в 30% всіх авіаударів. Щодня французькі військово-повітряні сили здійснювали 250 бойових вильотів. 40% всіх вильотів супроводжувалися нанесенням ракетно-бомбових ударів. В операціях було задіяно 12 літаків «Міраж 2000 N і Д», шість «Рафаль F3», сім «Рафаль» морського базування і сім Super Eterdant. Останні використовувалися для нанесення ударів високоточною зброєю.

До 7 липня 2011 року французькі військово-повітряні сили скинули 190 авіаційних бомб ААСМ, вразивши при цьому 99% намічених цілей. Військово-повітряні сили Франції також використовували 290 бомб з лазерним наведенням GBU-12 і 140 бомб GBU-49 виробництва США, які вони отримали зі складів озброєння НАТО у Франції.

Уже на самому початку операції в період 23 по 24 березня 2011 року французькими ВПС силами шести літаків було випущено по цілях в Лівії 11 ракет SCALP-EG, кожна з яких коштувала 850 000 доларів США. В результаті була знищена військова база Аль-Джуфра і порушена робота морського порту.

Починаючи з 3 липня 2011 року до операції підключилися 14 вертольотів з вертольотоносця «Тонер». Ними в цілому по цілях було випущено 250 ракет HOT і скинуто 700 бомб.

Вся повітряна операція супроводжувалася посиленою роботою французької системи радіоелектронної розвідки, яка працювала цілодобово. Основне навантаження лежало при цьому на Центр радіоелектронної розвідки (м.Мутціг, Ельзас). Саме на 44 відділах цього підрозділу лежала основна вага забезпечення наведення на ціль літаків не тільки ВПС Франції, а й усього альянсу. При цьому 1, 2 і 5 відділи займалися збором інформації та аналізом високого діапазону радіохвиль, допомагаючи тим самим координувати удари і відслідковувати переміщення військ лівійського режиму [7].

31 жовтня 2011 військова операція сил НАТО в Лівії була офіційно завершена [8].

На думку генерального секретаря Альянсу Расмуссена операція «Об'єднаний захисник», була «одна з найуспішніших в історії альянсу». Генсек зазначив, що організація діяла швидко, «ефективно, з гнучкістю і точністю, за участю численних партнерів з регіону і за його межами».

Можна стверджувати, що Лівійська війна в черговий раз підтвердила факт слабкості європейської частини блоку. Європейські країни, без США не змогли продемонструвати потрібної потужної сили. США на початковому етапі війни ліквідували системи протиповітряної оборони, управління та зв'язку супротивника, а потім фактично самоусунулися від операції, давши своїм партнерам по НАТО, зокрема Франції та Великобританії, закінчити війну. Європейським збройним силам не вистачає досвіду і можливостей, навіть у Франції та Великобританії швидко закінчилися високоточні боеприпаси для ВВС, які докуповували у США.

Важливу роль в операції відіграло психологічне придушення противника (інформаційна війна) – у ворога ламали волю до опору ще до початку операції.

Крім того, з набутого досвіду можна виділити ще одну рису нових кампаній НАТО – основний наголос у війні робиться на «п'яту колону», підтримку будь-яких опозиційних сил, від лібералів і націоналістів до радикальних ісламістів. Ліберальні ідеї, націоналізм, радикальний ісламізм стали для Заходу свого роду інструментами для ведення операцій. У Лівії опозиціонерами виступили ліберал-демократи, сепаратисти Кіренаїки, ісламісти, ряд племен, які хотіли підвищити свій статус в неформальній ієрархії країни.

Фактично, Альянс виконав своє завдання:

- Режим Муаммара Каддафі ліквідований, як і проект лівійської Джамахірії.
- Втрати НАТО в бойовій техніці незначні, один F-15. Втрати особового складу невідомі. Офіційно їх немає, хоча з'являлася інформація про 35 загиблих бійців британських спецпідрозділів. За інформацією віце-президента Академії геополітичних проблем, доктора військових наук капітана першого рангу Костянтина Сівкова, британці втратили в Лівії 1,5-2 тис. чоловік, французи 200-500 чоловік, США близько 200 бійців, Катар більше 700 осіб. Основні втрати сталися під час штурму столиці Лівії - Тріполі.

- Фінансові витрати порівняно невеликі. Витрати на операцію Сполучених Штатів склали близько 1 мільярда доларів, в Англії - приблизно 500 мільйонів, Франції – 330 млн. євро. Інші країни витратили менше коштів, наприклад Канада витратила 50 млн. доларів.

- Захід зміг мобілізувати ряд арабських країн (в основному це монархії) проти Лівії. Це означає розкол ісламського світу, на союзників Західного світу і супротивників. На стороні Заходу в Лівійській війні активно воював Катар і ОАЕ. Ймовірно, монархії Перської затоки стануть на сторону НАТО і в ймовірному протистоянні з Сирією та Іраном [9].

- Підводячи підсумки, хотілося б відзначити, що Франція за президентства Ніколя Саркозі активно просуває свої зовнішньополітичні інтереси. Як енергійний і динамічний лідер, французький президент використовує всі можливості для надання своїй країні ролі, що виходить далеко за рамки регіональної держави.

Захищаючи свої національні інтереси, Франція одночасно залишається найважливішою країною «західного світу» з усіма наслідками. Н. Саркозі прагне повернути їй роль локомотива європейської інтеграції. Європейський Союз, хоч і має певні труднощі, тим не менш, являє собою значний міжнародний фактор, і Париж більшою мірою, ніж будь-коли, пов'язує з ЄС свої зовнішньополітичні амбіції. Повернення Франції до об'єднаного командування НАТО - неминуха корекція зовнішньої політики країни, викликана закінченням біполярної епохи в міжнародних відносинах. Позиція Ніколя Саркозі щодо відносин із США значно відрізняється від курсу, закладеного ще генералом де Голем. Саме Н. Саркозі вдалося значно покращити відносини між Францією та США, що не вдалося в повній мірі його попередникам.

Список використаних джерел

1. Взаимодействие Франции и НАТО [Ел. Ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.bz/ru/france.html>.
2. Зверева Т. Внешняя политика Франции после прихода к власти николя саркози [Ел. Ресурс]. / Т. Зверева – Режим доступу: <http://finanal.ru/006/vneshnyaya-politika-frantsii-posle-prikhoda-k-vlasti-nikolya-sarkozi?page=0,0>.
3. Кулагин И. Выборы президента Франции 2012: Николай Саркози. Итоги [Ел. Ресурс]. / И. Кулагин – Режим доступу: <http://www.politvektor.ru/analitika/5787/>.
4. Афганские аналитики: страна не готова к выводу французских войск [Ел. Ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.euronews.net/2012/01/28/afghan-unease-over-french-troop-pullout/>.
5. Война в Осетии: международная реакция [Ел. Ресурс]. – Режим доступу: <http://news.mail.ru/politics/1934209/et/>.
6. Франция предложила ввести политическое руководство операцией в Ливии [Ел. Ресурс]. – Режим доступу: <http://lenta.ru/news/2011/03/22/political/>.

7. Быстров А. Некоторые итоги военной операции Франции в Ливии Ел. Ресурс] / А.Быстров. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2011/16-10-11.htm>.
8. Франция озвучила расходы на операцию в Ливии Ел. Ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vz.ru/news/2011/10/23/532676.html>.
9. Некоторые итоги интервенции в Ливию Ел. Ресурс]. – Режим доступа: <http://www.newsland.ru/news/detail/id/814851/>.

Василенко Д.В.*

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ АМЕРИКАНО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті аналізуються державні відносини США та КНР, виявляються сфери співпраці та конкуренції двох країн. Робиться спроба співставити наявну взаємозалежність та комплекс протиріч у американо-китайських відносинах і спрогнозувати в якому руслі будуть рухатись далі зазначені відносини.

Ключові слова: США, КНР, стратегія, велика двійка, світова економічна криза, взаємозалежність.

В статье анализируются государственные отношения США и КНР, выявляются сферы сотрудничества и конкуренции двух стран. Делается попытка сопоставить имеющуюся взаимозависимость и комплекс противоречий в американо-китайских отношениях, а также спрогнозировать в каком русле будут двигаться дальше упомянутые отношения.

Ключевые слова: США, КНР, стратегия, большая двойка, мировой экономический кризис, взаимозависимость.

This article analyzes relations of the United States and China, identifying areas of cooperation and competition between the two countries. The attempt to compare the existing interdependence and contradictions complex in Sino-US relations is being made and also to predict how these relations will develop in future.

Key words: United States, China, strategy, G2, global economic crisis, interdependence.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що останнім часом в науковому середовищі все частіше обговорюється проблема відносин Сполучених Штатів з Китаєм, підкреслюється зростання взаємозалежності між цими державами. При цьому прогнози подальшого розвитку американо-китайських відносин різняться. Дехто з експертів та політологів пророкує інтенсифікацію співпраці та створення неформального політичного альянсу між Китаєм і США, інші прогнозують підвищення напруги аж до відкритого протистояння між ними.

Метою статті є дослідження розвитку та сучасного стану відносин США з Китаєм. Зважаючи на мету, були поставлені наступні завдання: проаналізувати яким чином останніми роками розвивались відносини Сполучених Штатів і КНР, з'ясувати причини зростання взаємозалежності двох держав, виявити особливості підходів їх керівництва один до одного, спробувати спрогнозувати, як далі будуть розвиватися та до чого призведуть державні відносини між Америкою та Китаєм.

* здобувач Інституту світової економіки і міжнародних відносин (ІСЕМВ) НАН України
Науковий керівник: с.н.с. Погорська І.І.

Як наразі можна охарактеризувати відносини США з КНР? Деякі дослідники називають їх «стратегічно двозначними» (англ.: «strategically ambiguous»). По факту, ці держави не є ні відвертими союзниками, ні відвертими ворогами [5]. Існує площина в межах якої ведеться співробітництво (в першу чергу з економічних питань), проте також існує інша площина, в якій панує конкуренція, незгода, незадоволення та недовіра.

Нинішня модель китайсько-американських відносин формувалася в останні 30 років на тлі зростання Китаю і відносного ослаблення США. Враховуючи геополітичні та регіональні амбіції кожної зі сторін, сьогодні можна говорити, що успіх чи неуспіх їх розвитку багато в чому визначає майбутню економічну і політичну стабільність у світі. У структурі зв'язків двох мегадержав фактично формується новий постбіполярний порядок денний. Однак який характер він матиме і в якому напрямку – взаємозалежності або конфліктності – будуть розвиватися двосторонні відносини, прогнозувати досить складно [4, с. 27]. Потенційно дана модель є, так би мовити, амбівалентною, тобто містить обидва напрямки. Що візьме гору – питання, відповідь на яке цікавить не тільки США і КНР, а й десятки країн, безпосередньо або опосередковано пов'язаних з обома державами.

Вже у 2008 р. і у Вашингтоні, і у Пекіні добре розуміли наявність обопільної економічної залежності США та КНР. Китай міг спричинити фінансовий колапс у США, якщо б «скинув» американські боргові зобов'язання, а США могли викликати системну кризу китайської економіки, якщо б відмовились від імпорту з Піднебесної.

Проте, протягом наступних років сторони обмінювались взаємними звинуваченнями. США підкреслювали, що у КНР порушуються права людини, штучно регулюється валютний курс, а на комп'ютерні мережі багатьох американських корпорацій здійснюються хакерські атаки. ЗМІ Сполучених Штатів публічно підозрювали КНР в електронному промисловому шпигунстві. Китай звинувачував США у промисловому чи торговельному протекціонізмі, спекуляціях навколо питання прав людини, свободи преси тощо.

Незважаючи на це, деякі науковці вважають, що попри інерцію звичної політичної та ідеологічної конфронтації американо-китайські відносини латентно трансформувалися під тиском нових глобальних та економічних реалій, змусивши США та КНР все ж таки рухатись назустріч один одному. Вони стверджують, що на експертному рівні у обох країнах вже розпочався процес переосмислення сутності відносин Сполучених Штатів та Китаю, а усвідомлення політичним керівництвом нових світових реалій та розуміння необхідності корегування національних цілей з боку кожної із сторін набуло незворотного характеру [6, с. 221].

З подачі відомого американського геостратега та політолога З.Бжезинського, якого підтримав інший гуру американської зовнішньої політики Г.Кіссінджер, в політологічних колах активно обговорювався концепт формування так званої «великої двійки» (G2) – неформального політичного альянсу між КНР і Сполученими Штатами, на тій підставі, що глобальна економічна структура зараз і так тримається на зв'язці «США-Китай», а зі зростанням китайської економіки і геополітичної експансії Пекіна світ все більше перетворюватиметься на арену співпраці і суперництва між Америкою і Китаєм [3]. Таким чином, Сполучені Штати і Китай будуть багато в чому визначати геополітичний ландшафт і розвиток у XXI столітті.

За останні роки, і особливо в період світової економічної кризи, Китай перетворився на одного з ключових світових гравців, з яким США доводиться ділити сфери економічного і політичного впливу. Це підтверджується наступними факторами.

КНР посіла перше місце серед світових експортерів, посунувши з нього Німеччину – найбільшого європейського товаровиробника.

У 2011 р. Китай остаточно посунув Японію з другого місця світового економічного рейтингу, що є цілком природнім, з огляду на відповідну тенденцію останнього десятиліття: стагнацію японської економіки та успішний стрімкий розвиток економіки КНР. Позиції Японії, зокрема, підірвали жакливі наслідки руйнівного землетрусу, цунамі та спричиненої ними аварії на АЕС Фукусіма-1.

На даний момент золотовалютні резерви Китаю є найбільшими в світі, складаючи \$3,2 трлн [9].

У минулому році обсяг зовнішньої торгівлі КНР склав 3,64 трлн доларів США [7].

Протягом останнього десятиліття КНР суттєво зміцнила свої позиції на світовому ринку фінансових запозичень, успішно використовуючи як власні валютні можливості диверсифікувати ризики, пов'язані із великою концентрацією у власних руках доларів США, у обмін на майбутні поставки енергоносіїв та сировини.

Китайське кредитування відбувається без зайвої політизації та не супроводжується висуванням додаткових умов, як це робить МВФ. Наразі Китай є найбільшим кредитором уряду США [4].

Провідні експерти фінансового сектору прогнозують, що до 2020-2025 року Китаю вдасться реалізувати свою стратегію зі створення міжнародного фінансового центру в Шанхаї, а також отримання юанем статусу резервної світової валюти [2].

Отже, протягом 2010-2011 рр. остаточно сформувався новий рейтинг світових гравців, де першу позицію, не зважаючи на всі внутрішньодержавні економічно-фінансові негаразди, займають США, а другу – Китай. Показовим є той факт, що відстань між Китаєм та США перманентно скорочується, а відставання інших світових геостратегічних акторів від зазначених держав збільшується.

У 2010 році обсяг торгівлі Китаю з США склав більше 300 млрд доларів при постійно зростаючому і значному сальдо на користь КНР. Американський ринок поглинає близько 20% всього китайського експорту. США є основними споживачами китайської електроніки, чорних металів, продукції машинобудування, одягу. Залежність китайської економіки від американського ринку сьогодні така, що при зниженні американського ВВП на 1%, китайський експорт на американський ринок падає на 4-5%.

Китай, зі свого боку, активно купує фінансові казначейські облигації (1,1 трильйона доларів). Одночасно спеціально створений в США китайський фонд China Investment Corporation (CIC) придбав значні частки в 63 провідних американських корпораціях. У США склалася відпрацьована система лобіювання китайських економічних інтересів. Ця система має потужні політичні та фінансові інститути, які підтримуються вищим китайським керівництвом. Фактично великими лобістами Китаю є всі великі американські корпорації, які допущені на китайський ринок, включаючи «Боїнг», «Сіті груп», «Кока-кола» та інші [8].

Проте в тенденції зростання взаємозалежності США та КНР проглядаються альтернативні стратегії. Китай намагається максимально використовувати американські ресурси для переходу на нову економічну (інноваційну) модель, яка не повинна бути настільки сильною, як нинішня, залежати від експорту та зовнішніх ринків. США ж намагаються через зростаючу взаємозалежність вбудувати китайську економіку в світову ліберальну модель (в якій вони бачать джерело особистої користі), інтегруючи китайські фондові та інші ринки.

Тому цілком об'єктивно буде поставити під сумнів можливість реального створення і успішного функціонування G2, навівши також наступні аргументи.

- Наявність як у США, так і в КНР впевненості в унікальності власної країни.

- Культурно-цивілізаційні розбіжності.
- Відсутність довіри один до одного.
- Китай вже входить до неформального політичного союзу БРІКС. Також в політологічних колах Китаю лунають пропозиції створення Євразійського альянсу з Росією, у відносинах з якою існує сприятливий історичний фон.

- Існування конфліктогенних факторів, що слугують джерелом напруги у американо-китайських відносинах. По-перше, проблема Тайваню. США продають зброю на мільярди доларів цьому острову, який Китай вважає своєю сепаратистською провінцією. По-друге, протиріччя у ставленні до проблеми Північної Кореї. Пекін не бажає підтримувати більш жорстку лінію на шестисторонніх переговорах по північнокорейській ядерній програмі. По-третє, розбіжності по сирійському та іранському питанню. Китай, підтримуючи Росію, двічі ветовав резолюції РБ ООН, які спільно з Лігою Арабських держав розробляв Захід. Піднебесна також не поспішає підтримувати санкції США та ЄС проти Ірану. По-четверте, США незадоволені зростаючою міжнародною активністю Китаю, його економічною експансією в Африці, Латинській Америці та на Близькому Сході. По-п'яте, Вашингтон дратує вперте небажання Пекіну ревальвувати юань. Занижений курс юаня розглядається в США і Західній Європі як приховане субсидіювання експорту, що сприяє зростанню і без того величезного зовнішньоторговельного дефіциту більшості країн Заходу з Китаєм. По-шосте, одним з ключових завдань нової оборонної стратегії США, яка була представлена президентом Б.Обамою, є зміцнення американської військової ролі у Азійсько-Тихоокеанському регіоні. До того США уклали договір з Австралією про збільшення американського військового контингенту в цій країні. Все це викликало критику з боку КНР та звинувачення США у дестабілізації ситуації в регіоні.

Не безпідставним буде зробити припущення, що насправді керівництво США не хоче, щоб їхня країна втратила статус світового лідера, але добре розуміючи сучасні реалії та беззаперечність зростання ваги і могутності КНР на міжнародній арені, прагне скоріше нав'язати Китаю створення «великої двійки». При цьому, скоріш за все, Сполучені Штати бажають відігравати вирішальну роль у цьому утворенні, відводячи Китаю обмежену роль, яка має зводитись до підтримки рішень США та допомоги у вирішенні глобальних і міжнародних проблем, багато з яких, так чи інакше є проблемами самих Сполучених Штатів. До того ж, завдяки створенню G2, США змогли б опосередковано здійснювати контроль над політикою КНР.

Керівництво КНР, вочевидь, беручи до уваги існуючі протиріччя у відносинах з Америкою та розуміючи всі складнощі й підводні камені створення «великої двійки», не поспішає об'єднуватись з США. Про те, що Китай не згоден з ідеєю G2 заявляв ще у 2009 році прем'єр Держради КНР Вень Цзябао на переговорах з президентом Б.Обамою, аргументуючи це тим, що Китай все ще є країною, що розвивається, з величезною чисельністю населення, і потрібен час, перш ніж КНР стане по-справжньому модернізованою державою. Крім того, Китай переслідує незалежну, миролюбну зовнішню політику і не вступатиме ні в які політичні блоки, вказував китайський прем'єр. «Тим не менше ми вважаємо, що китайсько-американська співпраця може відігравати унікальну роль в прагненні заснувати новий міжнародний політичний і економічний порядок, а також в просуванні миру, стабільності і процвітання у всьому світі», – зазначав Вень Цзябао [3].

І знову ж таки, не зважаючи на значний комплекс протиріч та прихований антагонізм у відносинах Сполучених Штатів та Китаю, американо-китайське співробітництво триває. У травні 2011 р. у Вашингтоні відбувся третій раунд американо-китайського стратегічного та економічного діалогу. В результаті сторони підписали рамкову Угоду з питань еко-

номічного співробітництва, якою передбачено проведення систематичних консультацій та поглиблення співробітництва в макроекономічній та фінансових сферах, а також активізацію взаємодії США та КНР на світовому та регіональному ринках, та близько 40 угод у різних сферах економіки, торгівлі, енергетики, науки і техніки, захисту довкілля. Був створений Спільний китайсько-американський комітет з питань комерції та торгівлі, запроваджено окремий стратегічний діалог у сфері безпеки. В економічній сфері Пекін взяв на себе низку важливих зобов'язань щодо зміни системи держзакупівель та скасування існуючих преференцій для продукції китайських держкомпаній, щодо посилення боротьби з піратською продукцією, а також щодо лібералізації правил доступу іноземних компаній на фінансовий ринок Китаю. У свою чергу, Вашингтон продемонстрував свою готовність до надання китайським виробникам новітніх технологій та пообіцяв більш вільний доступ китайських інвесторів до американських активів [4, с. 38].

Однак, низка американських спостерігачів вважає, що в Пекіні прагнення США до співпраці сприйняли як прояв слабкості і вирішили, що настав момент для більш активного відстоювання своїх інтересів. Американцям це не сподобалося.

Отже, як би там не було, США та КНР, як і будь-які великі країни, є в різних сферах і партнерами, і суперниками. Однак той факт, що за останні кілька десятків років США та Китай стали дуже тісно економічно пов'язані, не можливо заперечувати. Це не може, в свою чергу, не породжувати і серйозні проблеми у їх взаєминах. Особливо зараз, в період глобальної економічної кризи, коли кожен норочить хоч трохи полегшити собі життя за рахунок партнера. А от гострота цих суперечностей і рівень конфліктності між двома державами безпосередньо залежить тільки від мудрості американського та китайського урядів, їх здатності бачити і діяти на перспективу. Головне, щоб амбівалентність взаємовідносин не призвела до шизофренії війни.

Список використаних джерел

1. Finance.ua [Електронний ресурс]. 2009. Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2009/11/19/178305>. – Велика двійка.
2. Finance.ua [Електронний ресурс]. 2012. Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2012/02/01/267909>. – Експерт: Китаю вдасться досягти для юаня статусу резервної валюти.
3. Finance.ua [Електронний ресурс]. 2012. Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2009/11/18/178352>. – Китай не хоче створювати «великої двійки» з США.
4. Friedberg A.L. A contest for supremacy: China, America, and the Struggle for Mastery in Asia / A.L. Friedberg. – New York: W.W.Norton & Company Ltd., 2011. – 366 p.
5. Solomon R.H. Managing US-China ties [Електронний ресурс] / R.H. Solomon. 2012. – Режим доступу: http://www.chinadaily.com.cn/usa/epaper/2012-02/07/content_14551814.htm.
6. Sutter R.G. U.S.-Chinese relations: perilous past, pragmatic present / R.G. Sutter. – Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2010. – 334 p.
7. Взгляд [Електронний ресурс]. 2012. Режим доступу: <http://www.vz.ru/news/2012/1/10/552202.html>. – Китай отчитался по объемам внешней торговли в 2011 году.
8. Лузянин С. Китай – США: взаимозависимость или взаимонеприятие? [Електронний ресурс] / С. Лузянин. 2011. – Режим доступу: <http://www.slavic-europe.eu/index.php/comments/31-world-comments/9183-2011-03-11-04-57-30>.

9. РБК Україна [Електронний ресурс]. 2012. Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/show/knr-rassmatrivaet-vozmozhnost-bolee-aktivnoy-finansovoy-02022012150500>. – КНР розглядає можливість активнішої фінансової підтримки Єврозони через EFSF і ESM.

Вишневська І.Г.*

СТРАТЕГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ АМЕРИКАНСЬКО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИНАХ ЗА УМОВ ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТУ

Окреслено відносини між США та Китаєм у контексті їхньої боротьби за світову гегемонію; здійснено стратегічне моделювання розвитку системи міжнародних відносин через призму американсько-китайської конкуренції.

Ключові слова: США, Китай, наддержава, світове лідерство, логарифмічна спіраль, стратегічне моделювання, діаграма Вороного, алгоритм Форчуни.

Определены отношения между США и Китаем в контексте их борьбы за мировую гегемонию; совершено стратегическое моделирование развития системы международных отношений через призму американо-китайской конкуренции.

Ключевые слова: США, Китай, сверхдержава, мировое лидерство, логарифмическая спираль, стратегическое моделирование, диаграмма Вороного, алгоритм Форчуна.

The relationship between the USA and China has been outlined in the context of their struggle for world hegemony; the strategic modeling of international relations development has been realized through the prism of US-Chinese competition.

Key words: the USA, China, superpower, world leadership, logarithmic spiral, strategic modeling, Voronoi diagrams, Fortune's algorithm.

США може бути наддержавою ще скільки завгодно часу, однак навряд чи завжди. Це твердження можна пояснити графічно. Позначимо нинішній центр сили (США) точкою O . Ця сила задає напрямок руху системі міжнародних відносин, що графічно зображена у вигляді рівнокутної спіралі. Недивлячись на безкінечне число витків рівнокутної спіралі, довжина дуги логарифмічної спіралі відносно довільної точки A (нова потуга) - кінечна.

Рівнокутна спіраль буде котитися без ковзання по дотичній AB . Поліус спіралі O буде рухатися під прямим кутом до OA і, врешті-решт, потрапить в точку B . А дуга AO прокотиться без ковзання по AO (Див. рис.1).

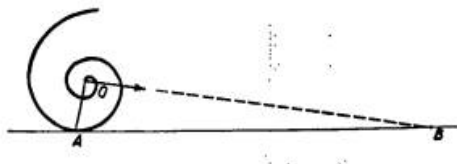

Рисунок 1.

* аспірантка Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України
Науковий керівник: проф. Потехін О.В.

Спіральний вихор Фібоначчі також нескінченно розкручується ззовні від центру, проте в кінцевому результаті він досягає свого початку і в цій точці або зупиняється, або створює абсолютно новий вихор, що обертається в протилежному напрямі, ніж попередній.

Розглядаючи варіант, коли спіраль вичерпує себе, приходячи в кінцеву точку О, після чого якась країна перехоплює естафету лідерства, розкручуючи нові витки спіралі, варто окреслити яка ж із гіпотетичних держав може стати «наддержавою».

На статус «наддержави» може претендувати та країна, яка володіє такими економічними можливостями, військовою силою та політичним авторитетом, щоб усі ці складові одночасно впливали на міжнародне співтовариство в будь-якому куточку земної кулі.

Американське збройне втручання в інші країни за допомогою сил НАТО задля встановлення миру надає можливість «наддержаві» бути присутньою навіть у «гарячих» точках планети, але ця «політика руху» програє перед стратегією КНР. По-перше, воєнне втручання не завжди сприймається позитивно (тому американцями витрачається зайва енергія на подолання опору); по-друге, і на це слід особливо акцентувати увагу, - політика Сполучених Штатів не дає прибутків (окрім так званих «бонусів» для підтримання статусу світового лідера). Отож, ця політика руху є надто витратною для США, особливо за умов поступового затухання центру сили. Виникає парадокс: якщо США не будуть рухатися, то це вже не буде наддержавою; якщо США будуть рухатися, то вони поступово прийдуть до виснаження внаслідок необхідності здійснювати великі капіталовкладення для підтримки статусу лідера. Це можна зобразити наступним чином (Див. Рис. 2):

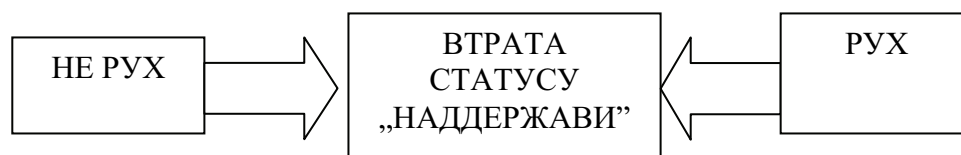

Рисунок 2.

Як вихор не в змозі сам себе підтримувати, так і наддержавою залишається «на плаву» завдяки зовнішнім факторам: зіткненням протиріч. Це традиційний підхід для самопідтримання спіралі влади в системі міжнародних відносин, хоча є всі підстави стверджувати, що він має чимало недоліків і, врешті-решт, програє перед альтернативними стратегіями.

Взагалі, нинішня міжнародна система подолала стереотип минулого, коли одна країна захоплює іншу за допомогою зброї. Традиційні збройні війни трансформуються в інформаційні та фінансові.

На відміну від американців, Китай обирає таку політику, щоб (без зайвих енергетичних витрат на боротьбу з опором) бути «бажаним гостем» у будь-якому куточку планети та ще й отримувати з усього цього прибутки.

Приклад отримання імпліцитної влади через фінансовий чинник ми знаходимо в історії, зокрема, в історії єврейства. Розсіяння євреїв надало можливість бути їм «у різних точках планети, в будь-який час». Ймовірно, КНР обрала саме цю стратегічну модель поведінки. Однак, китайці мають значно більше переваг, ніж їхня «модель» внаслідок демографічних і, власне, державотворчих факторів. Євреї не мали держави (а нинішня політика «повернення на історичну батьківщину» не сприяє ідеї «розсіяння»).

Отож, окрім того, що Китай є великою країною (третє місце за територією і перше - за кількістю населення), він обрав іще й виграшну стратегію для просування на територію інших країн. Якщо США має можливість за допомогою військ НАТО регулювати сві-

тові процеси (і таким чином бути в будь-якій точці планети), то КНР робить це за допомогою значно дієвішої «зброї» - фінансів. Китай, як держава, фінансує стратегічно важливі проекти по всьому світу й має перевагу перед тими ж таки американцями, бо в США фінансуванням займаються підприємці, а їхні можливості нижчі, ніж можливості бюджету КНР.

Час як ніколи на боці Китаю. «Карти впали» так, що глобалізаційні процеси сприяють передусім китайцям. Сьогоднішня світова система на основі концепції монетаризму, за якою ринок сам регулює себе, а слабкі елементи знищуються, є виграшною для китайців в економічному аспекті та зрозумілою в ментальному. Вислів давньокитайського міністра-реформатора Шан Яна «слабкий народ - сильна держава» має подвійний акцент.

Якщо за умов глобалізації світ поступово розчиняється, стає все більш однотипним (насамперед, завдяки «прищепі» «західних цінностей»), кордони розмиваються, то КНР укріплює свою державну міць і не розчиняється. Мається на увазі не домінантна ознака очей, хоча вона не зникає при схрещенні з іншими расами, а передається з покоління в покоління, а мається на увазі формування монолітної нації, яка не розчиняється за межами КНР. Китайці розселилися по всьому світу, зберігаючи дивну здатність сполучатися одне з одним незважаючи на політичні, ідеологічні та локальні відмінності. Чайна-таун виробляє глобальні, віртуальні за своєю природою образи китайської ідентичності. Китайці не позбавлені патріотизму: майже 80% всіх іноземних інвесторів в економіку КНР - етнічні китайці (хуацяо).

Та чи зможе Китай стати «наддержавою» і, таким чином, змінити хід спіралі міжнародної системи? Для цього розглянемо як можуть формуватися нові потуги на фоні світового лідерства Сполучених Штатів. Проведемо аналогію: всередині спіралі «несучого» вихру може зародитися «компактний» вихор, який буде повільно обертатися навколо центру, тобто, буде «грати» за правилами центру. Якщо ж компактний вихор наблизиться близько до кордону несучого вихру, він починає його спотворювати, «накручуючи» на себе. У результаті «компактний» вихор створює навколо себе «антивихор» (тобто вихор, що обертається в протилежному напрямку), починає з ним взаємодіяти, а потім виштовхує його назовні, при цьому сам «компактний вихор» наближається до центру.

За подібною схемою розвивалися події в Японії, яка певний час кидала виклик американській гегемонії. Проте Японія була економічно потужною країною-гігантом, а не «наддержавою», вона не мала жодних передумов для набуття такого статусу. Врешті-решт, аналогічно «компактному» вихору, вона вступає в тісне співробітництво з центром – Сполученими Штатами, нівелювавши «антивихор», ними ж створений.

Таким чином, щоб отримати статус світового лідера замало бути великою потугою. Варто ще відповідати вимогам до «наддержави», а також враховувати циклічну стадію розвитку країни-гегемона, в якій із фаз вона знаходиться (наприклад, у фазі «левів» чи «лисиць», згідно з класифікацією Вільфреда Парето) тощо.

За нинішніх умов глобальної трансформації світу більше шансів для отримання естафети лідерства має та країна, яка опиниться якомога ближче до «центру», а не та, що буде боротися з ним. Зміна спіралі лідерства може мати два шляхи розвитку, аналогічно спіралі Фібоначчі:

- США поступово втрачає статус лідера, і нову спіраль руху міжнародної системи розкручує вже новий потужний центр сили;
- вичерпавши консервативні методи впливу, Сполучені Штати різко змінюють напрям руху цивілізаційної спіралі.

Це може відбутися за певних обставин. Наприклад, якщо їхня потуга зіллється з новою потугою, наприклад, з Китаєм. Хоча в такому разі позиції старого лідера будуть дещо сумнівними, а поява нового «центру» залишить помітні сліди на еволюційній спіралі розвитку людства.

Наразі КНР становить конкуренцію для Сполучених Штатів в економіці. У 2011 році Китай посів 2 місце в світі за обсягом ВВП і 1 місце за обсягом промислового виробництва, випередивши США. Китай обійшов США також за споживанням енергоресурсів, за пусками ракет-носіїв, за обсягами торгівлі з ЄС (товарообіг Євросоюзу з Китаєм виявився на \$ 800 млн. більше, ніж зі США, склавши 13,4% від всіх експортно-імпортних угод союзу). КНР також обігнала США за обсягом IPO. У 2011 р. китайські біржі зберегли і зміцнили лідерство в IPO - обсяг первинних розміщень на біржах Гонконгу, Шенженя і Шанхая склав \$ 73 млрд - майже вдвічі більше, ніж на NYSE і Nasdaq разом узятих. Гонконгська біржа утримує перше місце за обсягом IPO вже третій рік поспіль - це ознака глобального зсуву фінансових потоків із Заходу на Схід. За показником золотовалютних резервів Китай став абсолютним світовим лідером. Золотовалютні запаси КНР перевищують американські більше ніж в 25 разів [1].

Однак всі ці дані ще не вказують на можливість Китаю здобути пальму світового лідерства. Наприклад, Зб. Бжезінський зазначає: «намагання Китаю досягти глобального верховенства неминуче сприймалося б іншими як спроба нав'язати національну гегемонію. Кажучи простіше, будь-хто може стати американцем, але тільки китаець може бути китайцем – і це ставить додатковий і значний бар'єр на шляху національної глобальної гегемонії» [2]. Та з американським політологом можна посперечатися. Як говорив римський імператор Веспасіан: «Гроші не пахнуть». Наразі вони є основним ціннісним орієнтиром людства. Це варто визнати. Глобалізований світ робить ставку на фінанси, конкуренцію та споживання. Якщо ж у близькому часовому вимірі головною світовою цінністю буде лишатися фінансова складова, то, без сумнівів, Китай переграє Сполучені Штати, і тоді вже не варто чекати на зміну ціннісних орієнтирів у світогляді Homo sapiens. Переможець встановлює правила гри. А оскільки КНР як ніхто інший сильна саме в веденні фінансових ігор, то «козирними картами» будуть гроші.

При такому векторі розвитку не виключено, що конкуренція набуде більш жорстких форм, а людство стане більш холоднокровним, як це, наприклад, спостерігається в Китаї, де встановлена паспортна система, за якою сільське населення не може вирватися з клешнів бідності. Втім, невібагливість китайців дозволяє їм збирати «вершки» в важкодоступних районах. Китайці віряють у короткочасність взаємодій, тому вони завжди намагаються більше отримати і виграти [3]. Китайці працюють по всьому світі там, де немає розвиненої інфраструктури. Американці не будуть працювати в таких умовах, тому «просування» в «будь-яку точку планети» на практиці краще вдається КНР.

Здійснюючи стратегічне моделювання американсько-китайських відносин, звертаємося до діаграми Вороного та алгоритму Форчуни [4]. Цей алгоритм заснований на застосуванні замітаючої вертикальної прямої лінії. На кожному кроці алгоритму діаграма Вороного побудована для множини, що складається з замітаючої прямої та точок зліва від неї. Пряма рухається зліва направо. Кожен раз, коли вона проходить через чергову точку, ця точка додається до вже побудованої ділянки діаграми. Однак, щоб визначити: хто в майбутньому стане гегемоном, пропонуємо дещо змінити алгоритм Форчуни, а саме, розвернемо систему координат в два боки (див. рис. 3).

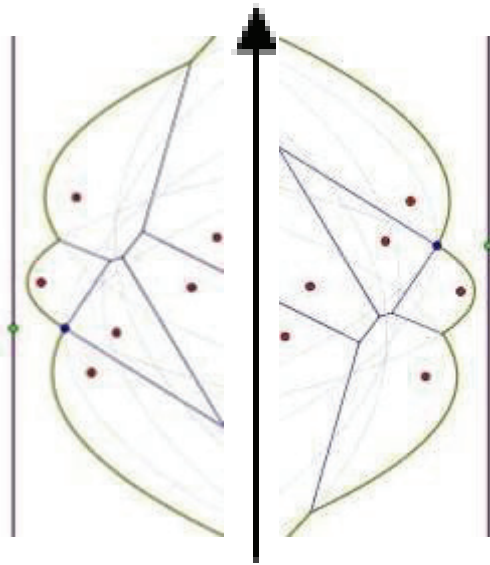

Рисунок 3.

Зліва від вісі – точки, які вказують на фактори, що тягнуть країну назад, наприклад, країна отримує кредити і повертає їх на соціальні виплати, «проїдає» їх. Від цього потерпає економіка США. Справа від вісі – точки, що представляють чинники, які підштовхують країну вперед, до статусу «наддержави». У цьому контексті варто відмітити показники могутності держави згідно з Д. Зінгером, А. Органським та інш. Доцільно враховувати також стимулюючі складові, як вкладання грошей у стратегічно важливі об'єкти, надання кредитів під власні товари, експорт готової продукції (а не сировини), експорт капіталу, прагнення до інновацій та постійне експериментування [5] тощо.

Використовуючи алгоритм Форчуни, відповідно до якого замітаюча пряма КНР бігла до цілі швидше, ніж замітаюча США, авторка дійшла висновку, що динаміка розвитку Китаю є вищою за американську.

Список використаних джерел

1. Country Comparison: Reserves of foreign exchange and gold // The World Factbook. – The Central Intelligence Agency, 2012. – <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2188rank.html?countryName=United%20States&countryCode=us®ionCode=noa&rank=19#us>. - 03.02.2012.
2. Бжезінський Зб. Велика шахівниця / Переклад з англ. О. Фешовець. – Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – С. 210.
3. Dodson, Bill. China Inside Out: 10 Irreversible Trends Reshaping China and its Relationship with the World. – Singapore: Wiley, 2011. – P. 225.
4. Austin, David. Voronoi Diagrams and a Day at the Beach // American Mathematical Society, 2012. – <http://www.ams.org/samplings/feature-column/fcarc-voronoi>. – 11.12.2011.
5. Barr, Michael. Who's Afraid of China?: The Challenge of Chinese Soft Power (Asian Arguments). – London&New York: Zed Books Ltd., 2011. – P. 11.

Гладенко В.М.*

УКРАЇНО-АМЕРИКАНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

В статті аналізується зовнішньополітична стратегія Сполучених Штатів Америки щодо України. Автор приводить основні контакти адміністрацій президентів обох країн.

Ключові слова: Україна, Сполучені Штати Америки, зовнішня політика, НАТО, геополітичні пріоритети.

В статье анализируется внешнеполитическая стратегия Соединенных Штатов Америки относительно Украины. Автор приводит основные контакты администраций президентов обеих стран.

Ключевые слова: Украина, Соединенные Штаты Америки, внешняя политика, НАТО, геополитические приоритеты.

In article is analyzed foreign policy strategy of the United States of America concerning Ukraine. Author gives the main contacts of administrations of presidents of both countries.

Key words: Ukraine, United States of America, foreign policy, NATO, geopolitical priorities.

Сьогодні світ глобалізований і кожна держава підлягає впливу зовнішніх чинників, навіть такі доволі економічно та політично потужні країни, як Німеччина, Бразилія, Іспанія тощо. Можна сказати, що певний «імунітет» в цьому питанні мають найбільші світові країни: США, Росія та Китай. Та й вони не можуть повністю ігнорувати події, що відбуваються навколо, або зовнішню політику держав світу по відношенню до себе. Так і Україна. На сьогодні, тим паче, українська держава є здебільшого не суб'єктом, а об'єктом міжнародних відносин.

Важливим завданням в цьому напрямку є дослідження україно-американських відносин в контексті євроатлантичної інтеграції. Дане питання досліджували: Зб. Бжезінський, А. Зленко, Є. Камінський, Г. Перепелиця, Є. Рябінін та інші науковці, також достатня увага йому приділена на сторінках періодичної преси.

За часів правління президента США Джорджа Буша старшого, україно-американські відносини були в стані оформлення. Україна на той час, ще чітко не визначилась зі своїми зовнішньополітичними пріоритетами, а в Сполучених Штатах, в свою чергу переважав, так званий «русоцентричний» підхід.

Перші контакти України з Альянсом були започатковані восени 1991 року, тобто ще до розпаду СРСР, а вже у січні 1992 року представник України взяв участь у робочій групі високого рівня Ради Північноатлантичного співробітництва (РПАС). Подальшому налагодженню зв'язків нашої держави з НАТО, без сумніву, дуже сприяли взаємні візити на вищому рівні та приєднання України до РПАС (з 30 травня 1997 року – Рада

* викладач кафедри політології Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

євроатлантичного партнерства (РЄАП). У лютому 1992 року відбувся перший візит Генерального секретаря НАТО М. Вернера до Києва, який офіційно запросив Україну до участі в РПАС (членом цієї організації наша держава стала 10 березня 1992 року), а 8 червня 1992 року Президент України Л. Кравчук уперше відвідав штаб-квартиру Альянсу в Брюсселі [1, с. 35-36].

Більш чітко свою зовнішньополітичну стратегію щодо України сформувала адміністрація наступного президента США Б. Клінтона. Зокрема, Сполучені Штати Америки визначились в підтримці України на шляху євроатлантичної інтеграції. Так під час перебування в Києві, в 1993 році державного секретаря США У. Крістофера, Україні було запропоновано долучитися до ініційованої Сполученими Штатами в рамках НАТО програми «Партнерство заради миру», яку можна розглядати тактичним засобом США для збереження цілісності Північноатлантичного альянсу [2, с. 161]. Таким чином, Україна першою серед країн колишнього Радянського Союзу приєдналася до програми – 8 лютого 1994 року.

В 1995 році україно-американські відносини продовжували динамічно розвиватись. Помітною подією став державний візит Білла Клінтона в Україну 11 – 12 травня. Під час візиту Україна чітко артикулювала своє ставлення до розширення НАТО, яке до речі, не міналося протягом наступних років: розширення Альянсу – це розширення зони безпеки і демократії в Європі. У свою чергу, перебуваючи в Києві, Клінтон постійно наголошував на тому, що відносини України з НАТО мають бути зразком для відносин Росії з цією організацією [3, с. 297-298].

З урахуванням тенденцій, які простежувалися в розвитку україно-американських відносин, можна дійти висновку про завершення адміністрацією США формування стратегічного політичного курсу щодо України в напрямі реалістичної збалансованої політики. Заявлене стратегічне партнерство між Україною і США виявилось в підтримці з боку Сполучених Штатів підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО [2, с. 164]. Так 9 липня 1997 року у Мадриді 16 глав держав і урядів та Генеральний секретар НАТО Хав'єр Солана, з одного боку, а Президент України Л.Д. Кучма – з другого, підписали «Хартію про особливе партнерство між Україною та НАТО». Обидві сторони брали на себе зобов'язання розширити співробітництво, розвивати особливе партнерство, яке сприятиме забезпеченню більшої стабільності, спільних демократичних цінностей в Центральній-Східній Європі. Хартію про партнерство можна розглядати як визнання НАТО стратегічної ролі України у побудові нової схеми європейської безпеки. Самій Україні, в той час, треба було виключити прийняттям Хартії виникнення недовіри з боку сусідів – Польщі, Угорщини і Чехії. Існував ще й російський аспект. Росія вже формалізувала свої відносини з НАТО шляхом договірної оформлення взаємних зобов'язань. Відсутність подібної формалізації з боку України поставила б нашу країну у неприйнятне становище буферної зони [4, с. 56].

Хоча треба відзначити, що в Україні не всі ідеалізували факт підписання зазначеного документу. Так в монографії, що була підготовлена Національним інститутом стратегічних досліджень і Національним інститутом українсько-російських відносин «Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку», зазначено – «адміністрація Б. Клінтона, почавши з підтримки України і проголошення стратегічного партнерства, поступово істотно змінила свій курс і почала відверто використовувати Україну як розмінну карту у грі з РФ. Саме США спочатку підтримали ідею Хартії Україна – НАТО, а потім зробили багато, щоб вона не була підписана в такому вигляді, який найбільше відповідав інтересам України» [5, с. 72].

Одним з виявів зацікавленості американської сторони в подальшому розвитку співробітництва з Україною в рамках євроатлантичних структур стало проведення під час ювілейного Вашингтонського саміту НАТО (23-24 квітня 1999 року) першого засідання на найвищому рівні Комісії Україна – НАТО. За його результатами було прийнято декларацію про підтримку євроатлантичних прагнень офіційного Києва. Також було вирішено включити в нову стратегію НАТО положення, що передбачали розвиток особливих відносин України з Альянсом і підкреслювали визначальну роль України як важливого фактора регіональної безпеки [3, с. 313].

Практично від часу перших контактів між Україною та Північноатлантичним альянсом була започаткована дискусія в суспільстві, серед політичної еліти та в наукових колах щодо доцільності євроатлантичної інтеграції. І треба акцентувати увагу на тому, що протягом всього періоду незалежності євроатлантичні прагнення не мали значної підтримки серед населення.

Особливо гостро питання можливого вступу України до НАТО постало після інавгурації Віктора Ющенка на початку 2005 року. Однозначні заяви про євроатлантичну інтеграцію України почали дратувати Росію. Найбільш сильне протиборство між Росією і США щодо питання вступу України до Північноатлантичного альянсу розпочалося в 2008 році.

Спочатку з'явився так званий «лист трьох», який підписали Президент України – Віктор Ющенко, Прем'єр-міністр – Юлія Тимошенко та голова Верховної Ради – Арсеній Яценюк. Відомо про лист, до речі, стало від американського сенатора Ричарда Лугара, котрий перебував в січні 2008 року з візитом в Україні. В листі йшлося про готовність України приступити до виконання Плану дій щодо членства (ПДЧ) в Альянсі [6].

Напевно поштовхом до появи листа до Генерального секретаря НАТО за підписами Президента, прем'єра та голови Верховної Ради України слугував «Акт 2007 року про консолідацію свободи в НАТО», який був прийнятий в березні 2007 року Конгресом Сполучених Штатів Америки [7].

«Конгрес США закликає наших союзників в НАТО працювати з Сполученими Штатами для реалізації тієї ролі, котру НАТО грає в просуванні глобальної безпеки, включаючи продовження підтримки розширенню та прийняттю в члени достойних держав, в особливості за допомогою приєднання Грузії до Плану дій щодо членства в НАТО, а також через визнання прогресу в просуванні Албанії, Хорватії, Грузії, Македонії та України до виконання вимог та зобов'язань щодо членства в НАТО», – зазначено в тексті документу [8].

Наступним кроком у просуванні України в НАТО з боку США став візит президента Сполучених Штатів до Києва 1 квітня 2008 року на передодні Бухарестського саміту НАТО, де саме повинно було вирішуватися питання щодо розширення Альянсу. Така підтримка була викликана між іншим тим, що приєднання України до ПДЧ є одним з завдань адміністрації Дж. Буша на другий термін.

Окрім США, надати Україні та Грузії План дій щодо членства на квітневому самміті НАТО просили дев'ять нових членів Альянсу (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Чехія) і Канада. Відповідного листа вони надіслали генсекові НАТО Яапу де Хооп Схефферу в березні 2008 року. На їхню думку, такий крок зміцнив би стабільність і безпеку в Європі [9, с. 1].

Але з іншого боку, ще за тиждень до цього листа, канцлер Німеччини Ангела Меркель фактично підтримала позицію Росії зі вступу України і Грузії до НАТО. Вона заявила, що членами цієї організації повинні ставати ті країни, в яких Північноатлантичний альянс підтримується не тільки політиками, а й більшістю населення (Україна). Також Меркель вважає, що країнам, у яких є регіональні конфлікти, не місце в НАТО (Грузія) [10, с. 1].

Безумовно, головна ціль згадуваного візиту президента Джорджа Буша до України – демонстрація його підтримки устремлінням України та Грузії приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО. До того ж сам Буш цього цілковито не приховував. «Моя зупинка тут повинна бути дуже позитивним сигналом, що я виконую те, про що говорю. Тобто, що я переконаний, що це в інтересах України – стати членом НАТО», – заявив він [11, с. 1-2].

В свою чергу, Віктор Ющенко, повторюючи свого американського колегу, підкреслив, що тільки вступ до НАТО може гарантувати існування «вічної України». При цьому Ющенко запевнив, що Україна продовжить курс на інтеграцію до НАТО, навіть якщо на самміті в Бухаресті заявка Києва на приєднання до ПДЧ не буде задоволена [12, с. 4].

В той самий день – 1 квітня 2008 року, палата представників конгресу США одностайно прийняла резолюцію про підтримку якнайшвидшого приєднання України та Грузії до Плану дій щодо членства в НАТО. В резолюції, зокрема сказано, що «Палата представників вважає, що США повинні проявити лідерство в здійсненні підтримки тому, щоб Грузія та Україна приєдналися до Плану дій щодо членства якомога скоріше» [13, с. E 1].

Іспанська газета «El País», ось що писала з даного приводу – «Вимога прийняти Україну до НАТО, що висунули Сполучені Штати, стала черговим холодним душем для європейських країн. Деякі з них вважають його принаймні передчасним. Але ані Україна, ані Росія, ані Європа так і не відповіли на питання: де повинна бути Україна? Як говорить генсек НАТО Яап де Хооп Схеффер, Європа не буде єдиною, допоки не буде співпадіння «між тим, де знаходяться країни, і тим, де вони хочуть бути».

Не забарилися з відповіддю і Сполучені Штати. Вже 30 липня 2008 року Палата представників конгресу США затвердила резолюцію, в якій висловлена підтримка подальшому розширенню НАТО. «Будь-яке рішення по відношенню до членства в НАТО буде прийматися членами НАТО за допомогою консенсусу, і ні одна країна за межами НАТО не має права голосу або вето стосовно таких рішень», – зазначено в резолюції [14].

В той же час треба згадати слова колишнього держсекретаря США Генрі Кіссінджера. Зокрема, на сторінках газети «The International Herald Tribune» він закликав майбутнього главу Білого дому уважніше ставитися до становлення «нового етапу в російській політиці», пов'язаного на той час з розмежуванням повноважень між Володимиром Путіним та Дмитром Медведевим. Треба нагадати, що підчас перших дебатів, які проходили між кандидатами на посаду президента США – республіканцем Джоном Маккейном та демократом Бараком Обамою, обидва висловилися на підтримку євроатлантичної інтеграції України.

Генрі Кіссінджер вказує на російсько-українські суперечності як на одну з перешкод у налагодженні тіснішої стратегічної співпраці між Вашингтоном та Москвою. Американський політик вважає, що в порядку денному між США та Росією «стоять три головні питання – безпека, Іран та стосунки Росії з державами, які раніше були на її орбіті, особливо – з Україною». Кіссінджер закликає США припинити розширення НАТО на Схід за умови «справжньої незалежності України». Тобто йдеться про зняття з порядку денного в НАТО надання Києву Плану дій для членства в Північноатлантичному союзі [15].

На сьогодні, реалістичний підхід дозволяє стверджувати, що втягування України в НАТО для адміністрації президента Б. Обама є залежним від позиції великих держав-членів Євросоюзу і НАТО. Серйозним тестом для адміністрації може стати одна з передвиборчих обіцянок Барака Обама, а саме подальше розширення НАТО через включення до процесу Грузії, України, можливо, Азербайджану. Необхідно констатувати, що рішення які буде приймати адміністрація Обама відносно України, залежатимуть від рішень і дій

Києва більшою мірою, ніж від якихось стратегічних міркувань. Америці Барака Обама потрібна стабільна демократична та економічно процвітаюча Україна, яка не буде яблуком розбрату у відносинах з Росією [16, с. 18-20].

На тлі посилення Росії, США не вестимуть активної діяльності в регіоні впливу Росії, в який підпадає також Україна. Сполучені Штати вирішили призупинити активну діяльність щодо України, давши зрозуміти, що Росія отримує карт-бланш на реалізацію своїх геополітичних пріоритетів. Заяву генерального секретаря НАТО про неможливість вступу України та Грузії до цієї організації в найближчому майбутньому було зроблено не без консультацій із США. Це й був головний сигнал з боку Сполучених Штатів вустами генсека. Ця заява підкріплювалась і документом, який був підготовлений американською експертною групою та має назву «Вірний напрям політики США щодо Росії». В документі зазначається, що «оскільки вступ України та Грузії не є національними пріоритетами для США, офіційний Вашингтон має визнати, що ці країни не готові до вступу в НАТО» [17, с. 26].

Можливо саме такі заяви надали певну легітимність для виконання передвиборчих обіцянок Президента України В.Ф. Януковича. Зокрема, під час президентської передвиборчої кампанії він неодноразово підкреслював, що Україна буде позаблоковою державою. «Ми не будемо вступати ні в який військовий блок. Це точка зору українського народу, яку треба поважати, і з якою треба рахуватися» – заявив він. Так 2 квітня 2010 року В. Янукович ліквідував міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО, а наступним своїм указом – ліквідував Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції та звільнив Володимира Горбуліна з посади голови центру [18, с. 83].

Наступним кроком у відмові від євроатлантичної інтеграції як кінцевої мети, стало підписання Президентом, прийнятого Верховною Радою 1 липня 2010 року Закону України «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики». Цим документом, Рада встановила, що в основах зовнішньої політики Україна притримується політики позаблокового статусу, що означає заборону участі держави у військово-політичних союзах, пріоритетність участі в удосконаленні і розвитку європейської системи колективної безпеки, продовженні конструктивного партнерства з НАТО і іншими військово-політичними блоками зі всіх питань, котрі мають спільний інтерес [18, с. 83-84].

Ще однією причиною, яка унеможлиблює поступ України в євроатлантичному напрямку, є підписання так званих Харківських домовленостей між президентами України та Росії, за якими термін перебування Чорноморського флоту Російської Федерації у Севастополі продовжено до 2042 року.

В той же час треба зауважити, що нинішня українська влада не відмовляється співпрацювати з Північноатлантичним альянсом. Так, зокрема, продовжує діяти комісія «Україна – НАТО», чергове засідання якої відбулося 29 вересня 2010 року в Брюсселі. Головною темою засідання стало обговорення сучасних пріоритетів у відносинах між Україною та Альянсом. А голова місії України при НАТО І. Долгов підкреслив налаштованість України продовжувати і розвивати співпрацю в усіх сферах та політичний діалог з Північноатлантичним альянсом.

Отже, необхідно зауважити, що двосторонні україно-американські відносини в контексті євроатлантичної інтеграції носять, в переважній більшості, дружній, конструктивний характер. Вони розвивалися поступово, від періоду визначення пріоритетів – до прийняття відповідних документів та вчинення конкретних дій. Також треба звернути увагу на те, що в 1990-х роках, американська політика щодо євроатлантичної інтеграції України, була підпорядкована геополітичній концепції відомого вченого Збігнева Бжезін-

ського. В ній він зазначає, що Україна є найважливішою країною для процесу демократизації та включення в європейський простір сусідньої Росії [19, с. 121]. Але після 2000-го року, Росія почала відновлювати свій геополітичний та геостратегічний вплив на країни колишнього СРСР та певною мірою на країни Європи. Це не могло в свою чергу, не відобразитись на зовнішній політиці США, зокрема щодо майбутнього вступу України до Північноатлантичного альянсу, оскільки це питання є основним подразником як в американо-російських, так і в україно-російських відносинах.

Дійсно, кожна незалежна, суверенна держава має право на самостійне визначення своєї зовнішньої політики і вступу до міжнародних організацій, чи військово-політичних блоків. Але Україна перебуває в певній мірі в унікальній ситуації. Тому вказана проблема є досить гострою для нашої держави. Вона заслуговує всебічного вивчення та вирішення в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Храбан І.А. Довгий шлях до своєї Праги. Євроатлантична інтеграція – головна домінанта зовнішньої політики України // Політика і час. – 2003. – № 7.
2. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України: Підручник. – К. – 2006. – 712 с.
3. Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. – Харків. – 2003. – 559 с.
4. Кульчицький С.В. Вибір України: Північноатлантичний альянс чи Слов'янський союз? // Політика і час. – 1999. – № 3.
5. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – Монографія. – К. – 1999. – 384 с.
6. <http://www.glavred.info/>.
7. <http://utro.ua/articles/2007/04/10/43921.shtml>.
8. <http://news.liga.net/news/N0713558.html>.
9. Десять країн НАТО просять за нас // Голос України. – 2008. – № 55 (21 березня).
10. Німеччина проти ПДЧ для українців // Голос України. – 2008. – № 47 (12 березня).
11. Європа хоронит українские плани Буша // Сегодня. – 2008. – 2 апреля.
12. Лобанов О. Буш гонит Украину в НАТО // Итоги недели. – 2008. – № 13 (2-8 апреля).
13. 2000. Приложение «Неделя Украины». – 2008. – № 14 (4-10 апреля).
14. <http://www.glavred.info/> - Конгресс США за дальнейшее расширение НАТО.
15. <http://www.iht.com/articles/2008/07/01/opinion/edkissinger.php?page=2> – Henry A. Kissinger RUSSIA. Unconventional wisdom.
16. Камінський Є. Америка і світ після президентських виборів у США // Зовнішні справи. – 2008. – № 12.
17. Рябінін Є. «Перезавантаження» пріоритетів США на пострадянському просторі // Зовнішні справи. – 2009. – № 8-9.
18. Гладенко В. Євроатлантичний напрямок в зовнішній політиці Президента В. Януковича // Актуальні проблеми зовнішньої політики України: Матеріали Четвертої міжнародної конференції. – Т. II. – Чернівці. – 2010. – 232 с.
19. Бжезінський Зб. Велика шахівниця. – Львів – Івано-Франківськ. – 2000. – 236 с.

Глазов О.В.*

АФГАНСЬКИЙ ВЕКТОР ПОЛІТИКИ США В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ

В цій статті розглядається побудова концептуальної моделі зовнішньополітичних підходів США до Афганістану. Автор визначає основні вектори близькосхідної стратегії американської адміністрації.

Ключові слова: Сполучені Штати Америки, тероризм, Близький Схід, стратегія дій, співвідношення сил.

В этой статье рассматривается построение концептуальной модели внешнеполитических подходов США к Афганистану. Автор определяет основные векторы ближневосточной стратегии американской администрации.

Ключевые слова: Соединенные Штаты Америки, терроризм, Ближний Восток, стратегия действий, соотношения сил.

In this article creation of conceptual model of foreign policy approaches of the USA to Afghanistan is considered. The author defines the main vectors of Middle Eastern strategy of the American administration.

Key words: United States of America, terrorism, Middle East, strategy of actions, ratios of forces.

Однією з найбільш актуальних і обговорюваних проблем світового порядку в останні роки стала проблема міжнародного тероризму. Міжнародне співтовариство, дослідники та аналітики задаються питанням про першопричини терористичної діяльності. Називаються такі фактори, як релігійний фанатизм, убогість, безграмотність, несправедливий устрій світу, національне приниження, застарілі регіональні проблеми. При цьому, чим більше досліджуються різні можливі причини тероризму, тим складнішим виявляється завдання їх визначення.

Втіленням сучасного поняття «тероризм» перед нами постає така країна як Афганістан, котра нерідко ставала предметом конфліктів та розглядалась як поле для просування своїх геополітичних інтересів сильними державами.

Відомо, що на території країни розташована база радикального ісламістського руху «Талібан» та знаходилася штаб квартира терористичної організації «Аль-Каїда», котра несла небезпеку не тільки афганському народу та країнам Центральної Азії, але й міжнародній безпеці загалом.

Актуальність даного дослідження полягає в побудові концептуальної моделі зовнішньополітичних підходів США до Афганістану на початку XXI ст., вивченні пріоритетів зовнішньої політики США та їхніх головних партнерів по НАТО, учасників міжнародної коаліції, у пошуках шляхів і методів врегулювання конфліктів всередині Афганістану, виділенні найбільш значущих стратегічних напрямків в американському баченні відносин з

* аспірант Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»
Науковий керівник: доц. Дудко І.Д.

Афганістаном, розгляді еволюції військової доктрини США і їх союзників, а головне - в необхідності багатостороннього аналізу співвідношення сил і сучасних стратегічних планів керівництва Сполучених Штатів Америки на афганському напрямку їх зовнішньої політики після трагічних подій 11 вересня 2001 року, саме в площині запобігання міжнародного тероризму.

Події 11 вересня 2001 року серйозно вплинули на процес розробки і здійснення американської близькосхідної політики. Вперше за багато років особливий і в значній мірі самостійний напрямок в ній зайняла афганська проблематика, яка швидко набула нові горизонталі та вертикалі вимірювання, охопивши в тій чи іншій мірі практично-політичну, науково-аналітичну, освітню та інші сфери життя американського суспільства.

Основним політичним кроком, котрий було здійснено колишнім президентом США Дж. Бушем-молодшим, стало оголошення війни міжнародному тероризму в особі «Аль-Каїди» на чолі з Усамою бен Ладеном і режиму талібів в Афганістані, територія якого до того моменту стала основною базою міжнародного тероризму, де під крилом радикального ісламського руху «Талібан» знайшли свій притулок радикальні ісламістські бойовики [1].

Дж. Буш направив американські війська захищати Афганістан від талібів, заручившись дипломатичною підтримкою багатьох країн світу, серед яких була і Росія. Правовою основою для військових дій США став пункт 51 Глави VII Статуту ООН про право «на індивідуальну або колективну самооборону». Перед американцями стояли три офіційні цілі: знищити бен Ладена, покінчити з «Аль-Каїдою» і повалити режим талібів [2].

7 жовтня 2001 президент США санкціонував нанесення повітряних ударів по столиці Афганістану Кабулу і ряду інших міст. Почалася військова операція «Непохитна свобода» («Enduring Freedom»), в якій найактивнішу участь узяв найближчий союзник США - Великобританія. Якщо американці та британці в основному займалися нанесенням повітряних авіаударів по головних містах Афганістану і опорним базам талібів, то в наземній операції найважливішу роль зіграв «Північний альянс» на чолі з Ахмадом Шахом Масудом [3].

Військова операція США і Великобританії, що тривала два з половиною місяці увінчалася успіхом - рух Талібан було відсторонено від влади і він практично втратив свою боєздатність.

Наступним кроком тогочасної близькосхідної стратегії американської адміністрації стало будівництво «демократичного» Афганістану під її пильним керівництвом. При цьому ООН, як головна міжнародна структура, безумовно, не могла залишатися осторонь від афганської проблеми. Під її егідою на початку грудня 2001 р. у Бонні відбулася перша історична конференція по Афганістану, за підсумками якої країна отримала тимчасову адміністрацію на чолі з Хамідом Карзаєм [4].

Наступним рішенням щодо Афганістану стало створення Міжнародних сил сприяння безпеці (МССБ) відповідно до резолюції Ради Безпеки 1386 (від 20 грудня 2001 р.). Перший мандат МССБ був строком на шість місяців. Потім він регулярно продовжується. Всього ж по Афганістану ООН прийняла 12 резолюцій [5].

Перший рік після падіння режиму талібів пройшов в Афганістані спокійно. Єдиною помітною військовою подією став бій в долині Шахи-Кот (район Гардеза), куди сили талібів відступили з Кабула і Тора-Бори. У березні 2002 року війська міжнародної коаліції провели в долині операцію «Анаконда». Опір талібів виявився набагато сильнішим, ніж очікувалося, і операція переросла в найбільший бій з початку війни.

Зумівши уникнути зіткнень з військами міжнародної коаліції після операції «Анаконда», Талібан почав поступово відновлювати сили. Як і озброєна опозиція, що воювала проти радянських військ в 1980-х роках, таліби використовували «племінну зону» на аф-

гано-пакистанському кордоні в якості своєї тилової бази. 2003-2005 роки ознаменувались веденням партизанської війни проти військ Коаліції та США [6].

В цей час у зовнішньополітичній стратегії США відбуваються певні переорієнтири на Ірак. Військово-політична обстановка в районі Перської затоки протягом останніх десяти років весь час загострювалася. Міждержавні, міжетнічні і міжконфесійні протиріччя, внутрішньополітична напруженість в ряді держав, мілітаризація регіону, активна діяльність ісламських фундаменталістів, різного роду екстремістських організацій та угруповань створювали обстановку підвищеної конфліктності.

Протягом тривалого часу США проводили різноманітні заходи політико-дипломатичного, економічного, військового, інформаційного та іншого характеру з метою встановлення свого контролю над Іраком і сусідніми країнами.

Особливий інтерес США до Іраку без сумніву був обумовлений його енергетичними ресурсами. Згідно з даними Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК) на середину березня 2003 року Ірак володів другими за величиною запасами сирої нафти в світі, поступаючись лише Саудівській Аравії. Також, Ірак привабливий своїм геополітичним становищем. Через його територію проходять міжнародні сухопутні і повітряні шляхи, що зв'язують Європу з країнами Середнього Сходу і Південної Азії. Ірак протягом тривалого часу претендував на лідерство в арабському світі і до останнього часу чинив значний вплив на формування і розвиток військово-політичної обстановки в районі Перської затоки, що на нашу думку й призвело до конфронтації відносин між владами США та Іраку, що призвело до ескалації збройного конфлікту та початку воєнних дій. Офіційним приводом для вторгнення був заявлений зв'язок режиму Саддама Хусейна з міжнародним тероризмом, зокрема рухом «Аль Каїда», а також інформація ЦРУ про наявність в Іраку запасів зброї масового ураження, що згодом не знайшла підтвердження [7, с. 53].

Таким чином перед нами постає питання, які саме цілі переслідують США в Афганістані і чому саме ця країна стала центром удару по міжнародному тероризму? Російські аналітики вважають, що контроль над Афганістаном є дуже вигідним для США в геополітичному плані. Геополітичне положення Афганістану дозволяє впливати на ситуацію в Сінцзян-Уйгурському автономному районі Китаю, на обстановку в центральноазійських державах, на політику Ірану та Індії [8, с. 222].

Також існує думка, що Афганістан – це частина плацдарму, який США створює в регіоні Каспійського моря проти Росії і Китаю [9].

Багато хто пов'язує війну в Афганістані з нафтогазовими інтересами. В Центральній Азії знаходяться 40 % усіх світових родовищ природного газу і багаті поклади нафти. Але щоб скористатися цими багатствами, необхідні нафтопроводи і газопроводи, які пролягли б через територію Афганістану.

США, проте, зіткнулися з такою реальністю, яка перетворила їх проект в одну велику проблему, внаслідок чого Вашингтону довелося розвернутися згодом у бік Іраку. Сьогодні ми бачимо, що Афганістан існує за рахунок торгівлі опіумом, який удосталь виростає в країні. Варто зазначити, що з 1996 до 2001 р. (період правління талібів) виробництво опіуму впало з 2200 тонн до 185 тонн. На противагу цьому, з 2001 до 2009 р. виробництво опіуму зросло з 185 тонн до 6900 тонн [10].

Криза в Афганістані, як і раніше, залишається однією з найважливіших проблем міжнародної політики. Результатом антитерористичної кампанії США стали нова активізація терористичних, екстремістських угруповань, організованої злочинності, контрабанди зброї, значний ріст виробництва наркотиків, нелегальної міграції та інших загроз безпеки як для самого Афганістану, так і для всіх країн євразійського континенту.

Таким чином, не можна однозначно стверджувати, що даний політичний крок адміністрації Дж. Буша, в розгортанні військових дій на території Афганістану, мав лише об'єктивно обгрунтовані наміри, направлені на боротьбу з осередком міжнародного тероризму.

З часом войовничість американської політики в Афганістані сприймається і в самих США, і в світі як природний, але аж ніяк не безальтернативний стратегічний курс, що загрожує важкими і непередбачуваними наслідками.

Довгостроковість війни в Афганістані почала втрачати підтримку з боку світової громади загалом та безпосередньо самих американців, що спонукало в 2008 році до обрання на чергових президентських виборах на посаду голови США демократа за своїми політичними вподобаннями Б.Обами.

Із нинішнім президентом США ще до його вступу на цю посаду пов'язували свої сподівання не тільки американці, а й мільйони людей в інших країнах. Передусім йдеться, безумовно, про жителів Афганістану й Іраку. Б. Обама здавався ідеальною кандидатурою для того, щоб згорнути низку агресивних, мілітаристських кампаній США на Сході. І, мабуть, виключно через це йому навіть вручили Нобелівську премію миру.

Зовнішньополітична концепція Б. Обама передбачала активне використання «м'якої сили», дипломатії й компромісу та вказує на закінчення політики неоконсерватизму, що базувалася на експорті демократії та веденні безкомпромісної боротьби проти опонентів США у світі. Якщо політика його попередника була заснована на протистоянні, то Б. Обама робить акцент на пошуку спільного та посиленні взаєморозуміння. Таким чином, дії нової американської адміністрації спрямовані на своєрідне «перезавантаження» відносин Сполучених Штатів із багатьма країнами, зокрема, і з мусульманським світом [11].

З метою переломити ситуацію в березні 2009 р. Б. Обама оприлюднив нову стратегію дій США в Афганістані і Пакистані «АфПак», яка є поєднанням контртерористичної діяльності з амбітним завданням національного будівництва в обох країнах. Фундаментальною метою американської політики в Пакистані і Афганістані стала нейтралізація місцевих збройних угруповань, що надають притулок для міжнародних терористів, а також здійснення ефективної антитерористичної і антиповстанської діяльності шляхом використання широкого спектру тактичних заходів – від зміцнення регіональних сил безпеки до нарощування дипломатичних зусиль та міжнародної співпраці. Новий план став результатом перегляду політики і тривалих консультацій з представниками урядів Афганістану і Пакистану та з союзниками США, війська яких входять в Міжнародні сили сприяння безпеці за участю 41 країни під керівництвом НАТО [12].

Згідно із новою стратегією, уряд США і його партнери мають намір поступово замінити військові дії переговорами з місцевим населенням, щоб отримати його підтримку в боротьбі проти екстремістських угруповань і для отримання інформації про притулки терористів. Розвідка ж за допомогою місцевих союзників має виявити і знищити керівництво «Аль-Каїди». Для підтримки антиповстанських зусиль місцевому населенню буде надана оперативна фінансово-економічна допомога. Армія США й інші американські організації матимуть доступ до різних фондів, тому вони зможуть прискорити здійснення гуманітарних програм в районах нещодавніх військових дій. Ці кроки будуть спрямовані на залучення місцевого населення і скорочення рядів повстанців. Адміністрація Б. Обама готова фінансувати афганську службу безпеки принаймні впродовж десяти років. Прагнучи задушити «Талібан» і знищити лідерів «Аль-Каїди», одночасно створюючи ефективні місцеві силові структури, Білий дім сподівається протягом кількох років сформувати життєздатну систему захисту своїх інтересів в регіоні. Стратегія Б. Обама передбачає

також набагато більші витрати на навчання афганських солдатів і офіцерів, а також на розвиток сільського господарства, зрошування земель, створення нових водоканалів і розвиток початкової і середньої освіти. Ці заходи мають стимулювати симпатії населення щодо Америки і НАТО [13, с. 25–27].

Дійсно, політичний курс Б.Обами відзначився, як зазначає в своїй статті І.Дудко прийняттям «найновітніших орієнтирів зовнішньої політики Сполучених Штатів» в сфері боротьби з міжнародним тероризмом – «це значний комплекс завдань, політичне оформлення яких почало знаходити ствердження серед американської і світової громадськості ще в ході передвиборчої кампанії, а надалі – інавгураційному і подальших етапах президентства Б.Обами. До найбільш показових серед них відносимо: відповідальне завершення війни в Іраку; перемогу над аль-Каїдою і Талібаном із зосередженням уваги на проблемах більш широкого (мусульманського) регіону та розробкою нової стратегії щодо Пакистану та Афганістану; закриття тюрем на Гуантанамо та нагляд за політикою допитів і розслідування із заборонаю застосування тортур; запобігання передачі ядерної зброї і матеріалів щодо її виробництва терористам і нестабільним державам... Такі підходи, будучи об'єднаними відчутно новим баченням діючою американською адміністрацією завдань США у світі порівняно з попередньою, отримали в сучасній політичній літературі умовне поняття «доктрини Обама» [14, с. 430].

Також, варто звернути увагу на основоположний доктринальний документ - стратегію національної безпеки США 2010 року, в якому президент Б. Обама відкидає доктрину «війни з терором» свого попередника Дж. Буша. Натомість ставиться більш вузьке завдання – боротьба проти «Аль-Каїди» та мережі її союзників. У документі зазначається, що терор – це не противник, а «тактика» збройного насильства, який використовується американським супротивником. Наголошується також, що США не ведуть війни проти ісламу як релігії. Основна увага у боротьбі з терористами приділяється Афганістану та Пакистану, які оголошені «епіцентром насильницького екстремізму». Але найголовнішою загрозою американському народу оголошується «терористична атака з використанням ядерної зброї» [15].

Це не означає, що адміністрація Обама взагалі відмовляється від застосування військової сили як інструмента політики. Керівники США хочуть уникнути нищівної поразки в Іраку й Афганістані. Але нова стратегія підтверджує намір вивести бойові сили з Іраку, де США ведуть війну вже сім років, і дає зрозуміти, що нинішня ескалація американських військ в Афганістані, де США ведуть війну дев'ять років, зміниться їх скороченням. Фактично визнається, що ні в Іраку, ні в Афганістані (документ підтверджує намір почати виведення військ у липні 2011 року) американська перемога недосяжна [16].

В Стратегії національної безпеки США 2010 року робиться акцент на необхідність перетворення багатополюсного світу на світ «багатопартнерський» [17].

У зв'язку зі зміною геополітичної ситуації на планеті і дефіцитом платіжного балансу США, у Білому домі з'явилася нагальна необхідність перегляду своєї військової стратегії, втілення якої ми можемо спостерігати у новій стратегії національної безпеки США вже на початку 2012 року.

«Наша військова присутність зменшується, але світ повинен знати: Сполучені Штати збережуть свою військову перевагу», заявив 5 січня 2012 року президент Б.Обама, виступаючи в Пентагоні з нагоди оприлюднення нової стратегічної доктрини під назвою «Підтримуючи глобальне лідерство США. Пріоритети оборони 21 століття».

Основною ідеєю нових військово-стратегічних установок США є перехід від безпосереднього ведення сучасних війн до створення військової стратегії, яка в майбутньому

буде здатна відповідати на всі виклики безпеці країни, забезпечувати захист широкого спектра національних інтересів, будуть належним чином реформовані і забезпечать вирішення всіх покладених на нього завдань в умовах скорочення асигнувань у сфері оборони.

Знищення Усами бен Ладена та багатьох інших лідерів «Аль-Каїди» значно послабило цю терористичну організацію. Однак її бойові осередки та сподвижники найактивнішої терористичної організації в світі продовжують діяти в Пакистані, Афганістані, Ємені, Сомалі та в деяких інших країнах. Світовий тероризм не змінює своїх намірів і залишається головною загрозою для США, її союзників і партнерів в різних регіонах планети. Основними районами, з яких виходить головна загроза світового тероризму, є Південна Азія та Близький Схід. З поширенням нових військових технологій великої руйнівної сили екстремістські угруповання отримують можливість створити істотну загрозу безпеці та добробуту громадян Америки. У зв'язку з цим США в найближчому майбутньому будуть вживати всіх необхідних заходів для протидії цим загрозам шляхом безперервного спостереження за терористичними організаціями у всіх регіонах планети і активно співпрацювати зі своїми союзниками, щоб встановити контроль над терористами на некерованих територіях деяких держав, а в разі необхідності - знищувати найбільш небезпечні осередки бойовиків і самостійно діючих терористів [18].

Відповідно до нової стратегії, американські збройні сили повинні бути здатні одночасно вести не дві, а одну масштабну війну, стримуючи агресивні дії противника в інших регіонах планети і бути здатними проводити менші за масштабами гуманітарні, антитерористичні та інші операції. При цьому, США не відмовляються від військової присутності і військового домінування на Середньому Сході. Пріоритетом своєї діяльності в цьому регіоні як і раніше буде боротьба з екстремізмом [19].

Таким чином, виходячи з викладеного вище матеріалу, можна підвести певний підсумок у Близькосхідному зовнішньополітичному курсі адміністрації США на прикладі боротьби з міжнародним тероризмом в Афганістані на сучасному етапі. По-перше, затяжна війна призвела до значних людських втрат не тільки з боку конфронтуючих сторін, але й унесла життя багатьох тисяч мирних жителів; по-друге, після початку антитерористичної війни в Афганістані виробництво наркотиків та їх збут вирости в декілька разів, що не спостерігалось під час перебування при владі режиму талібів; дієвість Стратегії національної безпеки США від 2010 року була малоефективною в плані зміни стратегічного співвідношення сил в Афганістані, оскільки сьогодні у регіоні продовжують діяти (зокрема здійснюють мобілізацію населення) бойовики «Аль-Каїди» і «Талібану», що закріпилися в південно-східному Афганістані і західному Пакистані. У порівнянні із попередніми роками їхня кількість значно зросла, оскільки безробіття та злиденність активно штовхають населення (насамперед молодь) до лав терористів. Значно розширилися і методи боротьби ісламських радикалів. Поряд із партизанською війною вони активно використовують терористичні акти проти державних чиновників та військовослужбовців уряду Х. Карзая та західних сил. У цьому контексті, ліквідація Сполученими Штатами Усами бен-Ладена шляхом «крапкового удару» у травні 2011 року хоч і подається як значне досягнення адміністрації Б. Обама у боротьбі із тероризмом, все ж таки має неоднозначні наслідки, оскільки вона може посилити активність ісламістів як проти проамериканського режиму в Кабулі, так і проти самих Сполучених Штатів. Проблеми у відносинах із Пакистаном є додатковим ускладнюючим елементом для адміністрації Сполучених Штатів.

Наступним важливим елементом є виведення свого військового контингенту з території Афганістану, проте на цей захід президента США можна дати критичну оцінку, ос-

кільки, у випадку, якщо таліби продовжать активно боротися з режимом, афганський уряд може не витримати без іноземної допомоги, що, у свою чергу, поставить під загрозу плани Барака Обами здійснити повне виведення військ з країни у 2014 році.

Також, одним з ключових векторів американської політики в Афганістані залишається вибудовування особливих відносин з Кабулом. Зокрема, готується підписання чергової Декларації про стратегічне афгано-американське партнерство. Його метою проголошено зміцнення довгострокової безпеки, демократії та економіки в Афганістані. Пріоритет планується віддати підтримці сил безпеки, продовження зусиль з державного і демократичного будівництва, розвитку громадянського суспільства, забезпечення верховенства закону і прав людини, досягнення економічної стабільності, реалізації потенціалу Афганістану як мосту між центральноазіатським регіоном і Південною Азією, розширення інвестиційної діяльності США на афганському ринку.

Отже, США продовжують розглядати близькосхідний регіон як один з найважливіших пріоритетів своєї зовнішньої політики і прагнуть до збереження своєї провідної ролі в його справах. Втім, аналіз практичних кроків Вашингтону, спрямованих на стабілізацію ситуації у близькосхідному регіоні, особливо у вирішенні проблеми міжнародного тероризму, свідчить про їх обмежену ефективність. За підсумками трьох років перебування Б. Обами на посаді президента США, йому не вдалося досягти конкретних успіхів у вирішенні жодної з найбільш гострих проблем регіональної безпеки.

Список використаних джерел

1. Сербиненко Д. В. Кризис системы национальной безопасности США после 11 сентября 2001 года // [Електронний ресурс] / Д.В. Сербиненко / Режим доступу: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/62996>.
2. После победы: роль Америки в будущем Афганистана // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.erfolg.ru/polit/bull_28_04.html.
3. Наумов В. Несгибаемая свобода в действии // В. Наумов // Черная Сотня. – 2002. – № 98. – Режим доступу: http://www.patriotica.ru/enemy/naumov_svoboda.html.
4. Burke J. Hard man in a hard country // [Electronic resource] / J. Burke / Regime of access: <http://www.guardian.co.uk/world/2008/jul/20/afghanistan>.
5. Резолюция 1386 (2001), принятая Советом Безопасности на его 4443-м заседании, 20 декабря 2001 года // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/scresol/res2001/res1386.htm>.
6. Button J. Increased Security Amidst a Mounting Insurgency: A close look at the Afghan security paradox // [Electronic resource] / J. Button / Regime of access: <http://www.cdi.org/program/document.cfm.index.cfm>.
7. Knights M. Iraq Withdrawal Deadline: Subtle Shift in U.S. Mission // M. Knights / Washington Institute for Near East Policy Watch № 1544. – June 26, 2009. – P. 52–59.
8. Цель США – хаос в мире: беседа Александра Казинцева с вице-президентом Академии геополитики генерал-полковником Леонидом Ивашовым // Наш современник. – 2002. – № 9. – С. 222–227.
9. Почему Афганистан? Геополитическое значение этой страны [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://fractalvortex.narod.ru/Afghanistan/why_discuss_Afghanistan_Rus.htm.
10. Хохлов И.И. Производство опиийных наркотиков (героина) в Афганистане: инфраструктура наркобизнеса [Електронний ресурс] / И.И. Хохлов / Режим доступу: <http://www.nationalsecurity.ru/library/00021>.

11. Подцероб А.Б. Барак Обама и политика США на Ближнем Востоке // [Электронный ресурс] / А.Б. Подцероб / Режим доступа: www.iimes.ru/rus/stat/2009/28-06-09.htm.
12. Костелянец С.В. Американский Совет по международным отношениям о стратегии «АфПак» Барака Обамы // [Электронный ресурс] / С.В. Костелянец. Режим доступа: www.iimes.ru/rus/stat/2009/14-10-09a.htm.
13. Simon S. Can the Right War Be Won? Defining American Interests in Afghanistan // S. Simon / Foreign Affairs. – Vol. 88, N 4. – P. 24–33.
14. Дудко І.Д. Союзницькі відносини США – євроатлантична спільнота: на роздоріжжі альянсу і суперечностей // І.Д. Дудко / Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї. – 2010. – № 19. – С. 430–439.
15. National Security Strategy May 2010 // [Electronic resource] / Regime of access: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/viewer/national_security_strateg.pdf.
16. Стратегия Обамы в борьбе с «терроризмом» в Афганистане // [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.hizb.org.ua/ru/politika/212-afghanistan-obama-srtategy.html>.
17. Рогов С. Американское лидерство в многополярном мире. Основы «Стратегии национальной безопасности» Обамы // [Электронный ресурс] / С. Рогов / Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1276462800>.
18. Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense January 2012 // [Electronic resource] / Regime of access: http://www.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf.
19. Subhash K. US Defense Strategic Review 2012: Global And Regional Implications – Analysis // [Electronic resource] / K. Subhash / Regime of access: <http://www.eurasiareview.com/20012012-us-defense-strategic-review-2012-global-and-regional-implications-analysis>.

Єдамова А.М.*

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА США У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті мова йде про реалізацію Сполученими Штатами Америки політики, направленої на максимізацію результативності економічних інвестицій та політичного впливу. Автор аналізує діючі нормативно-правові акти органів державної влади США, у яких наголошується на необхідності реалізовувати стратегії розвитку в країнах-реципієнтах, що базуються на американських інтересах та є важливими при поєднанні американських інвестицій із завданнями довготермінової стратегії реалізації цих інтересів.

Ключові слова: інвестиційна політика, зарубіжна допомога, політичний вплив, США.

В статье речь идет о реализации Соединенными Штатами Америки политики, которая направлена на максимизацию результативности экономических инвестиций и политического влияния. Автор анализирует действующие нормативно-правовые акты органов государственной власти США, в которых подчеркивается необходимость реализовывать стратегии развития в странах-реципиентах, которые основываются на американских интересах и являются важными при объединении американских инвестиций с заданиями долгосрочной стратегии реализации этих интересов.

Ключевые слова: инвестиционная политика, зарубежная помощь, политическое влияние, США.

The article deals with the realization of the US policy aimed at maximizing of economic investments and political influence effectiveness. The author analyses the US state legal documents currently in force that point out the necessity of realizing of development strategies in countries-recipient. At the same time mentioned strategies are based on the American interests and are of a great importance in unification of the US investments and challenges of these interests realizing long-term strategy.

Key words: investment policy, foreign aid, political influence, USA.

У світі, в якому лідерство США вимагає застосування примусу і тиску, інвестиційна політика врівноважує силові засоби, символізуючи, що Сполучені Штати опікуються не лише власними інтересами. Вплив допомоги в якості «м'якої сили» не можна перебільшувати, оскільки вона не може усунути фундаментальні розбіжності у цінностях та інтересах між різними державами. Однак вона ще ніколи раніше не була настільки корисною у пом'якшенні гострих кутів світового лідерства США. Оскільки Сполучені Штати, без-

* аспірантка кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Макаренко Є.А.

сумнівно, будуть продовжувати відігравати роль світового лідера у найближчому майбутньому, буде продовжуватись надання зарубіжної допомоги та залишатиметься необхідність використовувати технології для побудови позитивного інвестиційного іміджу на міжнародній арені.

Інвестиційна політика нерозривно зв'язана із зовнішньою політикою США та із системою забезпечення безпеки і оборони, економічною дипломатією та торговельною політикою. Вона використовується з метою досягнення різних цілей, в тому числі політичних. Серед них чільне місце посідають просування дипломатичних ініціатив, сприяння розвитку та демократії, підтримка економічних та політичних перетворень, розширення експортних ринків, попередження та врегулювання конфліктів, посилення слабких держав та реагування на глобальні виклики.

З усіх зазначених цілей найважливішими видається просування дипломатичних ініціатив та сприяння розвитку, що віддзеркалює американські інтереси та цінності, та життє існування часто нелегкої коаліції на підтримку зарубіжної допомоги між правими та лівими силами на політичній арені Сполучених Штатів. Серед інших пріоритетів зарубіжної допомоги є підтримка миротворчого процесу на Близькому Сході шляхом надання допомоги Ізраїлю, Єгипту, Йорданії та Палестині; сприяння демократизації та утворенню стабільності у країнах, що перебувають в умовах політичної кризи, таких як Гаїті, Руанда, Косово та Ліберія; сприяння демократизації та становлення ринкової економіки у країнах Центральної та Східної Європи; боротьба з виробництвом та контрабандою наркотиків шляхом надання допомоги Колумбії та іншим країнам Латинської Америки, а також ініціативи із зменшення глобальної проблеми бідності.

На момент приходу до влади адміністрації Дж. Буша-мол. необхідність здійснити реформу системи зарубіжного інвестування була нагальною, як ніколи. Однак незалежно від того, наскільки необхідним було реформування цієї системи, вагомі зміни завжди були складними. Президент та його адміністрація, зазвичай, повинні були витратити неабиякий політичний капітал, щоб їх реалізувати. Однак, як це не парадоксально, адміністрація Дж. Буша-мол. отримала унікальну можливість реалізувати кардинальну реформу в сфері іноземного інвестування завдяки найбільшій американській трагедії з часів Перл Харбора – терактам 11 вересня 2001 року в Нью-Йорку та Вашингтоні. Американські політологи називають ситуацію, яка склалася у США після 9/11, «ефектом відкритого вікна», коли чинник терористичних актів створив небачено сприятливі умови на внутрішньополітичній арені Сполучених Штатів для реформаторської діяльності тодішньої президентської адміністрації, зокрема й у сфері інвестиційної діяльності, спрямованої на реалізацію стратегічних інтересів держави в усьому світі.

Адміністрація Дж. Буша-мол. використала сприятливі умови для впровадження змін в обсягах, завданнях та структурі зарубіжної допомоги США. Передусім після терактів 11 вересня президентська адміністрація надала зарубіжній допомозі новий стратегічний вимір – елемент глобальної війни з тероризмом. «Стратегія національної безпеки США» 2002 року вперше затвердила глобальний розвиток як третю «опору» національної безпеки США разом з обороною та дипломатією [1, с. 21]. Ця концепція отримала назву «3-D» Defense, Diplomacy, Development – оборона, дипломатія, розвиток.

Також у 2002 році в обґрунтуванні бюджетних витрат на інвестиційну підтримку Державний департамент США почав виокремлювати війну з тероризмом як найбільший пріоритет зарубіжної допомоги, підкреслюючи розмір допомоги, яку США надавали близько 30-ти державам, які мають пріоритет у цій війні. Значні інвестиційні програми післявоєнної відбудови в Афганістані та Іраку, на які у 2004 році було витрачено більше, ніж на

усі інші програми допомоги разом узяті, також стали показником використання зарубіжної допомоги для боротьби з тероризмом.

Водночас адміністрація Дж.Буша-мол. здійснила безпрецедентне збільшення обсягів американської вкладень у розвиток інших держав. Президент Дж. Буш оголосив про збільшення зарубіжної допомоги США до 5 мільярдів доларів США на рік у період до 2006 року на «Міжнародній конференції ООН з проблеми фінансування з метою розвитку» у Монтерреї, Мексика, у березні 2002. Таке зростання обсягів цільових інвестиційних потоків викликало би супротив Конгресу в будь-який інший час. Однак тоді, коли обидві палати Конгресу контролювали республіканці, а демократи та засоби масової інформації були не в змозі перешкодити президенту після терактів та початку глобальної війни з тероризмом, Конгрес був більше ніж будь-коли готовий підтримати пропозицію президента: здійснити суттєве збільшення в обсягах американської допомоги. В результаті протягом 2000–2009 років інвестиції США за кордон збільшилися майже втричі з 9,954 млрд. дол. у 2000 році до 28,831 млрд. дол. у 2009 році. Найбільше зростання відбулося між 2004 та 2005 роками, коли витрати на зарубіжну допомогу збільшилися відразу майже у півтора рази: з 19,704 млрд. дол. у 2004 році до 27,934 млрд. дол. у 2005 році. Однак у 2006 та 2007 роках асигнування зазнали суттєвого зменшення, склавши відповідно 23,532 млрд. дол. у 2006 році та 21,786 млрд. дол. у 2007 році [2].

Окрім значного збільшення обсягів інвестицій, адміністрація Дж. Буша мала намір втілити найбільш амбіційні зміни в організації їх руху та спрямуваннях. Першою найбільшою зміною було створення у 2003 році корпорації «Виклики тисячоліття» («Millennium Challenge Corporation») (МСС) – цілком нової агенції, метою якої було надання допомоги розвитку бідним країнам, які на практиці підтверджували готовність ефективно використовувати надану допомогу. Наступним кроком стала реалізація «Президентського надзвичайного плану подолання СНІДу» («President's Emergency Plan for AIDS Response») (PEPFAR), впровадженого у 2003 році. Керівництво цією програмою було покладено на координатора, який мав статус посла та звітував перед Державним секретарем.

Регіон Близького Сходу та Північної Африки був пріоритетним напрямом фінансування зарубіжної допомоги в роки діяльності адміністрації Дж. Буша-мол. Головними країнами-реципієнтами американської інвестицій у 2005 році були Ірак (6,9 млрд. дол.), Афганістан (1 млрд. дол.), Єгипет (750 млн. дол.), Судан (575 млн. дол.), Ефіопія (552 млн. дол.), Йорданія (368 млн. дол.) та Колумбія (366 млн. дол.). Загалом у 2005 році Сполучені Штати витратили на зарубіжну допомогу 27,9 млрд. дол., що склало 0,22 % ВВП.

Протягом 2005-2008 років шляхи здійснення інвестиційної допомоги визначалися в основному корпорацією «Виклики тисячоліття» (МСС), через півтора року діяльності якої стала очевидною відсутність прогресу в інвестиційній діяльності США. За цей час вона уклала тільки два договори і майже не витратила ніяких коштів. Після того, як низка африканських лідерів поскаржилася президенту Бушу на те, що МСС не надала їм майже ніякої допомоги, було змінено керівництво МСС. Після того, до кінця 2007 року діяльність МСС розвивалася на основі п'ятнадцяти договорів з країнами-реципієнтами, які були відібрані за критеріями МСС, та тринадцятьма договорами з країнами, що наближалися до того, аби відповідати цим критеріям. Однак витрати все ще лишалися обмеженими та значно нижчими від запланованих рівнів, сягаючи лише 125 мільйонів доларів США з обіцяних 4,8 мільярдів [3, с. 21].

Повільне розгортання діяльності МСС викликало занепокоєння членів Конгресу, які виступали проти надання повної суми за президентським запитом бюджетних коштів для агенції та вимагали підтвержень того, що ці кошти дійсно будуть витрачені, а результати

витрат оцінені. Комітет Сенату з асигнувань зазначив про це у своєму звіті за червень 2007 року щодо витрат на 2008 фінансовий рік: «Низький рівень витрат частково відзеркалює надмірність оптимістичних оцінок МСС щодо здатності країн-реципієнтів відповісти вимогам договорів, що може призвести до значних невитрачених коштів по закінченню дії договорів... та дуже незначних відчутних результатів». Згідно чинного законодавства США, якщо кошти, зазначені у договорі не є витраченими до кінця п'ятирічного періоду дії договору, вони згорають, що залишає заплановані проекти незакінченими.

Загалом, МСС є прикладом переорієнтації на надання інвестиційної підтримки тим країнам, політика яких вважається відносно вдалою відповідно до вісімнадцяти критеріїв. Кошти МСС також мали стати стимулом для інших урядів з менш вдалою політикою, заохочуючи їх до реалізації економічних та політичних реформ, щоб покращити ефективність врядування та, відповідно, почати відповідати вимогам МСС, тим самим задовольняючи певним чином стратегічні інтереси США. Ключовою концепцією, на яку спирається діяльність МСС, є припущення, що вдале політичне управління призведе до ефективного розвитку та до скорочення бідності, і що успішне управління можна виміряти, а різні країни класифікувати за рівнем успішності політики. Це припущення виглядає доволі логічним. Невдале політичне управління – таке, що відзначається високим рівнем корупції, політичними переслідуваннями та незахищеністю населення, гіперінфляцією, неадекватними обмінними курсами валют, серйозними перешкодами для торгівлі та інвестицій, безсумнівно, відлякуватиме закордонних інвесторів, може призвести до політичного безладу та громадянських конфліктів, перешкоджати стабільному розвитку у майбутньому, як це вже сталося у таких країнах, як Демократична Республіка Конго, Гаїті, Сьєра-Леоне, М'янма тощо.

Наступний етап у розвитку системи інвестиційної підтримки країн світу розпочався із приходом до влади нового президента США Б. Обами у 2009 році. Хоча, на думку деяких експертів, програма кандидата в президенти не мала суттєвого зовнішньополітичного компонента, який фактично зводився до обіцянки вивести американських вояків з Іраку, однак вона дозволила Б. Обамі увійти в історію США як першому кандидату на пост президента, який мав досить чітку програму запланованих змін у сфері зовнішньоекономічної політики. «Strengthening our common security by investing in our common humanity» – таке доволі багатозначне гасло мала передвиборча стратегія Б. Обами та Дж. Байдена в сфері сприяння глобальному розвитку та демократії [4, с. 1], яке можна перекласти як «Посилення нашої спільної безпеки шляхом інвестування в усе людство». Це гасло походить із статті Б. Обами в журналі «Foreign Affairs» за липень-серпень 2007 року: «Щоб поновити американське лідерство в світі, я посилю нашу спільну безпеку, інвестуючи в усе людство. Наше глобальне втручання не може визначатися тим, проти чого ми виступаємо, воно повинно керуватися ясним усвідомленням того, за що ми виступаємо. Ми прагнемо забезпечити те, щоб ті, хто живе в страху та потребі сьогодні, могли жити з гідністю та можливістю завтра» [5].

Стратегія Обами-Байдена складалася з п'яти компонентів:

- здійснити критично необхідні інвестиції з метою подолання глобальної бідності;
- поширити добробут шляхом покращення спроможності країн, що розвиваються, генерувати багатство;
- підтримати розбудову ефективних, відповідальних та демократичних інститутів та громадянських суспільств, які відповідають потребам населення;

- забезпечити здатність слабких держав протистояти спільним транснаціональним викликам, таким як тероризм, конфлікти, зміна клімату, розповсюдження зброї масового знищення та епідемічні хвороби;
- внести структурні зміни в систему уряду США, щоб підвищити його готовність протистояти новим викликами XXI сторіччя.

2 жовтня 2007 року Б. Обама заявив на виступі у Чикаго: «Нам потрібні нові підходи, щоб допомогти людям, допомогти самим собі. Організація Об'єднаних Націй встала під знамена Цілей розвитку тисячоліття, які мають на меті зменшити вдвічі бідність до 2015 року. Коли я стану президентом, вони стануть цілями Америки». З метою досягнення цієї мети розвитку тисячоліття Б. Обама обіцяв збільшити американську зарубіжну допомога в період до 2012 року до 50 млрд. дол. на рік. Інші цілі передвиборчої програми включали зменшення глобального дефіциту освіти, подолання ВІЛ/СНІДу, малярії та туберкульозу, забезпечення стабільної системи списання боргів найбільш бідних країн.

Зрештою, стратегія Обама-Байдена з метою внесення структурних змін в систему уряду США, щоб підвищити його готовність протистояти новим викликами XXI сторіччя, зобов'язувалась реформувати підходи до здійснення інвестиційної політики, зокрема надання американської інвестиційної допомоги: «Те, що ми зараз називаємо зарубіжною допомогою, розсіяно серед 25 урядових агенцій, програм та ініціатив, через що дуже мало грошей наших платників податків доходять до вирішення проблем, та немає однієї особи в нашому уряді, яка б відповідала за скерування та управління тим, що повинно бути одним з найпотужніших інструментів нашої зовнішньої політики». З метою перетворення інвестиційної допомоги на один із найпотужніших інструментів американської зовнішньої політики та залучення її до процесу побудови позитивного інвестиційного іміджу США стратегія Обама-Байдена зобов'язувалась докладати зусиль для модернізації системи американської зарубіжної допомоги, а також консолідувати PEPFAR, MCC та багато інших програм, які виконуються більш ніж двадцятьма агенціями, в рамках реформованого та посиленого USAID, яке буде відігравати головну роль у формулюванні та імplementації критично важливих стратегій в сфері зарубіжного інвестування, яке повинно було стати основним стрижнем зовнішньої політики США.

Ці стратегічні цілі своєї передвиборчої програми Барак Обама намагався втілювати на посту сенатора Конгресу, в якому він виступив ініціатором проекту закону під назвою «Закон про глобальну бідність» («Global Poverty Act»). Цей документ, датований 7 грудня 2007 року, був схвалений Комітетом з міжнародних відносин, розглянутий та схвалений Палатою представників та висунутий на розгляд Сенату в лютому 2008 року. У ньому група сенаторів закликала президента США «розробити та втілити комплексну стратегію з метою просування цілі зовнішньої політики США зі зменшення глобальної бідності, викорінення крайньої глобальної бідності, та досягнення цілі розвитку тисячоліття зі зменшення на половину до 2015 року кількості осіб в світі, що проживають на суму, меншу 1 долара в день» [6].

Хоча закон так і не було прийнято Конгресом, він викликав багато дискусій як всередині Сполучених Штатів, так і за їх межами. Опоненти Б. Обама підраховали, що в разі схвалення закону, що вимагав збільшити витрати на зарубіжну допомогу до 0,7 % ВВП, це буде коштувати Сполученим Штатам додаткових 65 млрд. доларів на рік, та заявляли, що ці кошти можна отримати лише за допомогою введення «глобального податку» для громадян США, через що сам закон йменувався ними як «закон про глобальний податок» [7].

З огляду на активну позицію кандидата Б. Обама з питань просування глобального розвитку та реформування системи інвестиційної політики США, після того як 20 січня

2009 року він обійняв посаду президента Сполучених Штатів, як його прихильники, так і опоненти з нетерпінням очікували окреслення стратегії нової адміністрації з питань зарубіжної допомоги.

Адже адміністрація Б. Обама успадкувала від попередниці цілу низку проблем у сфері зовнішньої політики, для вирішення яких на початку своєї діяльності президент намагався запропонувати нові демократичні методи. Як зауважує Є. Камінський: «Обама проголосив не стільки нове мислення, скільки заперечення «політичного вірусу сили», що заразив державний організм після 11 вересня 2001 р. (...) Пункт № 2 у доктринальному позиціонуванні Обама містить один з ключових елементів ідеології європейської соціал-демократії – первинності соціально-економічного аспекту для державної політики. Нова адміністрація зв'язує виклики і конфлікти сучасного світу з критичним поширенням бідності» [8, с. 9]. Однак, незважаючи на активну риторику, результати діяльності адміністрації Б. Обама свідчать на користь переходу в бік тенденцій адміністрації Дж. Буша-мол. Як зауважує А. Уткін: «Перший рік президентства Б. Обама свідчить про те, що він намагається виробити новий напрямок, зіштовхуючись зі старими реаліями, і вимушено зміщується з позицій демократичного лівого флангу до центру, що в майбутньому, здається, визначить координати його курсу» [9, с. 111].

Перших офіційних заяв та документів адміністрації Б. Обама з питання інвестиційної допомоги довелося чекати майже цілий рік. Ще до того, як у вересні 2010 року з'явилися перші документи, що окреслювали стратегію нової адміністрації в сфері зарубіжної допомоги, важливість цього напрямку зовнішньої політики США та визнання його нерозривного зв'язку із завданням забезпечення безпеки США було визнано у «Стратегії національної безпеки» 2010 року: «Сприяння розвитку є стратегічним, економічним та моральним імперативом. Ми зосереджуємося на допомозі країнам, що розвиваються та їх народам, щоб протидіяти загрозам безпеки, користуватися плодами глобальної економічної експансії та створювати відповідальні та демократичні інститути, які служать забезпеченню базових людських потреб. Завдяки агресивній та конструктивній стратегії сприяння розвитку та виділенню відповідних ресурсів ми можемо посилити регіональних партнерів, які нам потрібні задля припинення конфліктів та подолання глобальних злочинних мереж; збудувати стабільну та глобальну економіку, що сприяє включенню усіх країн, та дає нові джерела для забезпечення процвітання; просувати демократію та права людини; та зрештою позиціонувати нас таким чином, щоб краще відповідати на головні глобальні виклики шляхом збільшення числа процвітаючих, спроможних та демократичних держав, які можуть бути нашими партнерами у прийдешні десятиліття» [10, с. 16].

Таким чином, стратегія національної безпеки адміністрації Б. Обама визнала сприяння розвитку невід'ємним чинником у забезпеченні національних стратегічних інтересів США у сучасному світі, що формується під впливом глобальних процесів економічної інтеграції, посилення нових центрів сили та послаблення неспроможних держав, виникнення нових ризиків транснаціональних загроз та глобальних проблем голоду, бідності, поширення захворювань та негативних наслідків глобальної зміни клімату.

Список використаних джерел

1. National security strategy of the United States of America [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-020920.pdf> – Заголовок з екрану.

2. OECD Statistics [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=ODA_DONOR – Заголовок з екрану.
3. Lancaster C. George's Bush foreign aid: transformation or chaos? / Lancaster C. – Washington: Centre for Global Development, 2008. – 125 p.
4. Barack Obama and Joe Biden's strategy to promote global development and democracy [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.barack-obama.com/pdf/issues/Fact_Sheet_Foreign_Policy_Democratization_and_Development_FINAL.pdf – Заголовок з екрану.
5. Obama B. Renewing American leadership / B. Obama // Foreign Affairs. – 2007 – № 86 (4). – P. 34-41.
6. A Global Poverty Act (S.2433), 7 December 2007 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=110_cong_bills&docid=fs2433rs.pdf – Заголовок з екрану.
7. Obama Bill: \$845 billion more for global poverty [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.wnd.com/index.php?fa=PAGE.view&pageId=56405> – Заголовок з екрану.
8. Камінський Є. Зовнішньополітична доктрина Б. Обама: від передвиборних ілюзій до відступу з позицій глобальної держави / Є. Камінський // Новітні тенденції в зовнішній політиці великих держав: Матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (ІСЕМВ, 2 грудня 2009 р.) – К.: Ін-т світ. екон. і міжнар. відносин НАН України, 2009. – С. 9-12.
9. Уткин А. Внешняя политика президента Б. Обамы / А. Уткин // Мир перемен. – 2010. – № 1. – С. 111-125.
10. National security strategy [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf – Заголовок з екрану.

*Желєзняк І.С.**

АМЕРИКАНО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В СТАНОВЛЕННІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КЛІНТОНА: ДО ПИТАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА

Ця стаття покликана розкрити трансформацію влади та системи прийняття рішень щодо РФ у виконавчих адміністративних структурах за часи правління президента Б. Клінтона. Також аналізується роль президента Клінтона у двосторонніх відносинах Росії та США.

Ключові слова: Сполучені Штати Америки, Російська Федерація, двосторонні відносини, співпраця, адміністрація.

Эта статья призвана раскрыть трансформацию власти и системы принятия решений относительно РФ в исполнительных административных структурах во времена правления президента Б. Клинтона. Также анализируется роль президента Клинтона в двусторонних отношениях России и США.

Ключевые слова: Соединенные Штаты Америки, Российская Федерация, двусторонние отношения, сотрудничество, администрация.

This article is urged to open transformation of the power and system of making decisions on the Russian Federation in executive administrative structures at the time of board of president B. Clinton. Also the role of president Clinton in the bilateral relations of Russia and the USA is analyzed.

Key words: United States of America, Russian Federation, bilateral relations, cooperation, administration.

Відносини між США та Росією – як в сучасних умовах, так і за радянських часів – одна з ключових граней сучасної геополітики. Протягом приблизно 45-ти років після закінчення Другої Світової війни запеклий конфлікт між ідеологічними світоглядами капіталістичних США та комуністичного СРСР визначав основне напруження міжнародної системи [6, р. 1]. Незважаючи на те, що «холодна війна» закінчилася два десятиріччя тому, її спадщина, особливо у формуванні напруженості відносин між колишніми блоками, й досі має істотне значення на геополітичній арені.

У статті розглядається трансформація влади та системи прийняття рішень щодо РФ у виконавчих адміністративних структурах за часи правління президента Б. Клінтона. Ключовими моментами дослідження є: особиста поведінка американського президента, погляди та рішення його консультантів та власне позиція Росії. Крім того, у статті поставлено завданням вивчити та проаналізувати роль Клінтона у двосторонніх відносинах США та Росії.

* аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Донецького національного університету
Науковий керівник: проф. Крапівін О.В.

Багато західних науковців працювали над проблематикою прийняття президентами політичних рішень. Очевидно, що вказані вище елементи цього дослідження тісно взаємопов'язані, і жоден не може бути розглянутим окремо від інших [11, р. 3]. Такий підхід дозволяє розглядати і порівнювати конкретні питання на декількох рівнях, зокрема прослідкувати інституційну напруженість між виконавчою і законодавчою гілками влади. Однак, зважаючи на те, що президент США завжди був «окремим і найважливішим інструментом створення та провадження до життя зовнішньополітичних акцентів» [4, р. 179], дана стаття ставить за мету дослідити виконавчі структури, посадовців, що їх очолюють, а також визначити, чи американська сторона діяла виходячи виключно зі своїх національних пріоритетів у відносинах з Росією, чи в першу чергу була змушена грати за правилами геополітичного гамбіту Кремля.

В центрі уваги американської історіографії зазначеного періоду опинилися особливості формування та розвитку постконфронтаційної системи міжнародних відносин. Розпочалася широкомасштабна дискусія з ключових питань нового світового устрою, в якій активну участь взяли З.Бжезинський [2], Ф. Фукуяма [5] та інші. Вони оцінили закінчення «холодної війни» як безумовну перемогу Заходу, що надавала можливості реалізації ідей цих прихильників концепції «жорсткої» гегемонії.

Вітчизняна історіографія проблем російсько-американських відносин у зазначений період є доволі широкою, тому особливий інтерес представляють роботи, що містять історіографічний порівняльний аналіз зовнішньополітичних дискусій у Росії і США з актуальних питань і проблем двосторонніх відносин. До цієї групи відносяться Крапівін О. [3] та Шевцова Л. [13].

Важливою складовою системи міжнародних відносин, що формується, є розвиток американо-російської взаємодії, що включає, як сферу співпраці, так і конкуренції. Концепцію партнерства між Сполученими Штатами і Росією було сформовано і документально оформлено на початку 90-их років. Правовою основою американо-російських відносин стали наступні документи: Кемп-Девідська декларація президентів Буша і Єльцина про нові відносини (1 лютого 1992 року); Хартія російсько-американського партнерства і дружби (17 червня 1992 року); Ванкуверська декларація (квітень 1993 року) і Московська декларація (січень 1994 року) [1, с. 26].

Припинення існування Радянського Союзу було деякою мірою несподіваним як для науковців, так і для світової громади [16, р. 73]. Наприкінці 1989 р., коли «холодна війна» мала неминуче завершитися, американський політолог Ф. Фукуяма спрогнозував так званий «кінець історії» – тобто кінцеву точку ідеологічної еволюції людства та універсалізації ліберальної демократії західного зразка як остаточної і найвищої за розвитком форми світового устрою [5, р. 11]. Вже сьогодні це твердження відносять до типово пропагандистських, які супроводжували розпад СРСР: незважаючи на відсутність об'єктивних обставин для науково обґрунтованих футурологічних прогнозів, західні політологи повсякчас лише проголошували остаточною перемогу над комунізмом.

Однак, той факт, що США більше не мали супротивника у вигляді СРСР, свідчить, що сама собою відпала необхідність подальшої трансформації світової системи. Раптове зникнення такого потужного ворога означало, що для США вже не було необхідним виробляти зовнішньополітичний курс, роблячи поправку на конфронтаційний характер міжнародної системи. Дипломати намагалися якомога частіше відходити від ідеологічних прийомів та засобів; натомість, було поставлено за мету перетворити Росію в ринкову економіку, демократичну державу та створити нові партнерські відносини з Заходом [6, р. 278].

Саме такою й була дипломатична атмосфера, коли Б. Клінтон зайняв президентський пост у 1993 р. Він був першим дійсно «постбіполярним» лідером США, а його завданням стало виважене і обґрунтоване формування нової американської зовнішньополітичної доктрини. Чимало критиків звинувачувало Клінтона в тому, що йому за два терміни так і не вдалося повною мірою досягти поставленої мети. Основним аргументом противники президента вважали відсутність послідовної довгострокової стратегії та нездатність до вдалого політичного прогнозування [10, р. 34]. Хоча вищезгадані оцінки можуть бути деякою мірою й справедливими, все ж таки російська складова політики Клінтона з упевненістю характеризується більш послідовною та виваженою.

З самого початку свого правління Клінтон починає створювати умови для плідної взаємовигідної двосторонньої співпраці з Росією і сприяти зародженню в ній демократичного устрою. Він намагається всіляко підтримувати свого російського колегу Б. Єльцина, який позиціонував себе повністю відданим ліберальним реформам [9]. Клінтон об'єднав навколо себе команду експертів-професіоналів, задіяв систему колегіального прийняття рішень, що означало колективне вирішення проблем, командну роботу та спільну відповідальність за наслідки та результати роботи [11, р. 168]. Однак, незважаючи на те, що заступник Державного секретаря справ Струоб Тельбот мав відповідати за стан справ у відносинах з російською стороною, він зазначав, що саме Клінтон взяв на себе роль посередника в російсько-американських відносинах і вдало її виконував на протязі свого президентства [11, р. 5].

Характерна риса Клінтона брати ініціативу на себе була визначальною з огляду на те, що перед його урядом постало безліч проблем у двосторонніх відносинах: розширення НАТО, багатогранний конфлікт на Балканах, ядерна програма Ірану, контроль над озброєнням, а також нестабільність в процесах економічної та політичної лібералізації в Росії.

Перебуваючи головною фігурою ліберальних реформ в бурхливому політичному середовищі пострадянської Росії, Б. Єльцин зачасти був у центрі уваги зовнішньополітичних пріоритетів Б. Клінтона. Це було підтверджено вже на першій зустрічі лідерів двох держав: у квітні 1993 р. на саміті у Ванкувері Клінтон запропонував пострадянським країнам допомогу у розмірі 2,5 млрд. дол., причому Москва отримувала лівову частку, що становило приблизно 1,6 млрд. дол. Крім того, в рамках «Великої сімки» Клінтон вносить пропозицію щодо надання допомоги, що перевищувала суму, яка була встановлена раніше Дж. Бушем-старшим та його колегами, майже в два рази і становила 43 млрд. дол., при чому було встановлено лише формальні вимоги щодо конкретних кошторисів витрати даної суми [6, р. 92]. Крім того, С. Тельбот з приводу вимоги президента від своєї Адміністрації «думати ширше» зазначає, що: «як тільки згадувалася певна сфера для потенційного надання допомоги, Клінтон запитував, чому б не зробити більше» [15, р. 52]. Хоча це й може здаватися очевидним, але непохитний ентузіазм Клінтона щодо допомоги Росії зачасти не мав підтримки серед установ виконавчої влади. На початку 1990-х рр. Єльцин мав серйозні політичні проблеми й численні кризові ситуації, одна з яких в жовтні 1993 р. ледве не переросла в громадянську війну. Незважаючи на використання президентом Росії сили для придушення спроби державного перевороту, Адміністрація США все ж таки продовжувала надавати економічну допомогу. Клінтон вважав, що демократичне майбутнє РФ тісно пов'язане й залежить від політичного виживання Єльцина; ось чому його Адміністрація виконувала усі розпорядження всупереч тому, що Єльцин багато хто вважав «недосконалим і обмеженим реформатором» [6, р. 119].

Економічна криза 1998 року в Росії радикально погіршила двосторонні відносини та скоротила економічні програми, і була розцінена США як «кінець певного етапу дружніх

відносин» [8, р. 7]. Крім політичної невизначеності, економіка Росії опинилася в «анабіозі», затиснутою між прагненнями повернутися до командного типу радянських часів та поверненням до проведення ліберальних реформ [7, р. 22]. Побоювання з приводу фінансового краху ядерної держави сприяли тому, що 13 липня Міжнародний Валютний Фонд (МВФ) надав пакет надзвичайних асигнацій у розмірі 22,6 млрд. дол., що мав підтримати послідовність економічних реформ в Росії, які її уряд погодився провести [6, р. 228].

Подальші політичні прорахунки в Москві стосовно позиції американської сторони призвели до небажаних результатів. Російські законодавці представили пакет надзвичайних заходів, які не підтримали ні Адміністрація Клінтона, ні чиновники МВФ [6, р. 231]. В результаті кризи, викликаній різким зрушенням у відносинах США-СРСР, невдоволення Клінтона було багатоаспектним. Американський президент іноді вважав, що Росія, як надійний партнер, може бути втрачена назавжди. До того ж, скандал з М. Левінські, як і вищезгадані події, назавжди змінили ставлення Клінтона до зовнішньополітичного напрямку своєї політики стосовно Росії [6, р. 241-246].

Поза економічною сферою політика Клінтона була також успішною, особливо в оборонних питаннях: було вирішено проблеми за участі Індії, України та країн Балтії; США і Росія змогли досягти згоди з приводу втручання до конфлікту у Боснії в 1995 р.; делікатне питання щодо розширення НАТО також було врегульовано, більш того, вже у 1997 р. до переговорного процесу щодо членства в Альянсі долучилися нові держави, які раніше мали пряме відношення до організації Варшавського Договору. Крім того, зустрічі Клінтона і Єльцина на найвищому рівні досить часто мали вирішальні результати. Проте, досить успішно функціонували й інші дипломатичні канали: С. Тельбот сформував як тісні робочі стосунки із заступником міністра закордонних справ Росії Г. Мамедовим, так і у 1993 р. спеціальну комісію, яка надала можливість віце-президенту А. Гору провести ряд доволі важливих зустрічей з прем'єр-міністром РФ В. Черномірдіним.

Одним із першочергових завдань С. Тельбота було врегулювати ситуацію, в якій Росія намагалася виконати зобов'язання радянських часів щодо контрактів на поставки технологій ракетних двигунів на криогенному паливі. Угода, яка порушували міжнародне законодавство у сфері нерозповсюдження матиме результатом гонку озброєнь між Індією і Пакистаном, американські санкції проти Росії, а також унеможливить американо-російське співробітництво з космічних справ [15, р. 81]. Після перших негараздів, у тому числі й власне опору Єльцина, Тельбот і Мамедов підготували проект угоди, підписаної у Вашингтоні в липні 1993 р. Росія погодилася узгодити з «Великою сімкою» протокол, відомий як Режим контролю за ракетними технологіями шляхом відмови від їх продажу, таким чином унеможливаючи варіант загрози санкцій; у свою чергу, США дали спонсорську обіцянку у розмірі 400 млн. дол. на розвиток російської космічної техніки [5, р. 165].

Після розпаду СРСР близько 170 міжконтинентальних балістичних ракет залишилися на території незалежної України, в країні, якій пророкували неминучий політичний і економічний хаос. Москва наполягала, щоб Київ відправив їх негайно до Росії, але ж патріотично налаштовані кола в Україні вважали, що балістичні ракети мають залишитися, забезпечуючи тим гарантію невтручання, залякування чи агресії з боку Росії. Зрештою, американські чиновники сприяли виробленню такого договору, за положеннями якого США оплачували передачу Росією паливних стрижнів (устаткування для атомних реакторів – Ж.І.) до України в обмін на виведення стратегічних ядерних боєголовок, підписаного в січні 1994 р. разом з низкою інших міжнародних документів, гарантуючих безпеку.

Президент Клінтон відіграв важливу роль у суперечливому виведенні військових з колишніх радянських республік – Латвії, Литви та Естонії. Досягнення згоди по цьому питанню мало досить істотні політичні наслідки. За посередництва президента США було виділено майже 160 млн. дол. на облаштування побуту близько 5000 солдат, які поверталися з Прибалтики до Росії [12], а вже в липні 1994 р. на переговорах з Єльциним було вирішено, що війська вийдуть з Естонії за умови, якщо солдати у відставці залишаться у цій країні [15, р. 129].

Питання щодо пріоритетного членства колишніх комуністичних країн в НАТО порізно розглядалося Адміністрацією Клінтона: Державний Департамент наголошував на необхідності прийняти нових членів як можна швидше; натомість Пентагон та військові виступали проти. Націоналістично та комуністично налаштовані лідери вважали, що НАТО є беззаперечною загрозою для світової безпеки і робили все від них залежне, щоб кордони Альянсу були якнайдалі від колишніх радянських територій. Проте, західні дипломати намагалися просувати свої національні інтереси через компромісні рішення: після проведення інтеграційних процесів Росії до Європи через програму Партнерство заради миру (ПЗМ), розширення НАТО буде наступним кроком і вже сприймається не настільки радикально [15, р. 100].

У наступні роки команда Клінтона вдало регулювала бурхливі геополітичні події у зв'язку з питанням розширення Альянсу, кульмінацією яких стало підписання угоди про партнерство між НАТО й Росією у 1997 р. У березні цього ж року, на саміті в Гельсінкі Клінтон особисто обговорював кінцеві положення згаданого договору з Єльциним, що значно зміцнило позиції останнього. З цього приводу російський ліберальний прем'єр-міністр Є. Гайдар згадує, що Клінтону вдалося неможливе – продовжити розширення НАТО, не завдаючи непоправної шкоди ні російському політичному істеблішменту, ні відносинам США-РФ [14, р. 227]. Знову ж таки, було доведено, що дипломатичні тонкощі й тісна співпраця президентів – необхідний крок в досягненні консенсусу між лідерами двох країн у випадку коли їх радники й помічники не могли дійти згоди.

Дейтонські угоди 1995 р. та договір Росії з НАТО щодо інтервенції в Боснію дали імпульс до позитивного вирішення питання розширення Альянсу. Суть домовленостей зводилась до наступного: Росія погоджується виступити під американським командуванням, а не під проводом НАТО. Крім того, компромісу було досягнуто ще й завдяки Договору про звичайні сили в Європі, який кодифікував закінчення «холодної війни» у військовому значенні шляхом введення обмежень на військову присутність у різних регіонах Європи.

Хоча багато критиків вважають президента Клінтона зосередженим переважно на внутрішніх проблемах, він зарекомендував себе як харизматична особистість, зацікавлена формуванням основних принципів політики США щодо Росії. Крім того, противники президента наполегливо підкреслюють відсутність у нього далекосяжної доктрини, яка б заповнила політичний вакуум, що з'явився після закінчення «холодної війни» та звинувачують Клінтона і його Адміністрацію в ідеалізації російського вектору зовнішньої політики. До того ж, залишалось чимало нерозв'язаних питань: після відчутного похолодання у відносинах між США та Росією, у глави Білого Дому вже не вистачало ані часу, ані достатнього політичного впливу на Москву задля остаточного вирішення проблем ядерного озброєння та питання поставок ракет до Ірану, що продовжувалися з 1995 р. таємно, незважаючи на припинення контракту на продаж.

Крім того, багато хто наголошує, що Клінтон занадто зблизився з Єльциним, і це сприяло невірному і неповному розумінню стану справ у відносинах з Москвою [8, р. 14]. Звинувачення у використанні подвійних стандартів почали виникати після того, як стали

відомі факти подвійної гри з боку Росії, використання Єльциним специфічних тактичних прийомів, а також безпрецедентно впливової виконавчої влади [13, р. 6]. У свою чергу, попередник Клінтона реаліст Дж. Буш-старший наголошував, що Росія втратила своє унікальне місце в списку пріоритетних зовнішньополітичних акцентів США.

Відомо, що Росія успадкувала від СРСР разом з ракетно-ядерним потенціалом і іншим політичним, економічним і психологічним спадком пріоритетність російсько-американських зв'язків. Курс на партнерство з Заходом було взято першим президентом Росії Б.Єльциним і командою лібералів-західників, що склали основу його уряду [5, с. 6].

Важливою подією в визначенні змісту і принципів розвитку американо-російських відносин стала перша зустріч президента Росії з новообраним американським президентом Біллом Клінтоном, яка проходила 3-4 квітня 1993 року у Ванкувері.

Таким чином гарантування національної безпеки досягається відповідно до американських поглядів, шляхом вироблення і реалізації стратегії національної безпеки, до якої належить принцип необхідності розширення демократії у світі для безпеки США.

Список використаних джерел

1. Балицкий В. Украина и НАТО: сотрудничество или членство? / В. Балицкий // *Економ. часопис.* – 2005. – №3-4. – С. 26-30.
2. Бжезинский Зб. *Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство* / Зб. Бжезинский: Пер. с англ. – М.: *Междунар. Отношения.* – 2006. – 288 с.
3. Крапівін О.В. Політика США щодо України на початку її незалежності / О.В. Крапівін // *Вісник Донецького університету.* – Сер. Б. Гуманітарні науки. – Донецьк, 2008. – Вип.1. – С. 123-133.
4. Corwin E.S. *The President: Office and Powers (fourth edition)* / E.S. Corwin // *New York University Press.* – 1957. – 476 p.
5. Fukuyama F. *The End of History and the Last Man* / F. Fukuyama. – NY: *Free Press.* – 2006. – 418 p.
6. Goldgeier J.M., McFaul M. *Power and Purpose: U.S. Policy Toward Russia after the Cold War* / J.M. Goldgeier, M. McFaul. – Washington, D.C.: *Brookings Institution Press.* – 2003. – 470 p.
7. Henry B., Nixon J. *The Crisis in Russia: Some Initial Observations* / B. Henry, J. Nixon // *Economic Outlook.* – Vol. 23 (1), 1998. – P. 22-29.
8. Horelick A., Graham T. *US-Russian Relations at the Turn of the Century* / A. Horelick, T. Graham. – Washington DC: *Carnegie Endowment for International Peace.* – 2000. – 224 p.
9. Mendelson S.E. *The View From Above: An Insider's Take on Clinton's Russia Policy* / S.E. Mendelson // *Foreign Affairs.* – July/August 2002. – P. 150 – 156.
10. Naim M. *Clinton's Foreign Policy: A Victim of Globalisation?* / M. Naim // *Foreign Policy.* – Vol. 109. – Winter 1997-1998. – P. 34-45.
11. Pika J.A., Maltese J.A., Thomas N.C. *The Politics of the Presidency* / J.A. Pika, J.A. Maltese, N.C. Thomas // *Washington: CQ Press.* – 2002. – 458 p.
12. Sciolino E. *Christopher, in Latvia, Presses for Russian Pullout* / E. Sciolino // *The New York Times.* – October 28. 1993.
13. Shevtsova L. *Russia – Lost in Transition: The Yeltsin and Putin Legacies* / L. Shevtsova // *Carnegie Endowment for International Peace.* – Washington DC. – 2007. – 388 p.
14. Stent A. *Russia and Germany Reborn: Unification, the Soviet Collapse, and the New Europe* / A. Stent // *New Jersey: Princeton University Press.* – 1999. – 300 p.

-
15. Talbott S. The Russia Hand. A Memoir of Presidential Diplomacy / S. Talbott // New York: Random House. – 2003. – 478 p.
 16. White S. Communism and its Collapse / S. White. – London: Routledge. – 2001. – 91 p.

Каденко Н.І.*

ПОЛІТИЧНО-СУСПІЛЬНІ ПРОЦЕСИ У ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

У даній статті розглядаються витоки і теоретичне підґрунтя явища мультикультуралізму. Наводяться та аналізуються проблеми, пов'язані з цим явищем, в тому числі додатково висвітлені актуальними подіями. Розглядаються приклади Нідерландів, Норвегії та Німеччини, які мають ряд спільних та відмінних характеристик, важливих для поставленої у статті задачі. Зроблено висновки щодо нинішнього стану та майбутнього мультикультуралізму як обраної стратегії побудови міжнародного суспільства.

Ключові слова: мультикультуралізм, Брейвік, Фортاین, Меркель.

В данной статье рассматриваются происхождение и теоретические основы явления мультикультурализма. Представлен анализ проблем, связанных с данным явлением, в т.ч. тех, что были дополнительно освещены недавними событиями. Рассматриваются примеры Нидерландов, Норвегии и Германии, которые имеют ряд общих и отличных характеристик, являющихся важными для задачи, поставленной в данной статье. Сделаны выводы относительно нынешнего состояния и будущих перспектив мультикультурализма в качестве стратегии построения международного общества.

Ключевые слова: мультикультуралізм, Брейвик, Фортуйн, Меркель.

This article deals with the origins and theoretical background of the multiculturalism phenomenon. The related problems are presented and analyzed, including those highlighted by the current events. Cases of the Netherlands, Norway and Germany are looked into, as those sharing some similar and different traits that are important for the tasks of this article. Conclusions are made concerning the future of multiculturalism as the strategy selected for shaping international society.

Key words: multiculturalism, Breivik, Fortuyn, Merkel.

Мультикультуралізм у Західній Європі є одночасно предметом гордоців її безсумнівно прогресивної політичної системи та однією з найгостріших тем політичних дебатів. Також він являється «лакмусовим папірцем», який виявляє реакцію суспільства на низку різноманітних проблем, включаючи національну і європейську ідентичність, державну безпеку та економічну кризу. Із кін. ХХ – поч. ХХІ ст. цей папірець стабільно реєструє підвищену концентрацію занепокоєння серед виборців: у ряді країн Західної Європи на виборах почали здобувати значну підтримку партії з відверто антиіммігрантською риторикою, які відкрито виступали проти мультикультуралізму та за збереження ідентичності й «традиційних» цінностей.

* аспірант відділу трансатлантичних відносин Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Науковий керівник: проф. Рижков М.М.

Питання європейської ідентичності для держав-учасників згадував ще Жан Монне, один із засновників ідеї, яка зараз набула форми Європейського Союзу. Вважаючи, що «...в Європі не буде миру, якщо держави відтворюватимуться на основі національного суверенітету [6]», він наголошував на необхідності усунення із «демократичної віри» елементу національного суверенітету як такого, що є небезпечним для миру та відбудови Європи: «...правда полягає в тому, що ми створюємо спільний суверенітет [8]». Однак спільний суверенітет та європейська ідентичність при демократичному устрої потребують переоцінки зазначених цінностей для народу.

Як показала подальша практика із поглибленням європейської інтеграції, населення Європи не було і не є готовим поставити ідентичність європейську пріоритетом над національною. Це є основоположною причиною більшості проблем, які виходять на поверхню під час спроб створення мультикультурного суспільства: європейське суспільство являється мультикультурним за визначенням, і кількість культур у кордонах даної держави не має значення для самоідентифікації громадянина як європейського, в той час як для ідентичності національної присутність інших, часто несумісних, культур на «своєї» території несе загрозу.

Щодо державної безпеки слід зазначити, що тероризм та «війна з терором» стали тими загрозами, які необхідно постійно враховувати; ці терміни не зникають зі сторінок наукових видань та преси після подій 11 вересня у Нью-Йорку, а також вибухів у Лондоні та Мадриді. В той час як саме явище тероризму є далеко не новим, падіння башт-близнюків у самому серці однієї зі світових супердержав мало символічне значення для всіх тих громадян, що вважали себе у безпеці на власній території. Якщо згадати, що і до цієї події як у США, так і в Європі досить тривалий час ішли дебати про обмеження імміграції та жорсткішу інтеграційну політику, то зовсім не дивно, що тероризм почали пов'язувати з потенційною небезпекою співіснування із представниками культури, яка «скомпрометувала» себе вищеописаними діями. Менш згадуваним, проте досить важливим аспектом загрози національній безпеці є потенційний вплив урядів мусульманських держав на політику урядів Західної Європи шляхом лобіювання своїх інтересів за посередництва культурних та релігійних установ, які існують за рахунок урядів країн походження [3].

Економічна криза, яка стала предметом уваги у 2008 році, знову загострила увагу на соціальних виплатах, непропорційно велику частку яких отримують особи іноземного походження [9]. Характерним є те, що велика кількість громадян сприймала ці виплати як такі, що ідуть за «їхній» рахунок, тобто була явно присутня дихотомія «ми – інші». Це свідчить не тільки про відносно низьке залучення представників меншин на ринку праці та їхню малу частку у високооплачуваних посадах, але також про не дуже успішну інтеграцію меншин у життя суспільства, яке так і не прийняло значний відсоток громадян як свою невід'ємну частину [4; 2].

Наскільки критичною є напруга серед різних груп населення та неспроможність правлячих політичних еліт задовольнити вимоги виборців? Загострення вищезазначених проблем не тільки спонукало новий виток дискусій, а і співпало у часі з появою низки нових політичних партій та рухів із антиіммігрантською та жорсткою інтеграційною риторикою.

Для даної статті цікавими є приклади трьох європейських держав – Нідерландів, Норвегії та Німеччини, у кожній із яких порівняно нещодавно здобули резонанс певні реакції суспільства на вищезазначену проблему. Наведені держави є економічно розвиненими та

забезпечують усім своїм громадянам ряд соціальних гарантій; їхні уряди вже тривалий час активно докладають зусиль до регулювання імміграції та інтеграції нових громадян; незважаючи на це, всі три країни мають чітко виражені проблеми з обох аспектів.

У Нідерландах у 2002 році було вбито лідера правої партії СПФ (Список Піма Фортайна) Піма Фортайна. Убивцею виявився Фолкерт ван дер Грааф, безпартійний активіст із захисту прав тварин. Обнародування мотивів убивці викликало подив як у фахівців, так і у широких мас, оскільки питання захисту тварин та навколишнього середовища не були основними для кампанії Фортайна. Її головними пунктами були обмеження імміграції з мусульманських країн та асиміляція іммігрантів, які вже оселилися на території країни, боротьба з нелегальною імміграцією, а також неухильне дотримання прав людини та збереження ліберальних цінностей Нідерландів. Незважаючи на суперечливе ставлення суспільства, партія Фортайна прогнозовано мала отримати значну підтримку на виборах.

В той час як мотиви цього політичного убивства не мали прямого відношення до позиції Фортайна щодо мультикультуралізму та імміграції, воно стало каталізатором ряду змін у політиці країни та відкрило шлях для його ідейних наступників. На подальших виборах голоси отримала Партія Свободи Геерта Вілдерса, чия гостра антимусульманська риторика здобула йому не менш суперечливе ставлення суспільства у межах країни та за кордоном. Партія Свободи не втрачає популярності серед певного відсотка населення, що свідчить про наявність невдоволення політикою толерантності та мультикультуралізму. Можна з упевненістю спрогнозувати, що у випадку ще одного політичного убивства у Вілдерса знайдуться послідовники, і нові партії з подібною програмою здобудуть перемогу на чергових виборах.

Події у Норвегії особливо шокували, зважаючи на їхнє ідеологічне підґрунтя, викладене на 1518 сторінках «маніфесту» Брейвіка. Серед основних цілей можна виділити боротьбу з «ісламською колонізацією» Норвегії та Європи взагалі, припинення «культурного геноциду» та повну ізоляцію мусульманських країн до зникнення ісламу як релігії. Досягти цих довгострокових цілей Брейвік вважав можливим шляхом використання насильницьких методів боротьби. Його вчинки були спрямовані на фізичне знищення «зрадників категорії В та С» [7] – політиків та молодих людей, які підтримували соціалістичну партію та ідеологію мультикультуралізму, який Брейвік, серед іншого, вважав одним із різновидів «культурного марксизму».

Наслідками його дій стали численні негативні реакції з боку правих партій та рухів, в тому числі безпосередньо згаданих Брейвіком у його «маніфесті», які категорично заперечували ідеологічну підтримку подібних насильницьких методів; двоє членів Європейського парламенту були відсторонені від своїх обов'язків за публічну підтримку мотивів Брейвіка, а також розпочався новий виток дискусій щодо мультикультуралізму та моральної сторони правих рухів. Загалом, можна зробити висновок, що дії Брейвіка мали негативний вплив на сприйняття суспільством ідей, які мали «врятувати» Європу. Його вчинок навряд чи стане початком масових терористичних актів, на що Брейвік висловив надію у своєму маніфесті, оскільки переважна більшість антиіммігрантських партій підтримують виключно мирні та демократичні методи переконання.

Насамкінець, реакцію канцлера Німеччини можна вважати виразом на вищому рівні. В той час як дії окремих партій та активістів можна трактувати по-різному в контексті довготривалих перспектив та глобальних змін, слова лідерів найбільш впливових європейських держав мають усі шанси суттєво вплинути на внутрішню та зовнішню політику Західної Європи. Виступ канцлера ФРН Ангели Меркель 2010 року у Потсдамі без пере-

більшення можна вважати переломним моментом для політики мультикультуралізму, або ж «мультикульті», яку канцлер з нетиповою для політиків такого рангу прямою оголосила «повною невдачею» [5]. Визнаючи, що більшість німецьких традицій має іудео-християнську культурну спадщину, канцлер зазначила, що іслам також став частиною Німеччини, і той, хто ігнорує ці реалії, «бреше заради власної вигоди»; однак володіння мовою та дотримання німецьких законів має стати «абсолютним пріоритетом» [5]. Те, що невдовзі після цих висловлювань у подібному дусі висловилися також Президент Франції Ніколя Саркозі та Прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон, можна вважати виразом мультикультуралізму.

Висновки. Проблеми впровадження мультикультуралізму як способу існування суспільства набули подальшого загострення через глобальні економічні проблеми, а також через нещодавні події, які виявили додаткові загрози для безпеки держав. Очевидно, що мультикультуралізм у його нинішньому вигляді призвів до того, що у європейських державах утворилися «паралельні суспільства», що існують ізольовано та які сприймаються корінним населенням як загроза. Про це свідчить не тільки те, що серед громадян Європи знаходяться бажаючі боротися з цією загрозою насильницькими методами; набагато більш показовим є те, що рішуча позиція з цього питання стає все важливішою, і подекуди вирішальною для отримання підтримки виборців. В той час як насильницькі методи боротьби можуть бути застосовані «по обидві сторони барикад», насилля знаходить масове засудження серед прихильників партій усіх політичних спектрів.

Водночас існуючі тенденції показують, що для вирішення проблеми потрібно більше, ніж її визнання, навіть на найвищому рівні. Також важливо, щоби визнання проблем мультикультуралізму не стало заохоченням до поширення ксенофобії та расизму. Об'єднані зусилля голів держав, членів політичних партій та активістів, представлених усіма етнічними групами, необхідні для того, щоби виправити існуючі недоліки та побудувати гармонійне безпечне суспільство.

Список використаних джерел

1. Бурума Я. Странная гибель мультикультурализма // <http://www.project-syndicate.org/commentary/buruma2/Russian>. – 2007. – 4 окт.
2. Глод О. Формування антиімміграційних настроїв та їх вплив на діяльність політичних партій у Нідерландах // Політична наука в Україні: Стан і перспективи: Матеріали всеукраїнської наукової конференції, Львів, 10-11 травня 2007 р., укл. Поліщук М., Скочиляс Л., Угрин Л. – Львів, ЦПД, 2008. – С. 295-300.
3. Орлик В. Європа мусульманська // Дзеркало тижня. – 2004. – 24-30 лип.
4. Abizadeh A. Does Collective Identity Presuppose an Other? On the Alleged Incoherence of Global Solidarity // *American Political Science Review*. – 2005. – Vol. 99. – No.1. – P. 45-60.
5. Angela Merkel: «Multikulti ist absolut gescheitert» // *Frankfurter Rundschau*. – 2010. – 16. Oktober.
6. Bellamy A. J. Security communities and their neighbours: regional fortresses or global integrators? - Palgrave Macmillan, 2004. – 221 p. (66).
7. Breivik A.B. 2083: A European Declaration of Independence. – London, 2011. – 1518 p.
8. Franssen F. J. The supranational politics of Jean Monnet: ideas and origins of the European Community. – Greenwood Publishing Group, 2001. – 157 p. (89).

9. Immigration Policy and the Welfare State. A Report for the Fondazione Rodolfo De Benedetti / Edited by Tito Boeri, Gordon H. Hanson and Barry McCormick. – Oxford University Press, 2002. – 356 p.

Карпець А.Ю.*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В УКРАЇНІ

В статті розкривається поняття «соціальна мережа», аналізуються основні групи правових проблем, які пов'язані з цим явищем і виникають, як на міжнародному рівні, так і на рівні однієї держави.

Ключові слова: соціальні мережі, правове регулювання, інформаційна безпека, конфіденційні дані.

В статье раскрывается понятие «социальная сеть», анализируются основные группы правовых проблем, которые связаны с этим явлением и возникают, как на международном уровне, так и на уровне одного государства.

Ключевые слова: социальные сети, правовое регулирование, информационная безопасность, конфиденциальные данные.

In article is revealed the concept of «social network», the main groups of legal problems which are connected with this phenomenon are analyzed and arise, both at the international level, and at level of one state.

Key words: social networks, legal regulation, information security, confidential data.

Розвиток мережі Інтернет в найближчому майбутньому перетворить мережу в стандартний канал соціальних комунікацій, по якому будуть здійснюватися переважна кількість роздрібних торгових операцій, переказ грошових коштів, будуть виконуватися всі функції зв'язку і мовлення засоби масової інформації. Виникнуть нові соціальні групи, нова ідеологія, сформується новий психологічний образ жителя планети ХХІ століття.

Термін соціальна мережа був введений в 1954 році соціологом з «Манчестерської школи» Джеймсом Барнсом в роботі «Класи і збори в норвезькій острівній парафії». Дана робота увійшла до збірки «Людські стосунки» [1]. Джеймс Барнс розвинув винайдений ще в 30-ті роки підхід до дослідження взаємозв'язків між людьми за допомогою соціограм, тобто візуальних діаграм, в яких окремі особи представлені у вигляді точок, а зв'язки між ними - у вигляді ліній. На цьому підході заснована соціометрія - психологічний метод для з'ясування розподілу ролей в колективі. До 70-х років остаточно сформувався комплекс соціологічних і математичних методів досліджень, які становлять науковий фундамент аналізу соціальних мереж.

В сучасному світі відбувається комунікаційна революція. Використання соціальних мереж в комунікаційних цілях продовжує рости, у той час як роль передаючих ЗМІ, таких як електронна пошта, знаходиться на етапі зниження популярності. Facebook досяг 700 000 000 користувачів у всьому світі і був оцінений приблизно в \$ 50 мільярдів доларів. Пе-

* старший лаборант НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Рижков М.М.

редбачуваний дохід від реклами в соціальних мережах досягне, за прогнозами, до 2015 році \$ 8.3 мільярдів. 81% компаній використовує (або планує використовувати) соціальні мережі, щоб збільшити вплив у суспільстві. Сімдесят три відсотки малих і середніх підприємств використовують соціальні мережі в маркетингових цілях.

Соціальні мережі - основна причина, по якій сьогодні зростає кількість часу, проведеного в Інтернеті. До цього висновку прийшли автори дослідження «Never Ending Friend-ing» [2]. Дослідження було підготовлено спільно компаніями «TNS», «Teenage Research Unlimited» і «Marketing Evolution» за дорученням «MySpace», «Carat» і «Isobar». Витяги з нього публікує «eMarketer».

Як виявилось, третина опитаних у віці від 14 до 40 років, які користуються соціальними мережами, збільшили в результаті цього час присутності в Інтернеті. І лише у 8% користувачів, які спілкуються в соціальних мережах, загальний час перебування в Мережі скоротився.

Електронною поштою стали більше користуватися 26% опитаних (менше - 14%), Інтернет-пейджерями - 24% (менше - 16%) [3].

Хоча ті користувачі, які стали більше часу проводити в Мережі, зовсім не обов'язково роблять це за рахунок перегляду телепрограм. Автори дослідження зауважують, що у любителів спілкування в соціальних мережах спостерігається тенденція менше дивитися телевізор. У цьому полягає їх відмінність від тих користувачів, чиє проведення часу в Мережі присвячено не соціальним мережам, а іншим видам інтернет-активності. В середньому любитель соціальних мереж дивляться телевізор приблизно на дві години на тиждень менше, ніж звичайні користувачі Інтернету.

Ключова перевага соціальних мереж - це можливість користувачів заявляти про свої інтереси, розділяти їх з оточуючими і вибудовувати відносини з важливими їх людьми.

Існує багато визначень такого поняття, як соціальні мережі. На думку автора, найбільш чітко відображає суть цього явища визначення, яке дає електронна енциклопедія Вікіпедія: «Соціальні мережі - це електронні мережі для соціальної взаємодії, які мають в своєму розпорядженні найбільш доступні та масштабовані методи публікації [4]. Соціальні мережі використовують мережеві технології, щоб перетворити комунікацію в інтерактивний діалог.

Приклади веб-сайтів та інтернет-взаємодій, які потрапляють під це визначення, включають: LinkedIn, Facebook, Twitter, Digg, Delicious, StumbleUpon, Foursquare, блогові платформи (наприклад WordPress, Drupal, Живий Журнал тощо), Wikipedia, Vkontakte.com, Connect.ua тощо.

Соціальні мережі схожі на всебічну бесіду, яка може проходити з усім світом, або з однією людиною, або, що часто буває, з кількома. Соціальні мережі забезпечують людей механізмами для того, щоб вони мали можливість знаходити спільноти аналогічно мислячих, зацікавлених в певних темах і підтемах людей.

При аналізі механізмів дії соціальних мереж і способів подання та поширення інформації в них виникають унікальні і не мають аналогів у реальному світі специфічні юридичні проблеми [5].

По-перше, це проблеми регулювання електронної комерції. До них відносяться питання укладення контрактів за допомогою соціальних мереж, питання недобросовісної реклами, спаму, проблема оподаткування підприємництва в мережі.

Тематикою наступної групи юридичних проблем в мережі є дотримання авторських прав в мережі. Тут виникають недозволені і такі, що неоднозначно трактуються по законодавству зарубіжних країн і України, питання використання фреймів, посилань, метатегів.

Чергова надзвичайно полемічна проблема соціальної мережі - використання товарних знаків у ній. Саме з цієї мережевої проблеми на Заході вже зараз є велика кількість судових рішень.

Дуже важливою проблемою соціальної мережі є визначення відповідальності провайдерів і власників сайтів за зміст тієї інформації клієнтів і користувачів, що знаходяться на їх серверах. У ряді країн вже прийнято декілька специфічних нормативно-правових актів, що регулюють зазначені відносини і правозастосовна практика має яскраво виражену національну диференціацію, що вступає в протиріччя з всесвітнім характером мережі Інтернет.

П'ятої групою правовідносин, що відбиває специфічність регулювання соціальних мереж, є багатогранні питання інформаційної безпеки, що включають в себе криптографію, шифрування (ці аспекти детально регламентовано в Україні), забезпечення безпеки доступу до даних, охорону інтересів приватного життя (privacy).

До даної групи примикають питання моралі і цензури (як приватної, так і мережевих соціальних груп, а також держав і організацій).

Таким чином, можна зробити висновок про те, що зараз в Україні і в світі спостерігається становлення нової галузі права - права телекомунікацій.

І відразу ж виникає принципове філософське питання про доцільність пріоритету принципу первинності норм реального світу, яке необхідно вирішити якомога швидше.

В Україні вже зараз існує і активно розвивається законодавство у сфері інформатизації, яке включає в себе багато законів (основними можна вважати закони «Про друковані засоби масової інформації», закон «Про доступ до публічної інформації», закон «Про рекламу» тощо.), ряд указів Президента, а також обширний пласт нормативно-правових актів органів зв'язку, інших органів виконавчої гілки влади.

Відсутність міжнародного уніфікованого нормативного регулювання використання соціальних мереж тільки збільшує ймовірність використання інформації не за призначенням.

Незважаючи на те, що на рівні Європейського Союзу була прийнята 24 жовтня 1995 року Директива 95/46 про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних, а також інші специфічні документи, які доповнюють і гарантують право на захист даних на рівні Європейського Союзу, більшість постачальників послуг соціальних мереж (наприклад Facebook) постійно проживають за рамками європейського Союзу, так що вона не здійснює вищезазначених своїх функцій регулювання [6].

Таким чином, необхідно створити усьому світі правила, які були б в змозі відповісти на глобальні виклики, які в силу своєї природи зазвичай представляють такого роду мережі. У відповідь на проблеми, яких зазнає людство, і в зв'язку з безпрецедентним зростанням кількості персональної інформації в Мережі, Міжнародна робоча група із захисту даних в сфері телекомунікацій, в ході зустрічі в Римі, а також Європейські органи влади із захисту даних на конференції, яка відбулася в жовтні цього року, проаналізували потенціал небезпек в соціальних мережах для особистого життя. Були створені декілька рекомендацій, яким необхідно слідувати, як користувачам цих послуг, так і творцям соціальних мереж, щоб уникнути правопорушень, або, принаймні, зменшити їх вірогідність.

Відносно рекомендацій, адресованих користувачам соціальних мереж, організаціям та асоціаціям, які представляють їх, вони повинні реалізовувати освітні програми, спрямовані на користувачів, для того, щоб навчити, як захистити свої особисті дані. Заходи, які, на думку експертів, всі користувачі повинні знати і застосовувати, є наступними:

- Перед публікацією особистих даних в мережі, потрібно враховувати те, що інформація профілю та фотографії можуть братися до уваги при працевлаштуванні.
 - Необхідно звертати увагу на діяльність дітей в Інтернеті, особливо на сайтах соціальних мереж. Саме діти використовуються кримінальними елементами для отримання контактних даних та конфіденційної інформації з метою подальшого несанкціонованого використання.
 - Дуже ефективним є використання псевдоніма замість справжнього імені користувача, але тут важливо враховувати той фактор, що навіть в цьому випадку у користувача є лише обмежена можливість контролю над тим, хто може ідентифікувати його, так як треті особи можуть розшифрувати псевдонім за допомогою спеціального програмного забезпечення.
 - Правильне використання соціальних мереж в інтернеті доповнюється відповідальністю провайдерів перед ними. Відповідно з цим твердженням, фахівці в цій галузі рекомендують створення наступних заходів:
 - Говорячи про соціальні мережі, які надають послуги, що діють в різних країнах, власники цих мереж повинні поважати правила конфіденційності країн, в яких вони надають свої послуги, мати дозвіл на таку діяльність національної влади із захисту даних, якщо це необхідно.
 - Надання користувачам прозорості та відкритої інформації про переробку і використання особистої інформації, попередження користувачів, у зрозумілій формі, про інформацію про потенційні наслідки розкриття своїх особистих даних у профілі, про загрози безпеки, а також про можливі правові доступи до особистої інформації третіх осіб.
 - Поліпшення користувацького контролю над використанням членами спільнот власних даних профілю.
 - Створення та підтримка умов, в яких конфіденційність користувачів за умовчанням знаходиться в пріоритетних завданнях творців соціальних мереж.
 - Поліпшення та підтримку безпеки своїх інформаційних систем і захисту користувачів від незаконного доступу до їх профілів.
 - Наявність швидкого і легкого алгоритму анулювання користувацького членства, видалення його профілю і всієї інформації, опублікованої в мережі.
 - Прийняття належних заходів з метою запобігання «глобального пошуку» даних профілю третіми особами.
 - Користувацькі дані профілю можуть бути вивчені з метою ділового співробітництва тільки за умови попередньої згоди користувачів. Відсутність індексації профілів за замовчуванням має основним пріоритетом.
- Глобальний характер спорів, викликаний активним збільшенням користувачів соціальних мереж, припускає, що єдині правила повинні бути розроблені на міжнародному рівні і узгоджені з основними провайдерами соціальних мереж.

Список використаних джерел

1. Путеводитель по социальным сетям Интернета//Статьи: история появления термина «Социальные сети» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.social-networking.ru/article/social-networking-term-history>.
2. MediaRevolution// Больше времени на общение [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://mediarevolution.ru/audience/behavior/730.html>.

3. Legal issues in social networking [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.millercanfield.com/media/article/200120_LEGAL%20ISSUES%20IN%20SOCIAL%20NETWORKING.pdf.
4. Wikipedia// Social Network [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Social_network.
5. Дмитрий Романов. Правовые проблемы социальных технологий [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://pravo.ru/review/view/60122/>.
6. David Navetta. The Legal Implications of Social Networking: The Basics (Part One) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.infolawgroup.com/2011/06/articles/social-networking/the-legal-implications-of-social-networking-the-basics-part-one/>.

Крижко Є.В.*

США ЯК ФАКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПАКИСТАНУ У 1990 - 2008 РР.

По закінченні «холодної війни» сталися кардинальні зміни структури міжнародних відносин та розстановки політичних сил в світі, що зробило вплив при формуванні відповідного новим реаліям зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів Америки і спричинило за собою перебудову зовнішньополітичної концепції Пакистану в 1990 - 2008 рр.

Ключові слова: США, Пакистан, зовнішня політика, регіональна стратегія.

По окончании «холодной войны» произошли кардинальные изменения структуры международных отношений и расстановки политических сил в мире, что оказало влияние при формировании соответствующего новым реалиям внешнеполитического курса Соединенных Штатов Америки и повлекло за собой перестройку внешнеполитической концепции Пакистана в 1990 - 2008 гг.

Ключевые слова: США, Пакистан, внешняя политика, региональная стратегия.

With the end of the «cold war» made drastic changes in the structure of international relations and political alignment of forces in the world that has influenced the formation of the corresponding realities of the new foreign policy of the United States and led to a restructuring of foreign policy concept of Pakistan in 1990 - 2008 years.

Keywords: United States, Pakistan, foreign policy, regional strategy.

Кінець 80-х - початок 90-х років характеризувалися кардинальними змінами структури міжнародних відносин та розстановки політичних сил в світі, що безпосередньо вплинуло на формування нових реалій зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів Америки і спричинило перебудову зовнішньополітичної концепції Пакистану.

Із закінченням «холодної війни» у США з'явилися нові можливості й одночасно дуже серйозні проблеми. З одного боку, припинення глобальної конфронтації означало зникнення реальної військової загрози Сполученим Штатам і перетворення їх в єдину наддержаву. США придбали набагато більшу свободу стратегічного маневру й отримали широкі можливості для співробітництва з державами, які входили раніше в соціалістичну співдружність, і новими державами на пострадянському просторі. З іншого боку, крах біполярного світопорядку обернувся посиленням дестабілізуючих тенденцій у світі, що виразилося в збільшенні чисельності етнорелігійних конфліктів, поширенні ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення, зростанні міжнародного тероризму та злочинності.

* асистент кафедри нової і новітньої історії Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Виведення радянських військ з Афганістану привів до зміщення американських пріоритетів у відносинах з Пакистаном. Пакистан перестав розглядатися американцями як форпост протистояння «радянській загрози». Як наслідок, різко активізувалася критика зусиль Пакистану зі створення власної ядерної зброї. Невдоволення американської адміністрації викликали також бездіяльність пакистанської влади в питаннях боротьби з незаконним виробництвом та оборотом наркотиків і різке посилення ісламського чинника у зовнішній політиці Пакистану. В кінці 1990 р. конгрес США призупинив військово-економічну допомогу Пакистану, ввівши так звану «поправку Пресслера». Дана поправка, прийнята ще в 1985 р., вимагає, щоб президент США щорічно інформував конгрес про те, що Пакистан не має ядерної зброї, інакше останній позбавляється права на отримання допомоги. 1 жовтня 1990 р. Дж.Буш не виступив перед Конгресом з підтвердженням відсутності у Пакистану ядерної зброї. Це призвело до заморожування поставок до Пакистану озброєнь на загальну суму в 1,3 млрд. доларів [1] (включаючи літаки F-16, які Пакистан вже частково сплатив) і припинення економічної і військової допомоги на суму 564 млн. доларів [2], запланованої на 1991 р. Надання допомоги тривало тільки по лінії вже діючих програм. По суті це був перший (і вельми відчутний для Пакистану) збій в налагодженому механізмі військово-політичної взаємодії двох країн.

А завдання збереження «особливих відносин» з США було важливою метою пакистанської зовнішньої політики в 1990-1999 рр. Стикаючись з новою прагматичною політикою США в Південній Азії, пакистанська дипломатія, враховуючи наслідки введення «поправки Пресслера», як і раніше намагалася підтримувати максимально високий рівень відносин з США. «Союз» з заокеанської державою розглядається як свого роду страховка на випадок, якщо справа дійде до силового вирішення давньої суперечки з Індією. США у свою чергу дотримувалися стратегії нейтралітету в пакистано-індійських конфліктах. А враховуючи швидкі темпи економічного зростання Індії, американо-індійський альянс виглядав більш перспективним, ніж союз з Пакистаном [3].

Тому на початку 90-х рр. різко зросла увага США до Індії, і, відповідно, знизився інтерес до Пакистану. Це не тільки обмежило пакистанські можливості в наближенні до бажаної мети - паритету двох найбільших країн субконтиненту, а й, певною мірою, знизило ставки Пакистану і у відносинах з іншими країнами та регіонами: Близьким і Середнім Сходом, Китаєм і Японією, Європою і Південно-Східною Азією. Саме тому Пакистан продовжував домагатися хоча б видимості «особливих відносин» з США, прагнучи отримати завдяки цьому політико-пропагандистські переваги перед Індією.

Активізація американо-індійських зв'язків викликала помітне занепокоєння Ісламабаду. У розвитку діалогу між США та Індією принципове значення мало згоду американської адміністрації не пов'язувати розвиток двосторонніх відносин у торгово-економічній області із суперечливими проблемами, зокрема, з позицією Індії з ДНЯЗ і ДВЗЯВ. США були найбільшим торговим партнером Індії (16,7% індійського експорту припадає на Сполучені Штати) [4].

Індія в першу чергу була зацікавлена у нейтралізації старого альянсу США і Пакистану, зменшенні обсягів американської військової та економічної допомоги Ісламабаду. Для Сполучених Штатів Індія важлива як велика регіональна держава, яка прагне до лідерства в Південній Азії. За деякими оцінками, Індія вже через 10 років на основі своєї військової промисловості, закупівель сучасної зброї за кордоном та економічної потужності зможе блокувати в разі необхідності будь-які дії США в басейні Індійського океану [5].

Ситуацію ускладнювало те, що у вересні 1991 р. Сполучені Штати і Радянський Союз оголосили про рішення припинити надання військової допомоги противоріччям у групо-

ванням в Афганістані. Таким чином, Афганістан опинився на периферії зовнішньополітичних інтересів американської адміністрації, а Пакистан, позбавлений економічної і військової допомоги, зіткнувся з необхідністю самостійно вирішувати гострі внутрішні проблеми, які стали результатом його залученості в конфлікт в Афганістані. Пакистану як і раніше доводилося нести великі витрати з утримання афганських біженців, які не хотіли повертатися на обійняту громадянською військовою батьківщину, а також на підтримку різних афганських угруповань.

Пакистанські керівні кола досить ясно віддавали собі звіт в тому, що встановлення контролю Пакистану над афганською територією обіцяє йому величезні стратегічні переваги над Індією, а також доступ на місткі ринки Центральної Азії. Завдяки своєму географічному положенню Пакистан може повною мірою скористатися плодами торгового транзиту центральноазіатських республік, що не мають виходу до моря. Нормалізація обстановки в Афганістані дозволила б Пакистану створити мережу автомобільних та залізничних комунікацій з країнами центральноазіатського регіону, що знаходилася під його контролем.

Тому Пакистан прагнув продемонструвати свої можливості впливати на події в Афганістані. Так, в ході візиту в 1995 р. у Вашингтон глава пакистанського уряду Б.Бхутто заявила, що Пакистан «має можливості для впливу на події в регіоні і для контролю над ними». Виступ Пакистану на стороні талібів може розцінюватися як підтвердження обіцянки Б.Бхутто «знайти шлях для припинення обстановки хаосу в Афганістані» і зробити виконавцем цього завдання рух Талібан [6].

Взяття талібами стратегічно важливого міста Герат на заході країни практично збіглося з підписанням 3-мільярдного контракту зі спорудження газопроводу з Туркменістану до пакистанського узбережжя Індійського океану. Кошти на будівництво надавали Саудівська Аравія і американська компанія «Юнокал», яка і повинна була здійснювати будівництво. Керівництво компанії вітало успіхи талібів, назвавши їх рух позитивним фактором для регіону. Прокладка трубопроводу означала б для Пакистану відкриття стратегічного коридору в Центральну Азію.

Головним бар'єром на шляху реалізації стратегії пакистанського уряду з організації приходу талібів до влади в Афганістані стала рішуча протидія таким спробам з боку інших народностей цієї багатонаціональної країни. Як видається, без відновлення в тій чи іншій формі системи поділу влади між племенами і кланами міцний мир і сталий центральний уряд в Афганістані навряд чи можливі. Складається ситуація, коли жодна з угруповань не могла встановити свій повний контроль над всією територією Афганістану. У зв'язку з цим ставилася під питання реалізація стратегічних задумів Пакистану, як щодо Афганістану, так і регіону Центральної Азії. Спроби привести до влади пуштунів без врахування інтересів інших національностей країни була головною помилкою ісламабадського керівництва, що отримало репутацію сили, яка прагне до територіального розчленування Афганістану.

У липні 1993 р. в центрі уваги США виявилася співпраця Пакистану з Китаєм в ракетній сфері. Державний департамент, отримавши інформацію про продаж Китаєм Пакистану ракет середньої дальності (М-11) та пускових установок, попередив керівництво КНР про можливість введення санкцій проти країн - порушниць Режиму контролю над ракетними технологіями (РКРТ). Незважаючи на те, що китайська сторона відкинула звинувачення подібного роду, державний департамент США визнав за необхідне оголосити 25 серпня 1993 р. про введення санкцій проти Пакистану і КНР. Сполучені Штати ввели обмеження на експорт високотехнологічної продукції до Пакистану і заборону на експорт

товарів до Китаю протягом двох років [7]. По суті, даний інцидент більшою мірою позначився на китайсько-американських відносинах, ніж на відносинах між Пакистаном і США. Однак сам факт втручання у двосторонні пакистано-китайські відносини і спроба тиску на КНР з боку США були вкрай негативно сприйняті пакистанським керівництвом.

Незважаючи на відсутність прогресу в питанні пакистанської ядерної програми, що була ключовим пунктом в пакистано-американському порядку денному для державного департаменту, міністерство оборони США було зацікавлене в поліпшенні відносин з Пакистаном, розглядаючи його як потенційно значущого союзника і провідника американських інтересів в мусульманському світі. Тому в січні 1995 р. міністр оборони США Вільям Перрі здійснив візит до Ісламабаду. Він запропонував відновити роботу пакистано-американської консультативної групи, створеної в період афганської війни як механізм, в роботі якого брали участь представники військових відомств двох країн. У Перрі визнав обгрунтованими претензії Пакистану, що стосувалися літаків F-16 [7].

В 1996-1997 рр. простежувалося прагнення американців знизити витрати по утриманню Пакистану в орбіті свого впливу. Разом з тим у США виникла стурбованість щодо активізації Ірану в Афганістані. Під впливом нових обставин, зокрема положення в Афганістані, США намагається переглянути свою дипломатію в Південній Азії і навіть зменшити проіндійській крен у своїй політиці. У квітні 1996 р. було вирішено надати Пакистану затриману згідно «поправці Пресслера» військову техніку на загальну суму 368 000 000 доларів. При цьому в Пакистані досить ясно віддавали собі звіт в тому, що навіть при істотному поліпшенні відносин з США навряд чи вдасться їх вивести на рівень 1980-х років.

Необхідно відзначити, що Росія та Іран були стурбовані провідною роллю Пакистану в афганських справах. Іран не хотів бачити в новому афганському уряді войовничо налаштованих сунітів, а також посилення ролі США в регіоні. Росія побоювалася ще більшої нестабільності в «південному поясі» СНД. У керівників країн Центральної Азії, особливо Таджикистану та Узбекистану, політика Пакистану також викликала певні побоювання.

Після ядерних випробувань в Південній Азії в травні 1998 р. світове співтовариство виявилось налаштованим більш доброзичливо до Пакистану, оскільки дії Індії розглядалися як порушення режиму нерозповсюдження ядерної зброї, а аналогічні дії Пакистану - як вимушена відповідь. Каргільський інцидент серйозно змінив ситуацію. Світове співтовариство одностайно засудило пакистанську акцію і підтримало дії Індії щодо її припинення. Знову посилювалися міжнародні санкції, накладені на ІРП. Військовий переворот в Пакистані в жовтні 1999 р. ще більше посилював ізоляцію країни в світовому співтоваристві [8, с. 48].

Події 11 вересня 2001 р. в США привели до кардинальної зміни умов реалізації зовнішньополітичного курсу Пакистану. Перед початком антитерористичної операції в Афганістані Пакистан опинився у вкрай складній ситуації. Фактично, генерал П.Мушарраф повинен був зробити історичний вибір, який в свою чергу визначив би геополітичну долю Пакистану на довгу перспективу. Рішення П.Мушаррафа виступити на боці антитерористичної коаліції і відмовитися від підтримки Талібану мало вирішальне значення, як для Афганістану, так і для самого Пакистану. На відміну від багатьох інших учасників цієї антитерористичної компанії, Пакистан поставив під удар внутрішньополітичну стабільність. Більше того, знову погіршилися його відносини з Індією, поставивши традиційних суперників на грань великомасштабного зіткнення. З цього часу внутрішня стабільність Пакистану і його зовнішня безпека знаходяться в прямій залежності від успіху американської політики глобальної боротьби проти міжнародного тероризму, а точ-

ніше, від розвитку подій в самому Афганістані, а також на Близькому Сході. Якщо США значно зміцнили своє геостратегічне положення в Центральній та Південній Азії, то Пакистан, навпаки, втратив практично всі свої переваги в двосторонніх пакистано-афганських зв'язках. Його місце зайняли Сполучені Штати, а він сам перетворився на простого провідника інтересів політики США в Південній Азії [9]. Однак цей курс був вигідний П.Мушаррафу, оскільки зміцнював його особисту владу за рахунок підтримки провідних країн світу, а також піднімав престиж Пакистану на міжнародній арені.

В результаті, країна опинилася на межі антиурядового соціального та етноконфесійного вибуху на базі ісламістських настроїв. Ця загроза зберігається і в даний час. Крім того, наявність ядерної зброї у Пакистані ставить його в становище постійного заручника цього фактора: у разі загострення внутрішньополітичної ситуації США можуть втрутитися, щоб взяти під контроль пакистанський ядерний арсенал. Таким чином, Пакистан підтвердив свою залежність від Сполучених Штатів і світових фінансових інститутів, а також заручника зовнішніх і внутрішніх ісламістів. У нових умовах ІРП змушена шукати шляхи та способи взаємодії з ісламістськими силами, йти на компромісні політичні рішення, вести подвійну гру, відкрито підтримувати США в їхній боротьбі з міжнародним тероризмом і, в той же час, закривати очі на існування баз терористів на території Пакистану, щоб не втратити підтримку Заходу і зберегти стабільність в країні.

Результатом підтримки Пакистаном зовнішньополітичної стратегії США стали наступні дії. 23 вересня 2001 р. були зняті американські санкції, надана економічна допомога, відстрочена виплата відсотків за зовнішнім боргом, обіцяний кредит в 1 млрд. дол. Таку ж позицію зайняли й інші «спонсори» Пакистану - Японія, Німеччина, Великобританія, Франція та ін. Японія, наприклад, оголосила про намір реструктурувати пакистанський борг - 3,2 млрд. дол., а потім про виділення 1 млрд. дол. на реалізацію проектів у соціальній сфері. Світовий банк ухвалив рішення про збільшення розмірів щорічної допомоги Пакистану на 300 млн. дол. На розвиток сільського господарства позику в 550 млн. дол. виділив Азіатський банк розвитку [7]. Поява нових інвестиційних коштів дало можливість ІРП відновити переговори щодо здійснення своїх енергетичних проектів з країнами Центральної Азії.

Особливо слід відзначити роль США у подоланні кризи травня - червня 2002 р. у відносинах між Індією і Пакистаном, що загрожував перерости в ядерний конфлікт. У Пакистані серйозно побоювалися, що США відвернуться від Пакистану, як тільки перестануть мати в ньому потребу. Ісламабад отримував тривожні сигнали: американці в серпні 2003 р. зняли свої заперечення на продаж Індії ізраїльської системи раннього виявлення та оповіщення «Фелкон» (АВАКС). Влітку 2005 р. були підписані ряд документів між Індією і США: 28 червня - угода «Нові рамки відносин США та Індії у сфері оборони», а 18 липня - «Спільну заяву про співробітництво в ядерній сфері» [10]. Побоювання в Пакистані викликали і щодо співпраці США з Індією у сфері атомної енергетики. Тим самим індійці отримали величезну перевагу перед пакистанцями.

Пакистанський уряд разом з тим сподівався, що США і надалі будуть чинити тиск на Індію, щоб умовити його вступити в переговори із Пакистаном щодо питання про Кашмір. США зайняли обережну позицію щодо кашмірської проблеми. Вашингтон не хотів втратити тісний контакт з Пакистаном як традиційним союзником і виключно важливим партнером в незавершеній боротьбі з міжнародною терористичною мережею. З іншого боку, США прагнули розвивати і поглиблювати партнерські відносини з Індією, розглядаючи її як протизвагу Китаю в Азії і розраховуючи на взаємовигідні економічні зв'язки [11].

Співпраця з могутнім північним сусідом розширювало для Пакистану можливості маневрування в системі складних відносин з США. Велике значення співпраці з Китаєм для зміцнення зовнішньополітичних позицій Пакистану, вирішення його проблем в економічній, військовій та інших сферах збереглося і в умовах активізації пакистано-американських відносин на початку ХХ ст., Після десятирічної їх стагнації в 1990-і роки. Пакистан підтримує позицію Китаю відносно територіальних і прикордонних проблем. Так, відкинувши формулу «двох Китаїв», свого часу введена в міжнародну практику західними політиками, пакистанський уряд розглядає Тайвань як невід'ємну частину території КНР, аналогічну позицію Пакистан завжди займав і в питанні Тибету.

У свою чергу, Китай був зацікавлений у підтримці з боку такого значного азіатського гравця як Пакистан. При цьому враховувалися його дружні стосунки з більшістю країн Західної Азії, де КНР має економічні та політичні інтереси, активна діяльність і зростання впливу Пакистану в ОІК. І найголовніше полягало в тому, що співпраця з Пакистаном розширювало можливості впливу Китаю на геополітичну ситуацію в Південній Азії, що було важливим для китайської сторони навіть в умовах нормалізації відносин з Індією [12].

США надавали і серйозний тиск на взаємини Пакистану та Ірану, прагнучи, з одного боку, до посилення ізоляції ІРІ, включену до числа «країн-ізгоїв», з іншого, - намагаючись забезпечити інтереси американських компаній, які могли б увійти до консорціуму з будівництва Трансафганського газопроводу та брати участь у транспортуванні енергоресурсів з центральноазіатських країн. Так у грудні 2005 р. було оголошено рішення про будівництво нафтопроводу з Ірану в Індію через ІРІ, однак 6 січня 2006 р. Держдепартамент США виступив з різкою критикою цього проекту [13]. У підсумку реалізація проекту була відкладена на невизначений час.

В ході візиту президента США Дж.Буша до Пакистану на початку березня 2006 р. П.Мушарраф дав зрозуміти, що Пакистан має намір підтримати проект США «Велика Південна Азія», позиціонував свою країну як американського союзника в реалізації планів зі створення інфраструктури комунікацій та енергетичних коридорів, що проходять через територію Афганістану і зв'язують таким чином Південну і Центральну Азію. На офіційному обіді з президентом США 4 березня 2006 р. П.Мушарраф заявив: «... Стратегічно розташований на перехресті Південної Азії, Центральної Азії та Східної Азії Пакистан має потенціал стати центром економічної активності і каталізатором прогресу своїх сусідів. Ми маємо намір виконати цю призначену нам роль і виконати плани з розвитку інфраструктури, комунікацій та енергетичних коридорів. Стратегічне партнерство, підтвержене сьогодні, сприяє нашому успіху в реалізації наших спільних прагнень до миру і розвитку в цьому критично важливому регіоні світу» [14].

Американські оцінки ситуації в Пакистані відбивалися, наприклад, в доповіді директора Національної розвідки Дж.Негропонтте, опубліковану 11 січня 2007 р.: Пакистан залишається основним партнером в антитерористичній боротьбі, але в той же час він залишається і одним з найбільших джерел екстремізму. У доповіді було зазначено, що силові дії не вирішать проблеми, а навпаки будуть провокувати пуштунські племена, які в основному підтримували талібів, а також сприяти зростанню опозиції серед ісламських партій. Однак візит Дж.Негропонтте в Ісламабад 17 листопада 2007 р. підтвердив, що США продовжують підтримувати режим П.Мушаррафа, «під керівництвом якого Пакистан домогся значного прогресу», і розглядати його основним союзником у боротьбі проти тероризму та екстремізму, сприяти чому повинен був «демократичний політичний процес» [15]. Виходячи з цього, США не відмовлялися від співпраці з діючим урядом Пакистану

і мали намір продовжувати чинити на нього дипломатичний тиск, щоб виключити радикальні зміни, які могли послабити вплив США.

Характеризуючи цілі американської політики на пакистанському напрямку, можна виділити ряд важливих для США напрямів: спільна боротьба з тероризмом; ядерна програма, необхідність припинення ядерної гонки з Індією; обмеження контактів з Північною Кореєю; здійснення демократизації таким чином, щоб не порушити стабільність нинішнього режиму; усунення ворожості між Пакистаном та Індією, щоб зберегти можливість розвитку відносин з Делі; перетворення Пакистану в помірну мусульманську державу, яка могла б стати моделлю для інших країн ісламського світу; зменшення ризику трансформації Пакистану в «країну-ізгоя» внаслідок приходу до влади екстремістсько-терористичних елементів [16]. Американська адміністрація, розуміючи і враховуючи роль, яку грав Пакистан в антитерористичній кампанії, разом з тим продовжувала проводити досить жорсткий курс щодо пакистанської ядерно-ракетної програми, співпраці Пакистану з КНДР та Іраном в ядерній сфері, а також посилювала тиск на пакистанське керівництво в питанні боротьби з тероризмом. У якості шляхів досягнення цих цілей робиться акцент на позитивну кореляцію між американською допомогою та кроками пакистанського керівництва, які повинні принести реальні плоди в галузі економіки та освіти, в боротьбі з корупцією і в політичній сфері.

В політиці Пакистану можна виділити фактори, що сприяють пакистано-американському зближенню: прагнення П.Мушаррафа зміцнити свою політичну владу, отримати допомогу США в економічному розвитку, забезпечити інтереси безпеки країни, нейтралізувати антипакистанський елемент в індо-американській та індо-ізраїльській стратегічній співпраці. Пакистан, висловлює зацікавленість у зміцненні відносин з Вашингтоном, але при цьому розуміє тимчасовість та недовговічність тісної співпраці з США.

Відносинам Пакистану зі Сполученими Штатами як і раніше не вистачає нової спільної мети. До того ж, на них впливають спроби США налагодити більш тісні зв'язки з Індією в умовах збереження на субконтиненті ситуації, в якій зміцнення безпеки однієї держави фактично веде до ослаблення безпеки іншої. Старі суперечності між двома країнами знову виходять на перший план. Розуміючи нестійкість свого становища, Пакистан прагнув до диверсифікації своїх зовнішніх зв'язків і зміцненню відносин з країнами мусульманського світу; Китаєм, який був стратегічним партнером Пакистану; з Росією, про що свідчив візит президента Пакистану П.Мушаррафа в Москву у лютому 2003 р. Пакистан також взяв курс на розширення співробітництва з країнами Південно-Східної Азії, в тому числі і в рамках Регіонального Форуму АСЕАН.

Список використаних джерел

1. Ядерное нераспространение / под. ред. Орлова В. А. – М.: ПИР-Центр политических исследований, 2002. – Т. 1. – 528 с.
2. Kux D. The United States and Pakistan, 1947–2000 / D. Kux. – Washington, 2001. – 470 p.
3. Khan S. A. The realist/constructivist paradigm: US foreign policy towards Pakistan and India [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.issi.org.pk/publication-files/9220205_17987.pdf.
4. Экономика Индии [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%EA%E0%ED%E8%EA%E0_%C8%ED%E4%E8.
5. Россия и Индия в современном мире. – М., 1995. – С. 43.
6. Котов Л. Соперничество Пакистана и Индии за влияние в Афганистане / Л. Котов // Компас. – 1995. – № 71. – С. 21.

7. Дерябина А. З. Пакистано-американские отношения на современном этапе (1990 - 2004 годы) / А. З. Дерябина // Современный исламский восток и страны запада. – М.: ИИИиБВ, 2004. – 204 с.
8. Москаленко В. Н. Пакистан и Индия: две страны, один конфликт / В. Н. Москаленко // Азия и Африка сегодня. – 2001. – № 1. – С. 47 – 51.
9. Сергеев В. В. О политике Пакистана в Афганистане до и после 11 сентября 2001 г / В. В. Сергеев // Востоковедный сборник. – М., 2006. – № 7. – С. 79 – 84.
10. India – USA Joint Statement [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.dae.gov.in./jtstmt.htm>.
11. Неудача в АфПаке: В чем ошиблись США? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://newworld.blox.ua/2011/07/Neudacha-v-AfPake-V-chem-oshiblis-SShAThe.html>.
12. Шум І. Китайсько-пакистанський тактичний союз як чинник регіонального стримування Індії / І. Шум // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2008. – Вип. 74. – С. 52 – 53.
13. Тереенков К. Отношения Индии и Пакистана со странами залива / К. Тереенков // Азия и Африка сегодня. – 2006. – № 11. – С. 32 – 36.
14. Bush, Pakistan's Musharraf Outline Bright Future for Alliance [Electronic resource]. - Access mode: <http://usinfo.state.gov/sa/Archive/2006/Mar/04-804574.html>.
15. Гринів Д. Політика США в Південній Азії: стратегічний провал? / Д. Гринів // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2008. – Вип. 73. – С. 180 – 184.
16. US policy toward Pakistan. – Wash., 2007. – 54 p. [Electronic resource]. - Access mode: <http://foreignaffairs.house.gov/110/34239.pdf>.

Кулешова К.І.*

ВПЛИВ ПІДХОДІВ ТУРЕЧЧИНИ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ НА АМЕРИКАНСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ

Автор розглядає в цій статті принципи врегулювання конфліктів сучасної політичної політики Туреччини.

Ключові слова: Туреччина, баланс, безпека, міжнародні ініціативи.

Автор рассматривает в этой статье принципы урегулирования конфликтов современной политической политики Турции.

Ключевые слова: Турция, баланс, безопасность, международные инициативы.

The author considers principles of settlement of the conflicts of modern political policy of Turkey in this article.

Key words: Turkey, balance, safety, international initiatives.

1. Сьогодні Туреччина здійснює багатоаспектну зовнішню політику, яка має глобальні виміри – від Африки до Південної Америки, від Східної та Південної Азії до країн Карибського басейну. Вона започаткувала (разом з Іспанією) сім років тому під егідою ООН проект «Союз цивілізацій», спрямований на поглиблення міжкультурного діалогу та протидію екстремізму. Цілі проекту в різних регіонах миру, як і основні напрямки зовнішньополітичної діяльності не суперечать курсу, що його проводить Вашингтон, хоча в окремих випадках, зокрема пов'язаних з регіональними конфліктами, Туреччина виступає впливовим гравцем, якій обіймає незалежну, аж ніяк не підпорядковану Сполученим Штатам позицію, яскраво заявляє про те, що не погоджується із роллю «молодшого партнера».

2. У основі сучасної політики Туреччини по врегулюванню конфліктів лежать шість принципів.

Перший – це пошук балансу між свободою і безпекою. Якщо є безпека хороша для однієї держави, однієї країни і однієї людини, це принесе користь і іншим. Але не слід забезпечувати безпеку на збиток свободі і навпаки. Отже, необхідно знайти правильне співвідношення між ними.

Другий принцип передбачає посилене залучення всіх регіональних сил до мирного процесу, політику «обнулення проблем» в сусідніх країнах. Анкара вважає, що це цілком досяжна мета, за умови існування взаємної довіри.

Третій принцип передбачає проведення ефективної дипломатії відносно сусідніх регіонів, інтенсифікацію співпраці, від якої виграють всі сусіди. Для досягнення цієї мети Туреччина прагне досягнути «безпеки для всіх», шляхом «політичного діалогу на високому рівні», встановлення економічної взаємозалежності», а також культурної гармонії і взаємоповагаги.

* викладач кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

Будучи відповідальним членом міжнародного співтовариства, що змушене вирішувати широкий спектр нагальних проблем, Анкара дотримується четвертого принципу в зовнішній політиці, який можна сформулювати як прагнення до взаимодоповнюючих дій з основними гравцями на світовій арені, в тому числі з Вашингтоном.

П'ятий принцип передбачає ефективне використання міжнародних форумів і нових ініціатив для додання імпульсу вирішенню питань, що представляють взаємний інтерес. Саме з цих позицій слід оцінювати зростання впливу Туреччини в таких організаціях, як ООН, НАТО, Організація Ісламська конференція, а також встановлення взаємин з багатьма новими структурами. Слід нагадати про те, що Туреччина отримала статус спостерігача у ряді провідних регіональних організацій, таких, наприклад, як Африканський союз, Ліга арабських держав, Асоціація країн Карібського басейну і Організація американських держав.

Шостий принцип зовнішньополітичного курсу держави спирається на попередні п'ять, – це створення «нового образу Туреччини» в очах світової спільноти.

3. Згідно офіційній позиції Анкари, вона націлена на те, аби «покласти край конфліктам і укріпити стабільність в регіоні за допомогою новаторських механізмів і каналів для вирішення конфліктів, стимулювання позитивних змін і розвитку міжкультурного спілкування і взаєморозуміння». Її зовнішня політика «має три відмітні особливості: вона орієнтована не на кризу, а на мрію і бачення майбутнього світоустрою; замість того, щоб реагувати на виникаючі погрози, ми пропонуємо творчі підходи до вирішення конфліктів. Крім того, наша політика носить системний характер і охоплює весь спектр міжнародних проблем»

4. Втім, задекларований Анкарою курс на формування місцевих і регіональних блоків, що, мабуть, не випадково підкреслювалося її міністром закордонних справ в Москві, для досягнення вищезазначених цілей та реалізації принципів, не може залишати байдужим Вашингтон. Туреччина виявляє себе останнім часом не надто лояльним членом НАТО, а «турецька модель» все більше стає суто інструментом збільшення впливу власне самої Туреччини в регіональному вимірі.

Наконечний В.І.*

АМЕРИКАНСЬКИЙ ЧИННИК В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

В роботі проаналізовано українсько-польські взаємовідносини у контексті загальної дії фактору американського політичного впливу на ситуацію в пострадянській Європі. Політичні механізми багатосторонніх взаємовідносин набувають значення ключових при розгляді питань стратегічного партнерства та євроінтеграційних процесів у регіоні.

Ключові слова: європейська інтеграція, Європейський Союз, НАТО, стратегічне партнерство, геополітика.

В работе проанализированно украинско-польские взаимоотношения в контексте действий фактора американского политического воздействия на ситуацию в посткоммунистической Европе. Политические механизмы взаимодействия приобретают значение ключевых при рассмотрении вопросов стратегического партнерства и евроинтеграционных процессов в регионе.

Ключевые слова: европейская интеграция, Европейский Союз, НАТО, стратегическое партнерство, геополитика.

This paper analyzes the Ukrainian-Polish relations in the context of the actions of the U.S. political factors influencing the situation in Central-East Europe. Political cooperation mechanisms become important when dealing with key strategic partnerships and integration processes in the region.

Key words: European integration, European Union, NATO, strategic partnership, geopolitics.

Вступ. Нагальні проблеми становлення молоді держави – України, в сучасному світі продиктовані цілою низкою специфічно-вихідних умов становлення державності. З перших днів незалежності України її державність вітали і підтримували більшість сусідніх країн, в тому числі Польща, яка дещо раніше набула фактичної незалежності та почала розбудову власної державної політики. Обидві «молоді» країни-сусідки, які обрали демократичний шлях розвитку, намагались уважно вивчити значний досвід західних демократій щодо розбудови суспільного ладу та проведення комплексу внутрішніх реформ.

Звичайно, що орієнтація державної політики на демократичні цінності та створення вільної економіки, закономірно направляли і Польщу і Україну в сторону інтеграції з Європейським Союзом та тісну співпрацю з США. Із визначенням Україною євроінтеграційного вектору у зовнішній політиці, перед державою постав цілий комплекс проблем, пов'язаних в першу чергу з необхідністю корінного реформування усіх сфер життя країни. Закономірно, що в такій ситуації керівництво держави розуміло, наскільки продуктивною

* аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Науковий керівник: проф. Шевчук О.В.

може стати співпраця з давнім сусідом – Польщею, приклад котрої є наглядним посібником для українських політиків у питаннях державного реформування. Вказана співпраця була розпочата ще у 1991 році і з певним успіхом продовжується до наявного часу, виступаючи як один із компонентів загальноєвропейської та світової політичної системи. Отання, як і будь-яка система, функціонує на основі адекватного реагування на внутрішні та зовнішні чинники, одним із яких є геополітичні та соціально-економічні інтереси провідних країн світу – США та Росії. Розглядаючи систему взаємовідносин Україна-Польща, неможливо оминати ті чинники, котрі справляють значний вплив на становлення та формування як окремих суб'єктів, так і усієї системи загалом. Зокрема, найголовнішими з таких чинників є зовнішня політика Америки, Росії, Європейського Союзу, та НАТО. Відповідно, метою даного дослідження є визначення об'єктивних реалій впливу міжнародної політики США на загальнополітичну ситуацію в європейському регіоні, а зокрема на взаємовідносини між Україною та Польщею.

Матеріали та їх обговорення. З розпадом Радянського Союзу, європейські країни (із «соціалістичного табору») та нові незалежні держави Центрально-Східної Європи, котрі входили до складу СРСР, розпочали реформування державного устрою відповідно до норм та цінностей європейської інтеграції [2]. Сучасна спрямованість розвитку цих країн характеризується розширенням європейських та євроатлантичних структур. З числа цих країн 2 грудня 1991 р. Польща першою офіційно визнала державну незалежність України, а вже 4 січня 1992 р. було встановлено дипломатичні відносини між цими державами. Тим самим, Польща відмежувала себе від Росії новоутвореною державою, що в свою чергу викликало неоднозначну оцінку Заходу [4]. А так, як Варшава, потребувала підтримки західних держав у реалізації свого прагнення щодо вступу до НАТО та інтеграції до Європи, то політичні кола Польщі намагались тримати рівновіддалену позицію у відносинах з Києвом [12]. Загалом же обидві держави, потрапивши до нових геополітичних реалій трансформованої Європи, прагнули до взаємовідносин приязного та взаємовигідного характеру. Саме на цьому етапі закладались ті передумови для майбутнього конструктивного розвитку українсько-польських відносин, котрі в подальшому дозволили їм вийти на досить високий рівень порозуміння та стратегічного партнерства [5].

Завдяки цьому першу половину 1990-х років можливо охарактеризувати як період формування системи двостороннього співробітництва між Україною та Польщею. Так, у травні 1992 р. відбувся перший офіційний візит Президента України Л.Кравчука до Польщі, під час якого було укладено базовий договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між двома державами [9; 10]. Надалі йде ряд офіційних взаємних візитів представників урядів країн, на котрих розглядали питання стратегічного співробітництва та обговорювали засади українсько-польського партнерства, де особливо наголошувалось на європейському контексті двосторонніх відносин [10].

Загальна політична картина взаємовідносин України з Польщею до 1995 р. носила досить пасивний характер. Незважаючи на те, що зустрічі високопоставлених урядовців на офіційному рівні відбувались доволі часто і нерідко закінчувались підписанням тієї чи іншої угоди, то на побутовому рівні, тобто серед населення, ставлення українців до поляків можна охарактеризувати, як недовірливе [21]. Однією із важливих причин цього явища було негативне ставлення частини польського населення та деяких місцевих адміністрацій до надмірно активної торгової діяльності українців, особливо із прикордонних областей, які в умовах суцільного безробіття були вимушені використовувати цю сферу діяльності [4].

Геополітичне становище України та Польщі протягом багатьох століть визначало долю населення цих територій, що також наклало свій відбиток на взаємовідносини двох сусідніх народів. Так, слугуючи фактично буферною зоною між Заходом та Сходом, ці землі завжди були втягнуті в політичні міжнародні інтриги без особливої користі для них самих. Будучи лише інструментом впливу на ту чи іншу державу Східного, або Західного регіонів Європи, українці та поляки часто вступали у кровопролитні братерські суперечки за чужі інтереси. Закидаючи ідеї націоналістичного характеру, українці різали поляків, а керуючись вказівками радянських урядовців, поляки нищили українців [3; 8]. І таких фактів історія цих двох країн знає безліч. Вони продовжують жити в народній пам'яті і теж знайшли своє відображення у недовірливих відносинах середини 1990-х років [3].

Тристороння заява США, Росії та України про ліквідацію ядерної зброї на території України була ухвалена в січні 1994 року. Візит Президента України Л. Кучми до Вашингтона, підписання Україною Договору з НАТО про співпрацю в межах програми «Партнерство заради миру» та низка дій української дипломатії, спрямованих на зближення з Європою, вивели Україну із стану міжнародної ізоляції та зовсім по-іншому розставили акценти Заходу стосовно неї [6]. Зважаючи на таку політику українського керівництва, а також на гарантії щодо своєї безпеки, котрі Польща отримала від західних держав, Республіка Польща різко активізувала відносини з Україною, пропонуючи їй низку ініціатив [5; 19].

Польща і за часів президентства Л. Валенси, а потім і О. Квасьневського дуже багато зробила для просування України на Захід та активно підтримувала її наміри в напрямі інтеграції до Європи. Такий підхід поляків до відносин з Україною був зумовлений, передусім, пересторогою Польщі до посилення впливу Росії на Україну та переорієнтацією останньої на північного сусіда [8]. Таку підтримку української дипломатії Польщею можна пояснити особливістю її зовнішньої політики, де пріоритетне значення завжди надається західному вектору [15]. Його продовжує східний зовнішньополітичний напрям, що перебуває під значним впливом США, Німеччини, Франції, Англії, ЄС і НАТО [15]. На другу половину 90-х років ХХ століття польська східна політика складалась з системи зовнішньополітичних відносин із країнами Центрально-Східної Європи, в яких вона виступала як регіональний лідер і посередник між цими країнами та Заходом. Особливо це стало відчутно після надання альянсом стовідсоткової гарантії щодо її вступу [6].

Загалом США були дуже зацікавлені в підтримці та розвитку тісних взаємовідносин між Україною та Польщею, особливо з появою можливості утворення білорусько-російсько-української військової вісі. Це розглядалось Європою та Сполученими Штатами, як стратегічна небезпека. Таким чином, Польща набуває статусу держави, що поширює західноєвропейську політику на пострадянські країни [14].

Приєднання восьми посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи (Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Словачія, Словенія, Чехія та Естонія) до ЄС у 2004 р., сприймається, як одна з найважливіших подій в історії європейської інтеграції [17]. На сьогодні, Україна та Польща є одними з найважливіших учасників європейських відносин, котрі визначають шляхи геополітичної трансформації в Центрально-Східній Європі. Водночас, нова конфігурація взаємовідносини цих двох держав великою мірою формуються під впливом процесу європейської та євроатлантичної інтеграції, а також особливостей зовнішньої політики США. Для України ці чинники багато в чому визначають поле зовнішньополітичних пріоритетів [1; 18; 20].

США, керуючись власними суто прагматичними інтересами, проводять складну зовнішню політику, спрямовану на розповсюдження американського впливу у Світі [3]. Гео-

політичні інтереси США досить потужно пропаговані всередині країни, тож загалом середній американець впевнений у необхідності розповсюдження американського впливу на планеті, оскільки постійна пропаганда переконує його в безпосередній загрозі ісламського фундаменталізму, тероризму, шпигунства, ядерної війни тощо. Забезпечення ключової ролі США в міжнародних відносинах забезпечено також і з суто технічного боку, оскільки ця країна має найрозвиненішу в світі мережу дипломатичних представництв. При цьому слід зазначити, що зовнішня політика США, фактично, спрямована на втручання у політичне життя багатьох країн Світу, хоч і не завжди безпосередньо, а через певні політичні утворення. Прикладом відкритого прояву експансійної зовнішньої політики США може слугувати посилення геополітичного положення Америки на Близькому Сході, створення військових баз поблизу основного суперника в цьому регіоні – Ірану. Також, до сьогоднішнього дня офіційно не втратила своєї чинності поправка Джексона-Вейніка у відношенні Росії, котра була запроваджена ще в середині 70-х років ХХ століття і мала на меті обмежити фінансові та торговельні стосунки з тими державами, котрі забороняли еміграцію своїх громадян. Фактично дана поправка була введена стосовно Радянського Союзу, з розпадом котрого мала б зникнути сама її необхідність, проте і по-сьогодні вона офіційно не відмінена. Слід зазначити, що у відношенні України поправка Джексона-Вейніка була скасована у 2005 р., що безпосередньо пов'язано з приходом до влади помаранчевої коаліції [1; 2; 5; 13].

Аналіз історичного досвіду останніх двох десятиліть демонструє неабияку прихильність Польщі до США, що виражається в тісній співпраці у всіх сферах життя країни [6]. В свою чергу Україна, переживаючи болючі зміни політичних режимів, намагається не кидатись у крайнощі і підтримувати по можливості нейтрально-незалежну позицію між Сходом та Заходом. Знаковою подією є те, що до 2002 року польське керівництво значно більше орієнтувалось на західні країни, зокрема США, ніж на східні. В свою чергу, українські дипломати, розвиваючи зв'язки із Заходом, одночасно підтримували і розвивали відносини з Росією. Це і зумовило певні розбіжності в зовнішньополітичних орієнтирах держав. Так, посилення співпраці між Польщею та Росією ліквідували суперечності в зовнішній політиці України та Польщі. Тепер Україна, як і Польща, розвиваючи відносини з США та європейськими державами, активно співпрацює з Російською Федерацією [6; 11; 13]. Доречно зазначити, що рівень співпраці держав у реалізації східного та західного зовнішньополітичних спрямувань різний і залежить від внутрішньополітичної обстановки в країні. Водночас тоді, коли Польща досягла значних успіхів у розвитку взаємозв'язків із Заходом, Україна налагоджувала свої відносини з Російською Федерацією. Саме тому розвиток українсько-польських відносин може бути сприятливим для Польщі в реалізації відносин Варшава-Москва, а Україна може розраховувати на поглиблення польської допомоги в її прагненні до інтеграції з ЄС [7; 11; 16].

Висновок. Узагальнення доступного матеріалу, дозволяє констатувати помітну роль США в політичному та економічному житті європейських держав. Зокрема, розглядаючи систему взаємовідносин Україна-Польща, слід відмітити значний вплив зовнішньої політики США на загальне геополітичне становище даного регіону та Центрально-Східної Європи загалом. Під безпосередній вплив американської демократії підпадають усі сфери суспільного життя обох суб'єктів даної системи.

Перспективи дослідження: дана тематика потребує більш детального вивчення з поглибленим використанням архівних матеріалів відомств та міністерств різних країн, а також комплексним застосуванням соціологічних методів дослідження.

Список використаних джерел

1. Андрущенко С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі. - К., 2005. – 228 с.
2. Арель Д. Украина выбирает запад, но без востока // Pro et Contra. – 2005. – № 1(28). – Т. 9. (июль–август). – С. 24-37.
3. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 112 с.
4. Гевко В. Історичні передумови встановлення і поглиблення двосторонніх міждержавних відносин між Україною і Польщею в нових геополітичних умовах // Динаміка наукових досліджень: Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. – Т. 3. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 38–40.
5. Гевко В. Основні тенденції політичного українсько-польського співробітництва в 1993–1996 роках // Наукові записки. Серія: Історія /За ред. професора М.М. Алексієвця. – Вип. 3. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – С. 364–369.
6. Гевко В. Українсько-польські відносини в контексті євроатлантичної інтеграції // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. /За ред. проф. М.М. Алексієвця. – Вип. 1. – Тернопіль: ТДПУ, 2005. – С. 171–175.
7. Государственная программа информирования общественности по вопросам евроатлантической интеграции на 2004 - 2007 годы // Официальный сайт министерства иностранных дел Украины: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua>.
8. Гузенкова Т.С. Какая Россия нужна Украине? // Свободная мысль, 2005, № 8.
9. Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво // Політика і час. – 1992. - № 7-8. – С. 9-13.
10. Дорошко М. С. Геополітичні інтереси та зовнішня політика держав пострадянського простору: навч. посіб. – К., 2011.
11. Закон України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях» // Відомості Верховної Ради України.– 1999.– № 22.– С. 202.
12. Зленко А.М. Дипломатия и политика. Украина в процессе динамических геополитических перемен. – Х.: Фолио, 2004. – 559 с.
13. Зовнішня політика України в умовах глобалізації: Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003 рр.) / Відп. ред. С.В. Віднянський – К.: Генеза, 2004.– 616 с.
14. Зюлковський М. Розширення ЄС. Польща і Україна: виклики майбутнього сусідства // Євро. Економічний вимір інтеграції. Аналітичний щоквартальник.– 2003.– Вип. 2.– С. 19–24.
15. Карасьов В., Звонков Е. Східна політика Польщі та польсько-українське стратегічне партнерство // Стратегічна панорама. - 1999. - №1/2. – С. 59-64
16. Козакевич Є. Рухаємось у доброму і бажаному напрямі // Політика і час.—1995.— №4.—С. 21.
17. Лотоцький С., Трохимчук С. Україна в світовому геополітичному просторі // Зб. наук. пр. – Львів: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. – 192 с.
18. Никифоров А.Р. Геополитический смысл Украины (к постановке проблемы) // Русский геополитический сборник. 2000. №4; Чалый В. Внешняя политика Украины после парламентских выборов: возможны коррективы / В.Чалый, М.Пашков // Зеркало недели. 16.04.2002.

19. Стратегия интеграции Украины в Европейский Союз // Официальный сайт министерства иностранных дел Украины: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua>.
20. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / За ред. Ф.М. Рудича. – К.: МАУП, 2002. – 485 с.
21. Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття // Зб. наук. пр. – К., 1999. – 159 с.

Нелін М.В.*

ІТАЛІЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКА СПІВПРАЦЯ В «ІРАКСЬКОМУ ПИТАННІ»

Актуальність дослідження даного аспекту італійсько-американських відносин обумовлюється подальшим зростанням значущості стратегічного співробітництва США та Італійської Республіки, як одного з «бастіонів» консолідації трансатлантичної єдності та зваженості дій союзників США у боротьбі із спільними зовнішніми загрозами.

Ключові слова: США, Італія, Ірак, ЄС, трансатлантичне співробітництво, біпартійний консенсус, привілейований партнер.

Актуальность исследования данного аспекта итальянско-американских отношений обусловливается последующим ростом значимости стратегического сотрудничества США и Итальянской Республики, как одного из «бастيونов» консолидации трансатлантического единства и взвешенности действий союзников США в борьбе с общими внешними угрозами.

Ключевые слова: США, Италия, Ирак, ЕС, трансатлантическое сотрудничество, бипартийный консенсус, привилегированный партнер.

The urgency of research of this aspect of the Italian-American relations is caused by the subsequent growth of the importance of strategic cooperation of the USA and the Italian Republic, as one of "bastions" of consolidation of transatlantic unity and suspension of actions of allies of the USA in fight against the general external threats.

Keywords: USA, Italy, Iraq, EU, transatlantic cooperation, bipartyny consensus, exclusive partner.

Розпочинаючи аналіз характеру та змістовного наповнення італійсько-американської взаємодії в Іраку напередодні та після інтервенції військових контингентів союзників у березні 2003 року, варто розглянути історичні традиції та «політичну природу» такого співробітництва.

З часу повалення фашистського режиму Беніто Мусоліні в Італії у 1943 році до закінчення «Холодної Війни» та розпаду СРСР, Італійська Республіка залишалась одним з найвідданіших європейських партнерів США, майже завжди беззастережно відкликаючись на звернення офіційного Вашингтона щодо надання військово-політичної та фінансової допомоги у його намірах стабілізувати або взяти під контроль безпекову стабільність у регіонах Близького Сходу, Північної Африки та Південно-Східної Європи. Яскравим прикладом зазначеного можна навести беззастережну підтримку Урядом Італійської Республіки зовнішньополітичної лінії США під час ірансько-іракської війни 1980-1988рр., що полягало у наданні всебічної підтримки режиму С.Хусейна. Одним із свідчень ефективної співпраці можна також відзначити прагматично побудовану систему фінансування

* викладач Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

потреб офіційного Багдада через філіал в Атланті (США) найкрупнішого банку Італії «Національного Банку Праці» (Banca Popolare del Lavoro - BPL), внаслідок чого Ірак отримав «скандально відому» допомогу на закупівлю озброєнь у розмірі 5 мільярдів доларів [1]. Окрім того, за попереднім погодженням з офіційним Вашингтоном, Італійський Уряд брав активну участь у постачанні іракській владі військових суден, морських та протипіхотних мін, гелікоптерів, матеріалів для виробництва хімічної зброї. Аналогічного змісту приклади італійсько-американського співробітництва можна відстежити через підтримку Італійською Республікою зовнішньополітичної лінії США в ході врегулювання Кувейтської кризи 1991 р., інспірованих Вашингтоном «гуманітарних» та миротворчих операцій в Сомалі, на Балканах (балканські війни першої половини – середини 90-х років, Косовська криза), Афганістані.

Після того, як США розпочали антиіракську кампанію у березні 2003 року, офіційний Рим, в особі глави Уряду С.Берлусконі, був не лише активним прихильником військової інтервенції, що відрізнялося від позиції інших лідерів континентальної частини Європейського Союзу – Франції та Німеччини, які до останнього виступали за дипломатичне врегулювання ситуації, - але й безпосередньо, не чекаючи офіційного звернення від океанського партнера, запропонував власні послуги та допомогу. Офіційно, головною причиною такої підтримки було переконливе для італійської сторони надання США доказів зв'язків Уряду С.Хусейна з Аль Каїдою, сприяння міжнародному тероризму, а також отримана від американських та британських спецслужб інформація відносно наявності в Іраку зброї масового знищення (ЗМЗ). Не дивлячись на відсутність відповідної резолюції Ради Безпеки ООН стосовно санкціонованого застосування військової сили, вето постійних членів РБ ООН Франції та Росії, супротив Німеччини та Канади, Італія, разом із Великобританією, Австралією, Іспанією, Данією та Польщею, виступила за активне військове втручання в іракські справи з метою повалення загрозливого для стабільності в регіоні та світі режиму. Втім, такому ходу подій передувала низка спроб з боку офіційного Риму «вгамувати» амбіції Багдада шляхом ініціативної активізації італійсько-іракського міжпарламентського діалогу протягом 2000–2002 років, спроби переконати владу С.Хусейна у необхідності йти на поступки трансатлантичній спільноті. У такий спосіб Італійська Республіка намагалась посісти не менш важливе місце у врегулюванні іракської кризи, ніж прихильники дипломатичного варіанту – Франція та Німеччина, - до останнього часу визначаючись із традиційною дилемою щодо вступу то табору «яструбів» чи «голубів». Зрозумівши марність попередньо докладених дипломатичних зусиль та спираючись на дружній характер персональних відносин з Дж.Бушем, який у своїх промовах завжди віддавав Італійській Республіці роль привілейованого партнера в Європі, С.Берлусконі, в рамках відзначення першої річниці трагічних наслідків терактів у Сполучених Штатах, 11.09.2002 виступив із закликem підтримати військові дії США проти Іраку, «який протягом останніх п'яти років систематично порушував режим санкцій ООН» [2]. При цьому, керівник Уряду Італії позиціонував себе особисто, як «лояльного та поважного союзника США», називаючи Сполучені Штати «головним джерелом безпеки та стабільності у світі» [3].

Водночас, італійська позиція щодо військової інтервенції США та учасників антиіракської коаліції носила застережний характер, що, на етапі збройного протистояння, полягало у наданні виключно політико-дипломатичної підтримки, фінансової допомоги, дозволів використовувати власні військові бази, аеродроми, повітряний простір, без прямого залучення контингентів Італійської Республіки до участі у «театрі військових дій» до моменту переходу контролю над Багдадом до союзників [4]. Великою мірою, це було про-

диктовано намаганням Уряду С.Берлусконі продемонструвати, скоріше, пацифістський, аніж прагматичний характер (суть якого полягала у зацікавленості безпосередньої участі у процесі розподілу контролю над природними ресурсами поствоєнного Іраку – М.Н.) своїх намірів щодо майбутнього Іраку перед головними партнерами по ЄС – Францією та Німеччиною, - позиція яких щодо військового втручання в Ірак, як вже згадувалося, була діаметрально протилежною. У такий спосіб, незалежно та вибірково визначаючи характер, обсяги та зміст допомоги анти-іракській коаліції, Уряд С.Берлусконі намагався дати зрозуміти лідерам Європейського Союзу, що Італія має статус «особливого друга» США в континентальній Європі [5]. Безумовно, не останній вплив на поміркованість позиції офіційного Риму, справили також відсутність суспільної підтримки самої ідеї участі італійських солдатів у військових діях в Іраку, а також радикально негативна позиція Ватикану щодо збройного конфлікту.

З огляду на наведені причини, італійський контингент у кількості 2300 військовослужбовців прибув до Іраку лише у середині червня 2003 року для підтримки правопорядку, надання гуманітарної та медичної допомоги, розмінування територій [6]. Згідно з домовленостями між союзниками, італійці підпадали під британське командування з місцем розташування на Південь від Багдаду, за чисельністю поступаючись лише американським, британським та південнокорейським військам. В свою чергу під італійське командування був переданий португальсько-румунський контингент у кількості 3400 осіб.

Окрім виконання миротворчих і поліцейських функцій, італійська сторона брала активну участь у підготовчій роботі підконтрольного союзникам перехідного Уряду Іраку.

У процесі відбудови післявоєнного Іраку італійська присутність в країні, за підтримки американських партнерів, набувала нових рис, зокрема, було засновано Агенцію з підтримки відбудови (Unità di Sostegno alla Ricostruzione - USR), головною метою діяльності якої стало проведення повномасштабних робіт з відбудови зруйнованої в ході військових дій іракської інфраструктури, сільського господарства, медична реабілітація, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення для популяризації нової влади, інсталяція інформаційних мереж, а також сприяння утвердженню верховенства права. Разом із італійцями більшість співробітників структури склали співробітники американських інституцій.

Участь Італійської Республіки в іракській кампанії значною мірою вплинула на авторитет та популярність правоцентристського Уряду С.Берлусконі всередині самої країни. Найбільшого розголосу у місцевому соціумі набули гибель 19 італійських солдатів 12 листопада 2003 року в результаті збройного нападу на штаб-квартиру італійського контингенту в Ен-Насирія та смерть агента італійських спецслужб Н.Каліпарі, який супроводжував одного з щойно визволених італійських заручників, що загинув 4 березня 2005 року внаслідок помилково відкритого вогню по його автомобілю з боку американських військових. Другий випадок став справжнім випробуванням на міцність італійсько-американського партнерського тандему, оскільки ситуація викликала значний негативний резонанс в суспільстві, критику лівоцентристської опозиції та деяких владних представників політичного істеблішменту країни з вимогою притягнути винних до відповідальності. Втім, С.Берлусконі, коментуючи дану подію в контексті двосторонніх відносин, наголосив, що «цей випадок не має нічого спільного з нашими дружніми відносинами», закликаючи сторони до удосконалення координаційних механізмів між військовими [7].

Одним з наслідків для правоцентристського Уряду суспільно-політичної реакції в Італії на події в Іраку стала їх поразка на виборах 8-10 квітня 2006 року та прихід до влади другого лівоцентристського Уряду Р.Проді, який, важливим гаслом виборчої кампанії, ви-

окремлював необхідність розпочати процес виведення італійських військ з Іраку до кінця 2006 року.

Аналізуючи характер італійсько-американських відносин після «холодної війни», відзначимо неоднозначність тогочасних прогнозів щодо їх майбутнього. Зокрема, на початку 90-х рр. відомий італійський дипломат, політичний оглядач, колишній Посол Італійської Республіки в НАТО та СРСР передрікав, що «долі США та Італії розійдуться» [8], маючи на увазі вищу ймовірність орієнтації зовнішньополітичного вектора Італійської Республіки на європейському напрямку. Втім, політичні реалії в самій Італії «геронтологічно» вибудували особливий механізм «спадковості» дотримання пріоритетів зовнішньої політики, незалежно від того, яка політична сила перебуває при владі. Під час блокового протистояння пріоритети зовнішньої політики визначалися напівавтоматично, враховуючи абсолютну домінанту ідеологічної складової у системі міжнародних відносин та належність країни до Західної системи цінностей. Після низки корупційних скандалів в Італії та внаслідок еволюції політичної культури, у середині дев'яностих років минулого сторіччя «визрів» механізм прийняття зовнішньополітичних рішень на основі біпартійного консенсусу. Внаслідок об'єднання політичних сил у правоцентристський та лівоцентристський блоки, які, за великим рахунком, відрізняються лише внутрішньополітичними методами управління, зовнішня політика набула спадкового характеру незалежно від того, який табір перебуває при владі, а який в опозиції. Кульмінацією даного процесу можна вважати заснування С.Берлусконі політичної сили «Вперед Італія» та формування правоцентристського блоку у Парламенті у 1994 році.

Саме парламентські дебати та досягнення біпартійного консенсусу парламентською більшістю щодо підтримки іракської кампанії, надали офіційні підстави Уряду С.Берлусконі підтримати військову інтервенцію в Іраку. Дана система безпомилково діяла під час прийняття позитивних рішень, як відносно «гуманітарних операцій» США епохи президентства Б.Клінтона, так і закликів до участі у військових діях та боротьби з міжнародним тероризмом часів Дж.Буша.

Єдиною розбіжністю у проведенні зовнішньополітичної лінії право-та лівоцентристів є риторика, яку вони використовують при окресленні стратегічних пріоритетів. Традиційно (з початку-середини 90-х років) прийнято вважати, що правоцентристський блок робить «ставку», у першу чергу, на відносини по вісі Рим – Вашингтон, виокремлюючи двосторонні відносини з окремими країнами ЄС та комунітарними інституціями в якості другої «опори». На відміну від них, лівоцентристи відзначають першочерговість співробітництва з офіційним Брюсселем та європейськими лідерами, а вже потім значення стратегічного партнерства із США. Вплив на постановку питання у такий спосіб відіграла також політична персоналія Р.Проді, який, у проміжку між своїми першим та другим урядами очолював Європейську Комісію.

Не зважаючи на умовні відмінності у черговості зовнішньополітичних пріоритетів, можна стверджувати, що відносини с ЄС та Сполученими Штатами мають рівне значення для політичних сил Італійської Республіки. У контексті відносин з країнами ЄС домінує усвідомлення непересічної важливості економічного партнерства, у відносинах із США – «престиж» ролі привілейованого союзника єдиної у світі наддержави.

У найближче десятиліття Сполучені Штати планують виділити на військові операції близько 1 трлн. доларів. Вже зараз передбачають, що витрата даних коштів відбуватиметься за рахунок скорочення американських інвестицій в економіку країн Європейського Союзу [9]. Очевидним свідченням таких намірів став перший закордонний візит Хіларі Клінтон після її призначення на посаду Державного Секретаря США. Всупереч амери-

канській зовнішньополітичній традиції здійснювати спершу аналогічні поїздки до Європи, вона відбула в політичний тур до азіатських країн. У такий спосіб США дали зрозуміти, що навіть ідучи з Іраку та поступово скорочуючи власну присутність в Афганістані, головним плацдармом реалізації власної гегемонії вони бачать регіон Близького Сходу та АТР. Палким прихильником даної стратегії є також Міністр оборони США, колишній керівник ЦРУ (до речі, американський італієць за походженням – М.Н.) Леон Панетта.

На адресу Сполучених Штатів надходить багато критики стосовно застосування подвійних стандартів у сфері захисту прав людини, одним з прикладів чого можна навести відсутність зазвичай жорсткої в подібних випадках риторики з боку офіційного Вашингтона щодо збройного повалення владою Бахрейну демократичних демонстрацій в 2011 році. Вочевидь зрозуміло, що головною причиною такої позиції США є ніщо інше, як побоювання втратити контроль власних компаній над нафтовими ресурсами близькосхідної країни, гарантом чого виступає нинішній режим.

Іншим фактором, на зростання значення якого варто звернути увагу, є активне обговорення феномену т.зв. американського «експорту демократії». Коментуючи дану тезу слід відзначити однозначність зовнішньополітичної лінії республіканської адміністрації Дж.Буша та демократичної адміністрації Б. Обама щодо доцільності подальшої демократизації азіатського та близькосхідного регіонів із нашаруванням Західної системи демократичних цінностей, не дивлячись на крах попередніх спроб в Іраку та Афганістані. Безумовно, США розраховують на активне співробітництво з країнами-членами Ради співробітництва арабських країн Перської затоки, з якими, окрім інституційних відносин, їх пов'язує система двосторонніх договорів в галузі безпеки. Наразі, адміністрація Б.Обама намагається переконати своїх близькосхідних союзників в тому, що, не дивлячись на виведення військ з Іраку, та закінчення місії в Афганістані у 2014 році, американська присутність в регіоні не знизиться. Зокрема, в ході візиту до Таджикистану, Х.Клінтон підтвердила, що США «мають потужну присутність в регіоні, що є доказом не лише виконання обов'язків країни по відношенню до Іраку, але й до регіону в цілому» [10].

Не дивлячись на те, що суспільна думка в більшості європейських країн демонструє супротив подальшим спробам утвердження США «сучасного колоніалізму» в регіоні Близького Сходу та АТР, політичний істеблішмент європейських країн-лідерів НАТО продовжує займати нейтрально-помірковану позицію до прагнень Вашингтона.

Підбиваючи підсумок, варто виокремити такі риси сучасного італійсько-американського співробітництва.

Сформована на основі принципу біпартійного парламентсько-політичного консенсусу зовнішньополітична лінія прихильності та підтримки військових кампаній Сполучених Штатів на Близькому Сході та АТР буде збережена незалежно від того, яка політична сила перебуває при владі в Італії.

Італійському керівництву притаманно позиціювання країни як «особливого друга» та привілейованого партнера США в континентальній Європі, як у відносинах з країнами ЄС, так і з іншими акторами міжнародних відносин. Головним стимулюючим чинником беззастережної підтримки дій Вашингтона та лобювання їх доцільності є американська гегемонія в світі.

Окрім «**престижу**», італійська сторона продовжуватиме переслідування суто прагматичних цілей співробітництва, пов'язаних із забезпеченням власних зовнішньоекономічних інтересів у багатих ресурсами регіонах за рахунок заповнення «вакууму сили» в них своїм стратегічним партнером - Сполученими Штатами.

Список використаних джерел

1. John King. Arming Iraq: A Chronology of U.S. Involvement. Iran Chamber Society. History of Iran. March 2003.
2. Eric J. Lyman. United Press International. September 11, 2002 p.
3. Ibid.
4. Andrea Bonani, Vincenzo Nigro. L'Italia voleva evitare la guerra. Ora l'Iraq non va abbandonato. Intervista del Ministro della Difesa A. Marino. La Repubblica, 20 aprile 2004.
5. John King. Arming Iraq: A Chronology of U.S. Involvement. Iran Chamber Society. History of Iran. March 2003.
6. The Telegraph. Death toll at Italian military HQ in Iraq rises. 12 November 2003.
7. The Guardian. Berlusconi: Italian troops will stay in Iraq. Thursday 5 May 2005.
8. Aliboni. R. (1993). L'Italia nella politica internazionale. «L'Italia, il Golfo e il Mediterraneo». Anno diciannovesimo: 1990-1991.
9. L'Occidentale. Orientamento quotidiano. 21 Gennaio 2012.
10. Parolibero. 31 Ottobre 2011.

Пилявець О.Л.*

ВПЛИВ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ 2008-2011 РР. НА РОЗВИТОК ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ЄС

Автором висвітлено політичні наслідки фінансової кризи 2008-2011 років для європейської інтеграції. Проаналізовано пропонувані альтернативи розвитку європейської інтеграційної моделі, а саме «федералізації» ЄС та «Європи двох швидкостей». Окреслено негативні тенденції зниження довіри до демократичних інститутів, що спостерігаються в ЄС.

Ключові слова: економічна криза, європейська інтеграція, Європейський Союз, антикризові заходи, демократія.

Автор освещает политические последствия финансового кризиса 2008-2011 годов для европейской интеграции. Проанализированы альтернативы последующего развития европейской интеграционной модели, а именно «федерализации» ЕС и «Европы двух скоростей». Также представлены негативные тенденции снижения доверия к демократическим институтам, наблюдающиеся в Европейском Союзе на современном этапе.

Ключевые слова: экономический кризис, европейская интеграция, Европейский Союз, антикризисные меры, демократия.

The political implications of the 2008-2011 financial crisis for the European Union democratic institutions are analyzed. The alternative models, i.e. «federalization of the EU» and «Europe of two speeds», for the further European integration development are considered. The negative consequences of the financial crises like the general decrease of the democracy support in the European states.

Key notions: economic crisis, European integration, European Union, bailout package, democracy.

Економічна криза, яку з 2008 року переживає Європейський Союз, без перебільшення є найгострішою з кінця 1930-х років. Нове загострення кризових процесів, від яких особливо постраждали Португалія, Греція, Ірландія та Італія, змушує уряди Євросони шукати нових шляхів подолання боргових проблем та оздоровлення своїх економік. Проте все більше політиків та експертів схиляються до думки, що вирішення суто економічних завдань набуває особливого значення, оскільки криза Європейського Союзу вийшла за рамки фіскальної та монетарної сфер. Економічні потрясіння призвели до кризи європейської моделі інтеграції загалом, поставивши під сумнів існування ЄС у тому форматі, в якому він існував до сьогодні. Кризові явища відобразилися не лише на політичному рівні, але й вплинули на ціннісні орієнтири громадян країн-членів ЄС. Окреслимо кризові тенденції, що наразі спостерігаються в Європейському Союзі та можливі опції подальшого розвитку європейської інтеграційної моделі.

* аспірантка Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України
Науковий керівник: проф. Канцелярук Б.І.

Економічна криза в Європейському Союзі розпочалася в 2008 році на тлі глобальних кризових процесів. У 2009 році європейські лідери схвалили план подолання економічної кризи та стимулювання європейської економіки, за яким передбачалося надання бюджетної допомоги та фіскальних пільг на суму більш ніж 200 млрд. євро. Чи не вперше за історію свого утворення Євросоюз зосередився на розробці та реалізації спільних антикризових заходів, координуючи дії країн-членів [1].

Тим не менше, запропонований у 2009 пакет антикризових заходів не допоміг позбавитися існуючих проблем, і вже в на початку 2010 року Греція виявилася нездатною підтримати дефіцит державного бюджету на рівні обов'язкових 3%. Стрімке зростання зовнішньої заборгованості та бюджетний дефіцит змусили Грецію, а за нею й Ірландію та Португалію, звернутися за допомогою до Європейського фонду фінансової стабільності.

Протягом років Греція, Іспанія, Португалія та деякі інші країни ЄС, мали найвищі темпи економічного зростання в зоні євро, обмовлені здебільшого низькими відсотковими ставками, що сприяли буму в галузі будівництва та споживчих витрат. Фінансова криза виявила серйозні системні проблеми в економіці цих країн, а саме хронічну відсутність дисципліни в державних фінансах та довгострокові структурні проблеми. Проте, найголовніше, що криза висвітлила недоліки єдиної європейської економічної моделі, побудованої на євро. Монетарний союз не є частиною політичного союзу. Такий дисбаланс веде до формування економічних відмінностей між країнами, причому механізму подолання таких відмінностей немає. Ці економічні відмінності, у свою чергу, складають свого роду матеріальну основу відмінностей у стані національних бюджетів і появи фіскальних криз [2, с. 15].

Пошук шляхів подолання економічної кризи у 2010-2011 роках вийшов за рамки фіскальних та монетарних антикризових інструментів. Відставка грецького кабінету міністрів на чолі з Георгасом Папандреу 9 листопада 2011 року, а за тиждень й відставка одіозного італійського прем'єра Сільвіо Берусконі, які відбулися під тиском недовіри європейських лідерів, підтвердили, що оздоровлення євросони вимагатиме й політичних кроків. Таким чином, незважаючи на те, що витоки потрясінь, з якими стикнулися Греція, Іспанія, Італія, полягають насамперед в економіці, їх наслідки значною мірою вплинуть й на політичні реалії європейської інтеграції.

Європейська економічна криза, як і всі кризові явища, без сумніву має не лише деструктивні наслідки. Вона відкриває можливості для пошуку нових шляхів взаємодії та зміцнення європейських інститутів, які можуть ефективніше протистояти глобальним економічним та політичним ризикам.

Майбутній розвиток ЄС залежатиме від компромісу, якого сьогодні мають досягти представники кількох конкуруючих концепцій. Концепція «Федералізація ЄС», пропагована наразі німецьким урядом на чолі з канцлером Ангелою Меркель, передбачає поглиблення інтеграції і створення постійно діючого європейського механізму боротьби з фінансовими кризами, який буде наділений широкими повноваженнями, зокрема й у сфері введення автоматичних санкцій проти країн, які порушуватимуть вимоги Європейського пакту стабільності і зростання. Позиція Німеччини так чи інакше підтримується й Францією, яка наразі, на думку окремих французьких економістів «заглядає у прірву», адже можливий дефолт Греції та стрімке падіння економіки Італії дуже болісно відгукнуться у французькій банківській системі. Таким чином, для французького уряду є надзвичайно важливим утримання наднаціональних важелів політичного та економічного впливу на країни, які нездатні виконати вимоги означеного пакту.

Однак, бачення Франції сьогодні є критично важливим для розбудови майбутньої європейської інтеграційної моделі. У своїх останніх коментарях французький президент Ніколя Саркозі неодноразово наголошував на необхідності розбудови Європи «двох швидкостей». На практиці це має означати більш поглиблену економічну інтеграцію країн єврозони, та «конфедералізацію» периферії ЄС, до якої лідер Франції зараховує ті 10 країн-членів Союзу, що досі залишаються за межами «єврозони». Концепція Європи різних швидкостей не є новою, та й власне Європейський Союз наразі є «мультишвидкісним» об'єднанням. Більш чітко Ніколя Саркозі висловився наприкінці жовтня в Брюсселі: «Мені здається, що нам бракує інтеграції в рамках «єврозони», й водночас ми маємо надлишок інтеграції в рамках ЄС» [3]. Ідея виокремлення в рамках Євросоюзу вужчого але глибшого об'єднання, умовно кажучи «серцевини Європи», перегукується з проектом Кернеу-гора, яку активно просували у 1994-1995 рр. Карл Ламерс та Вольфганг Шойбле, який наразі обіймає посаду міністра фінансів ФРН. Однак сьогодні, в умовах поширення кризи, такі ідеї французького президента, за умови що їх підтримає й німецький канцлер, з більшою вірогідністю можуть призвести до появи не двошвидкісної Європи, а «двох Європ». Перші ознаки такого процесу вже помітні. Наприклад, одночасно з тим як в Брюсселі відбувалося засідання на рівні міністрів фінансів 17 країн «єврозони», їх колеги з 10 країн-членів ЄС провели зустріч в готелі напроти [4]. Це не може не викликати стурбованість, оскільки подібне дистанціювання може стати першим кроком до подальшої дезінтеграції. Голова Єврокомісії Хосе Мануель Баррозу неодноразово закликав європейських лідерів утриматися від поділу ЄС на «країни єврозони» та «країни поза єврозоною», підкреслюючи, що така модель суперечить засадничим принципам та цінностям європейської інтеграції і, фактично, позбавлена довгострокової перспективи. Не влаштовує такий підхід й Великобританію, яка скептично ставиться до спроб поглиблення інтеграційних процесів в рамках єврозони і до спроб німецько-французького домінування. Великобританія відстоює збереження суверенітету національних урядів у питаннях економічної політики, й закликає зберегти ЄС як гнучку структуру, а не жорсткий блок.

Таким чином, економічна криза спонукає країни-члени ЄС переглянути засади європейської інтеграційної моделі. Пошук нових підходів зосереджений довкола наступних опцій: поступова конвергенція економік «єврозони» та поява незалежних наднаціональних інститутів, що контролюватимуть бюджетну політику країн-членів (при цьому відчутним є домінування німецько-французької ланки), або ж пошук механізмів та інструментів залучення всіх 27 країн-членів ЄС до розробки та впровадження антикризових заходів, що може бути менш ефективним в короткостроковій перспективі, але відкриває шляхи до збереження цілісності та єдності в рамках Євросоюзу.

Слід також наголосити, що звуження сфери суверенної влади демократичних інститутів сучасної держави та делегування частини її повноважень наднаціональним інститутам як інструмент подолання наслідків економічної кризи призведе до посилення кризових явищ й у суспільно-політичному вимірі. «Передислокація влади» являє собою безпосередній виклик демократії, оскільки традиційні національні моделі управління багатьма соціально-економічними процесами поступаються інтересам наднаціональних органів. Про це, зокрема, раніше стверджував політолог Ф. Шміттер, на думку якого «субнаціональні та наднаціональні структури влади, незалежно від їх розмірів, складності їх внутрішньої структури чи характеру виконаних функцій, ніколи не зможуть бути дійсно демократичними» [5]. Сьогодні ми спостерігаємо ситуацію, коли соціально-економічна політика національних урядів регулюється наднаціональними інтересами, при чому не лише в державах які постраждали від кризи (наприклад Греція, чи Італія), але й країнах,

що вкладають кошти в їх порятунок (Франція, Німеччина). Наслідки такого підходу особливо відчутні в «нових» країнах-членах ЄС, які поступово втрачають відчуття долученості до вирішення основоположних питань. Це позначається й на внутрішньополітичному житті – зростаючий євроскептицизм веде до домінування популізму та посилення ролі праворадикальних течій. За даними ЄБРР, економічна криза спричинила у 2010-2011 рр. падіння більш як на 10% рівня підтримки демократії у «нових» країнах-членах ЄС. Як йдеться у доповіді ЄБРР, у певному сенсі «криза змусила людей не навидіти те, що вони мають. Для країн ЄС – це стала ринкова економіка та демократія».

Подібні тенденції не є критичними, рівень довіри до демократичних інститутів в ЄС залишається досить високим порівняно з іншими регіонами. Тим не менше, при розробці пакету антикризових заходів, європейським лідерам слід зважати й на засадничі цінності Євросоюзу, які, власне, й відрізняють ЄС від будь-яких інших інтеграційних утворень.

Отже, серед негативних тенденцій, що загострилися внаслідок економічної кризи в ЄС, слід відзначити активізацію спроб реалізації таких моделей подальшої інтеграції, що базуватимуться на розділенні ЄС на країни єврозони, та країни поза єврозоною, а також посилення відчуження національних інтересів від наднаціональних структур, і як наслідок поширення антидемократичних настроїв. Водночас поза межами ЄС спостерігається зменшення ролі європейської інтеграції як зовнішнього стимулу демократизації, що відкриває простір для альтернативних інтеграційних та модернізаційних проєктів. Таким чином, ЄС має випрацювати ефективні механізми для внутрішньої консолідації на демократичній основі, що допоможе подолати системну кризу і подолати існуючі негативні тренди.

Список використаних джерел

1. Камінський Є., Фесенко М. Антикризові заходи Європейського Союзу // «Зовнішні справи», №6, 2009 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=398>
2. Бураковський І. Наслідки фінансової кризи для ЄС на прикладі Греції // *International Review* № 1(13) 2010 – С. 15-20.
3. Інтерв'ю президента Франції Ніколя Саркозі телеканалу TF1 від 27.10.2011 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://videos.tf1.fr/infos/2011/sarkozy-s-explique-sur-la-crise-l-emission-en-integralite-6797115.html>.
4. Two-speed Europe, or two Europes? // *The Economist*, 10.11.2011 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2011/11/future-eu>.
5. Shmitter Ph. The Future of Democracy: Could It Be a Matter of Scale? // *Social Research*. V. 66. N 3. Fall 1999. – P. 933 - 958.
6. Crisis in Transition: The People's Perspective // European Bank for Reconstruction and Development «Transition Report 2011», 15.11.2011 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ebrd.com/pages/research/publications/flagships/transition.shtml>.

Попова Д.О.*

БЕЗПЕКА УКРАЇНИ – ЄВРОПЕЙСЬКА СКЛАДОВА СВІТОВОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена безпековій складовій зовнішньої політики України, співробітництву України – ЄС у сфері безпеки і оборони, «м'яким» і «жорстким» важелям політики.

Ключові слова: безпека, оборона, зовнішня політика, «м'який» вплив.

Статья посвящена вопросам безопасности Украины, дилемме выбора, сотрудничеству Украины и ЕС в сфере безопасности и обороны, важности российского вектора внешней политики Украины.

Ключевые слова: безопасность, оборона, внешняя политика.

The security problem of Ukraine is discussed in the paper/ The cooperation EU-Ukraine in the security sphere and Russian vector of foreign policy of Ukraine are considered.

Key words: security, defense, foreign policy of Ukraine.

Від часу проголошення нашою державою незалежності українські лідери з перемінним успіхом балансували на вістрі двовекторності, яка полягала у рівновіддаленості /рівнонаближеності із західним (США – Європа) і східним (Росія з СНД) центрами сили. Така ситуація на певний період влаштувала всіх. Поступово втрачаючи власні економічні і політичні важелі, нині Україна вже не є цією потугою, якою була на початковому етапі становлення незалежності. Чи вдасться їй надалі їй балансувати? Це питання є доволі складним, що опосередковано підтверджується дещо відстороненим спостереженням за Україною наших сусідів з-за західного європейського кордону, і наполегливою політикою сусіди зі східного, що послідовно залучає нашу державу у власне геополітичне поле. Щоразу постає таке знайоме питання: куди рухатися далі?

Місце України в майбутній архітектурі європейської безпеки значною мірою залежить від здатності керівництва держави реалізувати виважену політику з Росією, країнами Європи, США, ЄС і НАТО. Незалежно від ситуативної політики у відносинах НАТО–ЄС–Росії нашій державі призначено активно розвивати відносини та співпрацю із всіма названими компонентами стратегічної схеми. Намагаючись бути надійним партнером для Європи, Україна покликана геополітичними реаліями розбудовувати (бажано) паритетні відносини з Росією. Тільки таким шляхом є можливим запобігти утворенню міні біполярної системи протистояння в Європі.

Існують різноманітні рецепти формування безпекового простору, які однак, не дають легкої відповіді на складне питання. При тому, що у практичній площині зовнішні і внутрішні аспекти безпеки тісно взаємопов'язані. Постійно зростає увага до несилкових методів («soft power») забезпечення як національної безпеки, так і глобального миру та стабільності. Водночас, як і раніше, залишається актуальним питання протидії загрозам

* здобувач Дипломатичної академії України при МЗС України
Науковий керівник: проф. Чекаленко Л.Д.

традиційними силовими методами («hard power»), до яких віднесено також наявність потужних оборонних можливостей [1].

Однак практика свідчить: у сучасних умовах ХХІ століття жодна з країн світу не є спроможною протистояти сучасним загрозам, спираючись лише на власні можливості. Переважна більшість країн з метою забезпечення національної безпеки прагнуть до створення і вибудови мирного, надійного оточення шляхом розвитку багатосторонніх дружніх відносин із сусідніми державами та активної участі в розбудові регіональної і глобальної системи безпеки.

Об'єктивні реалії орієнтують слабкі держави на практичний вибір надійної схеми захисту: це може бути як зміцнення власних оборонних можливостей, що є необхідним елементом забезпечення національної безпеки, так і пошук союзників і воєнних союзів, повноправне членство в яких надає додаткові можливості спільних заходів з метою протидії спільним загрозам. Зрозуміло, що є як прихильники, так і противники цих двох шляхів самозахисту. Критики воєнних союзів нагадують про проблему загострення військових протистоянь, нарощування озброєнь, що призводить як до явного і прихованого змагання в цій небезпечній сфері, так і до посилення боротьби за ринки збуту військової продукції; обмеження суверенітету учасників воєнних союзів, позбавлення права вибору у співробітництві з третіми країнами або з іншими об'єднаннями тощо.

Принцип міжнародної системи протистояння військових об'єднань у часи холодної війни було названо балансом сил, що лягло у відповідну концепцію. Однак у результаті колапсу блокового протистояння, тобто із зникненням першопричини напруги, ситуацію, що склалася, тобто систему протистоянь, аналітики пропонують визначати через дослідження балансу загроз із виробленням відповідної концепції.

Попри всі зазначені та інші теоретизування світова практика взаємовідносин країн доводить необхідність розбудови власних оборонних можливостей держави. Значного прориву в Україні саме в цій площині з відомих причин на сьогодні не очікується. Інший шлях – участь у воєнних союзах поки що відкладено на невизначену перспективу. Нашій державі залишається шукати прийнятну схему виживання в нових/старих умовах загроз і протистоянь.

У ситуації, в якій опинилася Україна, з огляду на геополітичне становище держави, низку зовнішніх і внутрішніх факторів, єдиним способом надійного забезпечення національної безпеки, захисту суверенітету та територіальної цілісності, постає запропонований Президентом України варіант позаблоковості (що закріплено відповідним Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»), тобто формування навколо держави безпекової схеми через реалізацію зовнішньополітичних *несилових методів* (тобто «soft power»). Цей тактичний підхід для розв'язання зовнішньополітичних проблем у свій час найдокладніше розробив американський дослідник, професор Гарвардського університету Дж. Най і запропонував тлумачити це поняття як комплекс заходів з реалізації зовнішньополітичних завдань держави через *заохочення до співробітництва інших суб'єктів міжнародного права*. Таким чином реалізовувати свої інтереси в міжнародному середовищі через культурні важелі, як, наприклад, сукупні цінності; політичну ідеологію і зовнішню політику, яку вчений обмежує дипломатією у широкому сенсі. Розробки американського дослідника були покладені в основу європейського сприйняття «soft power», що перекладається, переважно, як «м'яка сила»¹. Враховуючи особливості пере-

¹ На наше переконання, визначення «soft power» як «м'яка сила» увійшло в українську літературу з прямої кальки з російської мови. Англійський варіант «soft power» правильніше було б перекладати, як м'яка влада, владність або м'які владні методи тощо.

кладу з англійської, яка містить інші визначення power, – влада, владність тощо, наблизимо це поняття до оригіналу і вживатимемо цю сполуку у значенні «м'яка влада», «м'який вплив», «м'які, прийнятні методи впливу».

На думку комісара Єврокомісії Оллі Рена, «soft power» в політичній, економічній, безпековій і культурній площині реалізується шляхом досягнення політичної суб'єктності, скоординованої зовнішньої політики, поглиблення політичної і економічної інтеграції. В економічній – через використання наукового потенціалу, високих технологій і знань. У безпековій – реалізацію завдань другої опори ЄС – спільної зовнішньої і безпекової політики, трансформацію трансатлантичного співробітництва, реалізацію політики спільної безпеки, миротворчу діяльність. І, нарешті, культурній площині – через захист європейської ідентичності, активізацію культурної дипломатії, протидію культурній експансії. Все це забезпечує, на переконання міністра з питань зовнішньої політики ЄС Кетрін Ештон, Європейському Союзу статус впливового міжнародного лідера.

Враховуючи, що ЄС застосовує у світовому політичному контексті (часто суто європейські і у багато чому відмінні від США) технології позиціонування, а також спирається переважно на програми міжнародної допомоги, політику розширення й сусідства, реалізацію завдань миротворчості (що включає заходи із збереження миру, творення миру і примусу до миру), можна окреслити схему вибудови безпекового простору з боку спільнот щодо України. При цьому необхідно зазначити, що українські методи застосування чинників «soft power» – через демократизацію і реформування, розвиток регіональної співпраці, іміджеві ресурси тощо – наближаються, а часто і співпадають за напрямками і цілями з європейськими.

За таким консенсусом вибудовується прийнятний обома сторонами сценарій забезпечення стабільності і безпеки навколо української держави, її сусідів, а отже і в європейському регіоні в цілому. Конкретні обопільні дії лягли у чітку схему співробітництва за низкою програм і проектів. Основним документом, що визначає політику України–ЄС у безпековій площині є *Механізм щодо консультацій та співпраці між ЄС та Україною у сфері врегулювання криз*, затверджений на Саміті ЄС у Сивіль'ї у 2002 р. Цим документом запроваджено посаду Контактної особи України по зв'язках з військовим штабом ЄС, передбачено ведення постійного діалогу та консультацій з окремих питань Спільної політики безпеки і оборони ЄС, повноправну участь України в Комітеті контрибуторів ЄС під час відповідних заходів. Поза згаданими узгодженими діями, сторони реалізують узяті на себе зобов'язання щодо обміну інформацією, закріпленими в угоді «Про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом» (2005 р.), а також реалізують положення угоди «Про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу з врегулювання криз» (2005 р.).

Двосторонніми інструментами з реалізації поставлених завдань є *різноманітні форми політичного діалогу*, запропоновані в Спільній стратегії ЄС щодо України (жовтень 1999 р.) і відповідним чином розширені. Наразі вони передбачають зустрічі на рівні Україна–Трійка Політико-безпекового комітету, Трійка Робочої групи з питань глобального нерозповсюдження та роззброєння, Трійка Робочої групи з питань експортного контролю, Трійка Робочої групи ЄС з питань ОБСЄ. Як бачимо, коло питань, що розглядаються, охоплює всю площину безпекового простору, а також відповідних європейських структур, зокрема Організації з безпеки і співробітництва в Європі.

Наступний напрям співпраці Україна – ЄС – миротворчість. Україна закріпила позитивний імідж контрибутора різноманітних складових європейської безпеки. Відповідно до Угоди про участь України у Поліцейській місії ЄС у Боснії і Герцеговині (грудень 2002

р.), український миротворчий персонал у 2003–2005 рр. брав участь у миротворчій операції ЄС в цій державі. Позитивно проявили себе українські миротворці – представники МВС України у подібних заходах і у наступні роки (2006–2007 і 2009–2010 рр.). Українська сторона схвально відгукнулася на пропозицію ЄС залучити вертолітний підрозділ Збройних Сил України для проведення військової операції ЄС в Боснії і Герцеговині у 2009 р. Однак, з огляду на фінансові негаразди, згадане питання поки що не реалізоване.

Поза миротворчим процесом в європейському регіоні українські спеціальні військові контингенти можуть бути залученими до дій *протиостояння піратству*. Україна на підтримку політики світового співтовариства щодо боротьби з цим ганебним явищем ХХІ століття, закріпленої у резолюціях Ради Безпеки ООН від 2008 р., а також офіційного рішення ЄС щодо військово-морської операції для боротьби з актами піратства біля узбережжя Сомалі («Аталанта») запропонувала власні контингенти для захисту морських цивільних суден. Відповідно до Закону України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях», Указом Президента України від 20 листопада 2009 р. визнано за доцільне залучити Україну до такої діяльності. Передбачається підготувати і направити відповідний контингент до місця дислокації.

Серед пріоритетних напрямів військового співробітництва України з ЄС виокремимо наступні: розширення формату військово-політичного діалогу між керівництвом ЗС України та ЄС; навчання українських офіцерів в Європейському коледжі безпеки і оборони, а також у навчальних закладах країн-членів ЄС; підготовка та участь України у спільних військових навчаннях, а також у миротворчих операціях; залучення Збройних Сил України до формування бойових тактичних груп ЄС; використання можливостей України щодо повітряних перевезень у рамках Європейської безпекової і оборонної політики; налагодження та поглиблення співробітництва із структурами та агентствами ЄС (Генеральний секретаріат Ради ЄС, Військовий штаб ЄС, Європейське оборонне агентство, Інститут ЄС досліджень безпеки). Зазначені напрями, як складові спільних дій України і ЄС, з 2007 р. були включені в робочі плани Військового комітету ЄС – Україна, а з 2009 р. закріплені в Робочому плані співробітництва між Збройними Силами України та Генеральним секретаріатом Ради ЄС.

Під час зустрічей начальників генеральних штабів зацікавлених сторін (зокрема з начальниками генеральних штабів збройних сил країн Вишеградської четвірки та країн Балтії у м. Гданськ, Республіка Польща; з головою військового комітету ЄС, м. Брюссель, Бельгія) обговорювалися питання *можливого залучення ЗС України до операцій ЄС та формування бойових тактичних груп ЄС*. Між Україною і ЄС ведуться також двосторонні переговори щодо утворення *спільного повітряного простору*.

Отже, співробітництво України – ЄС в безпековій сфері поступово розбудовується, тим самим формуючи безпековий простір нашої держави, заповнюючи вакуум безпеки, в якому опинилася Україна. Поступово перефарбовуються на блакитний або зеленкуватий кольори ознаки «сірої зони», довготривале перебування в якій загрожує будь-якій країні глибшими негараздами і геополітичними втратами, пов'язаними із суверенним існуванням держави.

Поза зазначеними акцентами співпраці силових відомств двох сторін тема *безпекових питань у двосторонніх відносинах охоплює значно більшу кількість сфер співробітництва*. У першу чергу це і постійний енергетичний діалог, і ядерні проблеми, і питання боротьби з незаконними мігрантами та багато інших аспектів, до яких можна буде звернутися у наступних публікаціях.

Досліджуючи вищенаведені факти і сам процес реалізації зовнішньополітичної складової ЄС, можна дійти висновку про те, що європейські менеджери у формуванні сис-

теми європейської безпеки, складовою якої є безпека географічних сусідів, застосовують технології публічної, іміджевої, віртуальної, культурної дипломатії, а також інформаційно-психологічні впливи в якості засобів м'якого впливу («soft power»). Водночас, і це підтверджує практика реальної політики: для ЄС, як і для США, перспективнішими виявляється створення ефективного балансу між «м'яким» і «жорстким» [2] впливами або методами, які, об'єднуючі обидві, застосовують різноманітні держави. Саме таку політику, реалізовану у практичній площині, Дж. Най визначає як «розумний вплив», який є своєрідною інновацією міжнародних важелів і міжнародного буття.

Повертаючись до пройденого Європейським Союзом шляху, підкреслимо, що головним інструментом європейської Спільноти у запровадженій і реалізованій зовнішній політиці сьогодення є не «жорсткий», а «м'який вплив». Це означає сприяння стабілізації, концентрацію зусиль на стратегічних і вразливих сферах, у першу чергу енергетичній і міграційній. Продовженням такої політики і черговим механізмом реалізації європейської концепції для країн Європи – не членів ЄС, у тому числі і для України стала програма «Східне партнерство» (запроваджена ЄС з 2009 р.), яка в деяких аспектах принципово відрізняється від доволі відомої «Європейської політики сусідства». Хоча відчутна різниця й не завадила більшості аналітиків вважати «Східне партнерство» складовою або продовженням програми сусідства.

Таким чином, вибір будь-якої моделі безпеки пов'язаний з певними перевагами та ризиками і передбачає наявність у держави власної ефективної політики забезпечення національної безпеки. Україна й досі залишається доволі вразливою як для західного, так і для східного зовнішніх впливів. Результат такого протиборства може стати визначальним чинником як для власного майбутнього, так і для майбутнього Європейського регіону. Поглиблюючи рівень безпекового партнерства з ЄС, і українські можновладці, і європейські політики розуміють необхідність підтримувати конструктивний діалог з Москвою та зберігати добросусідські відносини з Росією. Україна не може ані ігнорувати російський фактор, перебільшувати або недооцінювати його. Україна має діяти виважено, але активно – з метою врегулювання можливої конфронтації, продовжуючи співробітництво у сферах спільних інтересів. І використавши ситуацію, що склалася, через призму співпраці в безпекових галузях: ЄС–Україна–Росія намагатися укріпити власну безпекову нішу, *закріпити гарантії безпеки для себе*. Можливо саме в цьому полягає покликання України: не створювати нового міні-блокового протистояння у самій Європі, а через безпеку для себе сприяти безпеці для всіх інших європейських країн.

Список використаних джерел

1. Див.: Луценко А.В. Теоретичні засади стратегій «м'якого тиску» в сучасних міжнародних відносинах // Дослідження світової політики. Вип. 45. – К., 2008.
2. Українські аналітики називають таку «твердою силою». – Див.: проф. В.Манжола та ін. Зовнішньополітичні дилеми України. – У кн.: Зовнішня політика України. 2009. – К., 2010. – С. 40.

Пронь Д.С.*

**КУРИЛЬСЬКА ПРОБЛЕМА РОСІЙСЬКО-ЯПОНСЬКИХ
ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ США**

*Автор статті, виходячи з існуючої у США договірно-правової бази (на-
явність виконавчих угод і безпосередньо договорів), аналізує територіальні
питання у взаєминах між Російською Федерацією та Японією.*

Ключові слова: США, Росія, Японія, Курильські острови, міжнародні до-
говори, виконавчі угоди, зовнішня політика.

*Автор статьи, исходя из существующей в США договорно-правовой базы
(наличие исполнительных соглашений и непосредственно договоров), анали-
зирует территориальные вопросы во взаимоотношениях между Российской
Федерацией и Японией.*

Ключевые слова: США, Россия, Япония, Курильские острова, междуна-
родные договора, исполнительные соглашения, внешняя политика.

*The author based on the existing in the USA contractual basis (executive agree-
ments and the treaties) analyses territorial questions in Russia-Japan relations.*

Key words: the USA, Russia, Japan, the Kuril Islands, international treaties,
executive agreements, foreign policy.

Однією зі складних, протирічних і заплутаних проблем у російсько-японських від-
носинах після закінчення Другої світової війни залишається територіальне питання. У
сьогоденних умовах воно набуло, порівняно з попередньою мотивацією, політичного, ідео-
логічного, дипломатичного характеру, міждержавного та інтернаціоналізованого статусу.

В українській історичній та юридичній літературі немає ґрунтовних досліджень, при-
свячених «курильському вузлу» та ролі США у спробах його «розв'язання». Необхідно за-
уважити, що, наприклад, у російській сучасній історіографії, як і за радянських часів,
територіальне питання між Японією і Росією неодноразово було об'єктом дослідження
(праці Березіна В.М., Уткіна А.І., Кутакова Л.М., Кістанова В.О., Славінського Б.М., Кру-
пянко М.І., Латишева І.А. і т.д.) [1], але з позиції присутності, цілеспрямованості та до-
мінування «американського чинника» суттєвих наукових розробок не було. Метою
дослідження є висвітлення історично-правових підходів і варіантів, посиляючись на зов-
нішню і внутрішню сторону законодавчої системи США, вирішення (або навпаки – від-
термінування) територіальних суперечностей у російсько-японських взаєминах.

Інформативно підкреслюю, в зв'язку з тим, що в Конституції США 1787 р. був засто-
сований термін «договір» (treaty) – стаття I (Розділ 10), стаття II (Розділ 2), стаття VI [2, с.
139-140; 142; 146], то в американській юриспруденції цим визначенням почали називати
не будь-яку міжнародну угоду, а тільки таку, яка була підписана представниками Сполу-
чених Штатів із дотриманням передбаченої у конституції договірної процедури, тобто

* аспірант Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Науковий керівник: проф. Шевчук О. В.

вона повинна була вноситися урядом до Сенату для схвалення двома третинами голосів, отримати ухвалу й потім ратифікована Президентом.

Проте поступово уряд США створив шляхом ряду прецедентів простіший порядок оформлення договірних відносин з іншими країнами. Деякі угоди почали передавати одразу обом палатам для ухвалення простою більшістю голосів. Так в американській дипломатичній практиці з'явилася ще одна категорія договірних актів, які стали називатися «виконавчі угоди», щоб якимось чином підкреслити їх відмінність від договорів [3, р. 207-216].

Термін «виконавча угода» фактично є збірним визначенням, під яке підпадають найрізноманітніші договірні акти, незалежно від характеру регульованих ними питань і назви документа (протокол, узгодження, конвенція...).

Так, наприклад, у 1955 р. США заключили 19 договорів і 296 виконавчих угод; у 1960 р. – 6 договорів і 266 угод; у 1962 р. – 5 та 355 відповідно [4, р. 407-408].

Провести межу між виконавчою угодою і міжнародним договором, підписаними на засадах військової необхідності або згідно дипломатичних функцій президента, можна не завжди і дуже важко. До категорії «виконавчих угод» американські юристи, наприклад, відносять Атлантичну хартію (1941 р.), Декларацію Об'єднаних Націй (1942 р.), рішення Тегеранської (1943 р.), Ялтинської (1945 р.), Потсдамської (1945 р.) конференцій та багато інших.

Повертаючись до територіальних суперечок між СРСР/Росією та Японією у післявоєнний період зауважу, що вперше територіальне питання було офіційно підняте на Тегеранській конференції у листопаді 1943 року, на якій була зазначена мета – покарати японського агресора та «вигнати Японію з усіх територій, що вона захопила з допомогою сили і внаслідок своєї жажерливості» [5, с. 582].

Й.В. Сталін у бесідах з керівниками держав США і Китаю поставив питання про передачу проток, які вели до Владивостоку та іншим портам Східного Сибіру, під контроль СРСР та про поновлення прав Радянського Союзу на південну частину о. Сахалін і Курильські острови [6, с. 142].

В угоді від 11 лютого 1945 р. керівників Трьох Великих Держав (СРСР, США, Великобританії) на Кримській конференції зафіксовано, що Радянський Союз «вступить у війну проти Японії на боці союзників за умови:

1. Збереження status quo Зовнішньої Монголії;
2. Поновлення належних Росії прав, порушених підступним нападом Японії у 1904 р., а саме:
 - а) повернення Радянському Союзу південної частини о. Сахалін і всіх прилежних до неї островів;
 - б) передачі Радянському союзу Курильських островів» [7, с. 254-255].

У Потсдамській декларації від 26 липня 1945 р. записано (пункт 8): «Умови Каїрської декларації будуть виконані, та японський суверенітет буде обмежений островами Хонсю, Хоккайдо, Кюсю, Сікоку й тими менш крупними островами, які ми вкажемо» [8, с. 358].

Під усіма документами цих конференцій стоять підписи перших осіб США – президентів Ф. Д. Рузвельта і Г. С. Трумена.

Сан-Франциський форум (4-8 вересня 1951 р.), хоча й залишається предметом історико-юридичних дискусій, але в його мирному договорі (стаття 2, пункт С) констатується, що «Японія відмовляється від усіх прав, правозasad і претензій на Курильські острови й на ту частину острова Сахалін та прилежних до нього островів, суверенітет над якими Японія придбала за Портсмутським договором від 5 вересня 1905 р.» [9, с. 117]. Інша річ,

що в тексті Сан-Франциського договору дійсно не акцентовано на користь якої держави відмовляється Японія, на що відверто вказує американська сторона. Це є ще одним підтвердженням доказу програшу радянської/російської дипломатії у 1951 році щодо післявоєнного устрою Японії та переможного тріумфу зовнішньої політики США [10, с. 42-43].

Фактично після завершення Другої світової війни склалася ситуація, коли Сполучені Штати Америки водночас виступали й гарантом, й союзником, й підбурювачем Японії.

Простежимо окремі кроки японської сторони відносно суперечливих «північних територій» з СРСР/Росією. Ще 22 травня 1969 р. Асоціації з проблем північних територій, яка була підпорядкована уряду Японії, доручалося вести «просвітницьку пропаганду» з цього питання. 13 травня 1972 р., згідно поправки, внесеної до закону про канцелярію прем'єр-міністра, в якості органу канцелярії було створено «штаб з проведення заходів стосовно північних територій (хоппо тайсаку хомбу)» [11, с. 115]. 6 січня 1981 р. японський уряд приймає рішення проголосити 7 лютого «днем північних територій» [12, с. 50]. Провідний науковий співробітник Інституту Далекого Сходу РАН, д.і.н. Марков А.П. пише: «Проблема Південних Курил виникла як результат зусиль японської дипломатії добитися *за підтримки США* (курсив Д.П.) перегляду узгоджень, прийнятих в Ялті та Потсдамі, що стосувалися Японії» [13, с. 47].

Стає тепер зрозумілою обґрунтованість відмови сенату США визнати законність тієї ж Ялтинської (Кримської) угоди, посилаючись на те, що за своєю формою вона була не міжнародним договором, який необхідно було ратифікувати, а угодою, підписаною президентом.

У Конституції Російської Федерації від 12 грудня 1993 р. (стаття 15, пункт 4) чітко записано: «Загальновизнані принципи і норми міжнародного права та міжнародні договори Російської Федерації є складовою частиною її правової системи. Якщо міжнародним договором Російської Федерації встановлені інші правила, ніж передбачені законом, то застосовуються правила міжнародного договору» [14, с. 8]. Цього не можна сказати про існуючу нормативно-правову систему Сполучених Штатів Америки.

Висновок. «Курильський вузол» залишається до сьогодні, на жаль, головною перешкодою на шляху нормальних, дружніх взаємовідносин між Російською Федерацією та Японією і серед багатьох суб'єктивних та об'єктивних причин, американський чинник завдяки, в тому числі, специфічній та особливій законодавчо-правовій базі, відіграє в цьому процесі далеко не останню роль.

Список використаних джерел

1. Березин В.Н. Курс на добрососедство и сотрудничество и его противники (из истории нормализации отношений СССР с послевоенной Японией). – М.: Междунар. отношения, 1977. – 144 с.; Уткин А.И. Тихоокеанская ось. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 159 с.; Кутаков Л.Н. Москва-Токио: очерки дипломатических отношений, 1956-1986. – М.: Междунар. отношения, 1988. – 272 с.; Кистанов В.О. Япония в АТР: анатомия экономических и политических отношений. – М.: Изд-кая фирма «Восточная литература» РАН, 1995. – 335 с.; Славинский Б.Н. Ялтинская конференция и проблема «северных территорий». – М.: ТОО «Новина», 1996. – 224 с.; Крупенко М.И. Япония 90-х в поисках модели отношений с новой Россией. – М.: Изд-кая фирма «Восточная литература» РАН, 1997. – 135 с.; Латышев И.А. Россия и Япония: в тупике территориального спора: 4 года невнятной дипломатии В. Путина, 2000-2004. – М.: Алгоритм, 2004. – 301 с.

2. Каррі Д.П. Конституція Сполучених Штатів Америки: Посібник для всіх / Пер. з англ. О. М. Мокровольського. – К.: Веселка, 1993. – 192 с.
3. Henretta J.A., Brody D., Dumenil L. America. A Concise History. – Boston/New York: Bedford/St. Martin's, 1999. – 920 p.
4. Ferguson J.H., McHenry D.E. The American System of Government. 8th ed. – N.Y.: The Basic Books, 1965. – 448 p.
5. «Русская тихоокеанская эпопея. Сборник документов». – Хабаровск: Хабаровское книжное изд-во, 1979. – 608 с.
6. «Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941-1945 гг.». – Т. 2. М.: Политиздат, 1977. – 384 с.
7. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941-1945 гг.: Сборник документов. – Т. 4. Крымская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании (4-11 февр. 1945 г.). – М.: Политиздат, 1984. – 302 с.
8. Там само. – Т. 4. Берлинская (Потсдамская) конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании (17 июля – 2 авг. 1945 г.). – М.: Политиздат, 1984. – 511 с.
9. Зиланов В.К., Кошкин А.А., Латышев И.А., Плотников А.Ю., Сенченко И.А. Русские Курилы: история и современность. – М.: Сампо, 1995. – 181 с.
10. Пронь С.В. США та Японія в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (50-90-ті роки ХХ століття): Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2003. – 244 с.
11. Андреев К., Черевко К. Выдумка и правда о «северных территориях» // Международная жизнь. – 1983. – № 3. – С. 114-120.
12. Прохоров Э.М., Шевчук Л.Л. О территориальных претензиях Японии к СССР // Международная жизнь. – 1989. – №1. – С. 47-52.
13. Марков А.П. Проблемы российско-японских отношений // Международная жизнь. – 1995. – №10. – С. 46-54.
14. Конституция Российской Федерации. – М.: Известия, 1993. – 59 с.

Ратніков М.І.*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЗИЦІЇ США ПО ВІДНОШЕННЮ ДО МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

У статті розглядаються різниця підходів США і ЄС щодо Міжнародного кримінального суду.

Ключові слова: європо–американські відносини, Міжнародний кримінальний суд.

В статье рассматривается разница подходов США и ЕС по отношению к Международному уголовному Суду.

Ключевые слова: европо-американские отношения, Международный уголовный суд.

The article examines the difference of approaches of the USA and EU in relation to International criminal court.

Keywords: European-American relations, International criminal court.

«У 15:20 2 березня 2011 року в аеропорті Франкфурта-на-Майні 21-річний албанець Арід Ука зайшов в армійський автобус, який повинен був відвезти військових поліцейських, що прилетіли до Франкфурту, на авіабазу США і відкрив вогонь зі свого пістолета. Двоє солдатів було убито, ще двоє отримали важкі поранення. Злочинця удалося затримати на місці. Ука виріс в Германії, куди його батьки переїхали 40 років тому. Зв'язок нападаючого з терористичними угрупованнями встановити не удалося. Єдиним мотивом нападу було те, що він проглянув в Youtube ролик про звірства американських солдатів в Іраку, одного з яких він «впізнав». Ролик цей був нарізкою з псевдодокументального фільму *Redacted*».

Історія розвитку міжнародних відносин відмічена постійним впливом на світову політику проблеми складності вибору моделей і способів вирішення проблем безпеки. Однією з таких складних дилем константно залишається дихотомія «право-мораль», що відображає складність взаємин не лише між державами або міжнародними організаціями, але і між суспільствами, культурами, індивідами. Таким чином, актуальність цього дослідження полягає в доцільності комплексного розгляду питань міжнародного правосуддя в контексті рішення завдань державної і міжнародної безпеки провідними акторами світової спільноти, передусім, через призму відносин США - ЄС.

Мета цієї статті полягає у виявленні особливостей процесу зміни позиції США по відношенню до Міжнародного кримінального суду в контексті дослідження еволюції американо-європейського діалогу в міжнародно-правовому вимірі зовнішньої політики і міжнародної безпеки. Поворотний пункт для широкого зрушення в політиці Сполучених Штатів Америки по відношенню до міжнародного правосуддя стався без особливої уваги

* аспірант відділу трансатлантичних відносин Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Науковий керівник: с.н.с. Погорська І.І.

з боку громадськості і ЗМІ. Поворотний пункт стався у березні 2005 року без зайвого резонансу і без вето на резолюцію Ради Безпеки ООН відносно військових злочинів в суданському регіоні Дарфур.

За цією першою стриманістю послідувало декілька примітних дій з боку адміністрації Буша і адміністрації Барака Обама: так, наприклад, головний юридичний радник Державного департаменту в представництві США в Організації Об'єднаних Націй скористався можливістю, щоб підтвердити підтримку США для роботи прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС) у праві Дарфура. Слід зазначити, що ця тенденція має двопартійну основу.

Перші ознаки цієї міжідеологічної підтримки задуму Міжнародного кримінального суду проявилися ще під час адміністрації Буша в 2005 році за дорученням Конгресу США. Інститут цільової групи світу США створив цільову групу, співголовами якої стали колишній спікер палати представників Ньют Гінгрич і колишній Сенатський Лідер більшості Джордж Митчелл. Її члени прийняли одностайну рекомендацію, безпрецедентну для групи видатних демократів і республіканців, а саме: «винні повинні бути притягнені до відповідальності за військові злочини і злочини проти людства.» [1].

Інша, пізніша, двопартійна доповідь пішла ще далі: цільова група по попередженню геноциду, яка фінансувалася з приватних джерел проекту Меморіального музею Холокосту США, Інституту світу США і Американської академії дипломатії, співголовами якої є колишній держсекретар Мадлен Олбрайт і колишній міністр оборони Уільям Коэн. У числі рекомендацій цільової групи була вимога підтвердження принципу недопущення безкарності. Також було підкреслено: «Хоча заявлена заклопотаність уряду США виключає Сполучені Штати з учасників Римського Статуту, нині Сполучені Штати повинні визнати і спиратися на нові *modus vivendi* між урядом США і Міжнародним кримінальним судом.» Це була перша велика двопартійна заява на підтримку створення позитивних стосунків між Сполученими Штатами і Судом. Цей принцип отримав підтримку від адміністрації Обама [2].

Варто відмітити, що в США побоювання з приводу підпорядкування суверенітету міжнародним судовим органам вже давно змагається з імпульсами до зміцнення верховенства закону у всьому світі. Упродовж 150 років, Сполучені Штати були в центрі зусиль із створення правил, що регулюють ведення війни; Вашингтон підтримував з різною мірою інтенсивності зусилля із створення міжнародного кримінального суду, що привело міжнародні зусилля із встановлення принципу індивідуальної відповідальності (США кодифікувало сучасні закони і звичаї війни починаючи з Громадянської війни 1861-1865 років і закінчуючи Нюрнбергом і Токіо). У 1995 році у своєму виступі в Університеті штату Коннектикут, президент Біл Клінтон заявив: «Ми зобов'язані переносити уроки Нюрнберга. Саме тому ми рішуче підтримуємо Організацію Об'єднаних Націй в питаннях кримінального трибуналу по колишній Югославії і Руанді.» [3].

Проте незважаючи на цю заяву, в політичних кругах США затвердився глибокий скептицизм відносно перспектив забезпечення «міжнародного правосуддя», ґрунтований на побоюваннях, що прагнення до міжнародної справедливості поставить під загрозу здатність вільних людей домагатися справедливості на власний розсуд в суверенних і демократичних державах. Це привело до того, що через 3 роки після заяви Клінтона США проголосували проти Статуту. Бенджамин Ференц, що виступав обвинувачем на Нюрнберзькому Процесі відмітив, що «США потерпіли «нищівний провал» намагаючись запобігти голозуванню, і в очах більшості тепер виглядають як «наддержава, що бажає стояти над правом». Тому що США не збиралися ризикувати тим, що їх військовослужбовці можуть

з'явитися перед іноземним судом» [4]. Президент врешті-решт підписав Римський статут, але спочатку затримав його подання в Сенат. Коли ж після підписання його Клінтоном в грудні 2000 року прийшов Буш, який 6 травня 2002 р. денонсував Римський статут, Вашингтон доклав немало зусиль для нівеляції договору. На хвилі антитерористичної операції США зробили ряд заходів з метою перешкодити Міжнародному кримінальному суду здійснювати свою юрисдикцію відносно громадян держав, що не підписали Римський статут, звинувачуваних в здійсненні геноциду, злочинів проти людяності і військових злочинів на території держав-учасників Римського статуту. За словами представника Державного департаменту США Філіпа Риккера, цією кампанією керував Джон Р. Болтон, Заступник секретаря США по контролю за озброєнням і міжнародною безпекою. Пан Риккер також вказав: «ми працюватимемо з низкою країн, з багатьма країнами, з метою укладення подібних угод», додавши, що угоди про імунітет «надають нам гарантії, до яких ми прагнули» [5].

Ця серія заходів ґрунтувалася на двох підходах. Перший підхід ставив своєю метою добитися прийняття 12 липня 2002 р. Радою Безпеки ООН резолюції на підставі статті 16 Римського статуту, що стосується призупинення будь-якого розслідування або кримінального переслідування, здійснюваних Міжнародним кримінальним судом відносно громадян держав, що не ратифікували Римський статут, за дії або бездіяльність у зв'язку з операціями, що проводяться або санкціонованими ООН на термін на 12 місяців, після чого термін може бути продовжений. Сама резолюція була ухвалена на 12 місяців, потім в червні 2003 р. дія цієї резолюції була продовжена ще на 12 місяців, при цьому Франція і Німеччина утрималися. І бути неминучому продовженню резолюції 1422/1487 в 2004 р., але скандал, що виник навколо знущань над ув'язненими у в'язниці Абу Грэйб поховав усі зусилля США із продовження терміну дії резолюції. Заперечення Франції, Німеччини і Румунії (чий представник заявив, що його країна утримається, «якщо тільки наш голос не виявиться вирішальним для відхилення ініціативи США») проти гарантій імунітету, підтриманих Бразилією, Чилі, і Беніном, було достатньо, щоб відхилити пролонгацію.

Другий підхід полягав в тому, щоб переконати держави укласти із США угоди про імунітет, що перешкоджають видавати Міжнародному кримінальному суду громадян США, що звинувачуються в геноциді, злочинах проти людяності і у військових злочинах, але які при цьому не передбачають здійснення США, або будь-якою іншою державою, відносно них розслідування або судового переслідування.

Цей підхід супроводжується загрозами скоротити військову допомогу будь-якій державі-учасникові Римського статуту, що не уклала з США угоду про імунітет. Впродовж усього першого тижня серпня 2002 р. Державний департамент США роз'яснював іноземним послам позицію США в їх протистоянні Суду і попереджав їх про захист американських військовослужбовців законом (ASPA) [6], що вступив в силу 2 серпня 2002 р., забороні на надання військової допомоги державам-учасникам договору, на підставі якого був заснований Суд, відмічаючи при цьому, що вказаний закон дозволяє Президентові США відмінити цю заборону у тому випадку, якщо держава приєднається до угоди про імунітет із США або винесе ухвалу про те, що це входить в сферу його національних інтересів. Представник Держдепартаменту Філіп Риккер прокоментував це як: «Це законно, оскільки це записано в законі», додавши, що «Президент схвалює цей закон - я не можу не підкреслити, який він важливий, на нашу думку, для захисту американських військовослужбовців».

США з усіх європейських держав уклали подібну угоду тільки з Румунією, згідно з яким обидві сторони погоджуються не видавати Міжнародному кримінальному суду цілий

ряд своїх громадян без згоди іншої сторони. Румунський посол в США Сорин Дукару заперечував наявність якого-небудь взаємозв'язку між поданою його державою заявкою на членство в НАТО і ЄС і угодою про імунітет. Як заявив представник Державного департаменту США Філіп Риккер: «Ми дуже цінуємо той факт, що Румунія стала першою країною, що зробила це» [5]. Проте ряд держав відмовилися приєднатися до угод США про імунітет, усупереч жорсткому тиску, коли в перший же тиждень роботи МУС США створили дипломатичну кризу в Раді Безпеки, відмовившись продовжити мандат миротворців у Боснії і Герцоговині, якщо американському персоналу не буде гарантована міжнародна недоторканість.

За повідомленнями, серед цих держав були Нідерланди, Норвегія, Швейцарія і Балканські країни. Показово, що уряд США вимагав від лідерів балканських країн, з одного боку, співпрацювати з Трибуналом, з іншою, - гарантувати неосудність американських військових, що діяли на Балканах, Міжнародному Кримінальному Суду. 30 липня 2002 р. представник міністерства закордонних справ Нідерландів Ганс Янсен заявив: «Наша позиція і позиція Європейського Союзу ясна, виключення як таке і в тому вигляді, як воно сформульоване США, підірвали б Статут Суду» [6]. Аналогічну позицію виразила і Швейцарія.

У кінці липня 2002 р. США звернулися до більшості держав-членів ЄС з вимогою укласти угоди про імунітет. 16 серпня 2002 Державний секретар Колин Пауелл надіслав листи європейським урядам з вимогою проігнорувати прохання ЄС почекати до прийняття ЄС загальної відповіді на угоди про імунітет США, закликаючи їх «якнайскоріше» укласти подібні угоди. На 30-31 серпня 2002 р. було заплановано обговорення питання, яке стосувалося Міжнародного кримінального суду, в ході неформальної зустрічі міністрів закордонних справ країн ЄС в Данії. Юридичні радники міністрів країн ЄС повинні були обговорити угоди США про імунітет на зустрічі Юридичного комітету у Брюсселі 4 вересня 2002 р. Очікувалось, що звіт про цю зустріч буде спрямований в Комітет ЄС з питань політики і безпеки для обговорення на нараді, запланованій на 6 вересня 2002 р., з метою вироблення загальної позиції у кінці вересня 2002 р. США дали зрозуміти, що їх зусилля також націлені на держави, що бажають вступити в НАТО. Посол США з особливих доручень, що стосуються військових злочинів П'єр-Ришар Проспер заявив, що укладення договору про імунітет із США державою, що подала заявку на вступ до НАТО, могло б стати вирішальним чинником при прийнятті її в цю організацію. Він сказав: «Це буде враховано при прийнятті заяви, якщо нам не вдасться виробити угоду по Статті 98, ми повинні будемо досягти угоди або розуміння в рамках НАТО і миротворчого процесу ООН. Якщо ми не досягнемо цього розуміння, нам доведеться проаналізувати ситуацію і зробити її переоцінку» [6]. Такі заяви дали певні результати. Наприклад, Естонія, держава-учасник Римського статуту, погодилася зустрітися з офіційними представниками США 2 вересня 2002 р. для того, щоб обговорити текст угоди про імунітет, а на 4 вересня 2002 р. була запланована зустріч Прем'єр-міністра країни з Президентом США для обговорення можливого укладення договору про імунітет. Але, як і усі інші Балтійські країни і держави-кандидати висловили бажання почекати прийняття спільної відповіді ЄС.

Відмітно, що члени Ради Безпеки ООН, які одночасно були членами ЄС: Великобританія і Франція, вирішили не ускладнювати відношення з Вашингтоном і не стали гостро критикувати США за дії по відношенню до Суду. Фактично, головним захисником Суду була Німеччина, яка очолила групу друзів Суду. Берлін критикував тезу, покладену в основу Резолюції Радбезу 1422. Представник Німеччини в ООН Ганс Шумахер, виступаючи на засіданні Радбезу в липні 2002 р. відмітив, що якщо стаття 16 Статуту МУСа буде ви-

користана, щоб забезпечити імунітет певної категорії осіб, а не в якості реакції на особливий характер ситуації, - то в цьому випадку повноваження Радбезу будуть використані неправильно, і це по суті, спотворить під тиском США важливий договір, ратифікований 76 державами. Німці не були самотні у своїй «європейській» критиці дій Вашингтону. У липні 2002 р. Антонио Кассезе (колишній президент Міжнародного Трибуналу по Югославії) припустив, що США бояться за долю не стільки своїх військовослужбовців, скільки вищих політичних або військових керівників, які в майбутньому можуть з'явитися перед міжнародним правосуддям, якщо їм не буде гарантована недоторканість. В той же час в європейському друці розгорнулася сильна дискусія з приводу того, що британські газети влучно назвали «презирством Штатів до Суду». Висловлювалися підозри, що угоди є усього лише прийомом, що дозволяє США уникнути осудності МУС свого персоналу, що бере участь в операціях, не санкціонованих ООН. Ця лавина критики змусила Румунію не ратифікувати договори із США. Також наслідки програної інформаційної війни проявилися у ряді рекомендацій, сформульованих ЄС у вересні 2002 р., які обмежували, як представлялося, можливість підписання таких угод регіонами поза Європою.

Проте ці заяви не можна розглядати, як доказ принципової підтримки Суду з боку Євросоюзу. Незважаючи на критику європейців, Вашингтону вдалося використовуючи різні важелі впливу провести резолюцію 1422 як корисний компроміс, що не порушує Римський статут. Ухвалення резолюції сталося, тому що зовнішня політика країн Європейського союзу розкололася, тобто почала приймати наступні особливості: низка країн вважала, що вірогідні втрати від відмови Міжнародного суду окупляться «особливими стосунками» із США, частина країн рахували, що краще використати принцип «морквини», а деякі країни, такі як Франція, просто не наважилися розжарювати стосунки далі. Таким чином із-за «ситуативності» зовнішньої політики ЄС США вдалося добитися ухвалення резолюції. Але після того, як дія цієї резолюції була продовжена 12 червня 2003 р., оцінки з боку ЄС і передусім Франції стали критичнішими.

Але все-таки Франція не застосувала своє право вето в Раді Безпеки, щоб відстояти легітимність Суду. У пропозиціях ЄС говорилося, що лише сам Міжнародний суд може визначати, чи правильно Радбез застосував статтю 16 Статуту МУС. Проте виникає питання: яким чином МУС, якщо він порахує, що Радбез був неправий, може змусити США прислухатися до його думки, якщо ця резолюція обмежує сферу його компетенції і ставить під сумнів його повноваження?

Після продовження дії резолюції 1422 Євросоюз не зайняв жорстку позицію з питання про МУС, рекомендуючи лише ратифікувати Договір тим державам, які цього ще не зробили. При цьому була відсутня згадка про нападки США на МУС - ймовірно, через розбіжності, між Німеччиною і Францією, які критикують США, і Британією і Італією, тісно пов'язаними з Вашингтоном. У заяві ЄС висловлювалася лише думка, що «важливо зберегти недоторканість Римського статуту», без вказівки на те, що саме загрожує такій недоторканості. Проте подібна обмежена згода між європейськими державами не відбиває складнішого відношення до цієї проблеми з боку європейського населення і політиків. Так, в червні 2003 р. Парламентська Асамблея Ради Європи висловила співчуття з приводу того, що «усі члени Ради Безпеки, що являються також членами Ради Європи (тобто Великобританія, Франція і Росія), не зайняли загальну і недвозначну позицію на підтримку МУС» [7].

Після серії скандалів з Іракськими військовополоненими ЄС разом з Канадою рішуче підтримував проведення Генеральною Асамблеєю ООН відкритої дискусії з питання про МУС. Вплив європейських держав привів до прийняття Генеральною Асамблеєю резо-

люції із приводу МУС в листопаді 2004 р. Внаслідок цієї резолюції ЄС вважав себе покликаним вести широкий діалог з усіх питань, виникаючим між США і Судом. Проте через розбіжності між провідними членами ЄС в їх стосунках із США Євросоюз був не в змозі дати єдину відповідь на тривалі нападки Сполучених Штатів на МУС.

Незважаючи на зовнішньополітичну слабкість Європейського союзу у Білому Домі усвідомили, що такий поворот подій є зміною ролей для Сполучених Штатів і Європи по МУС і в системі міжнародних відносин, і зробили ряд дій, починаючи з 2005 року для не допущення втрати лідерства в гуманітарній сфері. Проте події останніх 5 років показали, що по престижу і образу США як держави, яка діє в правовому полі, після скандалів навколо Іраку і публікацій Вікілікс, був завданий серйозний удар, відразу оправитися після якого дуже важко. Інцидент 2 березня є важливим тому свідченням [8]. Повернення США в Римський статут представляється однією з можливостей такої реабілітації.

Список використаних джерел

1. Report of the Task Force on the United Nations, American Interests and UN Reform (Washington: United States Institute of Peace, 2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.usip.org/files/file/usip_un_report.pdf.
2. Feinstein L. Means to an End: U.S. Interest in the International Criminal Court / Feinstein L // Brookings Institution Press. – 2009. – 195 p.
3. «50 Years after Nuremberg: Human Rights and the Rule of Law» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://clinton6.nara.gov/1995/10/1995-10-15-president-at-50-years-after-nuremberg-symposium.html>.
4. Родерик Питти. Влияние политических факторов на решения по Международному уголовному суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hrightrights.ru/text/b23/Chapter4%202.htm>.
5. Christopher Marquis. U.S. Is Seeking Pledges to Shield Its Peacekeepers From Tribunal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2002/08/07/international/07COUR.html?ex=1029384000&en=10359de5b00b0c8b&ei=5006&partner=ALTAVISTA1>.
6. Document - International Criminal Court: US efforts to obtain impunity for genocide, crimes against humanity and war crimes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/IOR40/025/2002/en/5d359ed5-d7f4-11dd-9df8-936c90684588/ior400252002ru.html#sdfootnote43sym>.
7. Threats to the International Criminal Court [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc03/EDOC9844.htm>.
8. Kosovan admits shooting US airmen at Frankfurt airport [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-14727975>.

Сербіна К.Ю.*

НЕОБХІДНІСТЬ РЕФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО ПРОСТОРУ У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ НОВИМ ВИКЛИКАМ БЕЗПЕЦІ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ АМЕРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ)

Ця стаття висвітлює головні аспекти створення глобальної культури кібербезпеки з огляду на так звані ініціативи США, а також постійно триваючу роботу по боротьбі з глобальною терористичною загрозою, включаючи кібертероризм. Антитерористична політика провідних акторів міжнародних відносин виявила специфіку дій США в рамках задекларованої Адміністрацією Барака Обами «Стратегії національної безпеки» (2010 р.).

Ключові слова: глобальна культура кібербезпеки, ініціативи США, протидія тероризму, антитерористична політика, Барак Обама, Стратегія національної безпеки.

Эта статья освещает главные аспекты создания глобальной культуры кибербезопасности с точки зрения так называемых инициатив США, а также постоянную работу по борьбе с глобальной террористической угрозой, включая кибертерроризм. Антитеррористическая политика ведущих актеров международных отношений выявила специфику действий США в рамках задекларированной Администрацией Барака Обамы «Стратегии национальной безопасности» (2010 р.).

Ключевые слова: глобальная культура кибербезопасности, инициативы США, протидействие терроризму, антитеррористическая политика, Барак Обама, Стратегия национальной безопасности.

This article is mainly dedicated to active promotion of the concept of global cyberterrorism culture in the scope of the US initiatives, as well as to the constant work maintaince to fight the global terrorism threat, including cyberterrorist. Major states' and international institutions' antiterrorism policy demonstrated all peculiarities of the US activities in the framework of the policy of Barak Obamas administration. (known as National Security Strategy 2010).

Key words: global cyberterrorism culture, US initiative, terrorism threat, antiterrorism policy, Barak Obama, National security strategy.

Проблеми інформаційної безпеки входять до компетенції регіональних міжнародних організацій, зокрема, Організації Об'єднаних Націй, Організації Американських Держав, Європейського Союзу, Співдружності Незалежних Держав тощо.

* аспірантка кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Коппель О.А.

В рамках Організації Американських Держав (ОАД) активно просувається ініціатива США щодо створення глобальної культури кібербезпеки, ведеться робота з питань протидії тероризмові, в тому числі інформаційному. Генеральна Асамблея ОАД у 2003 році прийняла резолюцію «Розробка міжамериканської стратегії щодо боротьби із загрозами для кібербезпеки» [1]. Рекомендації щодо проекту стратегії було розроблено Міжамериканською комісією з питань зв'язку, Міжамериканським комітетом боротьби з тероризмом, Народою міністрів юстиції і міністрів або генеральних прокурорів Північної і Південної Америки та її Групою урядових експертів з проблеми кіберзлочинності.

Внаслідок прийняття резолюції в Буенос-Айресі (28-29 липня 2003 р.) була проведена Конференція ОАД з питань кібербезпеки, яка визнала, що серйозність інформаційних загроз критичним інформаційним системам, структурам, і, загалом, економіці країн у всьому світі потребує активної координації діяльності державного і приватного секторів, тобто фактично – впровадження основного принципу культури кібербезпеки. На Спеціальній конференції з питань безпеки в Мехіко (28-29 жовтня 2003 р.) держави-члени ОАД заявили про свій намір прийняти і виконувати стратегію кібербезпеки, яка повинна бути спрямована на прийняття необхідних заходів щодо попередження і реагування на кібератаки незалежно від їх джерела, боротьбу з кіберзагрозами і кіберзлочинністю, криміналізації атак у кіберпросторі, захисту критично важливих інфраструктур і мережевих систем.

Підсумком цієї діяльності було прийняття ГА ОАД в червні 2004 року Багатосторонньої міжамериканської стратегії щодо боротьби із загрозами кібербезпеки: багатоаспектний і міждисциплінарний підхід до створення культури кібербезпеки [2], яка передбачає імплементацію принципів культури кібербезпеки, аналогічних викладеним у резолюції ГА ООН 57/239 "Про створення глобальної культури кібербезпеки", створення Міжамериканської мережі Груп реагування на надзвичайні ситуації в комп'ютерній галузі, визначення і прийняття єдиних стандартів у цій галузі, модернізацію нормативно-правової бази щодо боротьби з кіберзлочинністю. У документі державам-членам ОАД рекомендується оцінити доцільність застосування принципів Європейської Конвенції про кіберзлочинність і розглянути можливість приєднання до цієї угоди. Слід підкреслити, що США, які активно виступають із закликом до всіх країн приєднатися до цієї Конвенції як модельного інструменту у боротьбі з кіберзлочинами, на практиці її не ратифікували, і, отже, не пов'язані жодними зобов'язаннями, що передбачаються документом.

Міжамериканський комітет боротьби з тероризмом розглядає проблему кібербезпеки в контексті визнання проблеми як такої і декларує наміри про заходи щодо протидії високотехнологічним загрозам. Так, на четвертій регулярній сесії Міжамериканського комітету боротьби з тероризмом у Монтевідео (28-30 січня 2004 р.) була прийнята Декларація Монтевідео (документ СІСТЕ/ДЕС. 1/04 rev. 3), в якій відзначалося, що регіональна організація визнає необхідність боротьби з терористичними загрозами в глобальній мережі Інтернет [3].

Політика антитероризму провідних акторів міжнародних відносин виявила специфіку дій США в рамках задекларованої Адміністрацією Б.Обами «Стратегії національної безпеки» (2010 р.). Як зазначається в аналітичних дослідженнях зарубіжних політологів, політика антитероризму в умовах становлення нового світового порядку набуває як форм підтримки політичного діалогу, так і форм пропаганди переваг тієї чи іншої політичної, економічної, соціальної системи, а також відображає просування певного світогляду, політико-культурних цінностей та способу життєдіяльності в сучасному світі. Натомість масштаби глобалізації змушують провідних політичних акторів, незважаючи на значну

асиметрію підходів у вирішенні міжнародних проблем, шукати їх комплексного розв'язання при найширшому представництві і максимальному співробітництві всіх країн світу, а значить шукати компроміс між «жорсткою» і «м'якою» силою у міжнародній взаємодії.

Витоки компромісної політики США знаходимо ще у Стратегії національної безпеки Адміністрації Дж.Буша-молодшого (2002 р.), в якій, за рекомендацією Е.Креймера, чітко окреслені цілі політики боротьби з міжнародним тероризмом: демократизація міжнародної системи через спрямований вплив на політичні системи інших держав світу, подолання міжнародного тероризму як одного з базових чинників дестабілізації міжнародних відносин і загрози для національних інтересів США, що передбачало масштабне використання всього комплексу американської могутності, включаючи військову силу, для досягнення поставлених цілей. Прагматичний підхід полягав у тому, щоб застосовувати механізми, які мають стабілізувати ситуацію в світі та забезпечити подальший розвиток американської політичної системи й економічний поступ [4; 5].

Зауважимо, що Дж.Буш-молодший, виступаючи 16 березня 2006 р. з представленням нової Стратегії національної безпеки США, висловився за пріоритетність «жорсткої сили» у зовнішній політиці держави. Зокрема, він підкреслив, що «Америка перебуває у стані війни, тому стратегія національної безпеки воєнного часу спричинена серйозним викликом, перед яким ми опинилися – поширенням тероризму з його агресивною ідеологією ненависті і вбивства, що повною мірою проявилася для американського народу 11 вересня 2001 року» [6].

Оскільки пріоритети міжнародно-політичної діяльності традиційно визначалися в рамках всіх стратегій національної безпеки США, можна стверджувати, що вони ґрунтувалися на працях неоконсервативних ідеологів і політологів. Відтак, і витоки політики антитероризму спостерігаємо ще в працях В.Ліппмана про союзи й альянси у зовнішній політиці, вони набули актуальності та адаптації до позицій сучасності в дослідженнях Ч.Краутхеммера («До однополюсного світу») і Д.Кеннеді («Свобода від страху»), відомого політика і дослідника Р.Золіка («Протиставлення торгівлі терору»), державного секретаря К.Райс («Ремарки до зовнішньої політики») тощо [7; 8].

У теоретико-методологічному вимірі найбільш чітко сформульовано концептуальні ідеї для американської стратегії національної безпеки на ХХІ століття відомим політологом з Йельського університету Дж.Л.Геддісом. На його думку, стратегія Дж.Буша-молодшого або його наступника має зазнати змін для превентивного реагування на майбутні виклики і загрози. Наголошуючи на можливостях превентивної дипломатії, Дж.Л.Геддіс не виключає можливості застосування й «жорсткої» сили. Такий підхід, на думку політолога, не має залежати від того, яка партія домінує в Конгресі і від якої політичної сили обраний президент. Дж.Л.Геддіс вважає, що доцільнішим для зовнішньої політики будь-якого президента було б переконати внутрішню і світову спільноту у правильності політичних рішень США на міжнародній арені [8; 9; 10]. За Дж.Л.Геддісом така стратегія має включати ліберально-демократичні ідеали як базові засади формування загальної безпеки.

Перемога представника від Демократичної партії США на президентських виборах 2008 р. зумовила різні оцінки проголошеної ним політики «перезавантаження міжнародних відносин», в яких критика щодо ризиків і перспектив глобальної безпеки та ролі й місця Америки у сучасній геополітиці стосувалася як пріоритетів зовнішньої політики, так і концепту стратегії національної безпеки. Слід відзначити, що навіть прихильні до нової політики Б.Обами експерти по-своєму тлумачать тезу про те, що у 44-го президента США,

на відміну від багатьох його попередників у Білому домі, взагалі не буде президентської доктрини, оскільки вона базуватиметься лише на поняттях «демократія, безпека і свобода»: «Немає Доктрини Обама, тому що Обама не є лідером доктринального типу, який діє в рамках фіксованої стратегії. Натомість, Обама вірить в набір принципів (демократія, безпека, свобода) для світу, і намагається здійснювати практичні заходи для нарощування безпеки США і глобальної свободи. Він відкидає ізоляціонізм і намагається чітко відмовитися від односторонності... Барак Обама вірить, що зміцнення слабких держав замість їх шокування економічним хаосом чи кризою охорони здоров'я посилять безпеку Америки. Обама подвоїть витрати на зарубіжну допомогу до 50 мільярдів на 2012 рік» [11].

Натомість, Центр американського прогресу, який здійснює концептуальне забезпечення зовнішньої політики Адміністрації Б.Обама, вже презентував розробку, яку можна розглядати як проект доктрини Б.Обама. Базовий концептуальний вимір простежується у ключовій ідеї «зміни», винесеному у назву документу разом із поняттям «прогресивні заходи для 44-го президента». Відзначимо, що документ складається із серії есе, які готувалися співробітниками центру упродовж тривалого часу і які містять як загальні положення, підготовлені президентом Проекту «Нова демократія» М.Грінном, так і рекомендації на перші сто днів діяльності Б.Обама в умовах економічної кризи [11].

У травні 2009 р. Центр американського прогресу завершив роботу над іншим проектом «Національна стратегія глобального розвитку. Захист Америки і нашого світу через сталу безпеку», в якому проаналізовано проблеми глобальної безпеки не на абстрактному чи суто теоретичному рівні, а в практичному вимірі, зокрема, було визначено головні виклики і загрози для національних інтересів США. Тобто, на відміну від наступальної стратегії Дж.Буша-молодшого, яка переважно розроблялася Американським інститутом підприємництва і в якій концептуально було обґрунтовано політику американського гегемонізму, експертами Центру американського прогресу було запропоновано рекомендації для Б.Обама, в яких президента закликали діяти в контексті зваженої та стриманої політики, без агресивної риторики щодо інших провідних політичних акторів міжнародних відносин [11].

Підкреслимо, що на самому початку передвиборної кампанії Б.Обама у своїх оцінках виходив з того, що Америка може розвиватися тільки в стабільному міжнародному оточенні. Заявивши себе прихильником поширення демократичних цінностей у світі шляхом прикладу і впливу, він намагався максимально уникати обговорення відповідної ситуації в Росії, Китаї чи нових незалежних державах. Натомість багато заяв було присвячено іміджуванню зовнішньої і безпекової політики США, підтвердженням чого є тези про необхідність завершення американської місії в Іраку задля уникнення глобальної хвилі антиамериканських настроїв. Причому неодноразово було наголошено, що ця війна не завдає поразки і не шкодить Аль-Каїді, а веде до суттєвих витрат і втрат та непередбачуваних наслідків для Америки і до дестабілізації міжнародних відносин. Щодо врегулювання ситуації в Іраку пропонувалося використання таких заходів, як: забезпечення американського впливу на Близькому Сході; недопущення «перетворення Іраку в Афганістан»; перехід до політичного врегулювання жорстоких конфліктів між відгалуженнями ісламу як чинника забезпечення внутрішньої стабільності Америки [11]. Відтак, 44-й президент Сполучених Штатів, як зазначається в аналітичних дослідженнях, має прагнути суттєво змінити зовнішню політику та життєдіяльність американського суспільства незалежно від ментальності спільноти багатонаціональної країни.

Зазначимо, що нова стратегія Б.Обама стосується надзвичайно складних і взаємопов'язаних зовнішньо- та внутрішньополітичних загроз, серед яких, безперечно, най-

гострішими є ситуація в економіці та боротьба з тероризмом. Крім того, серед пріоритетів президента розглядається й стратегія формування ефективної системи міжнародної безпеки, модернізація міжнародних оборонних альянсів за участю США відповідно до вимог ХХІ століття. У своїй програмній промові «Нова стратегія для нового світу» та в інших виступах під час виборчої кампанії Б. Обама запропонував власне бачення трансформації світового порядку. Зокрема, це стосується політики виведення американських військ з Іраку, де передбачається залишити тільки сили, необхідні для підтримки безпеки посольств і підготовки іракських військових; посилення військової присутності США в Афганістані задля боротьби з тероризмом, здійснення «жорсткої, прямої дипломатії» щодо ядерної програми Ірану та Північної Кореї, щоб спонукати політичних лідерів цих країн відмовитися від ядерної зброї. Також Б.Обама обстоює необхідність трансформації політики Заходу щодо Росії, оскільки вважає, що США повинні і надалі працювати над просуванням принципів демократії в найбільшій пострадянській державі, виступає за продовження співробітництва з РФ у галузі нерозповсюдження ядерної зброї та технологій, зменшення ядерних арсеналів та в інших сферах, що становлять взаємний інтерес [12].

Проте критичний дискурс щодо визначальних пріоритетів Адміністрації Б.Обами виявив й інші погляди на стратегію зовнішньої та безпекової політики США. Найбільш критичну оцінку підходів до зовнішньої і безпекової політики 44-го президента США було подано у дослідженнях Американського інституту підприємництва, відомого своїми розробками для попередньої адміністрації Білого дому. У матеріалах впливового аналітично-дослідницького інституту відзначається, що на середину червня 2009 року президент Б.Обама все ще не сформулював стратегії чи послідовного логічного обґрунтування значного скорочення ядерних озброєнь і систем доставки як одного з глобальних чинників стримування розповсюдження ядерних озброєнь і підтримання міжнародного миру [11].

У сучасному світі, де трансформовано поняття «ядерної парасолі» та стратегії неядерного стримування, наявність інформаційних переваг може обумовлювати інтелектуальний зв'язок між зовнішньою політикою США та їх військовим потенціалом, збереження світового лідерства за допомогою нових засобів впливу та закріплення домінуючої ролі в альянсах і тимчасових коаліціях. Переваги США в інформаційній сфері, на думку експертів, сприятимуть попередженню і врегулюванню регіональних конфліктів, вирішенню проблем, пов'язаних із глобальними загрозами, які виникли після закінчення «холодної війни», такими, як міжнародна злочинність, тероризм, поширення зброї масового ураження, глобальна екологічна деградація.

На сучасному етапі, незважаючи на критичний дискурс щодо зовнішньої та безпекової політики Адміністрації Б.Обама (К.Коен, Р.Кейган), основною американської стратегією протидії міжнародному тероризму стала концептуальна розробка «Більш розумна, більш безпечна Америка» («A smarter, more secure America») Американського центру стратегічних і міжнародних досліджень (Center for Strategic and International Studies - CSIS), який є одним з «мозкових центрів» США, що головним чином концентрується на нестандартному висвітленні для політичного керівництва Америки стратегічних проблем майбутнього, а також на визначенні перспектив й рекомендацій щодо адекватного вирішення глобальних проблем сучасності. Керівництво діяльністю Центру здійснюють фахівці, тісно пов'язані з реальною практикою американської політики. Зазначимо, що членами Американського центру стратегічних і міжнародних досліджень є відомі американські теоретики політичної науки, зокрема, Дж.Хемрі, Зб.Бжезинський, Г.Кіссінджер, У.Коен, Дж.Шлезінгер, Р. Джеймс та ін. [13; 14; 15; 16].

Під егідою Американського центру стратегічних і міжнародних досліджень було створено двопартійну спеціальну комісію з переходу до «розумної сили» (Smart Power Commission), яка у 2007 р. представила аналітичну доповідь «Більш розумна, більш безпечна Америка» щодо нової стратегії зовнішньої та безпекової політики США. Суть нової консенсусної американської стратегії (розробники - Дж.Най та Р.Армітідж) полягає у поєднанні «жорсткої» (воєнної) і «м'якої» (культурної) сили у спільну ефективну стратегію діяльності США на міжнародній арені задля повернення Америці статусу інтелектуального лідера та підтримання іміджу й репутації США на засадах ідеї «глобального добробуту» [13].

Практичне втілення концепції «розумної сили» можна спостерігати у виступах, заявах та діяльності представників Адміністрації Б.Обами, оскільки нова політична ідеологія США базується саме на аналітичній розробці «Більш розумна, більш безпечна Америка» Дж.Най та Р.Армітіджа. Команда президента Б.Обами вирішила відмовитися від «силової дипломатії» Адміністрації Дж.Буша-молодшого, яка на багатьох напрямках зовнішньої політики Америки виявила свою неефективність, і вдається до методів «прагматичної дипломатії», що передбачає висунення дипломатії на передній план зовнішньої політики США і збалансування її з військовою потугою інноваційними засобами ХХІ століття.

До нагальних проблем зовнішньої політики Адміністрації Б.Обами провідні американські аналітики одностайно відносять проблеми глобальної безпеки, підтримання міжнародного миру і стабільності з огляду на військові операції в Іраку і Афганістані, загрозу тероризму, необхідність врегулювання близькосхідного конфлікту, нерозповсюдження зброї масового ураження, особливо в іранському та північно-кореїському контексті, перегляд відносин з Росією. Зауважимо, що стратегічні пріоритети адміністрації президента Б.Обами істотно відрізняються від пріоритетів адміністрації попереднього президента Дж.Буша-молодшого, оскільки 44-й президент США має намір використати американську військову міць для глобальної співпраці і вирішення проблем за допомогою зміцнення союзів, створення нових партнерств, захисту прав людини.

Реалізація нової концепції «розумної сили» США знайшла втілення й у «Стратегії національної безпеки», яка була оприлюднена у травні 2010 р. і в якій визначено принципи обстоювання геополітичних інтересів Америки в сучасному світі. «Стратегія національної безпеки» є основним доктринальним документом, в якому викладено для внутрішнього політикуму та громадськості і для зовнішнього світу загалом цілі, завдання і методи їх реалізації щодо національної та міжнародної безпеки. Зазначимо, що вперше такий документ було представлено Адміністрацією Р.Ніксона, а 1986 року був прийнятий закон Голдуотера-Нікольса, за яким «Стратегія національної безпеки» стала обов'язковим документом для кожної нової адміністрації президента США [17].

Документ відзначається декларативним характером, містить дипломатичні формулювання, не розкриває багатьох аспектів реальної політики, проте «Стратегія національної безпеки» (2010) разом з іншими доктринальними документами («Чотирирічний огляд військової політики», «Огляд ядерної політики», «Огляд підходу до протиракетної оборони», «Стратегія у сфері кібербезпеки» тощо) подає достатньо розгорнуте уявлення про політичні пріоритети американського керівництва. Традиційно американський підхід до проблеми національної безпеки обмежувався міжнародними аспектами, оскільки вважалося, що питання внутрішньої політики та економічного розвитку не відносяться до сфери національної безпеки США, проте Адміністрація Б.Обами відійшла від такого жорсткого розмежування і розширила поняття національної безпеки [18].

Б.Обама підтримує ідею служіння історичній місії США - гарантуванню глобальної безпеки, але на відміну від попередників по Білому дому, Національна стратегія безпеки

Б.Обами визнає цінність партнерства, надає більшого значення громадянському виміру на протипагу військовому і підкреслює значення діалогу та необхідності зміцнення міжнародних інституцій. Нова Національна стратегія безпеки Б.Обами, на думку європейського представника безпекової еліти, говорить про політичне прагнення США підтримати міжнародний порядок, здатний вирішити проблеми міжнародної безпеки [19].

Запропонована «Стратегія національної безпеки» містить низку важливих новацій тактичного і стратегічного характеру: зокрема, уперше в стратегії пропонується інтегрувати основні інструменти американської потужності - дипломатію, військову силу, економічні інструменти, розвідку; сили забезпечення внутрішньої безпеки [20]. На наш погляд, нова стратегія Б.Обами має всеосяжний характер і є спробою інтегрувати внутрішні та міжнародні аспекти національної безпеки з огляду на те, що найгостріша системна криза спричинює «перевантаження» сил Америки у спробі консолідувати однополярний світ, оскільки жодна країна не в змозі повністю забезпечувати міжнародну відповідальність.

Водночас, нова Стратегія приділяє увагу тим аспектам безпеки держави, яким у попередніх Стратегіях не було приділено суттєвого значення. До таких сфер відноситься кібербезпека, яка була визначена віце-президентом США Дж.Байденом як один з трьох ключових чинників політики безпеки [17].

Зазначимо, що програмним з питань інформаційної безпеки прийнято вважати передвиборчий виступ Б.Обами в Університеті Пурд'ю в (США) 16 липня 2008 р., в якому він, зокрема, заявив, що саме кібербезпека є складовою національної оборонної стратегії і не може розглядатися окремо від неї. У цій промові Б.Обама відзначив, що після 11 вересня 2001 року ситуація в сфері міжнародної безпеки і на північноамериканському континенті змінилася докорінним чином, оскільки, крім давно відомих, з'явилися нові види загроз, до яких відносять ядерну, біологічну (бактеріологічну) і кіберзагрози [21].

Слід відзначити, що Б.Обама визначає інформаційну безпеку як невід'ємну складову національної безпеки та оборони США, наголошуючи, насамперед, на кібербезпеці, яку вважає вищим пріоритетом ХХІ століття. Тому він сприятиме координації зусиль усіх федеральних структур для реалізації дійсно національної політики кібербезпеки, і пропонує конкретні реальні рекомендації, сформульовані в офіційно опублікованих документах. Зокрема, Б.Обама має намір залучити до розробки нових стандартів і рішень з проблем інформаційної безпеки не тільки державні структури, але й академічні кола та фахівців приватного сектору, враховуючи, що комп'ютерні мережі та інфраструктура є стратегічними активами країни, від захищеності яких залежить безпека ефективного державного управління та життєдіяльність американського суспільства. Тому він і заявив в Університеті Пурд'ю, що для забезпечення національної безпеки необхідно об'єднати зусилля держави, промисловості і наукових кіл, які здатні найкращим чином захистити інфраструктуру, що підтримує економіку, і закликав розробити нові стандарти безпеки для захисту найважливіших елементів інфраструктури. З цією метою Б.Обама як Президент США підтримав фінансування низки дослідницьких проєктів з розробки нових технологій і засобів інформаційної безпеки зі створюваного 5-мільярдного фонду, спрямованого саме на реалізацію нової стратегії національної безпеки держави [21].

Нова стратегія інформаційної безпеки США, з погляду Б.Обами, потребує також спільної діяльності всіх урядових структур, які займаються питаннями інформаційної безпеки, включно до виокремлення у складі нової адміністрації посади радника з інформаційної безпеки. Така посада була і раніше при президентах Б.Клінтоні та Дж.Буші-молодшому, але останній радник пішов з Адміністрації Дж.Буша, звинувативши

її в бездіяльності. Крім запровадження посади радника з інформаційної безпеки, обраний Президент США створив новий підрозділ в Адміністрації, який узяв на себе всі питання координації між розрізненими службами і відомствами, що відповідають за інформаційну безпеку в рамках своєї компетенції, – Агенцією національної безпеки, Центральним розвідувальним управлінням, Федеральним бюро розслідувань, Міністерством Оборони, Міністерством національної безпеки тощо.

У новій «Стратегії національної безпеки» (2010 р.) проблема захисту кібермереж згадується поряд з проблемою захисту США від біологічних атак, а ступінь проникнення кібермереж у життя американського суспільства визначається як «залежність» від них, оскільки «космос та кіберпростір мають силу впливати на повсякденне життя та військові операції» [17].

Крім того, кібератаки віднесені до однієї з ключових проблем у внутрішній безпеці США: «Всередині країни США будуть прагнути стратегії, спроможної протидіяти всьому спектру загроз і небезпек для нашого суспільства. Це загрози та небезпеки, що включають в себе тероризм, стихійні лиха, масштабні кібератаки і пандемії». До певних трансформацій у політиці США щодо сфери кібербезпеки, у порівнянні з «Кібербезпечним оглядом» 2009 року, можна назвати посилення акценту щодо відповідальності військових структур за кібербезпеку держави [19].

Водночас «Кібербезпечний огляд» підкреслював роль спецслужб та налагодження ефективного партнерства між державними інституціями, громадянами та приватним сектором у забезпеченні кібербезпеки держави.

Загалом, роз'ясненню позиції Адміністрації Б.Обами щодо безпеки кіберпростору у новій Стратегії надано окремий параграф «Безпека кіберпростору», де зазначено, що загрози в сфері кіберпростору є однією з найбільших загроз національній, суспільній та економічній безпеці, з якими зіткнулись США: «Високий рівень нашої технологічності, що дозволяє нам існувати та створювати, водночас надає додаткові можливості для тих, хто хоче підірвати наші можливості або знищити їх» [19].

Крім того, у документі постійно підкреслюється залежність США від кіберпростору, оскільки «щоденне життя залежить від потужностей електромереж, однак потенційні супротивники можуть використовувати кіберуразливість для того, щоб порушувати їх діяльність у масовому масштабі. Інтернет та електронна комерція є ключем до нашої економічної конкурентоспроможності, однак кіберзлочини коштують компаніям та споживачам сотні мільйонів доларів та цінної інтелектуальної власності». До основних джерел загроз для кіберсфери віднесено й неназвані «провідні національні держави» (в інших безпекових документах США під такими частіше всього називаються Китай та Росія).

До основних шляхів вирішення загроз у сфері кібербезпеки віднесено дві основні стратегії. Перша – «Інвестиції в людей та технології», за якою керівництво США планує налагоджувати активну співпрацю між урядом та приватним сектором «з метою розробки більш безпечних технологій, що надасть можливість поліпшити захист та стійкість критичних державних та промислових систем і мереж». Крім того, планується збільшення інвестицій у передові дослідження та розробку технологій, що будуть сприяти більшій безпеці інформаційної інфраструктури [17].

Друга стратегія – «Посилення партнерства» передбачає розширення можливостей співпраці між всіма основними учасниками кіберпростору, оскільки уряд, приватний сектор та окремі громадяни неспроможні самостійно вирішити проблеми в сфері кібербезпеки. Водночас планується посилення «міжнародного партнерства з широкого кола питань, включно з розробкою нормативних документів, щодо припустимих меж пове-

дінки у кіберпросторі, законів з протидії кіберзлочинності, забезпечення збереження даних, їх захисту та конфіденційності, а також підходів щодо захисту мереж та реагуванню на кібератаки» в умовах зовнішньополітичних впливів. Зауважимо, що прийняття міжнародних нормативних регулятивних документів є єдиною можливістю для США встановити певний «паритет сили» у кіберпросторі з такими політичними акторами, як Росія і Китай. Виділення кібербезпеки як самостійної складової у «Стратегії національної безпеки» (2010 р.) свідчить, що рівень загрози критичній інфраструктурі з боку саме зовнішніх суб'єктів (при чому - переважно державних) досяг певного порогового значення для безпеки США [22]. У цьому контексті важливим є акцентування уваги на бажанні США сформувати міжнародне нормативне поле з протидії активній кіберзлочинній діяльності (в широкому її розумінні) шляхом запровадження системи певних обмежень. У зв'язку з цим варто очікувати появи на найвищому рівні ініціатив США щодо прийняття відповідних резолюцій у Раді безпеки ООН, а також на рівні Генеральної Асамблеї ООН.

Зазначимо, раніше Сполучені Штати, керуючись власними стратегічними інтересами щодо проведення наступальних акцій в інформаційному просторі, відходили від визнання ролі держав у подвійному застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій і стримували обговорення Конвенції з міжнародної інформаційної безпеки, проект якої було запропоновано РФ. По суті, ініціативи США в ООН спрямовані на універсалізацію національних, регіональних та інших заходів, що відповідають геополітичним інтересам Америки у галузі кібербезпеки. Проблема неухвалення документу з міжнародної інформаційної безпеки на сесіях ГА ООН пов'язана з неузгодженістю політичних позицій групи урядових експертів (до неї ввійшли представники 15 держав, зокрема РФ, Китаю, США, Франції, Великої Британії, Йорданії, Білорусії, Малі, Малайзії, Мексики, Кореї, ПАР – голова групи представник РФ А.В.Крутських) з таких питань, як: практичні заходи з попередження розробки, виробництва, використання та поширення інформаційних озброєнь в рамках глобального режиму міжнародної інформаційної безпеки. Загальні параметри такого режиму, запропоновані на основі пропозицій РФ і не сприйняті США, охоплюють відмову від розробки, створення і використання інформаційних озброєнь; спрямованого нападу за допомогою інформаційних озброєнь на інші держави; несанкціонованого втручання в інформаційні системи та критично важливі та неправомірного їх використання, монополії в міжнародному інформаційному просторі; протидії доступу до високих технологій, створення технологічної залежності у сфері ІКТ від інших держав, заохочення терористичних, екстремістських та злочинних угруповань до використання інформаційних озброєнь, розробки планів та доктрин ведення інформаційних воєн, інформаційної експансії (маніпулювання, викривлення, порушення основних прав і свобод, встановлення контролю над інформаційно-комунікаційними структурами) тощо [23]. Йдеться також й про нові ініціативи США в межах трансатлантичного співробітництва, зокрема, у програмах безпекової політики ЄС та НАТО. Можна очікувати, що обговорення цих американських ініціатив відбуватиметься в умовах жорсткої протидії з боку інформаційно розвинутих країн, що не є партнерами США в рамках НАТО, зокрема, Російської Федерації.

Відтак, в новій стратегії національної безпеки США послідовно обґрунтовується необхідність подальшої боротьби з міжнародним тероризмом задля забезпечення як національних інтересів, так і підтримання глобального лідерства Америки у видимій перспективі міжнародних відносин.

Список використаних джерел

1. AG/RES. 1939 (XXXIII-O/03) Development of an Inter-American strategy to combat threats to Cybersecurity (Resolution adopted at the fourth plenary session, held on June 10, 2003) [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.oas.org>.
2. AG/RES. 2004 (XXXIV-O/04) Adoption of a comprehensive Inter-American strategy to combat threats to cybersecurity: a multidimensional and multidisciplinary approach to creating a culture of cybersecurity (Adopted at the fourth plenary session held on June 8, 2004) [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.oas.org>.
3. Declaration of Montevideo. OEA/Ser.L/X.2.4. CICTE/DEC. 1/04 rev. 3. (Adopted at the Fifth Plenary Session held on January 30, 2004) [Electronic resource]. – Access mode: <http://scm.oas.org>.
4. The National Security Strategy of the United States of America [Електронний ресурс]. – Washington, DC: White House, 2002, September. – 35 p. – Режим доступу: <http://georgew-bush-whitehouse.archives.gov>.
5. Krauthammer C. Democratic Realism: An American Foreign Policy for a Unipolar World [Електронний ресурс] / С.Krauthammer. – Washington: American Enterprise Institute, 2004. – Режим доступу: <http://aei.org/>.
6. Bush G.W. The National Security Strategy (March 16, 2006) [Електронний ресурс] / George W. Bush. – Washington, DC. – Режим доступу: <http://www.presidentialrhetoric.com>.
7. Рижков М.М. Доктринальний вимір стратегій зовнішньої політики США: від стримування до глобальної демократизації: дис... доктора політ. наук: 23.00.04 / Рижков Микола Миколайович. – К., 2007. – 401 с.
8. Рижков М.М. «Grand Strategies». Американський досвід стратегічного планування: Монографія / М.М.Рижков. – К.: «Алькор», 2006. – 247 с.
9. Gaddis J.L. A Grand Strategy of Transformation / J.L.Gaddis // Foreign Policy. – 2002. – November-December. – P. 50-54.
10. Gaddis J.L. Grand Strategy in the Second Term [Електронний ресурс] / J.L.Gaddis // Foreign Affairs. – 2005. – January/February. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.org>.
11. Прохоренко О.М. Концептуальні засади іміджування Росії американськими «мозковими» центрами: дис... кандидата політ. наук: 23.00.04 / Олександр Михайлович Прохоренко. – К., – 2009. - 191 с.
12. Макаренко Є.А. Ризики і перспективи політики безпеки адміністрації США в умовах «перезавантаження» міжнародних відносин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка). – К., 2010. – Випуск 94. Частина I. – С. 11-16.
13. Nye J.S. A smarter, more secure America. Report of the CSIS Commission on Smart Power [Електронний ресурс] / Craig Cohen, Joseph S. Nye, Richard Armitage. - Режим доступу: <http://csis.org>.
14. Kagan R. The Need for Power [Електронний ресурс] / Kagan R.// The Wall Street Journal. - 2010. - Режим доступу: <http://online.wsj.com>.
15. Столетов О.В. Тренды трансформации властных отношений в мировой политике: smart power? / О.В.Столетов // Полис. 2009. №4. – С. 173-178.
16. Cohen C. Measuring Progress in Stabilization and Reconstruction [CSIS-USIP Special Report] [Електронний ресурс] / Craig Cohen April 2006. – Режим доступу: <http://www.csis.org>.

17. Ожеван М.А. Доктрина Барака Обами: нова «стратегія національної безпеки» США / М.А.Ожеван, Д.В. Дубов // Актуальні проблеми міжнародних відносин. (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка). – К., 2010. – Випуск 94. Частина І. – С. 16-20.
18. Дулейран Ю. У США оприлюднили нову стратегію національної безпеки. [Електронний ресурс] / Ю.Дулейран. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org>.
19. Обама добивається безпеки путем мира и сотрудничества (27 мая 2010 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.america.gov>.
20. Достижения в сфере информатизации и телекоммуникации в контексте международной безопасности. Доклад Генерального Секретаря ООН А/60/95. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org>.
21. Введение президента Обамы к Отчету о стратегии национальной безопасности (28 мая 2010 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.america.gov>.
22. Haussmann A. Internet Governance Conference of the Bertelsmann Foundation Gutersloh/ Germany, June 15th 2000 [Electronic resource] / Anika Hanssman // International Journal of Communications Law and Policy. – 2000.
23. Маклюэн Г.М. Понимание медиа. Внешнее расширение человека / Маклюэн Г.М.; [пер. с англ. В.Николаева; заключ. ст. М.Вавцова]. – М.- Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Куликово поле», 2003. – 464 с.

Тельпіс О.В.*

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО У ХХІ СТОЛІТТІ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті автор аналізує основні концептуальні підходи до дослідження феномену політичного лідерства у ХХІ столітті. Розглядаються нові теоретичні та методологічні методи та підходи до практичного створення індивідуальної інформаційної стратегії лідера. Аналізується важливість особливої уваги до створення образу політичного лідера.

Ключові слова: лідерство, політичне лідерство, імідж, інформаційна стратегія, політика, міжнародні відносини.

В статье автор анализирует основные концепции исследования феномена политического лидерства XXI столетия. Рассматриваются новые теоретические и методологические методы и подходы к практическому созданию индивидуальной информационной стратегии лидера. Анализируется важность особенного внимания к созданию образа политического лидера.

Ключевые слова: лидерство, политическое лидерство, имидж, информационная стратегия, политика, международные отношения.

In this article author is analyzing basic concept approaches of the phenomena of political leadership in the XXI century. Theoretical and methodological methods and attitudes for practical creating of the individual informational strategy. The importance and the particular attention to the creation of its image is overviewed in the article.

Key words: leadership, political leadership, image, informational strategy, politics, international relations.

В умовах сучасного глобалізованого світу, все більшого значення та ваги набуває саме інформація, інформаційний продукт. Інформаційне суспільство стає набагато ближчим і має своє відображення на зовнішньо політичних курсах найвпливовіших країн світу, міжнародних організацій на транснаціональних корпорацій. Ступінь проінформованості про певну державу, її політику є певним відображенням її могутності на міжнародній арені.

Метою статті є визначення основних методологічних та теоретичних підходів до вивчення феномену лідерства ХХІ століття, та зокрема політичного лідерства, та їх вплив на перебіг міжнародних відносин, а також дослідження поняття інформаційної стратегії і її імплементації.

Актуальність полягає у тому, що на даному етапі розвитку суспільства інформаційний простір, побудова інформаційних образів, іміджу політичного лідера, починає відігравати небачену досі роль і впливати на міжнародні відносини.

* аспірантка кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Даниленко С.І.

Людство наразі знаходиться на порозі нової ери. Ері панування інформації, розвитку інформаційних технологій. В цій новій картині світу має місце аспект змін політичних векторів, важелів впливу. Та що головне для даної роботи – методів впливу за для досягнення влади. Політична система світу являє собою складну сукупність важелів, противаг, полюсів - незначних та дуже вагомих. Інформаційна парадигма сучасності говорить про те, що саме інформаційна система є невідривно пов'язаною із світовою політичною рівновагою. Політику творять діяння. Інформація є матерія, формуюча, наповнююча, обумовлююча, і вже надалі характеризує, оцінююча діяння.

Все більшого значення та ваги набуває саме інформація, інформаційний продукт. Інформаційне суспільство стає набагато ближчим і має своє відображення на зовнішньо політичних курсах найвпливовіших країн світу, міжнародних організацій на транснаціональних корпораціях. Ступінь поінформованості про певну державу, її політику є певним відображенням її могутності на міжнародній арені.

Однією із найважливіших складових інформаційного образу певного міжнародного об'єкту – країни, міжнародної організації або ж транснаціональної корпорації є його імідж, тобто відображення усього масиву характеризуваної та персоніфікованої інформації про об'єкт, сукупність гео-політичних образів та гео-культурних образів, який виникає під час згадування даного об'єкту. За допомогою усвідомленого та спланованого впливу на інформаційні поля, створення відповідного віртуального кореляту дійсності, стає можливим на наступному кроці вносити зміни в реальність, змінювати інформаційні потоки, та сприйняття інформації.

Тобто відбувається певна зміна інформаційної реальності, за якою йде зміна віртуальної реальності, для того, щоб в результаті змінити справжню (фізичну) реальність. Масова свідомість бачить в реальності ті аспекти, які акцентуються в інформаційних потоках.

Світ політичного існує як самоорганізований простір актуалізації інноваційного потенціалу персоніфікованих та інституційних суб'єктів влади. Це особлива сфера життєдіяльності людей, пов'язана з владними відносинами, державою і державним устроєм, тими інститутами, принципами, нормами і т.д., які покликані гарантувати життєздатність того чи іншого співтовариства людей, реалізацію їх спільної волі, інтересів, потреб».

Першоосновою, рушійною силою та метою політичного процесу є політична людина [1], а політика - це «функція взаємодіючих між собою людей» [2]. Отже, втіленням функціонального виміру політичної системи суспільства виступають політичні відносини, що виявляють себе в суспільно-політичному житті у чотирьох основних формах: відносин взаємних прав та обов'язків, відносин діалогу, відносин лідерства та відносин набуття-втрати легітимності [1].

Особливість політичних відносин полягає у їхній персоніфікованій природі (на відміну від економічних відносин, які мають матеріальну природу; правовідносин, які мають інституційну природу, тощо). Суб'єктами політичних відносин завжди виступають індивідуальні або колективні суб'єкти -люди. Звідси - вкрай нелінійний характер політичних відносин, коли кожен суб'єкт має власне бачення політичного процесу та його перспектив, при тому, що в політичній системі завжди неявно існує декілька рівноможливих шляхів її еволюції, обумовлених властивостями внутрішнього та зовнішнього середовища системи. Одним з провідних чинників структурної та функціональної самоорганізації політичного життя суспільства є політичні відносини лідерства. За визначенням М. Д. Кляшторного, лідерство - це заснований на авторитеті персоніфікований спосіб самоорганізації суспільного життя, суть якого становлять відносини впливу і послідовництва, домінування і підкорення [1]. Через лідерство відбувається «побудова влади» у політичній системі сус-

пільства шляхом інтеграції, координації й інституціанізації різних соціальних акторів і груп різних рівнів, а «побудова влади» - це сутнісний, ключовий політичний процес, оскільки концентрація влади є керівним параметром політичної системи суспільства як відкритої нелінійної системи.

Це - інтегральний політичний феномен, що актуалізує себе на всіх рівнях політичної системи: у взаємодії індивідів одного з одним, індивідів із групами, соціальних груп між собою, індивідів і груп із політичною організацією суспільства. Саме через відносини лідерства встановлюється взаємозв'язок суспільно-політичних інтересів індивідуальних та колективних суб'єктів політики та публічної влади, утворюються та функціонують канали суспільної та політичної комунікації. Сучасні американські соціологи Д.МакЛін та В.Вейтзел стверджують, що лідерство, як «міцні позитивні між особистісні стосунки», «створює вірування, що кожна особа до глибини серця проймається інтересами іншої, що кожен опікується почуттями й тими речами, які мають значення для іншого, і що кожен бере на себе деяку відповідальність за добробут іншої особи» [3].

Отже, **політичне лідерство** - це синергетичний феномен, «каталізатор» що перетворює суспільні групи, прошарки, інституції на «дещо більше, ніж просто суму властивостей індивідуальних складових» [3, с. 117]. Політичний лідер виступає як координатор групи, авторитетний комунікатор. Постійно здійснюючи моніторинг різноспрямованих інтересів, очікувань, перспектив, проектів різних членів групи, лідер балансує на межі нерівноважності і виступає тим вирішальним елементом політичної самоорганізації, який здійснює вибір одного з рівно ймовірних сценаріїв подальшого політичного розвитку. Внаслідок цього відбувається персоніфікація колективних політичних інтересів, встановлюється диференційована відповідальність за їх реалізацію. Разом з тим нові, узагальнені політичні інтереси, що є синтезом сукупності попередніх різноспрямованих інтересів, очікувань, перспектив, - породжують необхідність виходу за межі формально визначених правових норм, тож політичні лідери в процесі внутрішньо- та між групової комунікації «унормовують» ці інтереси, а також новостворені стилі політичної поведінки, процедури політичних взаємодій, тобто - створюють і реалізують політичні норми.

У політичних принципах та нормах встановлюються й закріплюються різні суспільно-політичні ролі, інтереси, форми політичної діяльності; політичні лідери доводять до відома суспільства свої цілі, визначають моделі політичної поведінки для себе й інших учасників політичного процесу, тим самим регулюючи політичні відносини. Так відбувається формування політичної свідомості різних політичних суб'єктів, яка може бути орієнтована на закріплення або на зміну порядку функціонування політичної системи.

Розглянемо поняття інформаційної стратегії. Прийнято вважати, що **стратегія** (др.-грец. *Στρατηγία* — «мистецтво полководця») — загальний, не деталізований план будь-якої діяльності, що охоплює тривалий період часу, спосіб досягнення складної мети. У сучасному уявленні стратегія формалізується в алгоритмі управлінської діяльності та в підприємстві найбільш повно представлена в структурі бізнес-плану, будучи основою забезпечення реалізованості проекту [4].

Інформаційна стратегія – план діяльності, сукупність основоположних цілей та принципів діяльності в інформаційній сфері, задач по мірі їх реалізації який охоплює певний період часу, спосіб досягнення певної поставленої мети. Інформаційні стратегії використовують вже давно і наразі їх акцентуація та важливість набула ваги. В США використовують спеціальне поняття інформаційного порядку денного (*agenda setting*), яке виникло в процесі управління громадською думкою.

При ціленаправленій на певну особистість інформаційній стратегії доцільно говорити про індивідуальну інформаційну стратегію.

В інформаційній стратегії інформація ретельно дозується, обробляється та подається в необхідній формі, місці та з розставленими акцентами. Є правило так званої «першої вербовки», що означає, що реципієнт інформації краще за все сприймає ту інформації, яка поступила до нього першою, тобто і сприйматиме перші за важливістю типи повідомлень. Саме такі типи інформаційних повідомлень потрібно створювати, будуючи ефективну інформаційну стратегію.

Приклади саме такого використання інформації ми можемо прослідкувати в багатьох випадках. Наприклад, у виборчих технологіях, коли створюється відповідний імідж кандидата, що має змотивувати виборця проголосувати саме за нього. Сам віртуальний об'єкт – імідж – і є однією з найголовніших складових прийняття рішення. Під час виборів Ніксона політтехнологи заговорили про те, що імідж повинен бути таким, який би викликав майже хімічну реакцію виборців. Тобто раціональне мислення у цьому не має брати участі [5].

Ці ж методи використовуються в інформаційних війнах – війнах з використанням і управлінням інформацією з ціллю набуття конкурентоздатної переваги над супротивником. Проте інформаційна війна в теоретичному та практичному просторах є більш агресивною та більш широкою з точки зору понятійного апарату. Інформаційна війна може включати в себе збір тактичної інформації, забезпечення безпеки власних інформаційних ресурсів, поширення пропаганди або дезінформації, щоб деморалізувати ворога і населення, підірвати якість інформації супротивника і попередження можливості збору інформації супротивником. Часто інформаційна війна ведеться в комплексі з кібер- та психологічною війнами з метою ширшого охоплення цілей, залучаючи радіоелектронну боротьбу та мережеві технології.

Підготовка до збройного конфлікту, що було досить чітко видно на прикладі війни в Іраку, потребує суттєвої роботи з інформаційною і віртуальною реальністю. Найголовнішим правилом при цьому стає демонізація ворога. Саддам Хусейн вже в першу війну в Перській затоці подавався як арабомовний Гітлер. Підставою війни в Іраку стала наявність зброї масового знищення; як з'ясувалося потім, це була просто віртуальна реальність, оскільки ніякої зброї так і не було знайдено. Як бачимо, як найбільш ефективний віртуальний інструментарій обираються точки вразливості масової свідомості – те, на що масова свідомість має прореагувати автоматично. Наприклад, коли йдеться про військові злочини, то завжди виникають розповіді про жорстокість ворога до дітей і жінок, оскільки розповідь про ті самі дії стосовно солдат не дадуть такої самої ефективності впливу. Будь-яка революція чи суттєва зміна суспільного ладу базується на руйнуванні віртуального світу масової свідомості.

Проти Садама Хусейна було використана індивідуальну інформаційну стратегію, розроблену саме для нього, в даній конкретній ситуації, в конкретному інформаційному, територіальному та політичному просторах.

Суть розуміння процесів ведення стратегічної інформаційної війни відображена в звітах РЕНД (RAND Corporation («Research ANd Development»)) — американський аналітичний центр, досліджує головним чином проблеми дотичні до Збройних Сил США.), виконаних в 1998 році: MR-963-OSD (The Day After ... in the American Strategic Infrastructure) і MR-964-OSD (Strategic Information Warfare Rising). В них на основі виконаних досліджень про роль і місце інформаційної війни, а також аналізу сучасного стану в цій області була здійснена спроба прогнозу динаміки формування ситуації в світі. Розглядається ряд можливих шляхів розвитку, в тому числі здобуття США володарювання в області ІВ, створення елітарного клубу держав-володарів засобів ІВ і ряду інших. Було також об-

рунтовано набір заходів, необхідних для здійснення в найближчий час з тим, щоб досягти бажаного результату в цій сфері в майбутньому [6].

Сучасні інформаційні стратегії стали все більш індивідуалізованими, з огляду та важливість образу політичного лідера на сучасній арені міжнародних відносин. Сучасні політичні діячі, актори міжнародних відносин мають професійні команди політ-технологів, спеціалістів з комунікативних технологій, психологів, аналітиків, навіть блогерів. Спеціалісти працюють із стратегіями трьох основних типів :з інформаційними стратегіями, що направлені на майбутнє, із сучасністю та інформаційні стратегії, спрямовані на минуле. Кожна з цих стратегій у свою чергу поділяється на стабілізаційний і дестабілізуючий варіанти. Наприклад, інформаційна стратегія, що працює з майбутніми ситуаціями, може бути або мобілізаційною (варіант – легітимізуючою) або такою, що заперечує цей варіант майбутнього, працює проти нього.

Мобілізаційні стратегії достатньо часто використовувалися в колишньому Радянському Союзі. Будь-який новий перехід (наприклад, підкорення цілини) потребував підключення масової та індивідуальної свідомості до виконання нових завдань. Мобілізаційна стратегія дає змогу з'єднувати сучасну ситуацію з ситуацією майбутнього, коли замість деяких реальних об'єктів «підставлені» об'єкти віртуальні. Потім відбувається поступова заміна віртуальних об'єктів реальними, коли вони поступово починаються з'являтися.

Легітимізуюча стратегія, як ми розглядали вище стосовно війни в Іраку, створює передумови для застосування військової сили. Це віртуальне застосування сили перед тим, як зробити це в реальності. Масова свідомість може «програвати» в своїй уяві майбутні дії, що функціонує як відповідний дозвіл на такі дії.

Можна казати і про фіксуючу стратегію, яка спрямована на підсилення сучасної картини світу певного соціуму, бо вона «відпрацьовує» ті чи інші його аксіоми. Якщо радянська система акцентувала соціальні цілі людини, то американська система акцентує індивідуальні цілі, наприклад, таку модель, де кожен може стати мільйонером. Кінофільми кожної системи створюються навколо таких аксіом [7].

Прикладом такої активної інформаційно-аналітичної діяльності є спеціальні підрозділи в Сполучених Штатах Америки, які за допомогою кіноіндустрії, імплементації архітепичних образів, маніпулятивних методів та правильної роботи зі ЗМІ, індоктринували образ «вільної Америки» та «Американської мрії» в свідомість та підсвідомість людей. в 1933—1934 рр. з'явилася перша професійна іміджева фірма Вайтекера і Вакстера, яка забезпечувала перемогу республіканців протягом наступних двадцяти років. Ця каліфорнійська фірма з 1935 по 1958 р. спланувала 75 значних політичних кампаній і перемогла у 90 відсотках таких кампаній. У 60-х роках фірми політичної реклами почали з'являтися у значній кількості.

Більшість країн світу, а також найсильніші гравці політичної арени сучасності широко використовують різноманітні інформаційні стратегії, активно займаються розробкою та координацією, розповсюдженням та підтриманням власного міжнародного іміджу: працюють спеціальні штаби, комісії та відділи, які, за підтримки держави займаються побудовою актуального, сильного, дієвого та індоктринаційного іміджу країни, її органів, представників влади, та, звісно, політичного лідера. За допомогою провідних світових спеціалістів іміджології, PR, психоаналізу будується образ, обличчя країни, яке в уявленні більшості народів світу є істинним образом даної країни.

Крім того, країнами з активною політикою побудови власної інформаційної стратегії разом із внутрішньою національно-культурною ідентифікацією, є Китай, Росія, та звісно

– один із найвпливовіших політично-економічних осередків сучасності – Європейський Союз, використовуючи низку інформаційно – маніпулятивних методів.

Інформаційні стратегії працюють з віртуальними об'єктами, які не є ідентичними. Сучасний французький антропологіст Паскаль Бойер, наприклад, каже про відповідні когнітивні обмеження, через які деякі символи можуть пройти, а деякі – не можуть. Тобто наш мозок має відповідні когнітивні фільтри, тому деякі символічні об'єкти мають більшу вірогідність передаватися від однієї людини до іншої; до таких, наприклад, П. Бойер відносить релігійну символіку [8].

Новим варіантом інформаційних стратегій стало створення й утримування в масовій свідомості фреймів, під якими розуміють стандартизовані інтерпретації, що вводяться у свідомість людини. Таким фреймом для війни в Іраку стало подання її як війни з тероризмом, на чому наполягає, наприклад, Карл Роув як головний політичний радник Дж. Буша. До речі, тексти Буша «виправляє» Карен Хьюз, яка, наприклад, замінює слово «батьки» на «мами й тата», що одразу дає менш формальний відтінок. Слово «але» вона завжди замінює на «і». Тоді речення «ми працюємо добре, але працюватимемо ще краще» стає більш сильним варіантом: «ми працюємо добре, і працюватимемо ще краще».

Загалом, інформаційні стратегії є елементами більш широких стратегій, що розробляються людством, оскільки будь-яка інформаційна стратегія все одно намагається трансформувати не лише інформаційну, а й справжню реальність [5].

Навіть в ранніх суспільствах правителі змушені були вирішувати завдання підвищення свого авторитету, розширення свого впливу на широкі верстви населення, а конкуруючі групи і клани завжди шукали шляхи ефективного впливу на своїх вождів, королів та імператорів. Однак тільки в сучасному суспільстві використання інформаційних стратегій, особливо індивідуалізованих, знаходить масштабний характер.

Це пов'язано з доступом до інформації у людей, що отримало бурхливий розвиток у ХХ-ХХІ ст. Цей грандіозний чинник можна розділити на п'ять важливих процесів. Перший з них – зміна ролі мас в політичному житті суспільства, через широкий доступ до інформації. На зміну товариствам, де все вирішувалося аристократичним меншістю, де керованість соціумом забезпечувалася, перш за все, за рахунок інертності широких мас, їх невтручання в питання політичної влади, прийшли суспільства, де «маси перестали бути слухняними цим самим меншин: вони не звернули на них, не слідуєть за ними, не поважають їх, а, навпаки, відсторонюють і витісняють їх. «Для стримування руйнівних охлократичних тенденцій необхідно було переходити від прямого тиску на маси до більш прихованих способів впливу.

Другий процес - утвердження в свідомості багатьох людей цінностей лібералізму: свободи особистості, ідеологічного і політичного плюралізму, толерантності, рівності усіх перед законом, неприпустимість втручання з боку держави в приватне життя і т.д. У цих умовах для досягнення своїх цілей політичної еліті все частіше і частіше доводиться вдаватися до непрямого впливу на людей, робити спроби такого впливу на їх мотиваційну структуру, яка не суперечило б їх ціннісних орієнтацій і підтримувало б у них відчуття свободи свого вибору, природності скоєних ними дій.

Третій процес - демократизація товариств. Затвердження в політичній практиці багатьох сучасних держав принципів правової держави вело до різкого звуження інституційних можливостей для сваволі та застосування нелегітимних форм насильства з боку влади. Будучи обмеженими законом у своїх діях, державні посадові особи та інші політичні діячі не могли не звернутися до теорії та практиці політичного менеджменту для зміцнення свого авторитету і впливу, для проведення в життя своїх задумів і рішень.

Четвертий процес - запровадження загального виборчого права. Масою, здатної вплинути на вибір того чи іншого кандидата, потрібно було керувати так, щоб вона не помічала направляючого впливу, щоб у кожної людини, що прийшов на виборчу дільницю, завжди зберігалось відчуття, що він діє самостійно, що його вибір є вільним.

П'ятий процес - перетворення політичних партій і громадських організацій, груп інтересів в самостійних суб'єктів, які прагнуть відігравати активну роль на політичній арені. Партії, громадські організації, групи інтересів на відміну від держави позбавлені права на створення загальнообов'язкових норм і на застосування легітимного насильства, тому політичний менеджмент стає для них єдиною можливою формою управлінського впливу на маси [9].

Взагалі, протягом кількох останніх десятиліть погляди на політичне лідерство почали змінюватися. Це сталося тому, що змінилася сама роль лідерства в результаті більш пильної уваги до соціального та економічного розвитку в сучасному світі, до того ж на лідерство стали дивитися більш позитивно, більш конструктивно, ніж у минулому. Погляди на лідерство - хоча й повільно - змінюються також завдяки ретельному дослідженню впливу лідерів, в результаті чого традиційна дихотомія «героїв» і «ординарних особистостей» стала менш реальною, як і дихотомія повірили в теорію «великих людей» і тих, хто стверджує, що «лідери не означають нічого». Але, може бути, найбільша зміна обумовлено фактом, що в наших суспільствах лідерство стало зв'язуватися, перш за все, з поліпшенням соціальних та економічних умов. Звичайно, ця роль лідерства не є ні цілком новою, ні геть винятковою. Отже, розуміння феномена сучасного лідерства неможливе без аналізу взаємодії лідера і групи. Як і всі члени групи, потенційний лідер прагне до досягнення групових цілей, водночас він має і власні додаткові потреби. Майбутнього лідера серед інших членів групи відрізняє якраз те, що ці додаткові його потреби можуть бути в найкращій спосіб задоволені через прийняття ним ролі керівника групи (формального чи неформального). Залежно від рівня усвідомленості своїх потреб, ціннісних орієнтацій такий потенційний лідер може або цілеспрямовано досягати керівної ролі в групі, або цей процес може відбуватися стихійно, коли члени групи самі займаються вибором лідера, переконавшись у тому, що саме він володіє необхідними для цього якостями.

Для побудови ефективної інформаційної стратегії політичного лідера слід брати до уваги велику низку інформації щодо персональних даних індивіда, до аудиторії його функціонування, брати до уваги сучасні розробки теорії лідерства. До сьогодні вчені, які досліджують проблеми лідерства, дискутують з приводу того, що є визначальним для його становлення як суспільного феномена. Широкого поширення набули спроби виявити набір бажаних або обов'язкових для здобуття статусу лідера індивідуально-психологічних рис.

Американський дослідник Бірд, узагальнивши ряд досліджень з проблем лідерства, навіть склав перелік 80 якостей, які, на його думку, притаманні лідерам. Однак виявилося, що багато з тих, хто досяг вершин лідерства, володіють далеко не повним переліком усіх цих якостей. Більше того, серед рис реально діючих успішних лідерів були і зовсім протилежні. Це ще раз підкреслює важливу роль інформаційних технологій при створенні образу лідера.

Ще один американський соціолог Р.Стогділл здійснив комплексне дослідження феномена лідерства і отримав суперечливі результати щодо його індивідуально-особистісних характеристик. У своєму «Підручнику з лідерства» він класифікує більше 40 елементів, пов'язаних з психологічними рисами лідерів, і групує їх за п'ятьма основними рубриками. Серед особистісних характеристик, вважає Р.Стогділл, для становлення лідерства важливими є ентузіазм, впевненість, пристосованість. Що ж до соціальних характе-

ристик, то тут автор виділяє адміністративні здібності, популярність, тактовність. Проте Р.Стогділлу так і не вдалося визначити, які з названих ним характеристик лідерства сильніше, ніж інші, пов'язані з цим важливим суспільним феноменом. За результатами здійсненого дослідження вчений робить висновок: людина не стає лідером лише тому, що має певний набір особистісно-психологічних якостей. Цього аж ніяк не достатньо.

Другий підхід – визначення лідерства як «функції» ситуації. Не відкидаючи значення індивідуально-психологічних якостей, прихильники цього підходу вважають, що ті чи інші риси лідера проявляються залежно від конкретної ситуації. На їх переконання, лідерство – це продукт ситуації, що склалася в певний конкретний період. Е.Фідлер, зокрема, підтверджує дану тезу наступним прикладом: у ситуаціях сприятливих, чи навпаки, лідер, орієнтований на вирішення ключових завдань, досягає кращих результатів ніж, той, хто орієнтується на людей.

Дослідник Дж.Шнейдер помітив, що кількість військових лідерів у Англії була прямо пропорційною кількості військових конфліктів, в яких брала участь країна. Це стало для прихильників даного підходу яскравим підтвердженням справедливості їх судження [10].

При формуванні іміджу політика необхідно також враховувати особливості сприйняття громадянами інформації і темпоритм. Тобто, фахівцям бажано визначити, яка система є домінантною в цьому процесі (аудіальна, візуальна, кінестетична). Наприклад, в Таджикистані велике значення має усна традиція тому, що там багато людей не освічених. В результаті, доцільно плакати не обтяжувати словами. В азіатських країнах темпоритм повільніший, п'ятнадцяти секундні рекламні кліпи не сприймаються, і їх доцільно робити тривалістю не менше сорока п'яти секунд, щоб виборці встигли налаштуватися і зрозуміти зміст [11].

У детальних дослідженнях часто не вдається показати точну роль особистісних компонентів у контексті лідерства. Спостереження свідчать про те вплив, який можуть мати лідер завдяки своїй харизмі, чарівності, зовнішності, ораторської майстерності та популярності, але також інтелекту або рішучості. Причому такі спостереження відносяться не тільки до Черчілля, де Голля, Рузвельту, Кеннеді, Насеру, Обама, Путіна, Ангели Меркель. Вони відносяться, правда, у набагато більш обмеженій мірі, і до багатьох «ординарним» загальнонаціональним політичним лідерам, а також до багатьох лідерам, які не є ні загальнонаціональними, ні політичними.

Наразі, лідер повинен «продати» прийняте рішення якійсь кількості суспільних груп. Для спрощення ці групи можуть бути поділені на три основні категорії: безпосереднє оточення, бюрократія і широка громадськість. Безпосереднє оточення включає багатьох, хто брав участь у підготовці рішення. У передбаченні можливих заперечень (тактичних або по суті), які можуть бути висунуті членами безпосереднього оточення, лідер повинен також володіти такими якостями як хитрість і завзятість. Лідер час від часу стикається зі значним тиском в процесі прийняття рішень; йому доводиться також мати справу з ситуацією, коли безпосередні підлеглі розділяються щодо запропонованого рішення. Таким чином, сильна мотивація до досягнення результатів є синонімом рішучості. Розумний розрахунок, характеризує стадію аналізу, відкриває шлях до «нестійкою» однобічності, потрібної для вибору та збереження певного напрямку дій [12].

Соціальна значущість, функції і весь соціальний образ лідерів прямо залежать, перш за все, від характеру політичного устрою. Очевидно, що вони будуть корінним чином розходитися, наприклад, в теократичній державі, тоталітарному і демократичному суспільствах, а це показує ще одну докорінну зміну і побудові інформаційного образу лідера в контексті міжнародних відносин. У сучасних державах примирення принципів лідерства

та народовладдя здійснюється на шляху представницької демократії, що залишає обранцям народу свободу дій у межах, окреслених законом. Тут чітко виявляються дві головні тенденції, багато в чому змінюють традиційні, переважно харизматичні уявлення про лідерство. Ці тенденції - інституціоналізація та професіоналізація лідерства.

Інституціоналізація лідерства сьогодні проявляється, перш за все, в тому, що процес рекрутування, підготовки, руху до влади і сама діяльність політичних керівників здійснюються в рамках певних інститутів - норм і організацій. Функції лідерів обмежені поділом законодавчої, виконавчої, судової та інформаційної влади, конституціями та іншими законодавчими актами. Крім того, лідери відбираються і підтримуються власними політичними партіями, контролюються ними, а також опозицією та громадськістю. Все це значно обмежує їх владу і можливості маневру, підвищує вплив середовища на прийняття рішень. У силу розвитку демократичного контролю, а також відсутності різного роду революційних ситуацій в сучасних індустріально розвинених державах практично не з'являються політики, які залишали б такий же глибокий слід в історії, як, наприклад, Наполеон, Бісмарк, Петро Перший, а також Гітлер чи Сталін. Сучасні лідери більше, ніж раніше, підпорядковані рішенням буденних, повсякденних творчих завдань.

З цим пов'язана друга тенденція у розвитку інституту сучасного лідерства - його професіоналізація. Ще в 1919 р. М. Вебер у відомій роботі «Політика як покликання і професія» відзначав зростаюче «перетворення політики у» підприємство «якому потрібні навички в боротьбі за владу і знання її методів, створених сучасної партійною системою». У нинішніх умовах ускладнення громадської організації і взаємодії державних органів з партіями, групами інтересів, ЗМІ та широкою громадськістю, найважливішими функціями політики і політиків стають не застосування насильства і навіть не боротьба за владу, а «перетворення суспільних очікувань і проблем в політичні рішення» [13].

Політик фактично перетворився на фахівця в галузі суспільних комунікацій, які передбачають забезпечення чіткого формулювання вимог населення, налагодження необхідних для прийняття колективних рішень та їх реалізації контактів з парламентськими та урядовими органами, ЗМІ, громадськими організаціями та окремими людьми, вирішення конфліктів і знаходження згоди. Сьогодні ефективно реалізувати ці функції не може людина, що не володіє спеціальною кваліфікацією: знаннями, навичками та досвідом. Хоча професійні політики займають виборні посади, більшість з верхнього ешелону зазвичай зберігає рід своїх занять навіть після зміни правлячої партії. Цьому сприяє акумуляція ними ряду політичних посад у парламенті, партії, органах місцевого самоврядування, інших установах.

У ряді країн (Японії, Франції, США) облік професіоналізації політичної діяльності проявляється у відборі майбутніх політичних лідерів - ще в дитячому або підлітковому віці та їх підготовки в спеціальних школах і університетах. Такі заходи у поєднанні з розвитком політичної участі громадян і зміцненням контролю за можновладцями сприяють підвищенню ефективності політичного лідерства, його підпорядкування інтересам всього суспільства. Політичні лідери та еліти займають керівні позиції і здійснюють свої функції в рамках певних політичних систем, що виступають реальним втіленням, матеріалізацією механізму влади в суспільстві.

В ХХІ столітті при побудові індивідуальної інформаційної стратегії лідера дуже активно звертаються до синергетики, в основі принципу якої лежить досягнення мультиплікаційного ефекту примноження. Один з основоположників цього принципу М. Стефанов виділяє такі його особливості: по-перше, ефект постійного наростання і примноження; по-друге, він набагато більший, ніж сумарний ефект окремих частин системи; по-третє,

він є інтегральним, тобто охоплює не тільки якусь сферу, але й «сусідні» пізнавальні і практичні простори [14].

В такому випадку, вказаний ефект примноження при формуванні іміджу політичного лідера, ми розглядаємо в розрізі дихотомії «психологія–свідомість». Нагадаємо, що, на наш погляд, імідж політика починає «працювати», в першу чергу, впливаючи на почуття виборців. Тому складність виборчих процесів вимагає уважного ставлення до психологічної складової іміджевої стратегії лідера тому, що вона відіграє провідну роль під час впливу на адресні елективні групи. Ігнорування цих аспектів політичної діяльності є однією з головних причин поразок політичних сил.

Вищеперераховані особливості виводять нас на проблему ірраціонального, як регулятора електоральної поведінки людини. До того ж, тут важливим моментом є те значення, яке надає синергетична парадигма випадку. Це підтверджує фахівець в галузі дослідження самоорганізованого суспільства Г. Хакен, що в ситуаціях, для яких характерна нестабільність, можливе різноманіття варіантів, із яких реалізується лише один, що обирається найчастіше завдяки саме випадковій події [15]. Відомо, що випадковість не підвладна раціональному прирученню, і людина шукає можливість справитися з нею ірраціонально. Якщо конкретніше, то принципова непередбачуваність поведінки системи може виникнути в точці біфуркації, що відкриває можливість кількох напрямів трансформаційних змін, коли вибір на користь одного з них не пов'язаний з чиймись свідомими планами, а визначається втручанням випадковості на рівні малих флуктуацій.

На цьому етапі завдання політтехнологів полягає в тому, щоб фактор випадковості перевести із ірраціональної сфери в раціональну. Мається на увазі те, що політик, не дивлячись на зовнішню випадковість вибору, насправді, обирається людьми не випадково. Це технологічна гра, яка пов'язана з маніпуляцією суспільною свідомістю, а поява точки біфуркації пояснюється тим, що вибір зробити необхідно, а в реальності обирати немає з кого. В період політичних виборів активний громадянин, знаходячись в такій біфуркаційній точці, бажає пов'язати певного політичного лідера (його імідж) із бажаним майбутнім своєї сім'ї і країни.

Відомо, що політик може й раціонально опанувати масами через соціальне навіювання. В такий спосіб реальність перетворюється на образ. Мистецтво володіння символікою сприяє лідеру в швидкому і ефективному захопленні уваги виборців. Політична ідея створена як наслідок психологічної символізації є гіпнотичною і нав'язує громадянам новий спосіб бачення самих себе і навколишньої політичної дійсності. Сила ідей полягає в низці образів, які викликаються з несвідомого індивідів. Ті, в свою чергу, створюють у виборців адекватні емоційні відчуття стосовно політичного лідера і партії. Узагальнення набувають виразу в конкретності сприйняття.

Ефективність цих дій підтверджується новітніми дослідженнями психологів, особливо нейролінгвістичної психологічної школи. Людський мозок здатен конструювати образи, що не мають вкоріненості в досвіді людини. На основі штучного моделювання візуальних символів відбувається поступова зміна свідомості і поведінки громадян. У такий спосіб, ідея трансформується в образ, який перетворюється в діяльність — голосування.

Для того, щоб виборча стратегія набула оптимального виразу, вона повинна бути адекватною рівню несвідомого електорату. Тоді фільтри сприйняття не перешкоджають трансформації зовнішніх політичних символів на несвідому основу політичної поведінки. Ті враження, які сприймаються мозком, надходять в сенсорну систему і, поза контролем свідомості, трансформуються в електоральні орієнтації. Якщо не враховувати цей аспект у

передвиборчій стратегії політичного лідера, то це може призвести до неможливості інтегрувати його власні ідеї в політичну свідомість виборців. Тоді іміджева матриця починає «працювати» проти політика. Щоб такого уникнути, слід враховувати, що виборці є різноманітною масою, об'єднаною нездатністю до раціонального міркування. Тому потрібно бути обережним та адекватним настроям різних соціальних верств. Це підтверджує Г. Лебон: «Кандидат, який зможе віднайти нову формулу без визначеного сенсу, але таку, що відповідає різноманітним прагненням натовпу, може розраховувати на безумовний успіх» [16].

Цікавим є і такий психологічний феномен, що вожді викликають і сьогодні емоції захоплення, що пояснюється проявом феномену «вкраденої любові». За часів авторитарних режимів, населення відчувало внутрішнє піднесення сил, але згодом настав період розчарування. Принцип реальності витісняє принцип віртуального задоволення. Головна складність полягає у знаходженні актуальних образів, що вирують у несвідомому виборців, та, у разі позитивного голосування, в утриманні інтересу до лідера, його підтримці.

Як зазначалось, виборці, в своїй основі, спираються у власній активності на колективно сформований імідж, що є відображенням певних загальних стереотипів. Тут потрібно пам'ятати, що психіка людини є біполярною: містить як позитивний, так і негативний комплекс інтеграції образів. Так, політик ризикує підпасти, за несприятливих умов, під дію проєкції негативного змісту людської психіки. Іміджева стратегія політика виступає у ролі раціонального механізму перетворення ірраціональних потенцій виборців у логічний, історично і географічно обумовлений вибір суспільства. Виборчі технології покликані забезпечити «обрання» певного кандидата, що досягається через створення відповідного іміджу, який, у свою чергу, пов'язаний із корекцією установок, емоцій і поведінки різних груп електорату.

Виходячи із синергетичних аспектів, у виборчій кампанії варто враховувати закони сприйняття та обробки інформації людиною, які є досить універсальними. Фахівці, користуючись аналогією з математики, формулюють такі закони поєднання іміджів: закон додавання (складання іміджів) — сильніший імідж практично поглинає слабший; закон віднімання іміджів — наявність невиразних рис образу не послаблює сильний імідж, а в деяких випадках робить його більш об'ємним; закон ділення — виділення будь-якої риси з іміджу може спричинити зміни в його оцінці, закон множення — імідж може переноситися із загального на конкретний. Наприклад, коли голосують за представника певної партії, то її імідж переноситься і на політика. Ці закономірності важливі в тих випадках, коли потрібно знайти шлях, який приведе до нової мети.

Сучасний лідер, актор міжнародних відносин, повинен впливати не тільки на ірраціональну сферу виборця, а й апелювати до розуму та індивідуальності. Хоча, сьогодні іміджмейкери не прагнуть змусити людину свідомо аналізувати інформацію, вони радше апелюють до підсвідомості й намагаються викликати реакцію на тілесному рівні. Звичайно, пропаганда орієнтується на колективний, знеособлений матеріал і, в такий спосіб, збуджує несвідому силу тяжіння виборців до цієї політичної сили. Дійсно, сучасні пересічні виборці постійно існують у віртуальному вимірі: «Маси потребують ілюзій, вони завжди надають перевагу ірреальному... як у сні чи під гіпнозом випробовування реальністю в поведінці натовпу не створює спротив силі бажання, обтяженого афективністю».

Отже, зростання інтересу до політичного лідерства в ХХІ ст. було багато в чому обумовлено звуженням рамок силового вирішення проблем у сфері політичних відносин, утвердженням цінностей і принципів інформаційного суспільства, ідеологічного і політичного плюралізму, голосу прав меншості, свободи інформаційних акцій опозиції, за-

гальне, міжнародне вільне поширення інформації. Обмеження дій вищих державних посадових осіб законом, проголошення непорушності прав і свобод особистості, вихід на політичну арену партій та інших організацій, що не володіють статусними ресурсами влади, вимагали перегляду способів досягнення політичних цілей. Широко поширені раніше методи державного примусу, відвертого насильства вже не відповідали новим реаліям і наразі застосовуються нові, інформаційні методи впливу.

Список використаних джерел

1. Кляшторний М. Д., Комарова Ю. П. Персоніфіковані суб'єкти влади в структурі політичної системи суспільства // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка, сер. Філософія.
2. Гаджиев К. С. Введение в политическую науку. – М.: 1997.
3. McLean J., Weitzel W. Leadership - magic, myth or method? – N–Y.: 1991. – P. 116.
4. Плэтт В. Стратегическая разведка. Основные принципы. Пер. з англ. — М.: Инфра-М, 1997. — 376 с.
5. Почепцов Г.Г. Информационные войны. – М.; К.: Ваклер: Рефлбук, 2000.
6. Гриняев С. Взгляды военных экспертов США на ведение информационного противоборства// Зарубежное военное). — (№ 8, 2001).
7. Г. Почепцов Контроль над разумом. ISBN 9789665185864. – Київ 2012.
8. Boyer P. Evolutionary psychology and proximate cognitive Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought (2002) Basic Books. ISBN 0465006965.
9. Логунова М.М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності. – К.:2006.
10. Д.В. Ольшанский, Политическая психология. –М. 2002 г.
11. Минченко Е. Н. Универсальные избирательные технологии и страновая специфика: опыт российских политических консультантов / Минченко Е. Н., Студеникин Н. В. – М.: Русская панорама, 2004. – 80 с. – Режим доступа: – http://politika.dn.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=52. — Назва з екрану.
12. McLean J., Weitzel W. Leadership - magic, myth or method? – N – Y.: 1991. – P. 116.
13. Lussier, R.N., & Achua, C.F., Leadership, Theory, Application, & Skill Development.(4th ed). Mason, OH: South-Western Cengage Learning, 2010.
14. Стефанов Н. Мультипликационный подход и эффективность / Стефанов Н. – М.: Политиздат, 1980. – 208 с.
15. Сурмин Ю. П. Теория социальных технологий: Учебное пособие / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. – К: МАУП, 2004. – 608 с. – ISBN 966-608-449-X.
16. Лебон Г. Психология народов и масс / Лебон Г. – СПб.: Макет, 1995. – 316. – ISBN 3-520-09915-2.
17. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / С. Московичи; [пер. с фр.] – М.: Центр психологии и психотерапии, Издательство «КСП+», 1998. – 477 с. – ISBN 5-26202-079-X.

Тлуста А.О.*

РОЛЬ ВІРТУАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ У РОЗГОРТАННІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ У СВІТІ В 2010-2011 РОКАХ

Здійснюється спроба дослідження віртуальних спільнот як елементу інформаційного простору політичної системи країни. Досліджується світовий досвід використання віртуальних спільнот як інструменту політичного впливу. Аналізується досвід подій арабської весни. Розглядається можливість використання соціальних мереж у вітчизняній політиці.

Ключові слова: інтернет, віртуальна спільнота, соціальна мережа, політика, політична стабільність.

Осуществляется попытка исследования виртуальных сообществ как элемента информационного пространства политической системы государства. Исследуется мировой опыт использования виртуальных сообществ как инструмента политического влияния. Анализируется опыт событий арабской весны. Рассматривается возможность использования социальных сетей в украинской политике.

Ключевые слова: интернет, социальная сеть, виртуальное сообщество, политика, политическая стабильность.

In the article author makes an attempt to research a virtual community as an element of informative space of the political system of the country. Author analyzed experience in the use of a virtual community as a tool of political influence. Author analyzed experience of the Arabic spring. The article proves the possibility for social networking in Ukrainian politics.

Key words: internet, social network, virtual community, politics, political stability.

Актуальність даного дослідження обумовлена активним проникненням новітніх технологій у всі сфери існування суспільства. Політичні процеси не є виключенням. Настає момент коли технології стають головним важелем політичного впливу.

Об'єкт дослідження – віртуальні спільноти як інструмент політичного впливу.

Предмет – використання віртуальних спільнот для досягнення політичних цілей.

Метою є дослідження рівня можливості використання віртуальних спільнот для впливу на політичну стабільність країни.

Завдання – проаналізувати можливості використання віртуальних спільнот в політиці, дослідити приклад подій арабської весни.

Попри очевидний прогрес у використанні мережі інтернет, як інструменту політичного впливу, в Україні є небагато ґрунтовних робіт щодо місця та ролі політичного аналізу

* аспірант кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Андреева О.М.

в політичній діяльності, а робіт, що б описували прикладні інструменти здійснення впливу та методологію, теоретичну базу, підготовку кінцевого аналітичного продукту політичного аналізу інформаційного простору мережі інтернет та його представлення немає взагалі. Так, загальну теоретичну базу щодо політичного аналізу надають дослідники Романов В., Рудік О., Брус Т., Бебик В., Бойко, Валевський О., Рехало В.

Серед російських дослідників слід відзначити Балуєва Д., Дегтярева О., Сімонова К., Цукермана А., які відзначилися роботами як по теорії політичного аналізу так і по прикладній стороні аналізу політичних процесів. Традиційно розвиненою є школа політичного аналізу США та Великобританії, а також інших «західних» країн. Серед робіт «західних» експертів можна зустріти, як ґрунтовні традиційні теоретичні роботи і дослідження, так і ряд сучасних робіт та досліджень з вказаної проблематики.

Серед представників «класичного» політичного аналізу слід відзначити Daniel W. Drezner, Apter D., Burnham P., Dahl R., Gurr T., Hay C., Kweit M., Kweit R., McCall G., McNabb D., Patton C., Pollock Ph. III, White L., Phillips Sh. До дослідників нових тенденцій слід віднести Mansell R., Morozov E та інші. Слід відзначити, що зазначені дослідники нових тенденцій не є дослідниками політичного аналізу нових засобів медіа. В своїх працях про вплив нових медіа вони великою мірою обговорюють питання аналізу ролі нових медіа в політичному житті світу. Також слід зазначити про ряд досліджень щодо використання інформації з блогосфери для прогнозування суспільних явищ були проведені в Стенфордському та Корнуельському університетах [1].

Незважаючи на невелику кількість досліджень по вказаній темі, наразі сформувалося дві позиції стосовно використання нових медіа для політичного аналізу в науковому середовищі. Умовно можна поділити ці позиції на «консерваторів» та «інтернет романтиків». Консерватори переконані, що мережа інтернет є ще одним комунікативним інструментом та тільки функціонально впливає на політичні процеси. Представники консервативного підходу визнають високі мобілізаційні властивості інтернету. «Інтернет романтики» стверджують, що сучасні технології це не тільки інструмент, а скоріше нова філософія для спілкування, як міжособистісного, так і спілкування по лінії Особистість-Держава.

За соціологічним підходом, мережа «складається з акторів та їх відносин, а також певних дій і ресурсів та залежностей між ними». Основні компоненти мережі – структура і ресурси. Структурний компонент - це певна конфігурація акторів і обумовлені нею зв'язки. Ресурсний компонент - це ресурси, якими обмінюються, і які зрештою призводять до диференціації позицій. В соціальній мережі можна виокремити й реляційну форму, яка означає інтенсивність і силу зв'язків, рівень взаємного залучення до спільної діяльності.

Відомо що найактивнішими користувачами мережі інтернет є представники молодого покоління. Одним з основних способів активного використання мережі інтернет молоддю сьогодні стали соціальні мережі. В більшості країн що розвиваються 47 відсотків населення складає молодь, тому популярність соціальних мереж стрімко зростає [2].

На сьогоднішній день в Україні близько 36 відсотків населення користуються мережею інтернет, при цьому 30 відсотків є постійними користувачами (згідно доповіді FreedomHouse «Ukraine 2011. Nationsintransit»). За даними компанії Gemius, що спеціалізується на вивченні інтернетаудиторій різних країн, Українська аудиторія ще приблизно впродовж двох років буде показувати 30 відсотковий ріст кількості постійних користувачів мережі інтернет [3].

Зі збільшенням кількості користувачів мережі інтернет змінюється звичний порядок циркуляції інформації у світі. Віртуально знищуються кордони між країнами. У добу ін-

формації перевага надається інформаційній війні а не бойовим діям. В людей з'являється можливість об'єднуватись у спільноти не лише з реальним оточенням, але й з людьми з усього світу. Ці спільноти є віртуальними соціальними мережами які об'єднують людей за будь-якими параметрами. Завдяки цим мережам з'явилась можливість спілкування тих людей, що за інших обставин не підтримували б контактів. І таких об'єднуючих мереж в світі велика кількість. Сотні мільйонів людей мають відношення до тієї чи іншої соціальної мережі. Такий потужний інструмент впливу не міг залишитись непоміченим комерційними та політичними структурами.

Вперше термін соціальна мережа використав соціолог «Манчестерської школи» Джеймс Барнсон у 1954 році. Вчений вивчав взаємозв'язки та відносини між людьми за допомогою соціограм. Даний метод досі використовується в практичній психології і соціології при вивченні малих груп, в рамках методу, що має назву соціометрія. Свободна енциклопедія Вікіпедія визначає соціальну мережу як скупчення соціальних об'єктів – людей або груп, яких можна розглядати як мережу, вузлами якої є ці об'єкти, а зв'язками – соціальні взаємовідносини.

Соціальні мережі є компонентами середовища, в якому діють політичні інститути; ці мережі відіграють значну роль як визначник відмінностей між інституціонально близькими і навіть ідентичними суспільствами. Мережевий підхід є гнучкішим інструментом, ніж інституціональний. Він виходить за межі локальних порядків. Узгодження практик у мережах здійснюється на основі принципів міжособистісних відносин, а зв'язки в них більш усталені, ніж інституціональні порядки.

Соціальні мережі є чинником значного впливу на суспільство в цілому та зокрема на політичну ситуацію країни. Розглядаючи соціальні мережі як інструмент окремого політика не можна не помітити іншу сторону медалі, вплив громадянина на політику через соціальні мережі. На сьогодні вплив суспільства на політику за допомогою соціальних мереж значно перевищує вплив політиків на суспільство аналогічними засобами. Підтвердженням цьому є ряд революційних подій, які сталися за останні роки в країнах з нестабільною політичною ситуацією.

Першими соціальні мережі в боротьбі за демократичні свободи використали мешканці Молдови. За версією західних ЗМІ у 2009 році в Молдові відбулася перша в світі «Twitter революція». Метою громадян, що брали участь у народному протесті було висловлення недовіри до результатів виборів, на яких вкотре перемогли комуністичні сили. За даними організаторів, 7 квітня на вулиці Кишиневу вийшло близько 15 тис. чоловік, хоча очікувалося не більше сотні. Протестуючі захопили урядові будівлі та влаштували масові заворушення. Офіційна опозиція заявила про свою непричетність до революційних подій. Головну роль в організації даного протесту зіграв мікроблог Twitter та деякі інші соціальні мережі [4].

Наступна Twitter революція відбулася в червні 2009 року в Ірані. Вона переросла в найбільші масові заворушення з часів перевороту 1979-го року. На момент Twitter революції доступ до мережі інтернет в Ірані мали близько 35% населення, що було досить високим показником серед країн Близького Сходу. Мережа стала найефективнішим засобом зв'язку для пікетувальників не дивлячись на спроби влади блокувати доступ до соціальних мереж та до опозиційних медіа.

Туніс став першою країною Близького Сходу де розпочалися масові акції протесту організовані за допомогою соціальних мереж. Поштовхом до заворушень стало самоспалення вуличного торговця овочами Мохаммеда Буазизи 17 грудня 2010 року. Молодий чоловік відважився на такі дії після того як представниця міської адміністрації заборонила

йому торгувати, конфіскувавши ваги та знищивши товар. Місцева влада відмовилася допомагати торговцю. Вчинок Мохаммеда Буазизи викликав хвилю подібних вчинків по всій країні. Вже за тиждень розпочалися масові вуличні протести проти корупції та безробіття. З часом хвиля невдоволення накрила всю країну та змусила президента Зін ель-Абідін Бен Алі втекти з Тунісу. Facebook та Twitter стали важливими каналами інформації для протестуючих. Про це свідчили намагання влади контролювати соціальні мережі під час заворушень. Крім того, вважається, що однією з причин туніської революції стали публікації на сайті WikiLeaks, що свідчили про негативне відношення уряду США до режиму Бен Алі.

Події в Тунісі слугували поштовхом до революції в Єгипті, в результаті якої 11 лютого 2011 року пішов у відставку президент Хосні Мубарак, що був при владі близько 30-ти років. Однак дана революція почала зароджуватись в соціальних мережах значно раніше. Навесні 2008 року в Facebook було створено рух робітників фабрик, який було названо «6 квітня» через дату їх першого протесту. Учасники даного руху за допомогою Facebook і Twitter привертати увагу суспільства до бастування, забезпечували ЗМІ інформацією, сповіщали бастуючих про дії поліції та допомагали їм юридичним захистом. Рух діє і сьогодні відіграючи важливу роль в організації масових протестів, зокрема на початку 2011 року [4].

Поштовхом до початку заворушень стало вбивство поліцейськими 28-річного автора інтернет-блогу Халіда Саїда 6 червня 2010 року. Одразу після цієї події директор з маркетингу компанії Google створив сторінку на сайті Facebook під назвою «Ми всі Халід Саїд». Вже за місяць на цій сторінці було зареєстровано більше 85 тисяч користувачів а до кінця року її відвідало більше половини мільйону людей.

Масові демонстрації в Єгипті розпочались 25 січня 2011 року, а вже 28 січня місцева влада заблокувала роботу основних єгипетських інтернет провайдерів (LinkEgypt, Vodafone/Raya, TelecomEgypt и EtisalatMisr). Компанії Google, Twitter та SayNow у відповідь на дії влади оперативно створили сервіс speak2tweet, який дозволив надсилати повідомлення у соціальну мережу Twitter подзвонивши на певний телефонний номер та надиктувавши повідомлення голосом. Таким чином учасники акції протесту змогли розміщувати на Twitter останні новини з епіцентру подій. Влада ж намагалася використати інтернет ресурс на свою користь, постійно створюючи сотні сторінок на Facebook та дискредитуючи протестувальників повідомленнями про те, що вони бастують за певну платню [4].

Найбільш мирною виявилась серія акцій протесту в Білорусії, що були організовані та координовані завдяки соціальним мережам Facebook і «ВКонтакте». Перша акція протесту проти політики режиму Лукашенко пройшла 8 червня 2011 року в середу. Відтоді акції повторювались кожену середу та на День Незалежності Білорусії (3 липня) до кінця липня. Протести мали мирний характер та більше нагадували «флешмоби» (Флешмоб (англ. Flashmob — «спалахуючий натовп»), flas — спалах, mob — натовп) — це заздалегідь спланована масова акція, зазвичай організована через Інтернет або інші сучасні засоби комунікації, у якій велика кількість людей оперативно збирається у громадському місці, протягом декількох хвилин виконує заздалегідь узгоджені дії (сценарій), і потім швидко розходяться.) Наприклад на одній з акцій учасники мовчки хлопали в долоні, на іншій учасники одночасно вмикали сигнали мобільних телефонів. У відповідь на це влада блокувала доступ громадян до соціальних мереж, а також заарештувала багатьох учасників акції і випадкових перехожих. Після цієї мирної революції в білоруський парламент поступив законопроект, що передбачає відповідальність за несанкціоновану «масову організовану бездіяльність». В разі прийняття даного законопроекту навіть громадяни, що стоять у черзі за продуктами можуть бути притягнуті до правової відповідальності.

Цікавим є той факт, що в усіх перелічених країнах опозиціонери не ототожнювали себе з даними революціями, а навпаки демонстрували свою непричетність до революційних подій в країнах. Так білоруський рух «Революція через соціальні мережі» стверджує, що він не пов'язаний з офіційною опозицією, яка за його словами, грає за правилами діючого режиму. В Єгипті інтернет активісти також підкреслюють, що не належать до жодної з політичних партій.

Влада авторитарних країн вбачає загрозу в соціальних мережах. Доступ до них намагаються обмежувати не лише в місцях спалаху протестів, але й в поки що спокійних країнах, в якості превентивних дій. В серпні 2011 судовим рішенням в Казахстані було заблоковано доступ до «Живого Журналу» (LifeJournal) та LiveInternet, так як ці ресурси нібито закликають до тероризму. Влада Китаю блокує результати пошуку в інтернет по слову «Єгипет». А в Узбекистані, за прикладом Китаю, було вирішено створити власну велику соціальну мережу Muloqot, що перекладається як спілкування. Влада ж Сирії в лютому 2011 року, навпаки, відкрила доступ до Facebook і YouTube, хоча до цього роками тримала сервіси закритими для своїх громадян. За однією з версій спецслужб, сирійська влада отримала достатню технологічну кваліфікацію для впровадження контролю та відслідковування настроїв протесту громадян в соціальній мережі [4].

Особливістю соціальної мережі нового покоління є її злиття з засобами масової інформації. Більшість світових ЗМІ на сьогоднішній день (особливо в країнах, що розвиваються) знаходяться під значним впливом правлячої еліти. Таким чином друковані ЗМІ, радіо та телебачення мають значно меншу свободу ніж мережа інтернет. Це призводить до заміщення мережею інтернет інших медіа. В на сьогоднішній день більш як половина людей у всьому світі ознайомлюються з новинами за допомогою мережі інтернет. Суспільство потребує свободи вираження власної думки, гласності та вільного доступу до інформації. Соціальне невдоволення тепер знайшло місце для вивільнення - це соціальні мережі [5].

Технології медіа спілкування продовжують розвиватись, і на світ з'являються нові варіації соціальних віртуальних мереж. Прикладом оригінальної ідеї нового бачення соціальної мережі є американський сайт [PolicyMic](#). Цей ресурс створений для ведення дебатів та обговорень серйозних та гострих питань. Структура сайту створена таким чином, що унеможлиблює потрапляння інформаційного бруду в поле дискусії. Кожен користувач сайту одразу після реєстрації має можливість публікувати лише короткі повідомлення довжиною в 150 символів, тобто приблизно два речення. Але згодом користувач може заробити собі репутацію, отримуючи символічне схвалення своїх повідомлень від інших користувачів сайту. Користувач який накопичує певну кількість схвалень отримує можливість публікувати значно більші, або навіть необмежені за обсягом повідомлення та створювати нові дискусії. Подібні ресурси продовжують з'являтися в США, лише за останній рік набули популярності [TwoSides](#), [Debate.org](#) та [Debatewise.com](#). Принцип використання цих соціальних мереж такий самий як і вищезазначеної [PolicyMic](#), всі вони підпадають під опис платформ для інтелегентної дискусії [6].

Світові тенденції свідчать, що можливості анонімізації та швидкого доступу широких верств населення до інформації в мережі інтернет здійснюють серйозний вплив на взаємовідносини суспільства та влади, а також на міжнародні взаємовідносини. Чим більше людей зміщують простір свого соціального життя в мережу тим більшої ваги отримує інтернет, як місце розповсюдження, інтерпретації та отримання інформації про навколишній світ і події в ньому [7].

Свідченням цьому можуть стати події «Арабської весни». Революційні події в Тунісі, Єгипті, Лівії, Сирії, Бахреїні та інших державах північної африки та близького сходу, а також країнах ЄС (протести в Португалії, Іспанії) підтверджують те, що нові медіа та засоби комунікацій суттєво змінюють правила політичної боротьби та уявлення про мобілізаційні можливості суспільств різних країн. При цьому жодна з систем політичного аналізу та прогнозування не змогла попередити про можливе розгортання подій в регіоні. Так, автоматична система політичного аналізу та моніторингу «Центуріон», що була розроблена на замовлення міністерства оборони США не змогла передбачити подій, що відбулися спочатку в Тунісі, а потім в Єгипті.

Сьогодні популярними є дві протилежні думки про значення та роль соціальних мереж в сучасних революціях. Згідно до першої думки акції протесту є породженням таких сервісів як Facebook і Twitter. Інша точка зору в тому, що соціальні мережі є лише інформаційним каналом, який обслуговує революцію, але не спричиняє її. На думку автора перша думка є перебільшенням, адже революції та політичні перевороти з'явилися задовго до появи інформаційних технологій. Наприклад помаранчева революція в Україні та революція троянд в Грузії пройшли ще до розповсюдження соціальних мереж в цих країнах. А революції на Близькому Сході називали десятиріччями через економічні, соціальні та демографічні причини [4].

Про зростання ролі соціальних мереж в політичному житті світу свідчить монетизація цього напрямку. Соціальна мережа Twitter в жовтні 2011 року заявила про введення платні за використання даної мережі політичними силами. Кожне повідомлення, що буде містити політичну рекламу тепер вартуватиме грошей та буде візуально виділятися серед звичайних повідомлень. До цих пір монетизація даної мережі проходила за рахунок рекламних повідомлень [8].

Вперше вирішальну роль інформації у функціонуванні політичної системи виділив німецький політолог Карл Дойч ще в 70-80 роках минулого століття. Його модель побудована на потоках інформації всередині політичної системи та комунікаціях – формальних і неформальних – між політичними суб'єктами всіх рівнів, та між ними й громадськістю. Фактично, політичне життя зводиться до сукупності комунікативних механізмів [9].

Одним з перших політиків, що опановують мережу став Арсеній Яценюк, який запустив власний сайт під назвою Фронт Змін перед президентськими виборами. Тепер його команда створила новий проект під назвою Київ Змін, що являє собою невелику соціальну мережу. Ідея є досить вдалою, адже завдяки власній мережі прибічники політика можуть спілкуватись, зручно домовлятися про зустрічі та швидко і скоординовано влаштовувати акції.

Висновки:

Вплив віртуальних спільнот на політичну стабільність в країні довели події в Тунісі, Єгипті та Білорусі 2011 року. Організовані з допомогою мережі Twitter революції та заворушення в цих країнах вказали на важливість та значущість віртуальних соціальних об'єднань громадян. Думки вчених щодо сили впливу таких об'єднань розділились, одні вважають ці об'єднання першочерговим чинником, що призвів до виникнення можливості революційних подій. Частина ж дослідників дотримується іншої думки, згідно з якою соціальні мережі стали лише методом зв'язку організаторів революцій та громадян, який було обрано в даних конкретних випадках.

Список використаних джерел

1. Daniel W. Drezner, Henry Farrel. The power and politics of blogs. / [Електронний ресурс]. / D.W. Drezner, H. Farrel. – Режим доступу: <http://www.utsc.utoronto.ca/~farrell/blogpaperfinal.pdf>.
2. Measuring the Information Society 2011. Report by International Telecommunication Union. / [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2011/Material/MIS2011-ExecSum-R.pdf>.
3. OleksandrSushko, OlenaPrystayk. Ukraine 2011. Nationsintransit. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org/images/File/nit/2011/NIT-2011-Ukraine.pdf>.
4. Дмитрий Симонов. Как социальные сети помогают бороться с правящими режимами. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kontrakty.ua/article/38368>.
5. Павел Пономарев. Социальные сети — протест, свобода или безумие? / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psyfactor.org/lib/web-3.htm>.
6. Sarah Kessler. Startup Provides Platform For Smart Political Debate, with a Secretary of State. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mashable.com/2011/10/03/online-political-debate-policymic/>.
7. Katie Kindelan. Social Media in Politics: Positive or Polarizing? / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://socialtimes.com/social-media-in-politics-positive-or-polarizing_b42439.
8. Е. Сорокина, Ю. Федотченко, К. Чабаненко. В социальных сетях. Twitter – 140 символов самовыражения. СПб.: Питер, 2011. – 144 с.
9. Василь Кедик. Інтернет та соціальні мережі на службі політика. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://article-blogger.blogspot.com/2011/02/blog-post_7013.html.

Філенко І.*

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ЕВОЛЮЦІЇ РОЛІ ЗМІ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті аналізується трансформація ролі засобів масової інформації в світовій політиці в умовах глобалізації.

Ключові слова: Інтернет, телебачення, інформація, еволюція, глобалізація, зовнішня політика.

Историческая ретроспектива роли СМИ в мировой политике. В статье анализируется трансформация роли средств массовой информации в мировой политике в условиях глобализации.

Ключевые слова: Интернет, телевидение, информация, эволюция, глобализация, внешняя политика.

Historical retrospective of the evolution of Mass Media means' role in world politics. In the article transformation of the role in world politics under conditions of globalization have been studied.

Key words: Internet, television, information, evolution, globalization, foreign policy.

В умовах стрімкого прискорення темпів глобалізації і невинного розвитку транскордонних засобів масової інформації та зростанні їхньої ролі у світовій політиці виникає закономірна потреба в аналізі засобів масової інформації як чинника глобалізації та розробці практичних рекомендацій для вироблення адекватної політики у сфері міжнародних відносин. Необхідність переглянути роль ЗМІ у світовій політиці зумовлена, передусім, зрушеннями, що їх пережив світ наприкінці ХХ сторіччя: глобалізація економіки та формування нового світового порядку, зокрема, розпад Радянського Союзу, розвиток глобальних систем телекомунікацій, крах колоніальної системи, усвідомлення глобальних проблем. У міжнародних відносинах дедалі більшого значення набувають «м'яка сила» та «публічна дипломатія», вміння працювати зі ЗМІ та керувати інформаційними потоками, адже в глобалізованому світі ЗМІ та інші комунікативні технології, що використовуються в політиці та інших сферах життєдіяльності світової спільноти, переходячи в площину міжнародних відносин стають інструментами формування міжнародної громадської думки щодо суб'єктів міжнародної взаємодії. Таким чином для забезпечення ефективної діяльності суб'єктів зовнішньополітичної діяльності вельми важливо вчасно мати науково-обґрунтовані рекомендації стосовно «нових правил гри» на глобалізованому полі, що є особливо значущим для України, яка відносно недавно постала як незалежна держава.

Провідна роль ЗМІ у формуванні громадянської думки в цілому та іміджу держав зокрема відображається в їх визначенні як «четвертої влади». Кожен засіб масової інформації

* здобувачка Дипломатичної академії України при МЗС України
Науковий керівник: проф. Чекаленко Л.Д.

ції має власну знакову систему. Печать або преса – письмове слово та візуальний образ. Радіо використовує усне мовлення, рухливе зображення та музику.

Зауважимо, що ЗМІ виконують функції ідеологічного і політичного впливу, а вони необхідні для підтримки спільності, інформування населення, а також освіти і розваг. Крім того, окремому громадянину, який живе в сучасному світі, випрацювати самостійну думку про такий політичний об'єкт, як держава, непросто. Труднощі обумовлюються різноманітністю життя в країні, складністю внутрідержавних та міждержавних відносин. Телебачення, радіо, преса, Internet можуть задавати тон у цьому процесі і досить потужно впливати на масову свідомість.

Що стосується політичних функцій, що виконують ЗМІ, то дослідники виокремлюють наступні:

- Інформаційна – отримання, обробка та розповсюдження інформації про діяльність усіх найважливіших елементів політичної системи. Для людини постійний інформаційний зв'язок з навколишнім світом, соціальним середовищем, є найважливішою умовою нормальної життєдіяльності. Загальною тенденцією сучасного суспільного розвитку є панування та різке збільшення частки інформації, що отримується завдяки ЗМІ, а не з безпосереднього досвіду індивіду та між особистого спілкування;

- освітня функція – повідомлення інформації, що доповнює знання про політику й політичний процес, яку отримують громадяни в освітніх установах різного рівня;

- політичної соціалізації – засвоєння політичних норм, цінностей та зразків поведінки, сумісних із нормальним функціонуванням політичної системи;

- критики та контролю – формування думок та поглядів на те, що відбувається в політичній галузі. Критика та контроль сприяють також артикуляції різних суспільних інтересів, мобілізації на політичну участь.

Український дослідник В. Пантелєєв виокремлює чотири етапи в еволюції ЗМІ:

Перший - епоха газет. Влада активно використовує ЗМІ для цілеспрямованого впливу на своїх громадян. Незважаючи на те, що об'єктна сфера інформаційного впливу обмежена писемними людьми, виникає феномен громадської думки, яка формується владою за допомогою газетних повідомлень.

Другий етап - радіоепоха (газети + радіо). Ефективність інформаційного впливу (ІВ) вийшла на якісно новий рівень завдяки: а) розширенню кола об'єктів за рахунок нижчих класів; б) можливості одночасного впливу на велику кількість об'єктів; в) переведення ІВ з інформаційного до інформаційно-розважального сектору.

Третій - Телеепоха (газети + радіо + телебачення). Можливість синхронного впливу відразу на два органи почуттів: зорового та слухового мало потужний синергетичний ефект. Зображення використовується для фіксації уваги, формування довіри до джерела інформації та введення об'єкта у необхідний психологічний стан, звуковий сигнал - для впровадження у свідомість та підсвідомість необхідної інформації. Методи ІВ досягають максимуму ефективності та набувають тотального характеру. Газети борються за виживання намагаючись розширити свою присутність в секторі розваг. Ера телебачення практично співпадає у часі з періодом холодної війни та закінчується апогеєм ЗМІ - виникненням феномену «мейнстрім медіа» що з економічної точки зору означає монополізацію та концентрацію ЗМІ, а з соціальної - глобальну інформаційну ізоляцію.

І останній, четвертий етап - епоха глобалізації (газети + радіо + телебачення + Інтернет). Будь-який користувач отримав можливість як отримувати альтернативну інформацію, так і розміщувати її в Інтернеті. Таким чином підривається монополія мейнстрім медіа на інтерпретацію подій і вже неможливо організувати блокування певної інформації.

Інтелігенція, яка в епоху газет першою увійшла до зони дії інформаційного впливу, відтепер поступово виходить з неї та починає зі сфери впливу класичних ЗМІ [1].

Мережа Інтернет стала важливим досягненням, яке дійсно поклало початок ери глобалізації та дозволило окремим індивідам, суспільствам та державам всієї планети вільно здійснювати комунікативну функцію. Вона дозволила здійснювати якісно нові функції у забезпеченні корпоративної та особистої комунікації: миттєво вступати в контакт з людиною, яка знаходиться в будь-якій точці земної кулі, проводити електронні конференції в режимі реального часу та мультимедійному режимі, отримувати доступ до безмежного обсягу інформації, набувати освіти, здійснювати бізнес, проводити рекламні компанії, підвищувати рівень комфорту людського існування, підвищувати ефективність взаємодії громадян та влади, оперативного реагувати на зміни ситуації в різних регіонах країни та світу, організовувати ЗМІ у режимі реального часу та багато іншого.

З певними зауваженнями можливо стверджувати, що Інтернет є найліпшим критерієм, за допомогою якого можна оцінити ступінь глобалізованості суспільства чи країни. За даними міжнародного статистичного видання ООН «The 2009 UN Statistical Yearbook» у технологічно найрозвинутіших країнах світу переважна більшість громадян активно використовує можливості Інтернету. Так, наприклад, у Франції 72 чол. зі 100 є постійними користувачами мережі; в Італії - 49 чол. зі 100; в Японії - 77 чол. зі 100, у США — 76 чол. зі 100. Натомість в пострадянських країнах цей показник є набагато нижчим. Так в Україні мережею користуються 33 українці зі 100, а загальна кількість постійних користувачів складає 15 млн. чол. В Росії мережею користуються 59 млн.чол., в Білорусі — 4,437 млн.чол., в Казахстані — 5,3 млн. чол. [2, р. 128-136].

Подібні коливання кількості Інтернет-аудиторії в різних країнах свідчить, по-перше, про наявність диспропорціональності соціально-економічного розвитку, по-друге, що країни, в яких невелика кількість вузлів Інтернету, не можуть виступати повноправними «інформаційними» партнерами в глобалізованому світі. Вони являються технологічно та інформаційно залежними від більш розвинутих країн.

Згідно зі статистичними даними, представленими заступником генерального директора інформаційної агенції «Укрінформ» А. Михайловим, в Україні наприкінці першого десятиліття XXI ст. функціонувало 101659 сайтів, з яких 80% - російськомовні [3].

Якщо ж оцінювати роль сучасних ЗМІ в цілому, то тут доречно буде навести слова російського соціолога О.Зінов'єва: «...Засоби масової інформації – це Ватикани сучасного світу. Сьогодні преса робить те, що століття тому робили священики та Церква. Телебачення, газети, радіо, інформаційні агенції грають першу скрипку у ментальній ідеологічній сфері. Хтось називає ЗМІ «четвертою владою». Але це значно більше, це третя влада. Міць нинішніх мас-медіа переважає всі можливості, якими коли-небудь мала та або інша релігійна організація» [4].

Що стосується України, то слід враховувати, що сьогодні не менш як 80% наших громадян називають телебачення своїм головним джерелом інформації. Крім того, значна частина населення нашої країни не тільки існує в інформаційному полі Росії, але й надає саме йому перевагу. Ці тенденції донедавна були притаманні багатьом державам СНД. Внаслідок цього російські електронні ЗМІ не тільки одноосібно формують уявлення про Україну на величезних просторах Співдружності, а й досить часто стають активними учасниками внутрішньополітичних процесів у самій Україні [5, с. 267]. Отже, медіа-політика російських ЗМІ стає суттєвим чинником українсько-російських відносин.

Як засвідчує двадцятирічний досвід спостережень, російські ЗМІ висвітлюють події в Україні тенденційно і вибірково, нав'язуючи бажану картину із відповідно підібраних ре-

альних фактів. При цьому основними агресорами є комерційні ЗМІ, у порівнянні з якими позицію російських урядових ЗМІ можна назвати найбільш стриманою. Але варто враховувати, що у Росії капітал тісно пов'язаний із владою і являє єдину систему. Саме тому, на думку авторки, хоча російський приватний капітал значною мірою і контролює суттєву частку інформаційного простору СНД, визначає його зміст саме російська влада і політикум. Тож позиція багатьох ЗМІ Росії щодо висвітлення подій в Україні визначається передусім інтересами владних кіл Росії щодо збереження чи встановлення власного впливу, а також російського капіталу на українському ринку.

Необхідно зауважити, що кожна держава у своїй зовнішньополітичній діяльності прагне досягти трьох основних цілей – репрезентація себе у необхідному світлі, встановлення свого впливу над якимись процесами чи суб'єктами міжнародних відносин і забезпечення гарантій стабільного і безпечного власного існування та розвитку.

З-поміж різноманітних шляхів досягнення цього, найоптимальнішим є саме інформаційний: інформація – ресурс нематеріальний, а завдяки розгалуженій і все більше глобалізованій мережі ЗМІ ще й широкопроникний і всеохоплюючий, що дозволяє здійснювати різнорівневий вплив за різноманітними формами і каналами, але з єдиним смисловим навантаженням. Але найголовніше – здійснювати вплив опосередковано і ненав'язливо. Саме тому зараз поле боїв та відстоювання власних інтересів перемістилося у інформаційний простір і як показує досвід – дає досить плідні і цілком матеріальні результати.

Якщо ж оцінювати еволюцію ролі ЗМІ у зовнішньополітичній діяльності держави, то за характеристикою американського дослідника Б. Коена, яка виявилася справедливою аж до 60-х років минулого століття, преса була служницею уряду, його пропагандистським рупором, коли справа стосувалася зовнішньої політики [6]. Тобто правляча еліта використовувала ЗМІ для поширення лише тієї інформації, оприлюднення якої було вигідне цій еліті. Головною причиною такого становища, на думку Коена, був мізерний громадський інтерес до подій на міжнародній арені. Отож, американські мас-медіа не були зацікавлені, передусім, через причини комерційної недоцільності (мізерна аудиторія не заохочує до співпраці рекламодавців) розвивати висвітлення міжнародних процесів. Нарешті, не варто забувати про американську специфіку, що визначається тривалим періодом ізоляціонізму, відсутністю загальнонаціональної преси у звичних європейських формах.

Ще однією причиною такого становища, крім обмеженого кола учасників цієї діяльності — «невеличкої політичної еліти», Б. Коен справедливо вважав незацікавленість аудиторії — згідно з американським медійним терміном — у споживанні такої інформації [6].

Майже через тридцять років по тому інший американський дослідник П. О'Гейффернан у низці публікацій проаналізував разючі зміни і узагальнив функції, які ЗМІ відіграють у зовнішній політиці на сучасному етапі.

Передусім, технологічна революція в інформаційних ЗМІ створила дійсно глобальну аудиторію. Завдяки супутниковому телебаченню і прямим теле-трансляціям, глядачі у різних куточках світу відчули себе причетними до подій, які відбуваються за тисячі кілометрів від них. До того ж міжнародна тематика стала комерційно вигідною, оскільки внаслідок глобалізаційних процесів регіони світу стали тісно пов'язаними в економічно-фінансовій площині.

По-друге, ЗМІ презентують і ставлять на порядок денний громадського обговорення глобальні проблеми, такі як охорона навколишнього середовища, заборона зброї масо-

вого знищення, СНІД, біженці, наркобізнес. Зауважимо, що кількість цих проблем постійно зростає, і сьогодні ми можемо із повним правом доповнити цей список новими глобальними проблемами: права людини, етнічні збройні конфлікти і горезвісні «етнічні чистки». Починаючи з 2008 р. до них додалася проблема подолання соціально-політичних наслідків світової економічної кризи 2008-2009 рр., що призвела до різкого зниження добробуту значної кількості громадян по всьому світу і навіть у країнах так званого «золотого мільярду». Останнім часом репортажі про масові протести та зіткнення з поліцією в Греції, Португалії, Італії і навіть Великобританії стали вже звичайною справою.

По-третє, ЗМІ є ексклюзивним джерелом і миттєвим передавачем інформації.

Зрозуміло, що жодне зовнішньополітичне відомство не може дозволити собі утримувати матеріально-технічну інформаційну базу, якою сьогодні володіють більш-менш важливі теле- і радіо-корпорації. Це призвело до того, що уряди стали залежними від ЗМІ споживачами інформації, покладаючись на її достовірність та компетентність і добросовісність працівників ЗМІ. Інша річ, що такі очікування не завжди справджуються. Великий резонанс викликали скандали навіть в провідних американських виданнях, коли журналісти свідомо фабрикували свої репортажі про актуальні політичні і міжнародні події.

Прямі телевізійні трансляції операції «Буря в пустелі», збройних заворушень у Москві 1993-го, війна НАТО проти Югославії, американсько-британська військова кампанія в Іраку, і, нарешті, та «п'ятиденна війна» Росії проти Грузії змушували уряди різних країн стежити за цими подіями через телепередачі.

По-четверте, ЗМІ визначають порядок денний для обговорення і прийняття рішень урядом у сфері зовнішньої політики.

По-п'яте, мас-медіа служать сигнальною системою, якою користується уряд для поінформування про свої дії уряду іншої держави.

Звернення американського президента під традиційною назвою «Про становище в країні» вже тривалий час сфокусовані не стільки на власних американських проблемах, скільки на поясненні цілей і оголошенні дій США на міжнародній арені.

По-шосте, національні ЗМІ можуть бути використані іноземними урядами для впливу на зовнішній курс країни [7].

Про ступень впливу глобальних ЗМІ на світову політику засвідчує і той факт, що глобальні телевізійні мережі новин розглядаються урядами держав як безпосередній інструмент впливу не тільки на широкі суспільні маси, алей на політичну і дипломатичну еліту різних країн [8, с. 103].

Якщо О'Тэффернан відзначав роль ЗМІ у презентації неурядових організацій та забезпеченні їхнього впливу на державну політику, то події останніх років дають підстави стверджувати, що мас-медіа представляють світовій спільноті новоутворені держави, які прагнуть отримати повне міжнародне визнання.

Ілюстрацією цієї тези є прагнення нових держав на території колишнього Радянського Союзу, колишньої федеративної Югославії утвердитися як у самих світових мас-медіа, так і через них — в очах світової спільноти як нових рівноправних суверенних держав.

Важливе місце в мережі глобальних комунікацій займає система міжнародних новин. Одним з ключових факторів, що вплинули на створення сучасної системи міжнародних новин, став технологічний прогрес (удосконалення засобів зв'язку, розповсюдження персональних комп'ютерів та Інтернету, супутниковий зв'язок), а також економічна глобалізація.

Лідери глобального мовлення теленовин – американська телекомпанія CNN і британська BBC World. Їх головними конкурентами виступають великі регіональні мережі новин: Euronews, Sky News, Deutsche Welle, Eurosport-news в Європі, Al-Jazeera, Al-Arabiya, ANN в арабських державах та інш. Росія також прагне до створення власних глобальних телеканалів. Вже майже по всьому світу здійснюється трансляція міжнародної версії телеканалу «Росія», «РТР-Планета», ЗАО «Первый канал. Всемирная сеть». Звичайно поки що російські міжнародні інформаційні канали неможливо порівнювати за ступенем впливу із західними, але з часом вони стають все більш конкурентоспроможними. Як було вже зазначено вище, особливо це стосується терен колишнього Радянського Союзу.

Українська дослідниця О. Ваганова, оцінюючи вплив змін, які втілюють перехід до інформаційного суспільства, а також ролі ЗМІ на правила гри у сфері сучасної дипломатії виокремлює наступні тенденції: 1) збільшення значення «м'якої сили» – такого підходу до дипломатії, який забезпечує реалізацію інтересів за допомогою переконання, розповсюдження ідей, цінностей, норм, законів та культурних компонентів; 2) зниження державного контролю над зовнішньополітичною інформаційною діяльністю, її децентралізація; 3) доступність зовнішньополітичної інформації широким колам громадян, зникнення монополії еліти на продукування та розповсюдження транскордонної інформації; 4) зростання публічності дипломатії; 5) перехід від жорсткої інформаційної ієрархії до інформаційного зрівняння, коли багато акторів, у тому числі неурядових, стають «представниками держави на міжнародній арені»; 6) поширення віртуальної дипломатії і медіа-дипломатії; 7) часовий пресинг; 8) ускладнення розвитку зовнішньої політики держав через те, що ЗМІ вводять нових акторів у зовнішньополітичний процес, постійно додають нову інформацію, розширюють масштаб цілей та критеріїв, що використовуються для політичних рішень шляхом введення неполітичних (наприклад, екологічних або етичних) факторів до ситуації, яка розглядається. Виникає потреба приділяти особливу увагу до інформаційного забезпечення державних інтересів, керувати ЗМІ; необхідність бути самостійним компетентним гравцем на інформаційному полі (для чого потрібно освоювати нові інформаційні технології, наприклад, Інтернет). Можна сказати, що інформаційні технології та глобальні інформаційні системи вирішально впливають на процес поступу і інформаційна складова великою мірою визначає сьогодні силу держави. І все ж таки, робить висновок вітчизняна дослідниця, вплив медіа великою мірою залежить від політичної ситуації та схильності офіційних осіб діяти відповідним чином [9, с. 11].

Таким чином, роблячи загальні висновки зауважимо, що наприкінці ХХ-го й початку ХХІ ст. відбулися значні зміни в світовій політиці. Насамперед це пов'язано із постійно зростаючою роллю інформаційних технологій в цілому, та засобів масових інформації зокрема в міжнародних відносинах. Саме вони формують сьогодні новий рівень зв'язків поміж країнами світу, створюючи глобальну інфраструктуру і проникаючи практично в усі сфери міждержавного життя. Сьогодні світ підпорядкований негласному правилу: реальна подія є тільки тоді суттєвою і значущою, коли про неї широкому загалу розповіли засоби масової інформації.

Для України, яка на початку ХХІ століття опинилася в ситуації, коли необхідно остаточно визначатися відносно власного геополітичного вибору, потреба адаптуватися до нових умов конкуренції на зовнішньополітичній арені, в тому числі протистояти загрозам власній безпеці в інформаційній галузі набула особливої ваги.

Список використаних джерел

1. Пантелєєв В.В. Історична періодизація інформаційно-психологічного впливу ЗМІ / В. В. Пантелєєв // Політичні технології – спецвипуск Українського центра політичного менеджменту – К., 2008 – С. 313-321.
2. Statistical Yearbook 2009. – N.-Y.: UNSD, 2010. – 805 p.
3. Інформаційний простір України здався в полон Росії, а телебачення і радіо стали антидержавними – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://telekritika.ua/news/2008-05-08/38259>.
4. Средства массовой информации – Ватиканы современного мира // Washington ProFile. – [Електрон.ресурс].- Режим доступу: <http://www.washprofile.org/en/comment/reply>.
5. Філенко І. Євроатлантичний вибір України в російських ЗМІ / І. Філенко // Дослідження світової політики: Зб. Наук.праць. Вип. 4 (57) – К.: ІСЕМ НАНУ. – 2011 – С. 266-270.
6. Cohen B. The Press and Foreign Policy, Princeton / B Cohen. - NJ: Princeton University Press – 1963. – 288 p.
7. O’Heffernan P. Mass Media and American Foreign Policy: Insider Perspectives on Global Journalism and the Foreign Policy Process / P. O’Heffernan – Norwood, NJ: Ablex – 1991. – 262 p.
8. Цыганков П.А. Акторы и факторы в международных отношениях и мировой политике / П.А. Цыганков // Теория международных отношений: Хрестоматия – М., 2002. – М.: Гардарики, 2002. – 400 с.
9. Ваганова О. В. Роль засобів масової комунікації у процесі глобалізації / О.В. Ваганова // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – «Політична культура та ідеологія» – Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2002. – 14 с.

Черцова О.В.*

ГЛОБАЛЬНА ДЕМОКРАТИЗАЦІЙНА ІНІЦІАТИВА ПРЕЗИДЕНТА США Б. КЛІНТОНА

У статті досліджується проблема розповсюдження неолиберальної демократії адміністрацією президента США Б.Клінтона після розпаду біполярної міжнародної системи. Проаналізовано основні виклики міжнародній безпеці. В цьому контексті доведено, що країни з високим рівнем нестабільності (недієздатні країни) стають єдиною перешкодою США на шляху до торжества неолиберального зразка демократії.

Ключові слова: демократія, недієздатні країни, демократизація, концепція, холодна війна, міжнародний порядок, США.

В статье исследуется проблема распространения неолиберальной демократии администрацией президента США Б.Клинтона после распада биполярной международной системы. Проанализированы основные вызовы международной безопасности. В этом контексте доказано, что страны с высоким уровнем нестабильности (недееспособные страны) становятся единственным препятствием США на пути к торжеству неолиберального образца демократии.

Ключевые слова: демократия, недееспособные страны, демократизация, концепция, холодная война, международный порядок, США.

The article investigates the problem of proliferation of neo-liberal democracy by the administration of U.S. President Bill Clinton after the collapse of the bipolar international system. Major challenges to international security are analyzed. In this context, it is proved that countries with high levels of instability (failed states) are the only obstacle in the way of the United States to the triumph of neo-liberal model of democracy.

Key words: democracy, failed states, democratization, concept, Cold War, World Order, the United States.

Обрання Білла Клінтона в листопаді 1992 р. Президентом США і інавгурація, яка відбулася 20 січня 1993, відкрило нову сторінку сучасної історії. В інавгураційній промові Клінтону вдалося донести до слухачів свою основну думку - необхідність змін і історичну значущість зміни поколінь у керівництва країною і приходу до влади молодих людей, що усвідомлюють свою «нову відповідальність». Обрання Клінтона, який двічі переобирався на посаду президента США (1993-2000), було сприйнято із задоволенням як більшістю виборців, так і світовою громадськістю. Вони пов'язували з правлінням демократів надії на відновлення економіки, стабільні темпи зростання і підвищення добробуту народу. У

* здобувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Рижков М.М.

світі очікували конструктивної поведінки США на міжнародній арені в контексті поширення основних демократичних цінностей та ринкової економіки.

Для більшої частини американського науково-експертного співтовариства, яке пов'язане із зовнішньою політикою, це був час осмислення результатів «холодної війни» та наслідків її закінчення для США і всього світу. Тоді сформувалися уявлення про те, що в «холодній війні» Сполучені Штати перемогли не тільки як держава, але і як носій певної системи цінностей: індивідуалізму, релігії, свободи підприємництва, що лежить в основі ліберальної ринкової економіки, а також принципів політичної демократії, про це найбільше говориться, наприклад, у роботах таких дослідників, як У. Хіланд [1], Д. Растоу [2] і Л. Фрідман [3].

У цей час в американському політичному істеблішменті починає виникати питання, наскільки виправданою є стратегія багатосторонніх дій на міжнародній арені, якщо основні тяготи військово-політичних місій поза межами власне «цивілізованого світу» неминуче доводиться брати на себе Вашингтону. Аналіз цього напрямку докладно висвітлено, наприклад, у роботах західних дослідників Дж.Ная [4] й М.Мандельбаума [5].

На думку авторитетного російського вченого В. Кременюка, це може пояснюватися, по-перше, тим, що закінчення «холодної війни» і розпад біполярної системи міжнародних відносин створили багато в чому більш спокійну обстановку у світі. Зникла ворожнеча між двома ядерними наддержавами, яка потенційно могла привести світ до катастрофи. Розпався радянський блок держав, що представляв собою для Заходу вороже угруповання і вважався серйозним противником як в Західній Європі, так і в Азії (це показала війна у В'єтнамі), Латинській Америці (Куба) та Африці (Ангола). Серцевиною міжнародних відносин перестало бути протистояння двох угруповань. Навпаки, в колишньому радянському таборі у цілому ряду держав після його розпаду з'явилося бажання влитися в систему американських союзів, зокрема НАТО і ОДКБ. Виникла перспектива розширення цих союзів як альтернативи колишньому радянському блоку і як засобу, який цементує нову розстановку сил. Небезпеки стратегічного вакууму в Європі вдалося уникнути [6].

В. Кременюк, зокрема, відзначає, що виникла слабкоструктурована, не обумовлена будь-якими юридичними документами чотирьохрівнева ієрархічна система держав на чолі з групою розвинених країн під керівництвом США, які визнали можливим зафіксувати свою перемогу в «холодній війні» розширенням позицій, посиленням ролі у світовій політиці та економіці, перетворенням принципів свого суспільного і політичного устрою (ліберальна демократія) на зразок для всіх інших країн світу. На більш низькому рівні цієї системи розташувалися країни, які активно проводили економічні реформи і змінювали політичний устрій з метою приєднання до групи найбільш розвинених країн - Росія, Китай, Індія, Бразилія, Південна Африка, Мексика і цілий ряд інших досить великих і потенційно потужних держав «перехідного» типу. Ще нижче розташувалися країни «традиціоналістської орієнтації», наприклад мусульманські, які частково вже ввійшли в тісний контакт з більш розвиненими країнами (наприклад, країни ОПЕК), але зберегли цивілізаційну специфіку та інші цінності, що ставлять їх в опозицію до християнського світу. І ще нижче - держави з високим рівнем нестабільності (англ. failed states), в яких так і не були створені міцні державні структури і відбувалися гострі міжобщинні, міжплеменні та міжетнічні війни [6].

У цьому контексті вважаємо за необхідне більш ґрунтовно дослідити проблему країн з високим рівнем нестабільності. Наразі необхідно зазначити, що термін «failed state», який найчастіше перекладається та використовується в україномовній та російськомовній

науковій літературі як «держава, що не відбулася» було введено у науковий і політичний обіг на початку 1990-х рр. американськими дослідниками Джеральдом Хельманом і Стівеном Ратнером [7, с. 3]. Незважаючи на критику самого терміна, також як і самої концепції «держав, що не відбулися», він все ж набув поширення і закріпився спочатку у політичній, а згодом у міжнародно-правовій термінології. Зазначимо, що серед американських вчених, які безпосередньо займалися критикою цієї концепції необхідно виділити науковий доробок Х. Річардсона [8, с. 1], Р. Гордона [9, с. 904] і Р. Вайлда [10, с. 425].

Згідно з визначенням одного з авторитетних політологічних довідників «failed state» - це «номінально суверенна держава, яка не може довше підтримувати своє існування як життєздатна політична та економічна одиниця. Вона стає некерованою і недостатньо легітимною в очах міжнародного співтовариства» [11, с. 105-107].

Однак, незважаючи на збільшення інтересу дослідників до даного феномену, констатуємо відсутність загальноприйнятого визначення «держави, що не відбулася». Вчені по-різному трактують та перекладають термін «failed state» - «неспроможна держава», «держава, що не відбулася», «держава-невдаха», «держава в руїні», «недієздатна держава», «держава з високим рівнем нестабільності», «слабка держава» тощо.

Для правильного визначення цього терміна необхідно враховувати і таке поняття як «Failed States Index», який перекладається і використовується трохи інакше, не як «індекс держав, що не відбулися», а як «індекс недієздатності держав».

У цьому контексті враховуємо той факт, що «Failed States Index» (Індекс недієздатності держав) - комплексний показник, що характеризує здатність (і нездатність) влади контролювати цілісність території, а також демографічну, політичну та економічну ситуацію в країні. Дослідження і рейтинг, що супроводжуючий його випускається щорічно незалежною громадською організацією «The Fund for Peace», яка спеціалізується на вивченні причин і умов, що викликають війни, і робить зусилля по їх запобіганню, і політологічним журналом «Foreign Policy». Індекс недієздатності позиціонується як порівняльний інструмент для оцінки ризику і прогнозування внутрішньодержавних конфліктів. Він був розроблений у 2005 р. під керівництвом президента організації «The Fund for Peace», політолога і міжнародного експерта в галузі конфліктології Полін Бейкера (Pauline H. Baker). Передбачається, що Індекс повинен використовуватися державами для аналізу проблемних моментів у їхній політиці, раннього попередження конфліктів на своїй території і може допомогти нестабільним країнам у розробці стратегій, які могли б зменшити ймовірність виникнення конфліктів. Крім оцінки ризику і прогнозування конфліктів, автори дослідження підкреслюють його здатність провокувати дискусії, особливо в тих країнах, які мають високий рейтинг за Індексом [12].

Враховуючи всі тонкощі перекладу й неоднозначності трактування самого поняття «failed state» авторка дисертаційного дослідження пропонує надалі вживати термін «недієздатна держава». Він, на її переконання повніше і глибше відображає проблеми, з якими стикаються країни з високим рівнем нестабільності. Хоча в даний час не існує універсального визначення «недієздатної держави» воно, все-таки, служить для позначення як держав, що знаходяться у нестабільному, або «прикордонному», стані, тобто балансують на грані економічної та політичної кризи, так і держав, які тривалий час перебувають в стані деградації.

«Недієздатні держави» згадані в якості однієї з нових загроз у Стратегії національної безпеки США 2006 р. [13]. У доповіді Групи високого рівня з питань загроз, викликів і змін «Більш безпечний світ: наша спільна відповідальність», в якості однієї з нових загроз

вказується наявність «недієздатних держав» [14]. До проблеми «недієздатних держав» також звернувся Генеральний Секретар ООН Кофі Аннан у своїй доповіді на Генеральній Асамблеї ООН «При більшій свободі: до розвитку, безпеки і прав людини для всіх» [15].

Більшість дослідників дотримуються думки, згідно з якою державу можна назвати «недієздатною», якщо вона не в змозі виконувати свої основні функції, а також не має ефективного контролю над своєю територією і кордонами. Така держава не може відтворювати умови для свого існування, хоча деякі елементи держави можуть продовжувати своє існування. Термін «недієздатна держава» широко використовується політичними коментаторами і журналістами, які часто-густо надають йому оцінний, а в багатьох випадках і суб'єктивний, характер, що створює додаткові протиріччя. Для того, щоб зробити визначення більш точним, організацією «The Fund for Peace» запропоновані наступні ключові ознаки «недієздатної держави»: втрата фізичного контролю над своєю територією, або державної монополії на законне використання фізичної сили на своїй території; нездатність легітимної державної влади забезпечити процес прийняття колективних рішень; нездатність легітимної державної влади забезпечити елементарні громадські послуги; нездатність взаємодіяти з іншими державами в якості повноправного члена міжнародного співтовариства [16].

При складанні Індексу експерти протягом року аналізують країни світу за допомогою спеціального системного інструменту оцінки конфліктів (Conflict Assessment System Tool). Аналіз проводиться на підставі 12 критеріїв - так званих «індикаторів уразливості» держави, які об'єднані у три групи: соціальні, економічні та політичні.

Соціальні показники: рівень демографічного тиску; рівень міграції біженців та переміщених осіб; наявність незадоволених і мстиво налаштованих груп; стійка і перманентна еміграція з країни.

Економічні показники: нерівномірність економічного розвитку, рівень економічної нестабільності.

Політичні показники: рівень делегітимізації та криміналізації державних структур, наявність і якість суспільних послуг; рівень порушень прав людини, рівень впливу апарату державної безпеки як «держави в державі»; рівень впливу групових та кланових еліт; ступінь втручання інших держав або зовнішніх політичних суб'єктів [16].

Для загальної оцінки стану країни експерти піддають аналізу здатність п'яти ключових державних інститутів - політичного керівництва, армії, правоохоронної системи, судової системи і цивільних служб - забезпечити безпеку держави та її громадян. Протягом року аналізуються численні інформаційні матеріали, розміщені у відкритих джерелах і підраховується кількість негативних і позитивних оцінок за всіма індикаторами. Потім експерти аналізують всю сукупність інформації для кожної країни і розраховують підсумковий Індекс за шкалою від 0 (найвища ступінь стабільності - максимально низькі ризики і загрози) до 10 (найменша ступінь стабільності - максимально високі ризики і загрози) з використанням десятих часток. Загальний результат - сума всіх індикаторів (максимальна - 120 балів) стає визначальною при складанні рейтингу [16].

Наразі зазначимо, що Україна за результатами 2011 р. знаходиться на 110 місці з 177 країн, які беруть участь у рейтингу, з індексом 69, 0. Для порівняння Росія знаходиться на 82 місці з індексом 77, 7, а Грузія на 47 місці з індексом 86, 4. Примітно, що США перебувають на 158 місці з індексом 34, 8, а найстабільніша країна у рейтингу Фінляндія з індексом 19,7 [17].

Початок активного обговорення проблеми «недієздатних держав» у зовнішньополітичному дискурсі США відноситься до першої половини 1990 рр., тобто під

час президентства Б.Клінтона. Крах біполярної структури світового устрою й трансформація міжнародної системи, що пішла за ним, загострили кризові явища в ряді країн, що розвиваються. Багато з них втратили джерело зовнішньої допомоги в особі соціалістичного табору і перейшли в категорію «глибокого півдня». Саме серед них стали виділяти «недієздатні» держави, характерними рисами яких стали нездатність захищати свій суверенітет і контролювати політичну ситуацію на власній території, а також відсутність або дефіцит легітимних правлячих еліт [18].

У період правління двох адміністрацій Б. Клінтона вважалося, що сам факт існування «недієздатних держав» породжує цілу серію викликів для міжнародної безпеки. У їх числі називалися надання такими країнами притулку терористам, потурання незаконній торгівлі зброєю або нездатність припинити її. Вважалося, що такі держави «експортують політичну нестабільність» на суміжні території.

«Недієздатні держави» після завершення «холодної війни», коли склався безпрецедентний міжнародний порядок, стають єдиною перешкодою США на шляху до торжества неоліберального зразка демократії і капіталізму в знов єдиному світі. Єдина наддержава світу — Сполучені Штати Америки — очолюючи єдиний у світі військовий альянс і виробляючи майже четверту частину світового ВВП, здійснювала контроль над усіма районами світу. Своєю етикою, політичним мисленням, технологічним проривом США задали темп і напрям руху всьому сучасному світові. Американська відкритість в оцінці власних досягнень і невдач може слугувати прикладом для державних керівників багатьох країн світу. Один із двох лідерів двох протилежних систем, які у 45-річній виснажливій боротьбі доводили свою життєздатність, США з 1991 р. перетворилися на глобального лідера. Теза однополюсності світу ґрунтується на американській економічній, технологічній, військовій і культурній могутності. Звідси, на думку правлячої еліти США, впливає об'єктивне право на американське «глобальне керівництво» світом в інтересах миру, свободи і демократії.

Як зазначає український вчений Є.Камінський, «Б. Клінтон практично одразу після його обрання президентом диктує американські умови стосовно подальших перспектив становлення і розвитку системи міжнародних відносин. При цьому він вочевидь керується тезою про те, що після «холодної війни» міжнародна стратегія його країни має будуватися на відомих засадах, якими завершувалися всі попередні війни. Відтак, «поразку потерпіла комуністична система, але переможеними в «холодній війні», де-факто, відчули себе народи нових незалежних держав пострадянського простору. Недавнім сателітам Москви зі Східної Європи одразу була запропонована ціла мережа підготовчих заходів до «повернення» в Європу, а, скажімо, Україні рекомендували позбутися ядерного статусу, передавши значну частину відповідних озброєнь Росії як спадкоємниці СРСР. Була закладена міна сповільненої дії під майбутнє, а саме: російські прихильники збереження домінування Москви на теренах колишнього СРСР одержали час на переосмислення того, що сталося, і повернення до влади. Захоплений «демократизмом» Б.Єльцина, американський президент повірив у те, що з розпадом Радянського Союзу назавжди у минуле відійшли великодержавні амбіції російського політикуму. Відтак, сьогодні немає жодних підстав дивуватися швидкому перевтіленню В.Путіна в лідера, схильного до політичної тиранії. Річ не в конкретних особах, а у недооцінці Америкою здатності фахівців високої кваліфікації з радянського КДБ до самовідтворення» [19, с. 123].

На підтвердження переваг демократії і капіталізму євро-американського зразка Є. Камінським наводяться приклади безслідного зникнення його політичних альтернатив — фашизму, соціалізму і комунізму. Зростаюча відносність «комуністичності» політичної

системи в Китаї, де, за всіх суперечностей, відбувається поетапне впровадження демократії, виступає у цьому сенсі жорстким аргументом на користь нашого загального висновку. Його суть у тому, що для реалізації євроатлантичного вибору державою перехідного типу має дотримуватися принцип щирості і точності у формулюванні своїх намірів та виборі відповідних механізмів. В Україні тут має місце відверта суперечність між деклараціями і державною політикою, що виступає ще однією суттєвою причиною негативізму Брюсселя і частково Вашингтона до українських еліт [19, с. 184].

Підтверджується цей висновок і глобальною тенденцією поширення демократії у ХХ ст. за рахунок країн, що розвиваються, а також завдяки краху колоніальної системи. Хоча в останньому випадку з багатьох причин залишаються поширеними авторитарні режими (на сьогодні близько третини населення країн, що розвиваються, живуть в умовах авторитаризму), на загальну світову тенденцію це вирішальним чином не впливає. Якщо глянути на відповідні процеси в останні десятиліття, то спостерігалось поетапне (поступове) поширення демократії. Завдяки цьому у світі, як це не парадоксально звучить в умовах війни в Іраку та Афганістані, спостерігається серйозне зменшення кількості збройних конфліктів. Після сплеску 1950 – 1990-х рр. в останні 10 рр. утримується тенденція спаду. Бодай частково і доволі часто підтверджується відома теза 42-го Президента США Б. Клінтона про те, що в сучасному світі «демократії не воюють між собою» [19, с. 185].

Загалом, у 2000 р., наприкінці президентства Б.Клінтона, половина населення світу жила в державах з демократичними політичними системами, які відповідали прискіпливим вимогам трансатлантичної спільноти. Особливість полягає і в тому, що майже всі більш-менш розвинуті країни стали тепер демократіями або обрали стратегію демократизації, яка здійснюється з урахуванням національних особливостей і традицій.

Як відзначається у доповіді «Мир і конфлікт 2003: глобальне дослідження збройних конфліктів, рухів за самовизначення і демократії», в 1950 р. кількість демократичних і авторитарних режимів практично збігалася, а, починаючи з 1980-х рр., спостерігається невинний ріст кількості демократій. Він відзначається і на початку ХХІ ст. Загалом же, ця тенденція була в ХХ столітті провідною, попри авторитарні, фашистські, нацистські, комуністичні та інші антидемократичні експерименти. Значною мірою відбувається це через переважання позитивного взаємовпливу і взаємозв'язку між рівнем демократії й економічним розвитком, а також закономірний інтелектуальний пошук подолання недоліків ринкової економіки і ліберальної демократії [20].

Розглянувши загальні події останньої декади ХХ ст., яка без перебільшення стає новим трансформаційним етапом сучасної міжнародної системи, повернемося до більш ретельного аналізу зовнішньополітичних дій Б.Клінтона на світовій політичній арені в контексті місії США з розповсюдження демократичних прав і свобод у світі та основних положень програми Б.Клінтона. Важливим стало те, що Б. Клінтон розумів, що без встановлення нового міжнародного порядку і без демократизації міжнародних відносин промислово розвинені країни не зможуть вирішити глобальні проблеми, такі, як енергетична, сировинна, продовольча, екологічна, проблема міжнародної безпеки та інші. Б. Клінтон і Г. Клінтон відвідали багато країн по всьому світу, причому перша леді була радником Президента з усіх питань зовнішньої і внутрішньої політики.

Президент Білл Клінтон мав нове бачення проблем Сполучених Штатів на рубежі ХХІ ст. Після індустріального суспільства в США приходить інформаційне суспільство. Якщо основою промислового перевороту була машина, то основою інформаційного суспільства є комп'ютер, інформація та новітні технології. Інформаційне суспільство

пред'являє зростаючий попит на фахівців з вищою освітою. У цьому контексті зауважимо, що їх питома вага на кінець 2010 подвоїлась порівняно з 80-ми рр. ХХ ст. Це зумовило величезні інвестиції в людину - в системи освіти й охорони здоров'я. Б. Клінтон стверджував, що людський капітал стає більш важливим фактором виробництва, ніж фізичний капітал, вкладений у будівлі і машини [21].

Прихід до влади адміністрації демократів привів до збільшення уваги, що у Вашингтоні стали приділяти відносинам з колишніми соціалістичними країнами, які стали, як було прийнято вважати, на шлях переходу від авторитаризму до демократії («демократичного транзиту»). Американське керівництво, осмислюючи зміни у світі, розмірковувало над тим, як направити хід змін у сприятливому для США руслі. Перш за все малося на увазі ліквідувати потенціал відновлення військової загрози з боку Росії. Крім того, було важливо створити умови, при яких найбільш розвинені країни Заходу могли отримати доступ до інтелектуальних, людських, просторових та інших ресурсів колишніх «закритих» країн. Потрібно було подолати їх ізольованість за допомогою включення у світові господарські та політичні процеси [22].

Передбачалося, що США сприятимуть розповсюдженню демократії в колишніх соціалістичних країнах і зуміють виховати з молодих демократичних режимів партнерів Сполучених Штатів у світовій політиці. По суті, мова йшла про поширення американського впливу на великі простори, раніше малодоступні для Заходу.

Отже, важливе місце в дипломатичній програмі Клінтона займали Росія, Україна, Казахстан та інші держави СНД. Він допомагав їм проводити реформи в цей вирішальний період переходу до ринкової економіки. Білл Клінтон зустрічався 10 разів з президентом Росії Б. М. Єльциним тільки за перші чотири роки свого президентства. Необхідно додати й той факт, що активно брала участь у переговорах і Г. Клінтон. Б. Клінтон та державні секретарі У. Крістофер і М. Олбрайт надавали також велике значення політиці на Балканах, прагнули навести порядок у Боснії та Сербії. Було прийнято рішення ООН про використання військ НАТО для цих цілей у районі Сербії і Косово.

Багато часу і сил витратили дипломати США для поліпшення відносин між Ізраїлем і Палестиною. Клінтон до останніх днів свого президентства вів переговори про нормалізацію відносин між Ізраїлем і Палестиною. Він писав у книзі «Моє життя», що терористи не тільки вбивають людей, а й вбивають надію на мир у цьому регіоні.

Один із теоретиків «розповсюдження демократії» Л. Даймонд, редактор журналу «Democracy Journal» і провідний експерт Інституту Гувера, так описав у 1992 р. ціннісні мотиви американської зовнішньої політики: «Ніколи, з самого закінчення Першої світової війни, західні демократії не мали такої можливості для того, щоб створити політичну основу нашого світу. Шляхом розповсюдження демократії за кордоном Сполучені Штати можуть допомогти світу вперше в історії складатися переважно з сталих демократій» [23, с. 30-32].

Такі уявлення отримали розвиток і після закінчення президентства Дж. Буша-старшого - в новій концепції «розширення демократії» (enlarging democracy), взятої з 1993 р. на озброєння ідеологами команди президента У. Клінтона. Основоположником концепції «розширення демократії» у світі, після розпаду біполярної міжнародної системи, є помічник президента США Б.Клінтона з національної безпеки Ентоні Лейк. Він 21 вересня 1993 виступив у Школі перспективних міжнародних досліджень Університету Джонса Гопкінса (м. Вашингтон) з промовою, в якій було оголошено концепцію «розширення демократії». Її сенс полягав у тому, що сприяння демократизації колишніх соціалістичних режимів у Євразії проголошувалося пріоритетом американської зовнішньої політики.

Необхідно зазначити, що відверто прагматична спрямованість концепції «розширення демократії» полягала в збільшенні впливу США в НАТО і ЄС за рахунок зміцнення нових демократичних держав Східної Європи. А для самих американських еліт вона була невід'ємно пов'язана з ідеологічним компонентом - розширенням впливу тих цінностей і політико-культурних засад, на яких заснована американська демократія [24, с. 13].

Період перебування при владі Білла Клінтона являє собою в цілому успішний для президента, але вельми суперечливий для країни етап розвитку Сполучених Штатів Америки. В області зовнішньої політики США в роки президентства Клінтона зуміли успішно здійснити ряд важливих заходів, які виводять політику цієї країни на світорегулюючий рівень. Адміністрації Клінтона вдалося: 1) не просто провести розширення НАТО, нейтралізувавши супротивників усередині країни, але й закріпити тенденцію до подальшого розширення альянсу на Схід; 2) поєднати стратегію НАТО з глобальними інтересами США; 3) закріпити військово-силову модель врегулювання конфліктів.

Таким чином, період 90-х рр., на які припадає перебування при владі Біла Клінтона, був важливим етапом перебудови сучасної системи міжнародних відносин, економічної та політичної взаємодії між її учасниками. Значні зміни, що відбулися як всередині США, так і на світовій арені багато в чому зачіпали їх позиції, пов'язані перш за все з незгодою учасників міжнародної системи будувати однополярний світовий порядок на чолі з Америкою.

В результаті закінчення «холодної війни», розколу СРСР і революцій у країнах колишнього соціалістичного блоку прискорилися інтеграційні процеси в певних географічних зонах, які здавна з ряду причин економічного і політичного характеру тяжіли одна до одної, і які на кінець ХХ ст. здатні кинути виклик США, наприклад країни БРІК та Європейський Союз. Вони усе більшою мірою висловлювали невдоволення односторонніми діями США на світовій арені, що змусило багатьох вчених і аналітиків казати про початок формування «багатополярного світу» і «початок кінця» лідерству Америки.

В цілому, у ході формування глобальної стратегії США були поставлені питання створення нового світового порядку, в якому США повинні зберегти статус основного системоутворюючого центру та ексклюзивного розповсюджувача неоліберальної демократії та капіталізму у світі. Діяльність 42-го президента США, яка до 2000 року привела до демонтажу існуючого режиму забезпечення безпеки, зумовила посилення конфліктогенності у світі.

Список використаних джерел

1. Hyland W.G. America's New Course / W.G. Hyland // Foreign Affairs. – Spring 1990. Vol. 69. - № 2. – P. 1-12.
2. Rustow D.A. Democracy: A Global Revolution?/ D.A. Rustow – [Електронний ресурс] // Foreign Affairs. – 1990. Vol. 69. № 4. – Режим доступу:<http://www.foreignaffairs.com/articles/46003/dankwartarustow/democracyaglobalrevolution>.
3. Freedman L.D. Order and Disorder in the New World/ L.D. Freedman – [Електронний ресурс]// Foreign Affairs. – 1991/ 1992. – Vol. 71, № 1. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/47452/lawrence-d-freedman/order-and-disorder-in-the-new-world>.
4. Nye J. The American national interest and global public goods/ J. Nye // International Affairs. – 2002. – Vol.78. - 2002, №2. – P. 232-245.

5. Mandelbaum M. The inadequacy of American power/ M. Mandelbaum // Foreign Affairs. – 2001. – Vol.81, №5, September/October, – P. 61-73.
6. Кременюк В. Порядок после кризиса: каким ему быть?/Виктор Кременюк. – [Электронный ресурс] // Международные процессы. – Сентябрь–декабрь 2010. – Том 8, № 3(24). – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/twenty-first/002.htm>.
7. Helman G, Ratner S. Anarchy rules: Saving Failed States/ Gerald Helman, Steven Ratner // Foreign Policy. – Vol. 89, No. 3. – 1992. – P. 2-14.
8. Richardson H.J. «Failed States», self-determination, and preventive diplomacy: Colonialist nostalgia and democratic expectations./ Henry J. Richardson // Temple International and Comparative Law Journal. – Vol. 10, – No. 1. – 1996. – P. 1-18.
9. Gordon R. Saving failed states: Sometimes a neocolonialist notion./ Ruth Gordon // American University Journal of International Law & Policy. – Vol. 12. – 1997. – P. 904-974.
10. Wilde R. The skewed responsibility narrative of the «failed states» concept./ Ralph Wilde // ILSA Journal of International & Comparative Law. – Vol. 9, No. 1. – 2003. – P. 425. – P. 425-429.
11. Griffiths M. O'Callaghan T. International relations: the key concepts./ M. Griffiths, T. O'Callaghan. – New York: Routledge, 2003, – P. 105-107.
12. Рейтинг стран мира по уровню недееспособности 2011- Информация об исследовании. — [Электронный ресурс]/ Центр гуманитарных технологий. – 20.06.2011 – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/failed-states-index/info>.
13. The national security strategy of the USA. - [Электронный ресурс]/Офіційний сайт Білого Дому. - March 2006. – P. 16. – Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf>.
14. Доклад Группы высокого уровня по угрозам, вызовам и переменам «Более безопасный мир: наша общая ответственность». Документ ООН А/59/565. – [Электронный ресурс]/ Офіційний сайт ООН. – 23.09.08. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/secure-world/report.htm>.
15. Доклад Генерального секретаря ООН «При большей свободе: к развитию, безопасности и правам человека для всех». Документ ООН А/59/2005. – [Электронный ресурс]/ Офіційний сайт ООН. – 23.09.08. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/largerfreedom>.
16. Рейтинг стран мира по уровню недееспособности 2011 — [Электронный ресурс]/ Центр гуманитарных технологий. – 20.06.2011 – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/state/2011/06/20/2980>.
17. Failed state index 2011 – [Электронный ресурс]/ Fund for Peace. - January 5, 2012. – Режим доступа: <http://www.fundforpeace.org/global/?q=fsi-grid2011>.
18. Минаев Максим. Проблематика «слабых государств» в американской аналитике/ Максим Минаев. – [Электронный ресурс]// Международные процессы. - Сентябрь–декабрь 2010. – 8, № 3(24). – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/fourteen/008.htm>.
19. Камінський Є. Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку ХХІ ст./ Євген Євменович Камінський – К.: Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
20. Peace and conflict 2003: a global survey of armed conflicts, self-determination movements, and democracy. – [Электронный ресурс]/ Режим доступа: http://repository.forcedmigration.org/show_metadata.jsp?pid=fmo:2610.
21. Мотылев Вениамин. Достижения администрации Б.Клинтон/ Вениамин Мотылев. – [Электронный ресурс]// Запад Восток. – 12.03.2007. – Режим доступа: <http://www.west-east.us/49/article/1964.html>.

22. История международных отношений (1918-2003) / Т.3. События 1945-2003 / Раздел четвертый. Глобализация / Глава 12. Распад биполярной структуры (1991–1996)/Под ред. А.Д.Богатурова. – [Электронный ресурс]/ М.: 2000. – Режим доступа: http://www.diphis.ru/raspad_bipolyarnoy_strukturi-c287.html.
23. Diamond L. Promoting Democracy/ L.Diamand// Foreign Policy. -1992. № 87. – P. 25-46.
24. Schonberg K. Traditions and Interests: American Belief Systems, American Policy and the Bosnian War/ K. Schonberg // World Affairs. 1999. Summer. – P. 11-21.

Шаповалов Є.Л.*

ХАРТІЯ АСЕАН І НОВІ ВИКЛИКИ РЕГІОНАЛЬНІЙ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті аналізуються сучасні інтеграційні процеси в країнах Південно-Східної Азії. Особлива увага приділяється прийнятій на 13-му саміті Хартії АСЕАН. У цьому контексті розглядаються перспективи подальшої співпраці країн АСЕАН і нові виклики, що пов'язані з трансформаційними процесами в міжнародній системі.

Ключові слова: АСЕАН, Хартія АСЕАН, саміти АСЕАН, інтеграція, регіоналізація, фінансово-економічна криза, АТР.

В статье анализируются современные интеграционные процессы в странах Юго-Восточной Азии. Особое внимание уделяется принятой на 13-м саммите Хартии АСЕАН. В этом контексте рассматриваются перспективы дальнейшего сотрудничества стран АСЕАН и новые вызовы, связанные с трансформационными процессами в международной системе.

Ключевые слова: АСЕАН, Хартия АСЕАН, саммиты АСЕАН, интеграция, регионализация, финансово-экономический кризис, АТР.

The article views current integration processes in the South-East Asia. Particular attention is paid to ASEAN Charter that was adopted at the 13th ASEAN summit. In this context the prospects of further cooperation of the ASEAN countries and new challenges caused by the transformation processes in the international system are examined.

Key words: ASEAN, the ASEAN Charter, ASEAN summits, integration, regionalization, economic and financial crisis, Asia-Pacific region.

На сучасному етапі еволюції міжнародної системи в Азійсько-Тихоокеанському регіоні розгортаються інтеграційні процеси, до яких залучені такі великі держави, як Китай, Японія, США, Республіка Корея, Індія, Росія, а також ЄС. Не буде перебільшенням констатувати, що Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) є ядром цих процесів, своєрідним центром тяжіння і для азіатських, і для позарегіональних гравців. Торговельно-економічна взаємозалежність є важливим індикатором тенденцій розвитку регіональної інтеграції. Характерно, що вимоги економічної доцільності співпадають з геополітичними процесами в регіоні. Сьогодні вже очевидно, що особливістю азійської інтеграції є наявність кількох конкурентних «центрів» – Китаю та Японії, які завойовують прихильність «малих друзів» серед країн-членів АСЕАН і навколо яких, найбільш імовірно, і формуватимуться економічні об'єднання.

Особливістю інтеграційних процесів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні є формування субрегіональних об'єднань країн, ступінь інтегрованості усередині яких є достатньо різним і має свою специфіку. Розвиток інтеграційних процесів у цьому регіоні

* здобувач Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України
Науковий керівник: проф. Шергін С.О.

ґрунтується на принципах «відкритого регіоналізму», суть якого полягає у тому, що розвиток коопераційних зв'язків і зняття обмежень на рух товарів, трудових ресурсів і капіталу усередині регіону поєднується з дотриманням принципів СОТ, відмовою від протекціонізму стосовно інших країн, стимулюванням розвитку позарегіональних економічних зв'язків. Істотним чинником розвитку інтеграційних процесів у даному регіоні стають настрої на користь азійської солідарності, пошуку загальноазійських цінностей, що посилюються.

Враховуючи вищезазначене посилення інтеграційних процесів в АТР, необхідно підкреслити, що Хартія АСЕАН – це, перш за все, конституція Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), яка була прийнята на 13-му саміті АСЕАН, що відбувся в листопаді 2007 року. Необхідність прийняття такого документу була проголошена на 11-му саміті АСЕАН в грудні 2005 року в Куала-Лумпурі в Малайзії. На 12-му саміті АСЕАН в січні 2007 року в Себу, на Філіппінах, були запропоновані декілька варіантів Хартії. Лідери країн-учасниць прийняли рішення про створення спеціальної робочої групи по підготовці тексту Хартії. До групи ввійшли 10 високопосадових урядовців з 10 країн-учасниць.

В цьому контексті необхідно підкреслити, що 12-й і 13-й саміти АСЕАН, що відбулись у 2007 р., продемонстрували готовність країн Асоціації й надалі рухатися шляхом регіональної інтеграції, побудованої на інституціональних засадах. Прийняті на самітах рішення про опрацювання Хартії АСЕАН і створення до 2015 р. у межах Асоціації «економічної спільноти» потребують істотного реформування нормативно-правової бази та діючих організаційних структур АСЕАН. Виконання намічених планів, як зазначили лідери країн АСЕАН, буде здійснюватися в інтересах і регіональних, і позарегіональних учасників інтеграційного процесу. Країни-члени домовились обговорити зазначені питання під час проведення трьох окремих самітів у форматі «10+3» в 2009 р. на 14-у саміті АСЕАН в Таїланді [1].

У свою чергу, 14-й саміт АСЕАН (27.02.09-01.03.09 р.), який проходив під гаслом «Хартія АСЕАН для народів АСЕАН», мав на меті прийняття узгоджених рішень відповідно до програми боротьби з глобальною фінансово-економічною кризою. Генеральний секретар АСЕАН Сурін Пітсуван закликав національних лідерів «сміливо реформувати фінансову систему» та проводити «скоординовану політику» з метою протидії економічній кризі.

Під час проведення 13 і 14-го самітів організації Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) в Пусані (2005 р.) і Ханой (2006 р.) США активно просували ідею про забезпечення умов для подальшої лібералізації торгівлі та прозорості АТР шляхом підписання нових угод про створення в регіоні зони вільної торгівлі. На 15-му саміті в Сідней (2007 р.) президент Дж. Буш закликав лідерів країн-членів АТЕС сконцентрувати зусилля для створення системи енергетичної безпеки, а також продовжити рух у напрямі «більш прозорого АТР» [2].

Необхідно відзначити, що лідери країн Азії та Океанії всерйоз задумалися про встановлення нового світового панування. Держави регіону відновлюються після кризи швидше, ніж Європа і Сполучені Штати Америки, і впевнені, що цим варто скористатися, пише «The Wall Street Journal». На країни Південно-Східної Азії та Океанії припадає половина населення земної кулі, а їх сукупний ВВП становить понад 14 трлн. доларів. Таким чином, на 15 саміті АСЕАН за участю Китаю, Японії, Південної Кореї, Індії, Австралії та Нової Зеландії прозвучала ідея про можливість створення економічного союзу на зразок ЄС до 2015 року. Поки мова йде про формування зони вільної торгівлі, але в перспективі може бути створена й власна валюта, заявив тогочасний прем'єр-міністр Японії Юкіо Хатояма [3].

Відзначається, що одна з цілей нового союзу - зменшити залежність від США і Європи, як ринків збуту. При цьому Китай і Японія висловили прямо протилежні точки зору - Китай виступив за більш тісні зв'язки зі своїми торговими партнерами у Південно-Східній Азії, а Японія - за приєднання до торгового блоку США. На саміті також було засновано чотири спеціальні робочі групи для просування інтеграційного процесу в Східній Азії. Відкриваючи роботу саміту, прем'єр-міністр Таїланду Абхісіт Ветчачива зазначив: «Ми продовжуємо практикувати політику відкритих регіонів ... і я впевнений, що АСЕАН може зробити внесок не тільки в життя тихоокеанського регіону, а й усього світу» [4].

Черговий 16-й саміт АТЕС, що відбувся 20–23 листопада 2008 р. у Лімі (Перу), знову поставив на порядок денний форуму лідерів економік світу питання про регіональну інтеграцію за умов більш широкого глобалізаційного процесу. Країни-учасниці саміту АТЕС прийняли підсумкову декларацію, в якій висловили свою прихильність зміцненню соціального аспекту глобалізації, забезпеченню повноцінного доступу всіх членів і секторів економік АТЕС до можливостей і переваг регіональної і глобальної торгівлі та інвестицій. Окремими пунктами в декларації визначені зобов'язання щодо «просування регіональної економічної інтеграції», реалізації структурної реформи» та «забезпечення продовольчої і енергетичної безпеки в регіоні АТЕС» [2].

Структурна реформа, про яку було згадано в декларації, передбачає подальшу лібералізацію торгівлі та інвестицій, сприяння підприємницькій діяльності, а також співробітництво в економічній і технологічній галузях. Крім того, учасники саміту АТЕС підкреслили необхідність вжиття таких заходів, як створення моделі соціальної відповідальності бізнесу, посилення боротьби з корупцією та забезпечення людської безпеки в регіоні через протистояння тероризму та зниження ризику природних катастроф. Аналіз прийнятих на самітах рішень дає багатий фактичний і концептуальний матеріал для узагальнення результатів регіональної інтеграції, а також для висновків щодо сучасної та майбутньої ролі АТЕС в цьому процесі [2].

Відзначимо, що в Хартії декларовано такі принципи Асоціації:

- підкреслення головної ролі АСЕАН в регіональному співробітництві;
- повага до принципів територіальної цілісності, суверенитету; невтручання в внутрішні справи та національна самоідентифікація членів АСЕАН.
- сприяння регіональному миру та мирному вирішенню спірних питань;
- дотримання міжнародного права в питаннях прав людини, соціальної справедливості та багатосторонньої торгівлі;
- сприяння регіональній інтеграції торгівлі;
- призначення Генерального секретаря та Постійного представника АСЕАН;
- створення органу, який би відповідав за захист прав людини;
- розвиток дружніх відносин з ЄС;
- збільшення кількості самітів країн-учасниць АСЕАН до двох на рік та створення можливості проведення екстрених зустрічей;
- проведення 8 серпня щороку «Дня АСЕАН» з виконанням гімну АСЕАН та підняттям прапора АСЕАН [5].

В цьому зв'язку необхідно зазначити, що Хартія була ратифікована усіма країнами-учасницями АСЕАН (Див. Табл. 1). Хартія вступила в дію в грудні 2008 року, через 30 днів після ратифікування Хартії останньою країною-учасницею АСЕАН - Таїландом. Постійний представник Таїланду в ООН, посол Тон Прамудвінай передав відповідний документ Хартії Генеральному секретарю АСЕАН Суріну Пітсувану. 15 грудня 2008 року

в Джакарті зібрались лідери країн-учасниць АСЕАН для офіційного проголошення про набуття чинності Хартії АСЕАН.

Таблиця 1. Ратифікація Хартії АСЕАН країнами-учасницями

Країна-учасниця	Ратифікація урядом	Передача документа про ратифікацію	Підписано
Сінгапур	18 грудня 2007 р.	7 січня 2008 р.	Прем'єр-міністр
Бруней	31 січня 2008 р.	15 лютого 2008 р.	Султан
Малайзія	14 лютого 2008 р.	20 лютого 2008 р.	Прем'єр-міністр
Лаос	14 лютого 2008 р.	20 лютого 2008 р.	Прем'єр-міністр
Камбоджа	25 лютого 2008 р.	18 квітня 2008 р.	Національна асамблея
В'єтнам	14 березня 2008 р.	19 березня 2008 р.	Міністр зовнішніх справ
М'янма	21 липня 2008 р.	21 липня, 2008	Міністр зовнішніх справ
Таїланд	16 вересня 2008 р.	14 листопада 2008 р.	Парламент
Філіппіни	7 жовтня 2008 р.	12 листопада 2008 р.	Сенат
Індонезія	21 жовтня 2008 р.	13 листопада 2008 р.	Палата представників

Відтак, головним напрямом діяльності АСЕАН в передкризовий і післякризовий періоди стало прагнення до більш широкої економічної інтеграції та політичної інституціоналізації, прикладом чого є створення та ухвалення Хартії АСЕАН в 2007-2009 рр. Наразі засоби масової інформації АСЕАН активно популяризують ідею про те, що зусилля влади і громадськості мають бути спрямовані на формування спільноти держав, пов'язаних не тільки спільними інтересами, але й спільними цінностями. Підписана в Сінгапурі Хартія проголошує важливим завданням АСЕАН «звільнення від образу елітарної організації, в якій беруть участь лише дипломати та високопосадовці» [6, с.81].

На думку експертів, для ефективної боротьби з кризою необхідно не менш 80 млрд. дол., які країни АСЕАН сподіваються зібрати упродовж року. В умовах зниження попиту на експортні товари АСЕАН на світових ринках учасники саміту засудили протекціонізм у зовнішній торгівлі. Основним документом, підписаним на саміті, стала «Декларація дорожньої карти» АСЕАН на 2009-2015 рр. Відтак, у черговий раз, лідери Асоціації підтвердили свій намір створити до 2015 р. політико-економічну, соціокультурну та безпекову Спільноту АСЕАН, а також єдину зону вільної торгівлі в Південно-Східній Азії [7].

Надалі можна припустити, що інтерес країн-членів АСЕАН до східноазійського регіоналізму і моделі АСЕАН+3 балансуватиме між необхідністю посилення позицій АСЕАН і протистоянню політиці так званого «відкритого регіоналізму» за допомогою більш широкої організації, якою є АТЕС.

Необхідно особливо підкреслити існування певних труднощів для подальшої інтеграції країн-учасниць АСЕАН. Серед них виокремлюється рівень розвитку країн-

членів Асоціації, який надзвичайно різниться. Це створює певні труднощі на шляху до повної інтеграції економік і загострює протиріччя між країнами при вирішенні стратегічних питань. В таблиці 2 наведені темпи зростання ВВП для шести найрозвинутіших країн АСЕАН за останні роки першої декади XXI ст.

Таблиця 2. Темпи зростання ВВП шести найрозвинутіших країн АСЕАН [8].

Країна	2007 рік	2008 рік	2009 рік
Індонезія	6,3	6,1	3,6
Малайзія	6,3	4,6	-0,2
Сінгапур	7,8	1,1	-5
Таїланд	4,9	2,6	-2
Філіппіни	7,2	4,6	2,5
В'єтнам	8,5	6,2	4,5

Як видно з таблиці, найбільше падіння темпів економічного розвитку відбулось у Сінгапурі, оскільки це торговельна країна, і її економіка безпосередньо залежить від стану міжнародної торгівлі.

Таким чином, серед основних викликів регіональній інтеграції в АСЕАН виокремлюється асиметричність соціально-економічного і політичного розвитку країн-учасниць. У першу чергу, в країнах Південно-Східної Азії існує значна асиметрія в рівнях і темпах розвитку, що зумовлює гальмування інтеграційних процесів. Наприклад, прибуток на душу населення М'янми становить 1% аналогічного показника Сінгапуру. Тому створення субрегіональної зони вільної торгівлі (ЗВТ) АСЕАН – АФТА зі скасуванням митних тарифів, диференціацією товарів і приєднанням менш розвинених країн-членів проводиться у кілька етапів [8].

За обсягом і розмаїттям природних копалин і мінеральної сировини ПСА свого часу поступалась лише колишньому Радянському Союзу. Наприклад, Індонезія, Таїланд, Малайзія і М'янма посідають відповідно перше, друге, третє і шосте місця у світі за покладами олова. За запасами нікелю (20% світових), кобальту (16%), вольфраму (6%), міді (5%), сурми (12%), флюориту (10%) країни ПСА входять до світової десятки. У регіоні на першому місці за запасами міді та золота знаходяться Філіппіни, нікелю і кобальту – Індонезія, вольфраму – М'янма, вугілля – В'єтнам. Багаті В'єтнам, М'янма, Камбоджа й на коштовні камені, зокрема, рубін, сапфір, ізумруд і нефрит. Проте через недостатньо розвинену виробничо-технічну базу видобуток природних копалин часто-густо здійснюється іноземними компаніями [9].

Наразі специфіка сучасного економічного становища країн ПСА полягає в тому, що незважаючи на великий сировинний, енергетичний і людський потенціал, а також динамізм розвитку, більшість із них через однотипність своїх економічних структур і відносно низький технологічний рівень розвитку продуктивних сил (за винятком Сінгапуру) все ще залежать від діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) і політики міжнародних валютно-фінансових організацій. Насамперед це стосується програм економічного розвитку, ефективного здійснення яких у фінансовому та технологічному відношенні залежить від залучення зовнішніх джерел. Як зазначає український політолог-міжнародник і сходознавець проф. С. Шергін, «це особливо виявилось під час регіональної і глобальної кризи, коли через нестачу фінансів деяким країнам АСЕАН довелось відмовитися від низки перспективних програм соціально-економічної модернізації та піти на корегування стратегій національного розвитку на період до 2020 року» [9].

Слід також мати на увазі, що країни АСЕАН входять до більш потужного інтеграційного угруповання – АТЕС, що складається з 19 країн та двох економік-територій, на які нині припадає 57% світового ВВП, 51% світового промислового виробництва, 48% обсягу світової торгівлі та 42% послуг. Членами АТЕС є найбільш потужні економіки світу – США, Китай, Японія, частка яких у світовому ВВП становить понад 40%. За оцінками експертів, сукупний ВВП країн АТЕС у 2020 р. може вдвічі перевищити аналогічний показник країн ЄС [9]. Роль АСЕАН у світових політичних і економічних процесах визначається такими характерними чинниками:

* Асоціація, на відміну від інших угруповань в АТР, має розвинену організаційну структуру, завдяки чому економічні успіхи окремих країн-членів можна вважати результатом діяльності угруповання в цілому;

* АСЕАН, на відміну від АТЕС, ЕСКАТО та Плану Коломбо, об'єднує виключно азійські країни;

* політичні досягнення АСЕАН при мінімальних економічних результатах у перші 25 років її розвитку створили Асоціації позитивний імідж на міжнародній арені;

* економічна інтеграція як стратегічна мета розвитку АСЕАН розпочалася зі створення в Південно-Східній Азії зони вільної торгівлі [9].

Країни-учасниці АСЕАН дійшли висновку, що без тісної кооперації з крупними азійськими економіками, включаючи створення зон вільної торгівлі з ними, Асоціація не зможе реалізувати свої амбітні цілі. Зі свого боку, Японія і Китай розглядають допомогу в розвитку відсталим країнам АСЕАН як один з суттєвіших механізмів зміцнення відносин з країнами-членами Асоціації. Під час саміту АСЕАН на Філіппінах в 2007 році було заявлено, що виникли серйозні передумови для поглиблення азійської інтеграції. Було ухвалено проект Статуту АСЕАН, створення Ради міністрів членів організації за аналогією з Єврокомісією, що допоможе Асоціації трансформуватися в юридично оформлену структуру, яка може «вести переговори за міжнародним торговим столом» [10].

Крім того, важливим сигналом про розширення інтеграції стала присутність на згаданому саміті індійської делегації. Офіційний Делі демонструє зацікавлення у встановленні щільних економічних відносин з країнами Східної Азії. У разі формалізації цих відносин вигоду отримають не тільки економіки держав-учасниць, але також відкриється перспектива створення пан-Азійського інтеграційного утворення, яке поєднає Східну й Південну Азію.

Очевидно, що АСЕАН у вирішенні питань регіонального розвитку пройшла кілька етапів – від діяльності, спрямованої на підтримку торгово-економічного та інвестиційного співробітництва, до вирішення питань політичного, гуманітарного та екологічного характеру. Розширення функцій АСЕАН є наслідком глобальних викликів і тенденцій, під впливом яких відбувається структурна та функціональна трансформація даної організації.

Узагальнюючи регіональні трансформації, українська дослідниця О. Булатова зазначає, що у зв'язку зі специфікою інтеграційних процесів в регіоні були розроблені три головні напрями регіональної інтеграції на базі і в рамках АСЕАН. Згідно з першим напрямом (ринковим), перевага віддається зоні вільної торгівлі через поетапне зниження тарифів у взаємній торгівлі, з тим, щоб забезпечити повну свободу розміщення виробництва в країнах Асоціації (відповідно до теорії порівняльних переваг і для найефективнішого використання ресурсів). Особливістю другого напрямку є поєднання вибіркової торговельної лібералізації з використанням деяких форм державного регулювання. Цей шлях відстоювався прихильниками «цілеспрямованої і регульованої

індустріалізації». Така стратегія спирається на загальнорегіональну промислову співпрацю, узгодження планів розвитку країн АСЕАН на міжнародному рівні, реалізацію спільних проектів і підкріплюється адміністративними і політичними заходами. Прихильники третього напрямку пропонують реалізацію окремих проектів регіонального масштабу і виступають проти комплексних схем господарювання. Провідна роль в розвитку регіональної інтеграції, відповідно до цього напрямку, відводиться приватному сектору, тому обґрунтовувалося створення сприятливих умов для зростання багатонаціональних компаній [11, с. 78].

Досліджуючи труднощі й особливості інтеграційних процесів в АСЕАН, слід зазначити, що для країн Асоціації рівень торгівлі всередині об'єднання є поки що не досить високим. Так показник внутрірегіонального експорту становить 22,6%, а імпорту – 22,0%. З погляду перспектив розширення АСЕАН, важливе значення має підписання в 2004 р. угоди про створення (протягом десяти років) зони вільної торгівлі АСЕАН – Китай, яка охоплюватиме населення в 1,8 млрд. чоловік з ВВП в 2 трлн. дол. і торговим обігом в 1,2 трлн. дол. Поступово розвиваються інтеграційні зв'язки АСЕАН з Південною Кореєю і Японією [12].

В контексті дослідження інтеграційних процесів в АСЕАН необхідно зазначити, що за роки свого розвитку Асоціація набула унікального досвіду колективного вироблення спільної лінії поведінки на міжнародній арені, а також практики колегіального пошуку шляхів вирішення внутрішніх проблем Південно-Східної Азії, зокрема, безпекових на основі принципів консенсусу, взаємодопомоги, консультацій, довіри і терпимості. У результаті АСЕАН перетворилася на базову структуру багатостороннього регіонального співробітництва, що відіграє ключову роль в основних механізмах політичної та економічної взаємодії в АТР, організації, яка у своєму внутрішньому розвитку впритул наблизилася до реального втілення висунутого нею гасла «Єдність у різноманітності».

Таким чином, організація АСЕАН крокує шляхом об'єднання економічного простору, в кінцевому підсумку сподіваючись прийти до інтеграції на кшталт Європейського Союзу. Головування в організації переходить від однієї країни до іншої раз на рік. Зараз в АСЕАН головує Таїланд. Асоціація має постійний апарат — Секретаріат на чолі з Генеральним секретарем Суріном Пітсуваном, колишнім міністром закордонних справ Таїланду. Незабаром, у 2015 р. набере чинності Спільнота АСЕАН, яка передбачає високий ступінь економічної, інституціональної та функціональної інтеграції регіону.

Список використаних джерел

1. Key Developments at the 13th ASEAN Summit. – [Електронний ресурс]:/ Офіційний сайт АСЕАН. – No. 15, January 2008. – Режим доступу: <http://www.aseansec.org/aadcp/document/AADCP%20News%20edition%2015.pdf>.
2. Шергін С.О. Рушійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму/ С.О. Шергін. – [Електронний ресурс]:/ Зовнішні справи. – № 2. – 2010. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=336>.
3. Made Santana. Southeast Asian Countries Promise Integration at Asean Summit. / Satntana Made. – [Електронний ресурс]: // The Wallsreet Journal. – May 7, 2011. – Режим доступу: <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703859304576308393723134856.html>.
4. 15 th. ASEAN Summit. – [Електронний ресурс]:/ Офіційний сайт 15 самміту АСЕАН. - October 2009, Thailand. – Режим доступу: <http://www.15thaseansummit-th.org/>.
5. Charter of the Association of Southeast Asian Nations. – [Електронний ресурс]:/Офіційний сайт АСЕАН. – Режим доступу: <http://www.aseansec.org/21069.pdf>.

6. Локшин Г.М. АСЕАН на новом этапе интеграции // Проблемы Дальнего Востока. — 2008. — № 2. — С. 80-92.
7. 14 th. ASEAN Summit. – [Електронний ресурс]:/ Офіційний сайт 14 самміту АСЕАН. - October 2009, Thailand. – Режим доступу: <http://www.14thaseansummit-th.org/>.
8. ASEAN countries integration. – [Електронний ресурс]:/Asian Development Bank. - Режим доступу: <http://www.adb.org>.
9. Шергін С.О. Три різних країни однієї Азії / С.О. Шергін. – [Електронний ресурс]:/ Зовнішні справи. - № 4. – 2011. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=645>.
10. Країни світу. Південно – Східна Азія.- Харків: Фоліо, 2006.
11. Булатова О.В. Формування континентальних моделей регіональної інтеграції // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. Сборник научных трудов. – Одесса - Донецк: ДонНУ, 2008. – С. 77-82.
12. Булатов А.С. Мировая экономика: Учебник / Под ред. проф. А.С.Булатова. – М.: Юрист, 2007.

Піскорська Г.А.*

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ ТА СТРАТЕГІЯ КІБЕРОБОРОНИ США

У статті аналізується загроза використання міжнародними терористичними угрупованнями сучасних інформаційних технологій. Адміністрація США оцінює кібератаки на свої комп'ютерні мережі як акт війни і займає активну позицію протидії кіберзагрозам.

Ключові слова: кібертероризм, кіберзагроза, кібератака, інформаційна війна, стратегія боротьби з кібертероризмом.

В статье анализируются угроза использования международными террористическими группами современных информационных технологий. Администрация США расценивает кибератаки на свои компьютерные сети как акт войны и занимает активную позицию противодействия киберугрозам.

Ключевые слова: кибертероризм, киберугроза, кибератака, информационная война, стратегия борьбы с кибертероризмом.

In article are analyzed use threat by the international terrorist groups of modern information technology. The administration of the USA regards cyberattacks to the computer networks as the certificate of war and occupies an active position of counteraction to cyberthreats.

Key words: cyberterrorism, cyberthreat, cyberattack, information war, strategy of struggle against cyberterrorism.

Сучасні міжнародні конфлікти набувають нових форм, базуються на технічних засобах, які формально не вважаються зброєю. Війни ведуться навіть без використання військової техніки та озброєння, без силового втручання в традиційному розумінні; в ході війни використовуються інформаційні та мережеві технології. Глобалізація сучасної економіки, її насиченість новітніми інформаційно-телекомунікаційними технологіями, інформатизація таких життєво-важливих сфер діяльності суспільства, як зв'язок, енергетика, транспорт, системи зберігання газу та нафти, фінансова та банківська система, оборона та національна безпека, структури забезпечення стабільної роботи міністерств та відомств, перехід на методи електронного врядування створюють умови для розповсюдження кібертероризму [1-5].

Принципово нові загрози міжнародній стабільності виникли з розробкою, використанням і розповсюдженням інформаційної зброї, що уможливило інформаційні війни. Спецслужби ведуть свої війни безпосередньо в Інтернеті. У жовтні 2010 року в повну силу запрацювало кіберкомандування США (US Cyber Command) зі штатом понад 1 тис. осіб. Спеціальні кіберпідрозділи, що мають на меті ведення розвідувальної роботи в мережах, захист власних мереж, блокування і «обвал» структур супротивника із використанням можливостей кіберпростору створено також у Великобританії (Cyber Se-

* кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

curity Operations Centre), Німеччині (Internet Crime Unit та Federal Office for Information Security), Австралії (The Cyber security operations centre), Індії та інших державах. Активну позицію щодо протидії кіберзагрозам посідає провідна міжнародна безпекова організація – НАТО (Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence).

Велику занепокоєність експертів-аналітиків викликає той факт, що терористичні організації більш гнучкі, ніж державні інституції щодо застосування технічних інновацій [6-9]. Відповідно вони мають суттєві переваги у проведенні добре координованих операцій. А високий ступінь організації та реалізації останніх резонансних терористичних актів свідчить, на думку деяких експертів, про те, що за злочинами стояли інтереси різних держав.

Використання злочинними елементами новітніх інформаційно-комунікаційних технологій надзвичайно небезпечно. Вони радикально змінюють методи терористичної діяльності, сприяють екстремістським елементам у формуванні гнучких та ефективних мережевих організаційних структур, що об'єднують окремі групи у транснаціональні терористичні угруповання, які дуже важко виявити до здійснення терористичного акту. За багатьма ознаками мережеві організації подібні до стільникової структури, що складається з декількох груп, які мають різних лідерів або різну спрямованість. Водночас вони здатні об'єднуватися для вирішення спільних завдань. Зазначена структура може існувати тільки в умовах інформаційно розвинутого суспільства. Це динамічна система, що швидко адаптується до мінливих політичних умов.

Для проведення терористичної діяльності мережеві організації потребують надійного зв'язку з їх географічно віддаленими ланками. Зазначимо також, що в мережевих організаціях залежність від зв'язку набагато більша, ніж у ієрархічних. В терористичних мережах, так само, як в арміях технологічно розвинених держав, утворюються ефективні системи управління, зв'язку та контролю. Використання інформаційних технологій надає можливість мережевим терористичним організаціям підвищити ефективність за такими напрямками. По-перше, користування послугами електронної пошти та стільникового зв'язку якісно покращують координацію дій за умов високого ступеню анонімності. По-друге, порівняно невелика вартість цих послуг створює кращі умови для діяльності маргінальних організацій, без сталих джерел фінансування. Отже, відбувається подальша децентралізація терористичних організацій і, відповідно, боротьба проти них ускладнюється.

Занепокоєння викликає також те, що терористи здатні без особливих проблем використати інфраструктуру держав, які підтримують тероризм. Адже сьогодні немає точних відомостей про рівень розвитку інформаційних інфраструктур серед арабських держав. Проте відомо, що більшість країн Близького Сходу серйозно розглядають можливість асиметричного впливу на інформаційну сферу потенційного супротивника. При цьому ЄС, США, Ізраїль та міжнародні організації неспроможні зупинити або, принаймні контролювати циркуляцію інформації та інформаційних технологій на Близькому Сході. Сучасні засоби зв'язку та Інтернет використовуються терористичними організаціями для пропаганди своєї діяльності та збільшення кількості своїх членів. Зараз в Інтернеті знаходяться сайти практично усіх великих ісламських організацій, серед них також організації радикального спрямування («Ісламський джихад Палестини», «Хезболах» та інші). Більшість таких сайтів утворюють підмережу в Інтернеті, головна мета якої – інформаційно-пропагандистський вплив та організаційна діяльність. Так, за словами представників ізраїльських спецслужб, терористи передають через електронну пошту у зашифрованому вигляді інструкції, карти, схеми, паролі та інше. Фахівці не

виключають можливості утворення міжнародної ісламістської організації нового типу, основа якої не чіткі організаційні зв'язки, а єдине інформаційне середовище [3]. За оцінками експертів нараховується близько 4 тисяч таких веб-сайтів. Терористи публікують свої матеріали 40 мовами. Зокрема, Баскська терористична організація ЕТА пропонує інформацію іспанською, англійською, французькою, італійською мовами; шрі-ланкійське угруповання «Тигри визволення Тамиллама» – англійською, японською, італійською.

Новітні інформаційно-комунікаційні технології уможливають перехід терористичних організацій від окремих акцій до систематичного впливу на інформаційні інфраструктури. У державах з високим рівнем розвитку новітніх інформаційних та комунікаційних технологій набір цілей для атак на стратегічному рівні дуже великий: телекомунікації і телефонія, космічні супутники, автоматизовані засоби ведення фінансової, банківської і комерційної діяльності; енергосистеми; культурні системи і весь набір устаткування і програм, на підставі яких ворог одержує знання. Стратегічні інформаційні системи у високотехнологічних державах часто дублюються на оперативному рівні. Усі вони вразливі для атаки. Чим сучасніше суспільство, тим більше воно покладається на інформацію та засоби її доставки. Сюди відноситься і Інтернет – але це лише вершина цієї інформаційної конструкції. Будь-яка розвинена країна має телефонну банківську та безліч інших мереж що керуються комп'ютерами, отже мають властиві для них слабкі місця. Інформаційні ресурси збройних сил США, що налічують до 2 000.000 комп'ютерів, 100.000 локальних мереж і приблизно 10.000 інформаційних систем, щомісяця стають об'єктом до 750 хакерських атак, певна частина яких досягає своєї мети, тобто – порушує зв'язок, навігацію, системи космічної розвідки, наведення зброї, тилового забезпечення. Війна проти Югославії стала першою в історії інтерактивною війною – всі, хто мав доступ до Інтернет, в будь-який момент часу мали можливість спостерігати за розвитком збройного конфлікту. Вперше в історії збройних конфліктів хакери використали мережу проти ведення військових дій як Югославії, так і НАТО, шляхом порушення роботи урядових комп'ютерів та встановлення контролю над сайтами.

Інтенсивність кібератак в сучасному світі неспинно зростає. У 2002 р. радник президента США по технологіям Ричард Кларк оголосив список країн – потенційних носіїв кібертероризму. До нього потрапили Ірак, Ірак, Південна Корея, Китай та Росія. За переконаннями Кларка в цих країнах є спеціалісти, здатні порушити безпеку США через Інтернет [7]. Проте, за даними фірми Riptech, кібератаки з небезпечних для США країн становлять 1%, а найбільша кількість атак - 40% зафіксована за самими США. Далі за кількістю нападів йдуть Німеччина та Південна Корея. Зазначимо, що нині США мають 42% світових комп'ютерних ресурсів та 60% ресурсів Інтернету, Китай – 1%, Росія – 1%, а Україна – менше 1%.

Кібертероризм – є частиною такого явища, як інформаційний тероризм. У середині 1980-х рр. Беррі Коллін, співробітник американського Інституту безпеки і розвідки, ввів термін «кібертероризм» для визначення терористичних дій у віртуальному просторі. Автор терміну зазначив, що про реальний кібертероризм можна говорити не раніше, як у першому десятилітті XXI ст. Проте вже у 1990 р. було зафіксовано перші серйозні кібератаки. А згодом Пентагон наказав Агентству супутникових телекомунікацій розробити стратегію ведення кібервійни (OPLAN 3600), яка передбачає «безпрецедентне об'єднання комерційних і державних структур країни». До її розробки залучається і ФБР, оскільки ситуація вимагає рішучого об'єднання усіх зусиль для протидії можливим атакам через Інтернет. Уряди інших країн теж розпочали розробку своїх стратегій ведення інформаційної війни.

Термін «кібертероризм» означає дії з дезорганізації інформаційних систем (несанкціоноване втручання в комп'ютерні мережі, перепрограмування, порушення роботи серверів та інше), що становлять небезпеку для життя людей, призводять до значних майнових збитків, або інших суспільно небезпечних наслідків, якщо їх здійснено з метою порушення громадської безпеки, залякування населення або впливу на прийняття рішення органами влади, а також загроза здійснення зазначених дій. Головне в тактиці інформаційного тероризму полягає в тому, що терористичний акт мав небезпечні наслідки, був широко відомий населенню і викликав потужний резонанс у суспільстві. Вимоги терористів супроводжуються погрозами повторення акту без зазначення конкретного об'єкту. Таким чином, характерною особливістю кібертероризму є те, що на відміну від кіберзлочинності, умови терориста широко висвітлюються в інформаційній мережі.

Діяльність кібертерористів виявляється в загрозі насильства, підтримці стану залякування з метою досягнення політичних та інших цілей, примусі до певних дій, притягненні уваги до особи терориста та терористичної організації, яку він репрезентує. Кібертероризм ще не призводив до людських втрат, але спричиняв суттєві фінансові збитки та впливав на психологічний клімат у суспільстві. Таким чином, кібертероризм є одним з сучасних викликів високотехнологічним державам світу. Фахівці вирізняють наступні засоби тероризму у кіберпросторі для досягнення терористичних цілей:

- нанесення збитків окремим фізичним елементами кіберпростору, зокрема, знищення мереж електроживлення, використання спеціальних програм, що стимулюють руйнування апаратних засобів, а також біологічних та хімічних засобів для порушення елементарної бази;
- знищення або крадіжка інформаційного, програмного та технічного ресурсів кіберпростору, що мають значення для суспільства в цілому, шляхом порушення систем захисту, встановлення вірусів, програмних закладок та інше;
- вплив на програмне забезпечення та інформацію з метою їх викривлення та модифікації в інформаційних системах та системах управління;
- розкриття та загроза оприлюднення або оприлюднення закритої інформації про функціонування інформаційної інфраструктури держави, принципів роботи системи шифрування, успішного досвіду проведення актів інформаційного тероризму;
- погрози здійснення терористичного акту у кіберпросторі, що викликають серйозні економічні наслідки; порушення ліній зв'язку, неправильне адресування, штучне перевантаження вузлів комутації та інше;
- вплив на операторів, розробників, експлуатаційників інформаційних та телекомунікаційних систем шляхом насильства або загрози насильства, шантаж, підкуп, введення наркотичних засобів, використання гіпнозу, засобів створення ілюзій, мультимедійних засобів та інше;
- проведення інформаційно-психологічних операцій [8].

Основною формою кібертероризму серед вищезазначених є інформаційна атака на комп'ютерну інформацію, обчислювальні системи, апаратуру передачі даних, інші складові інформаційної інфраструктури. Здійснення кібератак призводить до втручання в систему, перехоплення управління, або блокування засобів обміну в мережі та інше.

Втручання в мережі, обладнані комплексами захисту, надзвичайно складне завдання, яке не під силу здійснити самим терористам, що не мають необхідних знань та кваліфікації. Проте, маючи відповідні фінансові кошти, вони в змозі найняти для цього хакерів. Хакерством називають експлуатацію комп'ютерів витонченими засобами за допомогою спеціального програмного забезпечення. Небезпека кібертероризму в тому,

що він не має національних меж і терористичні акти можуть відбуватися з будь-якої частини світу. Терориста дуже важко виявити, тому що він діє через один або декілька підставних комп'ютерів.

Цілі, що переслідують для своїх атак терористи, відповідають в цілому складовим національної інфраструктури: обладнання, в тому числі комп'ютери, периферійне, комунікаційне, теле-, відео-, та аудіо обладнання; програмне забезпечення; мережеві стандарти та коди передачі даних; інформація як така, що може бути представлена у вигляді баз даних, аудіо-, відеозаписів, архівів та інше; люди, які діють в інформаційній сфері. Групи цілей (мішені) кібертерористів - це міжнародні організації (цілі кібератак учасників антиглобалістського, антивійськового рухів та учасників різних військових конфліктів), вищі органи виконавчої та законодавчої влади, установи економічного блоку та університети окремих держав (цілі суб'єктів політичного, соціального та інших форм протесту), громадські організації (цілі носіїв релігійної, національної та інших форм ворожості) та банківські і фінансові структури (цілі суб'єктів кримінальної діяльності).

Незважаючи на те, що здійснення таких атак вимагає високої кваліфікації від їх виконавців, інколи кібертерористичні дії можуть виявитися зручнішими для її замовників, ніж акти звичайного тероризму. Адже проведення кібератак забезпечить високу ступінь анонімності і вимагає більше часу на реагування. Подекуди атаки через інформаційні системи залишаються непізнаними як терористичний акт – їх сприймають як випадковий збій у системі.

Інформаційні атаки високого рівня, що кваліфікують, як акти кібертероризму можна розподілити на дві категорії. Це виведення з ладу інформаційних систем та руйнівні атаки. Кожна категорія виокремлюється, але чітких меж між ними немає. Одна особа, або терористична група може здійснювати одночасно весь спектр дій. Діяльність кібертерористів аналізуються виходячи з міркувань її небезпеки для суспільства. Найбільшу загрозу становлять дії, спрямовані проти об'єктів критичної інфраструктури – командних пунктів ядерних сил, систем управління АЕС, промислових підприємств, транспорту. Порушення, чи блокування їх роботи може установити миттєву загрозу для життя багатьох людей.

В контексті даної статті переважно розглядаються політично мотивовані атаки на інформацію, що обробляється комп'ютером, комп'ютерні системи та мережі, що становить небезпеку для життя та здоров'я людей, здійснені з метою порушення стабільності у суспільстві, залякування населення, провокації військового конфлікту. Наведені приклади діяльності терористів в інформаційному просторі показують широкий діапазон використання електронних засобів впливу, різні цілі, гравців та географічні діапазони [9, 10].

1. Виведення з ладу інформаційних систем.

Хакерські атаки цього типу є найбільш поширеними; вони спрямовані на тимчасове виведення з ладу окремих Інтернет-служб, переадресацію інформації. Вони зазвичай проводяться «тимчасовими терористами» – приватними особами, що не пов'язані напряму з терористичними організаціями, але поділяють опозиційні ідеї.

Існує багато способів, за допомогою яких певна особа може порушити, або припинити роботу Інтернет-серверів (в основному це DOS-документи). Белградські хакери в період війни в Косово організували атаки проти серверів НАТО. Вони бомбардували сервери командами, які перевіряли, чи працює сервер і чи пов'язаний він з Інтернетом. Очікуваним ефектом таких атак було перевантаження лінії сервера – мішені. Косовські хакери, як засіб віртуального протесту, використовували бомбардування

електронної пошти. Вони надсилали політикам тисячі листів одночасно за допомогою автоматизованих інструментів, що часто призводило до блокування електронної скриньки і вона припиняла роботу. Американські засоби масової інформації писали, що Косовський конфлікт перетворив кіберпростір в нематеріальну військову зону, де військові зіткнення відбуваються через електронні зображення, групові поштові відправлення та хакерські атаки.

На думку Дороти Денінг, автора дослідження «Активність, хактивізм та кібертероризм: Інтернет як засіб впливу на зовнішню політику», Інтернет вплинув на політичний діалог, тому що активно експлуатувався активістам, які мали на меті тиснути на осіб, відповідальних за прийняття політичних рішень [12].

2. Руйнівні атаки.

Насамперед, це інформаційні (хакерські) операції проти об'єктів, які здатні знищити інформаційний ресурс, лінії комунікації, або викликати фізичне знищення структур, що включають інформаційні системи. Якщо системи діють у критичних інфраструктурах, то при найгіршому розвитку подій мережеві інформаційні атаки можуть мати масштабні наслідки з людськими жертвами, як і традиційні терористичні акти.

Саме такі кібератаки були організовані в трагічний день 11 вересня 2001 р., що уможливило на деякий час «засліпити» операторів авіарейсів, баз ВПС тощо. Вони не оголосили своєчасної тривоги лише тому, що «картинка» на екранах їх комп'ютерів відповідала «нормі», хоча й не мала нічого спільного з тим, що відбувалося насправді. Близькою за формою до військової була атака на цілу низку серверів державних установ США, яку здійснили китайські хакери в період війни в Югославії.

Хакерський рух в Китаї організовано на державному рівні. Зокрема, Китай дозволив своїм кібертерористам об'єднатися в Honker Union of China (honker — гібрид англійського «hacker» і китайського «hong» — червоний). За даними ФБР, КНР на сьогоднішній день має армію у 180 000 хакерів, які щоденно атакують кібермережі США і лише 2009 року здійснили 90 000 атак проти комп'ютерів Міністерства оборони США. З 180 тис. хакерів 30 тис. є військовими, а 150 тис. — комп'ютерними експертами з приватного сектору (працівники приватних компаній, що залучаються до виконання військових чи розвідувальних завдань в кіберпросторі), місією яких є отримання доступу до військових і комерційних секретів США та внесення розладу в діяльність рядових і фінансових служб [11].

Незважаючи на заяви офіційних осіб США про перебільшення загрози кібератак, американці розуміють, що вона реально існує. Ще 7 січня 2000 р. президент США підписав «Національний план захисту інформаційних систем», відповідно до якого було визначено 10 програм:

- визначення критично важливих ресурсів інфраструктури, їх взаємозв'язків та загроз щодо них;
- виявлення нападів та несанкціонованих вторгнень;
- розвідувальне забезпечення та розробка правових актів, спрямованих на захист критичних інформаційних систем;
- своєчасний обмін інформацією про напади;
- створення засобів реагування та поновлення;
- активізація науково-дослідної роботи в цій галузі;
- підготовка кадрів фахівців в сфері інформаційної безпеки;
- внесення необхідних змін та доповнень до національного законодавства;
- забезпечення захисту громадянських свобод.

В результаті було створено широку систему управління критичними об'єктами інфраструктури США. 16 жовтня 2001 р. розпочала діяльність Рада з захисту критичної інфраструктури США, а 14 лютого 2003 р. підписано розроблену за розпорядженням президента Буша Національну стратегію з підтримки безпеки кіберпростору. Вона базується на усвідомленні того, що з поширенням інформаційних технологій критичні інфраструктури залежать від ефективної роботи мережі, порушення якої може мати непередбачені наслідки.

Боротьба з кібертероризмом є одним з пріоритетних завдань США за Адміністрації Б. Обама. За заявами офіційних осіб, США вже сьогодні готові вести інформаційну війну, якщо на країну буде здійснений інформаційний напад. 30 січня 2010 р., під час Всесвітнього економічного форуму в Давосі, сенатор США від республіканської партії С. Колінз зазначила, що США всерйоз розглядають питання щодо ставлення до кібератак як до оголошення війни, а 12 травня 2010 року помічник заступника міністра оборони США з політичних питань Дж. Мілер заявив, що США готові завдати воєнного удару у відповідь на кібератаки на свої комп'ютерні мережі. Така позиція США щодо трактування кібератак та потенційних кібервоєн має своє продовження в позиції НАТО: група експертів під керівництвом М. Олбрайт у червні 2010 року запропонувала трактувати масштабні кібератаки як такі, що підпадають під п'яту статтю Північноатлантичного договору і вважаються атаками на всіх членів Альянсу.

«Огляд кібербезпеки» (Cyber SecurityReview) – комплексний документ, що визначає пріоритети нової команди президентства Барака Обама у сфері кібербезпеки; створено посаду Керівника кібербезпеки Ради національної та внутрішньої безпеки; створено Кіберкомандування США (U.S. Cyber Command) під головуванням генерала К. Александра, що одночасно очолюватиме і згаданий підрозділ, і Агентство з національної безпеки. Приблизна чисельність структури – 30 000 військових; оприлюднено нову «Стратегію національної безпеки» (2010), в якій вперше в загальній структурі загроз США окреме місце відведено кіберзагрозам; оприлюднено «Міжнародну стратегію для кіберпростору» («International Strategy for Cyberspace») як цілісне бачення урядом США найближчого майбутнього у розвитку кіберпростору; оголошено про додаткові заходи з посилення внутрішньої кібербезпеки. З 1 жовтня 2009 року в США оголошено про додатковий набір 1000 співробітників до спеціального кібербезпекового департаменту Управління національної безпеки (Department of Homeland Security), які займатимуться виключно безпекою високотехнологічних систем США. Однак навіть ця кількість співробітників не повністю відповідає потребам США у фахівцях з кібербезпеки.

16 травня 2011 року Адміністрація Б. Обама оприлюднила Міжнародну стратегію для кіберпростору (International Strategy for Cyberspace) [13], в якій безпосередньо йдеться про те, що США залишають за собою право на самозахист відповідно до положень установчих документів ООН та у відповідь на загрозу інформаційній інфраструктурі США готові застосовувати «дипломатичні, інформаційні, військові та економічні» засоби для реагування на інциденти. Керівництво США запропонувало цей документ як глобальну ініціативу і фактично закликає приєднуватися до такого бачення майбутнього кіберпростору всім партнерам США.

Таким чином, американські стратеги в умовах відсутності всезагального міжнародного підходу до проблеми забезпечення міжнародної інформаційної безпеки і існуючих загроз інформаційного протистояння готують ґрунт для нанесення контрудару у відповідь на інформаційну агресію. Відповідно до стратегії США залишають за собою

право адекватно реагувати на кібератаки. На думку експертів-аналітиків, існує небезпека, що прагнення розширеного тлумачення поняття тероризму створює загрозу використання тези боротьби з тероризмом, кібертероризмом, зокрема, для збільшення власної військової та інформаційної присутності у світі.

Викликає занепокоєність те, що в зазначеній стратегії питання міжнародної співпраці не деталізуються та не конкретизуються. У відповідному розділі зазначається, що США планують працювати в рамках міжнародних організацій, щоб просувати, так звану, культуру безпеки, сприяти розслідуванню кіберзлочинів та притягненню до відповідальності винних у їх скоєні, брати участь у створенні міжнародної мережі для нагляду та оприлюднення відомостей про загрози кібератак або про факти їх здійснення. Щодо розробки будь-якого міжнародного документу в цій сфері, навіть на перспективу, не йдеться.

Список використаних джерел

1. Волковский Н.Л. История информационнiх войн: В 2 ч. – СПб, 2003.
2. Расторгуев С.П. Информационная война. – М., 1998. – 415 с.
3. Расторгуев С.П. Философия информационной войны. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2003. – 496 с.
4. Панарин И.Н. Технология информационной войны. – М.: «КСП+», 2003. – 320 с.
5. Технологический прогрес и современные международные отношения: Учебник.- М.: Просвещение, 2004. – 448 с.
6. Libicky M/C/ What is Information Warfare? – Wash.:NDU, 1995.
7. Wilkinson P. The Laws of War and Terrorism // The Morality of Terrorism / Ed. by D. Rapoport, Y. Alexander. – N.-Y.: Columbia University Press, 1989.
8. What is Cyber-terrorism? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crime-research.org/library/Cyberterrorism>.
9. CYBERTERRORISM Testimony before the Special Oversight Panel on Terrorism Committee on Armed Services U.S. House of Representatives by Dorothy E. Denning Georgetown University May 23,2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cs.georgetown.edu/~denning>.
10. Див.: Activism, Hacktivism, and Cyberterrorism: The Internet as a Tool for Influencing Foreign Policy by Dorothy E. Denning Georgetown University New-York, 2001.
11. China's Secret Cyberterrorism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thedailybeast.com/blogs-andstories/2010-01-13/chinas-secret-cyber-terrorism/full>.
12. Дубов Д.В., Ожеван М.А. Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України: аналітична доповідь. – К.: НІСД, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/articles/510/.
13. International Strategy for Cyberspace [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/international_strategy_for_cyberspace.pdf.

Якібчук В.*

УКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ ВИДАННЯ І МІЖНАРОДНІ НАУКОМЕТРИЧНІ БАЗИ ДАНИХ: ПРОБЛЕМИ І ПРОТИРІЧЧЯ

Розглянуто недосконалість критеріїв оцінки наукових видань в міжнародних наукометричних базах даних. Досліджено протиріччя між вимогами українського законодавства і аналітичних інформаційних систем.

Ключові слова: наукове видання, наукометрична база, Web of Science, SCOPUS.

Рассмотрены несовершенство критериев оценки научных изданий в международных наукометрических базах данных. Исследованы противоречия между требованиями украинского законодательства и аналитических информационных систем.

Ключевые слова: научное издание, наукометрические база, Web of Science, SCOPUS.

In the article were considered imperfection of evaluation criteria at scientific editions in the international scientometric data bases. Also were investigated opposing views between requirements of the Ukrainian legislation and analytical informational systems.

Descriptive information: scientific editions, scientometric data bases, Web of Science, SCOPUS.

На сьогоднішній день, коли коштує до інформації та управління її розповсюдженням відіграє надзвичайно високу роль, вчені почали звертати особливу увагу на оцінку розповсюджуваних даних. Якщо ж говорити про інформацію наукову, яка практично перетворилася на один з найпотужніших засобів впливу на суспільну свідомість і розвиток економіки, постало питання ранжування наукових повідомлень. Іншими словами, вчені у всьому світі поставили завдання досить жорстко відділити в основному, надзвичайно насиченому, потоці інформацію вартісну від такої, яку можна було б вважати, скажімо так, не найціннішою.

Було знайдено, здавалося б, простий вихід. У час інформаційної глобалізації створюються міжнародні бази даних наукових видань. Ці бази, використовуючи насамперед статистичні методи, беруться підрахувати кількість посилань на ту чи ту наукову працю, а відтак вирахувати цінність оприлюднених результатів досліджень. Тобто за основу береться науковий інтерес, який викликала певна публікація, і цей інтерес як раз і лягає в основу оцінки вартісності публікації, рейтингу вченого чи наукової установи (колективу, лабораторії тощо).

Мета даної роботи: дослідження стану і перспектив присутності української наукової періодики в міжнародних наукометричних базах.

* студент 4 курсу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Актуальність викликана загостренням обговорення нових редакцій Закону України «Про вищу освіту» і Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Розглянуто підходи сучасних наукометричних баз, які наразі лишаються основним інструментом оцінки наукової праці.

На наукометричні бази слід звернути увагу ще з однієї причини. Зрозуміло, що будь-який вчений є не лише споживачем інформації, але й основним її «виробником». Зрозуміло бажання науковця ознайомитися зі здобутками колег або самому запропонувати інструментарій вирішення тих чи тих проблем. Справа лише в тому, що наукометричні бази даних (БД) почали перетворюватися на мірило, згідно з яким урядові чи неурядові організації приймають рішення щодо виділення грантів, надання фінансування, взагалі продовження досліджень. Таким чином, БД перетворюються на оцінювача роботи вченого в самому первісному, грошовому розумінні цього слова.

Нині найавторитетнішими наукометричними базами прийнято вважати *Web of Science* (*WoS*), компанії Thomson Reuters і найбільшого її конкурента – БД *SCOPUS* німецького наукового видавництва Elsevier. Thomson Reuters виступила ініціатором введення в обіг поняття імпаکت-фактор. Імпакт-фактор був створений у 1960 році як спосіб виміряти цінність журналу шляхом вирахування середнього числа цитувань за першій проміжок часу. Якщо імпакт-фактор складає 1,5 в 2007 році, то це означає, що в середньому статті, опубліковані в часописі протягом, скажімо, 2005 і 2006 року, були 1,5 раз процитовані в статтях 2007 року, виданих журналами з переліку індексованих. *SCOPUS* пропонує дещо простішу систему – прямого підрахунку індекса цитування тої чи тої публікації. Наукові ресурси, опубліковані після 1996 р., індексуються у базі даних *SCOPUS* разом зі списками пристатейної бібліографії. Цитованість у базі даних підраховується шляхом автоматизованого аналізу змісту цих списків. Таким чином, у *SCOPUS* підраховується кількість посилань на всі проіндексовані ресурси, але лише у ресурсах, опублікованих після 1996 р. [6].

На розгляд до *Web of Science* надходить щорічно близько двох тисяч заявок видань, лише 10–12 % з яких приймаються до опрацювання. Відбір журналів здійснюють експерти, серед яких професіонали інформаційного бізнесу, бібліотекарі, фахівці у відповідній предметній галузі. Однак слід зазначити, що маючи у своїй базі даних понад 11 тисяч назв наукових журналів, *Thomson Reuters* не залучає всіх їх до обрахування наукометричних показників, а опрацьовує щорічно певну вибірку з цих видань. Критерії визначення вибірки невідомі. Зрозуміло, що видання, установи, країни, які мають більший інформаційний потік, повніше представлені у *Web of Science*, мають вищі шанси на входження до вибірки, отже й на одержання вищих рейтингів. Як висновок – вищі рейтинги має той, хто вкладає в науку та опублікування результатів наукових досліджень більше фінансування [4].

SCOPUS на сьогодні містить відомості про понад 18 тисяч назв періодичних видань, до яких належать наукові журнали, книжкові серії, праці конференцій. Задля забезпечення більш повного огляду наукової видавничої продукції *SCOPUS* одночасно працює у кількох напрямках: створено дочірні бази даних опрацювання видань з гуманітарної галузі. Упроваджено систему підрахунку бібліометричних коефіцієнтів (фактично, індексів цитування) – поки що проіндексовано 18 тисяч статей з 400 журналів [5]. Крім того, *SCOPUS* купує архіви періодичних видань і окремих видавців та бази даних. Наприклад, ним нещодавно придбано базу *MedLine*, хоча з бібліометричною метою одержана інформація практично не може бути використана, адже вона представлена в іншій формі: часто наведені у *MedLine* відомості про видання не відповідають вимогам *SCOPUS*.

Якщо коротко говорити про вимоги, що їх висувають наукометричні БД до періодичних видань, насамперед зазначимо такі. Видання повинно мати чітку редакційну політику, тематичне спрямування, цільову аудиторію, дотримуватись визначеної періодичності та встановленого графік виходу чергових номерів та не порушувати його подвоєними номерами, додатковими випусками тощо. Обов'язкові умови: наявність ISSN (міжнародного стандартного номеру серіального видання) та внесення до *Ulrich's Periodical Directory* (система, що нею користуються всі бази даних як загальною довідковою, містить 631,4 тисячі записів про наукові періодичні видання).

Але наразі хочу звернутися до проблем, які виникають у періодичних видань в процесі долучення до наукометричних БД. Часто дослідники відзначають, що простий статистичний підхід аж ніяк не може свідчити про справді високу наукову цінність якого б то не було видання. Перша проблема полягає в тому, що «неможливо ніякими прийнятними способами порівняти два журнали, які представляють різні дисципліни» [1]. Так, традиції цитування відрізняються від дисципліни до дисципліни, і учені посилаються на статті з різною частотою і з різних причин.

Досліджено, що пік цитування математичних статей настає лише через десять років після публікації, в той час як біологічні або медичинські видання переживають такий пік через 2–3 роки. Зрозуміло й те, що статті, опубліковані іншими мовами, окрім англійської, одержують зі зрозумілих причин менше посилань. Очевидно й те, що журнали, які публікують оглядові статті, отримують більше посилань, ніж ті, котрі цього не роблять.

Але найбільшу критику, стверджують автори [1], викликає та обставина, що «немає жодної апріорної моделі, в якій було б визначено, який із журналів «кращий». Єдина модель походить від самого імпаکت-фактора... В той час як при класичному статистичному підході спочатку визначають модель, потім формулюють гіпотезу, а вже потім застосовують статистичну процедуру, котра підтверджує або спростовує прийняту гіпотезу».

Найкуруйозніша ж обставина полягає в тому, що жодна система підрахунку цитувань не розрізняє позитивних і негативних відгуків про публікацію. Цитування бувають часть просто «риторичними», і вони є засобом наукового обговорення. А багато з посилань можуть і просто слугувати застереженням про помилковість результатів.

Нарешті, слід відзначити і ту обставину, що вчені прекрасно навчилися обходити БД, що, як-не-як, були і лишаються простою машиною. Так цілком можлива джентельменська угода між двома колективами вчених, котрі, працюючи над схожою проблематикою, можуть безконечно «по колу» цитувати один одного. Відомі факти, коли видавці наукових часописів широко вдавалися до самоцитування. Або видавали збірки, проведені за результатами наукових конференцій, проведені за матеріалами власних часописів [2], тим самим доводячи кількість цитувань до кількох сотень.

Якщо ж перейти від загальних проблем, викликаних спірною технологією підрахунку цитованості, і звернутися до участі українських наукових видань у наукометричних БД, слід відзначити два важливі чинники.

Насамперед жорсткі рамки, в які нині поставлені вітчизняні наукові часописи, серйозно дисциплінують вчених. Відтепер вони прекрасно розуміють, що кожна публікація мусить нести вичерпні дані про установу, підрозділ тощо, де проводилися дослідження. Крім того, відтепер українські наукові публікації просто переповнені посиланнями: дописувачі радо посилаються на колеґ, сподіваючись і від них відповідних дій. Щоправда, це призводить до деякої перенасиченості тексту, яка зрештою призведе до іншої крайності. Оскільки західні БД вимагають насамперед розгорнутої англійської

анотації та широкого списку використаних джерел, то й суто наукова частина може виродитися в суто реферативну, делікатно запрошуючи всіх зацікавлених звертатися до дописувачів особисто.

Так, Мриглод І.М. та Мриглод О.І. вказують на деякі суперечливі нюанси, що стають украй важливими при визначенні стратегічних цілей того чи іншого наукового видання. «Для прикладу, ВАКівські вимоги щодо складу редакційної колегії передбачають, що більшість її членів мають бути штатними працівниками установи-видавця, а це фактично суперечить вимогам *Thomson ISI* до міжнародних видань. Низка протиріч виникає також при налагодженні співпраці з відомими міжнародними видавничими корпораціями, які спеціалізуються в галузі видання та розповсюдження наукової періодики як у паперовому, так і в електронному вигляді. Як правило, така співпраця передбачає укладання договору між «власником» (засновником) видання та корпорацією (з функціями видавця), що розподіляє права щодо визначення стратегії видання у цілому та вирішення певних поточних питань. Для прикладу, типовий договір із службою *Versita* передбачає передачу прав на визначення тиражу видання у друкованій формі (аж до можливості переходу до електронної форми) та чітко окреслює число примірників, які отримує редколегія для власної роботи. Усі інші примірники видання поширюються виключно на комерційній основі, що практично робить неможливим виконання вимог ВАК України про обов'язкове надсилання примірників журналу в основні бібліотеки України» [3].

Базовому принципу подібних договорів суперечить і вимога безоплатного розміщення електронної версії видання на порталі Національної наукової бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Поза увагою в цій публікації хочу лишити і той факт, що примусове розміщення публікацій будь-де вступає у прямий конфлікт із Законом України «Про авторське право і суміжні права».

Небезпека для української науки полягає й у іншому. Так, західні видавництва перекладають за свій кошт і видають англійською такі надзвичайно рейтингові українські наукові часописи, як «Фізика низьких температур» або «Прикладная механика». Такий стан речей, безумовно, популяризує вітчизняні видання, але на західних сайтах вони майже не атрибутовані як українські. Безумовно, «Прикладная механика» включена до бази WoS, має високий імпаکت-фактор, але вже практично не пов'язується з Україною.

Той самий *SCOPUS* тільки нещодавно відкрив гуманітарно-мистецтвознавчої складової. Тому ніхто з фахівців ще просто не береться бодай приблизно спрогнозувати форми і перспективи співпраці українських гуманітарних видань з цією БД. Особисто ж я далекий від надмірного оптимізму. Якщо взяти до уваги втрату в індексі цитування для неангломовних видань, якщо зважити на не надто великий інтерес світової науки до українських мовознавчих чи театрознавчих студій, муситимемо визнати, що індекс цитування наших гуманітарії не буде високим.

Висновки. Українським видавцям і урядовцям слід замислитися про негайне створення національної наукометричної бази для гуманітарних та мистецтвознавчих видань. Цю базу згодом можна буде інтегрувати до міжнародної. Слід також провести уніфікацію вимог до наукових видань. Причому необхідно врахувати як інтереси науковців, так і вимоги міжнародних наукометричних організацій.

Нарешті, слід обережно ставитися до існуючої практики покладатися виключно на статистичні дані, оцінюючи, та й фінансуючи, вітчизняні наукові видання.

1. Адлер Р., Эвинг Дж., Тейлор П. Статистика цитирования // Игра в цифирь, или Как теперь оценивают труд ученого. – М.: Нзд-во МЦМО, 2011. – С. 5–38.

2. Арнольд Д., Фаулер К. Гнусные цифры // Игра в цифирь, или Как теперь оценивают труд ученого. – М.: Изд-во МЦМО, 2011. – С. 52–62.
3. Мриглод І.М., Мриглод О.І. Шостий закон Паркінсона і наукова періодика України // Наука України у світовому інформаційному просторі. – 2011. – Вип. 5. – С. 102–116.
4. Радченко А.І. Наукова періодика: тенденції та проблеми випуску і розповсюдження // Вісн. НАН України. — 2010. — № 2. — С. 45—49.
5. Соловяненко Д. Політика індексації видань у наукометричних базах даних Web of Science та SciVerse Scopus // Бібліотечний вісник. – 2012. – № 1 (207). – С. 6–21.
6. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Scopus>.

Білик Н.*

ПОЛІТИЧНІ РЕЙТИНГИ УКРАЇНИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ МІЖНАРОДНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

В статті аналізуються міжнародні рейтинги неурядових організацій світу та місце Урахни, що вона посідає в них.

Ключові слова: рейтинг, міжнародні неурядові організації, індекс демократії, індекс корупції.

В статье анализируются международные рейтинги негосударственных организаций и место Украины в данных рейтингах.

Ключевые слова: рейтинг, международные негосударственные организации, индекс демократии, индекс коррупции.

The article deals with international rating systems of non-governmental organizations of the world and Ukraine's position in these ratings.

Key words: Rating, non-governmental organizations, democracy index, corruption index.

Постановка проблеми. У зв'язку з погіршенням стану демократичних свобод в Україні, особливої ваги для неї набуває позиціонування та рейтингування серед сучасних держав та політичних режимів, що забезпечують провідні фабрики думок світу. Стабільно низькі або дуже посередні місця України у міжнародних рейтингах забезпечення засадничих прав та свобод людини, розвитку демократії та боротьби з корупцією зумовлюють процедури постійних моніторингів, які проводяться щодо України низкою міжнародних організацій (Рада Європи, ОБСЄ, GRECO та ін) та значно ускладнюють процес інтеграції України до Євросоюзу. Тому вивчення принципів та методик укладання міжнародних рейтингів держав світу та встановлення основних вад розвитку демократичної системи нашої країни набуває неабиякої актуальності та постає **метою** нашого **дослідження**.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню міжнародних рейтингів сучасних держав присвятили свої праці такі вітчизняні та російські дослідники як О.Борисова, Ю.Гончаров, О.Гребініченко, М.Згуровський, Т.Митрохіна, Л.Сморгунов, І.Тимофєєв, М.Миронюк та інші.

Виклад основного матеріалу. Перші спроби кількісної оцінки політичних режимів та складання міжнародних рейтингів держав припадають на 60-ті роки ХХ ст. У 1963 році Ф. Катрайт розробив індекс політичного розвитку, у якому політичний режим оцінювався через створені ним політичні інститути. Індекс обчислювався на основі двох критеріїв: законодавча влада (0-2 бали) та виконавча влада (0-1 бали). Згодом Д. Нейбауер запропонував році індекс демократичної дії, базовими критеріями якого були електоральна рів-

* студентка відділення післядипломної освіти спеціальності «міжнародна інформація» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Рижков М.М.

ність та електоральна конкуренція. За результатами дослідження, хронологічна межа якого склала 1940-1960 роки, був складений рейтинг 23 країн.

У 1979 році та 1983 році К. Боллен обчислив індекс політичної демократії для 113 країн. Індикатори, що формували індекс політичної демократії, групувались у два критерії: політичні свободи (свобода преси, свобода групової опозиції, урядові санкції), та народний суверенітет як право населення на вибір політичних правлячих еліт та реалізація цього права (справедливість виборів, виборність законодавчої влади, виборність виконавчої влади). Ці шість компонент ранжирувались від 0 до 100, а індекс обчислювався як середнє значення компонент. Індекс політичної демократії Боллена вважається дотепер одним із найбільш обґрунтованих інструментів аналізу демократичних режимів.

З 90-х років ХХ ст. міжнародні моніторинги та рейтинги виходять на якісно новий рівень розвитку. У цей період значно зростає кількість рейтингових досліджень соціальної, політичної та економічної сфери, що проводяться різноманітними міжнародними урядовими та неурядовими організаціями [1, с. 39]. У доповідях відповідних організацій почали використовуватись індекси соціального розвитку (ПРООН, «Economist Intelligence Unit»), індекси конкурентоспроможності (Всесвітній економічний форум, Міжнародний інститут розвитку управління), індекси корупції («Transparency International», ООН), індекси демократизації перехідних країн та трансформації («Freedom House», «Фонд Бертельсмана»), індекси державного управління (Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку) тощо.

Зауважимо, що у сфері політичних наук поняття «індекс» зазвичай використовується як комплексний показник, отриманий у результаті агрегації інших взаємопов'язаних показників, тобто індексування можна розглядати як конкретний метод аналізу інформації, отриманої емпіричним шляхом [2, с. 52].

Міжнародна неурядова організація «Transparency International» є ініціатором двох великих проектів, спрямованих на вимірювання рівня корупції в країнах світу [5]. Корупція обчислюється за допомогою двох індексів – індексу сприйняття корупції та барометру світової корупції.

Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) обчислюється з 1995 року і побудований на основі застосування суб'єктивних експертних оцінок, а також використання усередненої за три роки інформації (через те, що сам рівень корупції змінюється повільно). Значення індексу сприйняття корупції лежать в межах від 0 – високий рівень корупції, до 10 – корупція практично відсутня. Тому індекс сприйняття корупції відображає, скоріше, не сам рівень корупції, а уявлення про нього, його сприйняття у масовій свідомості.

Це спонукало фахівців Transparency International розробити інший інструмент вимірювання корупції - барометр світової корупції (Global Corruption Barometer), який оцінює повсякденний корупційний досвід громадян, їх відношення до корупції, орієнтири та пріоритети боротьби. Цей моніторинг проводиться з 2003 року в межах опитування «Голос народу» Інституту Геллапа. Усі країни поділяються на вісім регіонів, в кожному із яких і проводиться дослідження. В межах опитування респондентам задаються питання щодо впливу корупції на різні сфери життя, економіку, політику, культуру та суспільні цінності.

Рейтинги України за рівнем корупції погіршуються з кожним роком. За індексом сприйняття корупції (CPI) на кінець 2011 року Україна посіла 152 місце серед 178 країн світу, раніше стабільно займаючи 134 місце з 2008 року. Згідно з рейтингом, CPI України за 2011 рік склав лише 2,3 бали.

Серйозні проблеми із рівнем поширення корупції у країні та відсутність ефективної боротьби з цим явищем нижче доводять і показники GCB 2010/2011.

Відповідаючи на питання представників Transparency International, 30% респондентів зазначили, що рівень корупції в Україні за останні три роки зріс (63% - не змінився, 8% - зменшився). Також і дії уряду у боротьбі з корупцією були оцінені як неефективні 59% респондентів (24% - дії відсутні, 16% - ефективні). Нарешті, було запропоновано оцінити наступні державні установи, що є найбільш ураженими корупцією (1 – зовсім некорумповані, 5 – надзвичайно корумповані). Надзвичайно корумпованими, на погляд українців, виявились міліція та судова влада, здобувши 4,3 та 4,4 бали відповідно. Оцінку в 4,1 бали отримали діючий уряд та громадські діячі, ненабагато відстали і політичні партії та заклади освіти – 4 бали. Найменш корумпованими в Україні виявились бізнес (3,7), військові (3,5) та українські медіа (3,2).

The Economist Intelligence Unit, передове дослідницьке та аналітичне джерело, у 2006 році запровадило вимірювання стану розвитку демократії у 167 країнах світу [5]. Індекс демократії (Democracy Index), що постає в основі дослідження, базується на ранжируванні 60 індикаторів, що є відповідями на 60 питань, які розподілені на п'ять категорій: вибори та плюралізм; громадянські свободи; діяльність уряду; політична ангажованість населення; політична культура [3].

У останньому виданні Economist Intelligence Unit's Democracy Index Україна посіла лише 79 місце, отримавши загальну оцінку в 5,94 бали та опинившись режимі «демократія з ганджем» (для порівняння, у 2010 році - 67 місце, 6,3 бали). Найбільш слабкими категоріями виявились політична культура (4,38), політична ангажованість населення (5,00) та діяльність уряду (4,64; у 2010 році – 5,00). Вищі оцінки здобули вибори та плюралізм (8,33; у 2010 році – 9,17) та громадянські свободи (7,35; у 2010 році – 7,94). Economist Intelligence Unit зазначає, що з попереднього дослідження найзначніше зниження в оцінках мала саме Україна, де здобутки Помаранчевої революції стають під загрозу – ще в 2008 року Україна займала 53 місце та нараховувала 6.94 бали. Однією з головних причин різкого зниження індексу демократії EIU називає прийняття нового закону про вибори, недостатню свободу ЗМІ та ставлення до опозиції. Інші ознаки відкату від демократії, за EIU, також включають нововведене право президента визначати кандидатуру прем'єр-міністра, призначати і звільняти з посади членів кабінету міністрів, а також відправляти у відставку уряд без згоди парламенту.

Свобода у світі (Freedom in the World), один із рейтингів найбільш відомої неурядової організації Freedom House (FH), починаючи з 1972 року досліджує здатність громадян користуватись своїми політичними та громадянськими правами, забезпечуючи щорічне оцінювання прогресу/регресу свободи у 194 країнах світу [4].

Дослідження, що включає в себе як аналітичні доповіді та чисельні рейтинги, вимірює свободу по двом категоріям: політичні права та громадянські свободи. Рейтинги політичних прав ґрунтуються на оцінюванні трьох підкатегорій: виборчий процес, політичний плюралізм та політична ангажованість населення, функціонування уряду. Рейтинги громадянських свобод ґрунтуються на оцінюванні чотирьох підкатегорій: свобода висловлювань і переконань, асоціативні та організаційні права, верховенство закону, персональна автономія та особисті права. Кожній країні присвоюється від 1 до 7 балів для кожної з основних категорій, де 1 бал – найбільш вільна країна, 7 – найменш вільна. Рейтинги визначаються загальною кількістю балів (до 100), які країна отримує за 10 питань з політичних прав та за 15 питань з громадянських свобод; країни отримують від 0 до 4 балів за кожне питання, де 0 - найменший рівень свободи, 4 – найбільший. Усереднений рейтинг обох категорій визначає загальний стан свободи в країні: вільна країна (1,0 – 2,5), частково вільна (3,0 – 5,0), або невільна (5,5 – 7,0). Як зазначає FH, рейтинги, як правило, відображають взаємодію як урядових, так і неурядових суб'єктів.

Нажаль, статус України в 2012 році понизився з «вільної країни» за рейтингом 2010 до «частково вільної» та складає 3,5 балів. Отримавши по 3 бали за громадянські свободи, політичні права понизилися з 3 до 4 балів. Причиною цього сумного явища ФН називає зусилля влади знищити опозицію методом використання політизованих судів, придушення ЗМІ та застосування сили для розгону демонстрацій. Крім того, ФН зазначила збільшення владою обмежень щодо мирних зібрань, ЗМІ, опозиційних організацій і приватного бізнесу, а також надходження численних повідомлень про застосування міліцією тортур та психологічних методів тиску на ув'язнених та відсутність помітних дій для подолання корупції.

Висновки. Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що в Україні, нажаль, відсутні механізми адекватного реагування на дані міжнародних рейтингів аналітичних центрів, тому постає нагальна необхідність не тільки в запровадженні державних інституційних механізмів акумуляції та аналізу рейтингових оцінок, але й в модернізації простору політичних комунікацій та комунікативних стратегій.

Список використаних джерел

1. Митрохина Т.Н. Моделирование политической реальности: качественные и количественные аспекты. / Т.Н. Митрохина, Ю.М. Баскакова. – Саратов: Изд-во Саратов.ун-та, 2005. – 128 с.
2. Сморгунув Л.В. Современная сравнительная политология: Учебник. – М.: РОССПЭН, 2002. – 472 с.
3. Офіційний веб-сайт аналітичного центру Economist Intelligence Unit [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.eiu.com>.
4. Офіційний веб-сайт міжнародної організації Freedom House [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org>.
5. Офіційний веб-сайт міжнародної організації Transparency International [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://transparency.org/policy_research/surveys_indices/gcb/2010/result.

ЗМІСТ

Головченко В.І. Китайський напрям зовнішньої політики США за президентства В. Клінтона і Дж. Буша-молодшого.....	3
Васильєва М.О. Зарубіжна допомога уряду США Україні: мотивація і результати.....	10
Погорєлова І.С. Зовнішня політика адміністрації Б. Обама щодо корейських держав.....	21
Саакадзе Л.В., Билоконь А.С. Транспортно-інфраструктурные проекты Китая: вызовы для США.....	28
Фесенко М.В. США та Китай: боротьба за нанотехнологічне лідерство.....	33
Шевченко О.В., Доброштан А.В. Застосування зовнішньополітичних комунікативних технологій в сучасній політичній практиці США.....	40
Ялі М.Х. Російсько-американські взаємовідносини напередодні президентських виборів в РФ: підсумки «перезавантаження».....	47
Авраменко В.В. Трансатлантичне партнерство Франції та США після реінтеграції екзагону до військових структур НАТО.....	55
Василенко Д.В. Амбівалентність американо-китайських відносин на сучасному етапі.....	61
Вишневська І.Г. Стратегічне моделювання американсько-китайських відносинах за умов глобальної трансформації світу.....	67
Гладенко В.М. Україно-американські відносини в контексті євроатлантичної інтеграції.....	72
Глазов О.В. Афганський вектор політики США в контексті глобальної антитерористичної стратегії.....	78
Єдамова А.М. Інвестиційна політика США у системі міжнародних відносин.....	

Желєзняк І.С. Американо-російські відносини в становленні зовнішньої політики Клінтона: до питання глобального лідерства.....	93
Каденко Н.І. Політично-суспільні процеси у Західній Європі: стан та перспективи мульти- культуралізму.....	100
Карпець А.Ю. Правові проблеми регулювання соціальних мереж в Україні.....	105
Крижко Є.В. США як фактор зовнішньої політики Пакистану у 1990 - 2008 рр.....	110
Кулешова К.І. Вплив підходів Туреччини щодо врегулювання регіональних конфліктів на аме- рикансько-турецькі відносини.....	118
Наконечний В.І. Американський чинник в українсько-польських відносинах.....	120
Нелін М.В. Італійсько-американська співпраця в «іракському питанні».....	126
Пилявець О.Л. Вплив кризових процесів 2008-2011 рр. на розвиток демократичних інститутів ЄС.....	132
Попова Д.О. Безпека України – європейська складова світової безпеки.....	136
Пронь Д.С. Курильська проблема російсько-японських відносин у контексті міжнародних зобов'язань США.....	141
Ратніков М.І. Еволюція позиції США по відношенню до міжнародного кримінального суду.....	145
Сербіна К.Ю. Необхідність реформування безпекового простору у контексті протидії новим викликам безпеці (на прикладі діяльності організації американських держав).....	151
Тельпіс О.В. Політичне лідерство у XXI столітті: актуалізація індивідуальних інформаційних стратегій в міжнародних відносинах.....	162

Тлуста А.О. Роль віртуальних спільнот у розгортанні революційних подій у світі в 2010-2011 роках.....	174
Філенко І. Історична ретроспектива еволюції ролі ЗМІ в міжнародних відносинах.....	181
Черцова О.В. Глобальна демократизаційна ініціатива президента США Б. Клінтона.....	188
Шаповалов Є.Л. Хартія АСЕАН і нові виклики регіональній інтеграції.....	198
Піскорська Г.А. Інформаційні загрози та стратегія кібероборони США.....	206
Якібчук В. Українські наукові видання і міжнародні наукометричні бази даних: проблеми і протиріччя.....	214
Білик Н. Політичні рейтинги України в дослідженнях міжнародних неурядових організації.....	219

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 107

(Частина II)

Засновано 1996 року.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: д-р юрид. наук, доц. Бірюков О.М.

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол № 8 від 27 березня 2012 року.**

Підписано до друку 29.03.2012.

Наклад 1000 прим.

Відділ оперативної поліграфії
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483–11–25